จดหมายเหตุวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

จดหมายเหตุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วัดมกุฏกษัตริยารามและคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม
จัดพิมพ์ในโอกาสที่
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินไปในพิธีสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม
เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันจันทร์ที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๓

จดหมายเหตุวัดมกุฏกษัตริยาราม

พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๕๓
จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand Cataloging in Publication Data
วัดมกุฏกษัตริยาราม.
จดหมายเหตุวัดมกุฏกษัตริยาราม.--กรุงเทพฯ : วัดมกุฏกษัตริยาราม, ๒๕๕๓.
๔๐๐ หน้า.
๑. วัดมกุฏกษัตริยาราม--ประวัติ. ๒. สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา.
๓. ศิลปกรรมพุทธศาสนา. I. ชื่อเรื่อง.
๒๙๔.๓๑๓๕
ISBN 978-974-225-185-7

ที่ปรึกษา
สมเด็จพระวันรัต (จุนท์ พุรหฺมคุตฺโต)
พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น
อธิบดีกรมศิลปากร (นายเกรียงไกร สัมปัชชลิต)
นายอนุชา เสมารัตน์
ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม)

บรรณาธิการ
นางสาววีณา โรจนราธา
นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ
นางสาวนัยนา แย้มสาขา
นายสมิทธ์ สุขเชย
นางสาวศันสนีย์ มานะกุล
นางสาวพนาวัลย์ จ่างแสง
พระณรงค์ ชยาลงฺกาโร
นางพัชรินทร์ เอี่ยมกุล
นางสาวสุวคนธ์ ตังสุหน
นางสาวชญานุตม์ จินดารักษ์
นางวัฒนาภรณ์ โสภิตชาติ

ภาพ
สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
สำนักหอสมุดแห่งชาติ
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
วัดมกุฏกษัตริยาราม
โรงเรียนวชิรมกุฏ
โรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์
นายวสันต์ มงคลลาภกิจ ห้องภาพวสันต์ศิลป์
นายวีระศักดิ์ ตันติศักดิ์ชัยชาญ
นางสาววีณา โรจนราธา

ออกแบบรูปเล่ม
นางสาวเชนิสา เพื่อวงศ์

พิมพ์ที่
บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

คำปรารภ

วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเป็นวัดของพระองค์ ดังปรากฏความหมายในนามวัดที่ว่า วัดของกษัตริย์ผู้มีพระนามว่า **มงกุฎ** อันเป็นพระนามเดิมก่อนเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ด้วยพระราชประสงค์ให้เป็นวัดคู่กับวัดโสมนัสวิหาร ที่ทรงสร้างอุทิศพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงควบคุมการสร้างมาตั้งแต่การซื้อที่ดิน การกำหนดเขตวัด รูปแบบวัด และเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑

แม้วัดมกุฏกษัตริยารามจะยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์เมื่อสิ้นรัชกาล ก็ได้ดำเนินการต่อมา จนการก่อสร้างแล้วเสร็จ เป็นวัดตามพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กาลเวลาที่ผ่านมานับได้กว่า ๑๔๐ ปี วัดมกุฏกษัตริยารามได้รับการซ่อมแซม บูรณะเพิ่มเติมสืบมาจนถึงวาระที่ทุกฝ่ายในบ้านเมืองร่วมกันจัดงานเฉลิมฉลองในมหามงคลสำคัญ ๒ วาระ คือ งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ และงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ วัดมกุฏกษัตริยารามจึงได้รับแรงศรัทธา ร่วมแรงร่วมใจจากภาครัฐและเอกชนอีกวาระหนึ่งในการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ โดยมีสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นหน่วยงานหลัก และมีหน่วยงานสนับสนุนที่ร่วมดำเนินการครั้งนี้ ได้แก่ กรมศิลปากร กรมการศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร การไฟฟ้านครหลวง และมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา การบูรณปฏิสังขรณ์ยึดหลัก **พัฒนาในเชิงอนุรักษ์** โดยเข้าศึกษาและกลับไปเลือกใช้วิธีการตามภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สามารถรักษาสิ่งปลูกสร้างได้คงทนถาวรกว่า นำมาอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมกุฏกษัตริยารามให้มีรูปแบบเหมือนแรกสร้าง ขณะเดียวกันก็จัดภูมิสถาปัตย์ ให้เป็นระเบียบ ร่มรื่น พร้อมด้วยสิ่งสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เสริมสร้างให้วัดงามสง่าและมีเอกลักษณ์สมเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง

พลอากาศเอก

(กำธน สินธวานนท์)

ประธานกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

คำนำ

วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหารเป็นพระอารามหลวงที่พระมหากษัตริย์ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้มีพระนามเดิมว่า สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงสร้างและเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดวัดเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๑๑

จากนั้น พระมหากษัตริย์แห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ล้วนมีพระราชศรัทธาทรงเป็นผู้นำในการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในวัดสืบมา จนถึงการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในพุทธศักราช ๒๕๔๖ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ สืบต่อกับวาระเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ วัดมกุฏกษัตริยารามได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ในส่วนภาครัฐนั้นมีสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นหน่วยงานหลัก และมีหน่วยงานสนับสนุน ได้แก่ กรมศิลปากร กรมการศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร การไฟฟ้านครหลวงและมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ซึ่งวัดขออนุโมทนาในกุศลกิจเพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนาครั้งนี้

การบูรณปฏิสังขรณ์จัดทำในรูปคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม และมีคณะกรรมการดำเนินงาน คณะกรรมการฝ่าย คณะอนุกรรมการ คณะทำงานฝ่ายต่างๆ ร่วมดำเนินการ คณะกรรมการมีมติให้ยึดหลักการบูรณปฏิสังขรณ์ให้คงรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมไว้ตามข้อมูลหลักฐานที่สืบค้นได้ ทำให้ต้องทำการขุดค้นเพื่อการศึกษา และต้องรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างที่ไม่ต้องตามพระราชประสงค์แต่แรกสร้างออก

บัดนี้ โบราณสถานและศิลปกรรมในวัดมกุฏกษัตริยารามได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ให้งามสง่าพร้อมกับการจัดภูมิสถาปัตย์ที่เป็นระเบียบ งดงาม เชิดชูศิลปกรรมที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และแสดงเอกลักษณ์ไทย สมควรแก่มหามงคลที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จะเสด็จพระราชดำเนินมาในพิธีสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม ในวันจันทร์ที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ นี้

สมเด็จพระวันรัต

(สมเด็จพระวันรัต)
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร
รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม

คำชี้แจง

ในการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานและศิลปกรรมตามสถานที่สำคัญ จำเป็นจะต้องมีการจดบันทึกรายงานการซ่อมบูรณะไว้เป็นหลักฐาน เพราะนอกจากจะเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์แล้ว ยังเป็นคู่มือที่สามารถใช้เป็นแบบอย่างสำหรับการดำเนินงานครั้งต่อๆ ไป ในการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามก็เช่นกัน วัดมกุฏกษัตริยารามจึงแต่งตั้งคณะที่ปรึกษา และคณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือจดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อจัดทำหนังสือจดหมายเหตุวัดมกุฏกษัตริยาราม ด้วย

วัดมกุฏกษัตริยารามมีนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิที่บวชเรียนในวัดและยังคงอยู่ในสมณเพศก็มีที่ลาสิกขาบทเป็นเพศฆราวาส แต่ยังช่วยเหลืองานวัดอยู่ก็มี บุคคลเหล่านี้ได้ค้นคว้าเรียบเรียง ประวัติความเป็นมาของวัด ซึ่งรวมถึงการบูรณปฏิสังขรณ์ในแต่ละยุคสมัยสืบทอดต่อกันมา โดยบันทึกในลักษณะคล้ายจดหมายเหตุ และได้พิมพ์เป็นหนังสือประวัติเผยแพร่มาแล้วรวม ๓ ครั้ง ผู้เรียบเรียงท่านแรกคือ พระธรรมกิจจานุการี (ผัน กิจฺจการี) ครั้งยังเป็นพระครูปลัดอรรถจริยานุกิจ พิมพ์เผยแพร่ในพุทธศักราช ๒๔๗๘ ต่อมา นายทองสืบ ศุภะมาร์ค ได้เรียบเรียงเพิ่มเติม และพิมพ์เผยแพร่ในพุทธศักราช ๒๕๒๑ ในการจัดพิมพ์หนังสือประวัติวัดครั้งที่ ๓ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๐ บรรณาธิการได้แก้ไขเพิ่มเติม และในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๔ นี้ บรรณาธิการก็ได้แก้ไขและเรียบเรียงเพิ่มเติมต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ยังได้พิมพ์เรื่องการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ และเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ ไว้อีกบทหนึ่ง

นอกจากนี้ คณะกรรมการดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ยังกำหนดให้มีเรื่องศิลปกรรมและศิลปวัตถุ วันสำคัญประจำปี และกิจกรรมสำคัญของวัดมกุฏกษัตริยาราม

ในส่วนท้ายได้แก้ไขเพิ่มเติมเรื่องเกี่ยวกับประวัติภิกษุสามเณรวัดมกุฏกษัตริยารามให้เป็นปัจจุบัน

หนังสือจดหมายเหตุวัดมกุฏกษัตริยารามจึงเป็นหนังสือที่นำเสนอเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของวัดมกุฏกษัตริยารามในทุกด้าน คณะกรรมการฯ หวังว่าหนังสือนี้คงจะอำนวยประโยชน์ทั้งต่อผู้ศึกษาเพื่อใช้งาน และผู้สนใจทั่วไป

พลอากาศตรี

(อาวุธ เงินชูกลิ่น)

รักษาการประธานกรรมการดำเนินงาน

โครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

สารบัญ

คำปรารภ (๓)

คำนำ (๔)

คำชี้แจง (๕)

ประวัติวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร ๑

ความเป็นมาของการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ๒๙

เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ๖๑

พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรํสี) พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๒๕ ๖๓

พระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) พ.ศ. ๒๔๒๕ - ๒๔๔๓ ๗๓

พระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย) พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๖๒ ๗๖

พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) พ.ศ. ๒๔๖๒ - ๒๔๘๘ ๗๘

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) พ.ศ. ๒๔๘๘ - ๒๕๑๔ ๘๔

พระเทพกิตติเมธี (หิ้น คนฺธาโร) พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๖ ๙๔

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร) พ.ศ. ๒๕๑๗ - ๒๕๕๑ ๙๗

การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม พุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๕๒ ๑๑๑

คณะกรรมการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๑๒

โครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๓๐

แผนการดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๓๒

การดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์ตามโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานฯ พุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๕๒ ๑๓๙

- การขุดสำรวจทางโบราณคดี ๑๔๓
- การบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๔๙

๑. การบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ๑๕๘

๒. การบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร ๑๖๘

๓. การบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ ๑๖๙
๔. การบูรณปฏิสังขรณ์พระระเบียง (วิหารคด) ๑๗๒
๕. การบูรณปฏิสังขรณ์ซุ้มประตูและกำแพงรอบส่วนพุทธาวาส ๑๗๓
๖. การอนุรักษ์ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์และปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในเขตพุทธาวาส ๑๗๓
๗. งานปรับปรุงด้านนอกส่วนพุทธาวาสที่มีผลต่อสภาพภูมิทัศน์ ๑๗๖
๘. งานปรับปรุงส่วนฌาปนสถาน ๑๗๖
๙. การปรับปรุงภูมิทัศน์และลานจอดยานพาหนะบริเวณลานด้านหน้าวัด ๑๗๖
๑๐. การปรับปรุงส่วนสังฆาวาสและหลังวัด ๑๗๗
โครงการบริหารจัดการโบราณสถานและพระอารามหลวงวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๘๔
งานสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๘๘
คณะกรรมการอนุรักษ์ศาสนสถานภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๙๗
ศิลปกรรมของวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๙๙
ศิลปวัตถุประจำวัดมกุฏกษัตริยาราม ๒๖๙
ประเภทของศิลปวัตถุ ๒๗๑
ประวัติความเป็นมาของศิลปวัตถุ ๓๐๕
พระตำหนักพิพิธภัณฑ์และการจัดแสดงศิลปวัตถุ ๓๒๐
การตรวจชำระและจัดทำทะเบียนหนังสือในหอไตร ๓๓๑
วันสำคัญประจำปีและกิจกรรมสำคัญของวัดมกุฏกษัตริยาราม ๓๓๗
พระภิกษุสามเณร ๓๘๔
บรรณานุกรม ๓๙๑

ประวัติ
วัดมกุฎกษัตริยารามราชวรวิหาร

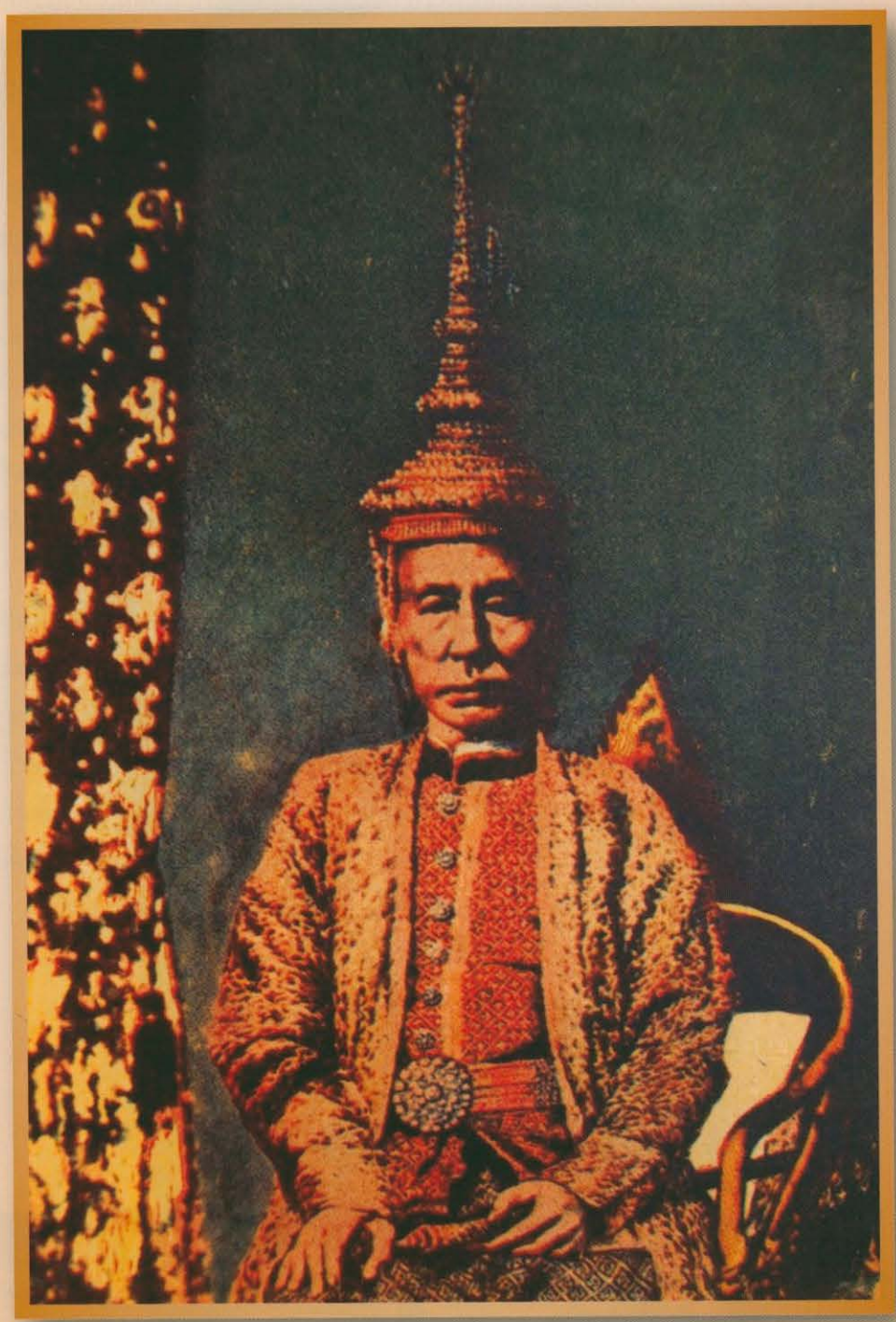

ประวัติ
วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร*

วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงฝ่ายธรรมยุต ตั้งอยู่ริมถนนถรุงเกษม ซึ่งขนานคลองผดุงกรุงเกษม ในท้องที่แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

---

* นางสาววีณา โรจนราธา นักอักษรศาสตร์เชี่ยวชาญ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร แก้ไขเพิ่มเติมจากฉบับลงพิมพ์ในหนังสือ**วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร** จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วันพฤหัสบดีที่ ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๐

ข้อความเบื้องต้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ในพุทธศักราช ๒๓๙๔ แล้ว ทรงพระราชดำริว่า กำแพงเมืองและคลองบางลำพูซึ่งขุดขึ้นเป็นคูเมืองในเวลานั้น ยังคับแคบและกระชั้นชิดกับพระบรมมหาราชวังเกินไป ควรจะขุดคลองคูเมืองแห่งใหม่ขยายเมืองให้กว้างขวางออกไปอีก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองทางฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นเป็นคูเมืองชั้นนอก คือ ปากคลองทิศใต้ ออกริมวัดแก้วฟ้า ปากคลองทิศเหนือ ออกริมวัดสมอแครง (วัดเทวราชกุญชร) เริ่มขุดเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีกุน ตรีศก (วันที่ ๒๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๓๙๔) มีขนาดกว้าง ๑๐ วา ลึก ๖ ศอก ยาว ๑๓๗ เส้น ค่าขุดเส้นละ ๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง (๒๐๐ บาท) ขุดอยู่ ๑๐ เดือน จึงเสร็จในวันเสาร์ เดือน ๙ แรม ๑๔ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก (วันที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๙๕) รวมเงินค่าขุดดินและขุดตอทั้งสิ้น ๓๙๑ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๑ บาท ๑ เฟื้อง (๓๑,๓๓๓ บาทกับ ๑๒ สตางค์ครึ่ง) พระราชทานชื่อคลองนี้ว่า “คลองผดุงกรุงเกษม” และโปรดให้สร้างป้อมเรียงรายอยู่ด้านในอีกด้วย

ในพระราชพงศาวดารเล่าว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยมีพระราชกระแสรับสั่งไว้กับสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีว่าจะทรงสร้างวัดพระราชทานสักวัดหนึ่ง แต่ยังไม่ทันสร้าง สมเด็จพระนางเจ้าฯ ก็ทรงพระประชวรสวรรคตเสียก่อน เมื่อขุดคลองผดุงกรุงเกษมเสร็จแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จ่ายพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ ซื้อที่ดินริมคลองผดุงกรุงเกษมที่นางเลิ้ง สำหรับเป็นที่สร้างวัดและเป็นที่ธรณีสงฆ์ ทรงวางศิลาฤกษ์เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๗ พระราชทานชื่อวัดตามพระนามของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระองค์นั้นว่า “วัดโสมนัสวิหาร” เปิดวัดเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๙

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

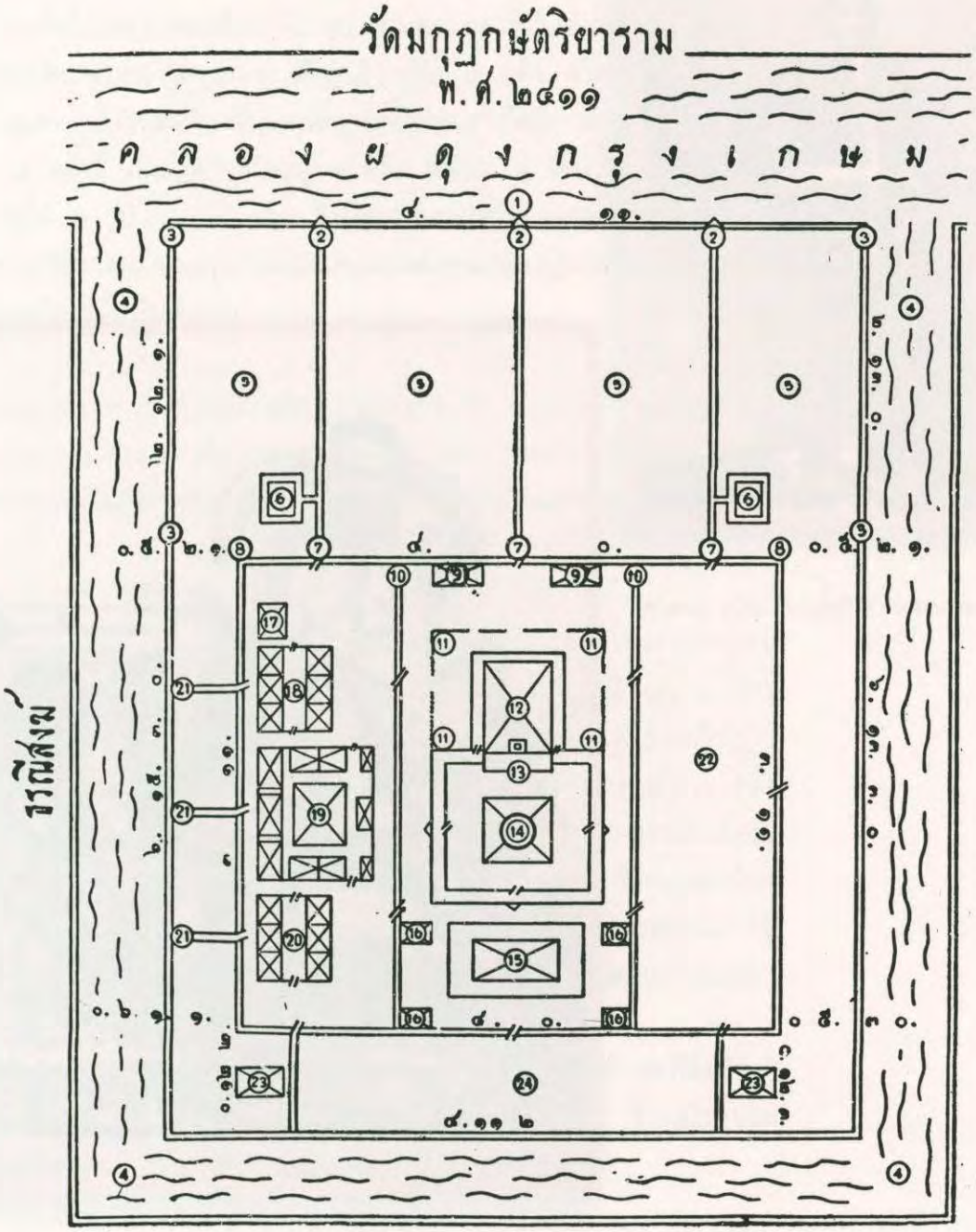
สร้างวัดมกุฏกษัตริยาราม

ครั้นการก่อสร้างวัดโสมนัสวิหารสำเร็จเรียบร้อยและเปิดวัดแล้ว จึงมีพระราชดำริต่อไปว่า ที่กรุงศรีอยุธยามักมีวัดเรียงรายอยู่ตามชายคลอง เช่น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓) ทรงสร้างวัดกุฎีดาวที่ริมคูเมือง ตรงข้ามกับวัดสมณโกฏิของพระมเหสี จึงมีพระราชประสงค์จะสร้างวัดส่วนพระองค์ขึ้นคู่เคียงกับวัดโสมนัสวิหารของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีที่ริมคลองผดุงกรุงเกษมนี้บ้าง ได้ทรงเลือกที่ดินติดต่อกับที่ดินของวัดโสมนัสวิหาร ยาวไปตามริมคลองผดุงกรุงเกษมทางเหนือใกล้กับป้อมหักกำลังดัสกร โปรดให้ซื้อที่สวนของราษฎรหลายเจ้าของรวมกันเป็นเนื้อที่ผืนใหญ่สำหรับใช้เป็นที่สร้างวัดและเป็นที่ธรณีสงฆ์ รวมความว่าที่ดินเดิมของวัดมกุฏกษัตริยารามนั้นมีพรมแดนติดกับที่ดินของวัดโสมนัสวิหารตรงถนนราชดำเนินบัดนี้ ไม่มีที่ดินของเอกชนอยู่ในระหว่างที่ขนาบของวัดทั้งสอง

แบบแปลนแผนผัง

เมื่อได้ที่ดินดังกล่าวตามพระราชประสงค์แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นแม่กอง พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนราชสีหวิกรม (พระองค์เจ้าชุมสาย) เป็นนายช่าง และพระยามหานุภาพเป็นนายงาน ในการก่อสร้างนั้น ท่านทั้งสามได้วางแผนผังวัดให้คล้ายกับวัดโสมนัสวิหาร กล่าวคือ มีคูในพื้นที่วัดแยกจากคลองผดุงกรุงเกษมเข้าไปด้านกว้างตามลำคลอง ๔ เส้นครึ่ง ลึกเข้าไปข้างละ ๖ เส้นครึ่ง ส่วนด้านสกัดข้างหลังมีขนาดกว้างยาวเท่ากับข้างหน้า เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กำหนดสร้างกำแพงรอบวัดขึ้นภายในคูคลอง กว้างข้างละ ๓ เส้น ๑๑ วา ยาวข้างละ ๔ เส้น กำแพงด้านหน้า ด้านซ้าย และด้านหลังมีประตูซุ้มข้างละ ๓ ประตู ส่วนด้านขวาคือทางตะวันออกมีประตูเดียว ภายในกำแพงรอบวัดนั้นกำหนดทำกำแพงแยกพื้นที่ออกเป็น ๓ ส่วน คือตอนกลางเป็นส่วนพุทธาวาส สองข้างเป็นส่วนสังฆาวาส มีประตูซุ้มสำหรับผ่านเข้าเขตพุทธาวาสข้างละ ๒ ประตูทะลุถึงกันทั้งตอนหน้าวัดและตอนหลังวัด

ตอนกลางที่เป็นเขตพุทธาวาสนั้น กำหนดเป็นที่ตั้งพระวิหารอยู่ข้างหน้า มีวิหารคด ๔ เหลี่ยมเชื่อมกับพระวิหารตอนหลัง มีประตูเข้าออกทางระเบียงพระวิหาร ๒ ข้าง และมีมุขยื่นเข้าออกเป็นประตูอีกข้างละ ๑ ประตู ภายในลานกลางวิหารคดสำหรับเป็นที่ก่อสร้างพระเจดีย์ขนาดใหญ่ ถัดจากนั้นไประหว่างวิหารคดกับกำแพงด้านสกัดหลังวัด เป็นที่สร้างพระอุโบสถขวางกับพระวิหาร ต่างจากพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร

แผนผังวัดมกุฎกษัตริยาราม พ.ศ. ๒๔๑๑

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม
(พระองค์เจ้าชุมสาย)

สองข้างที่กำหนดไว้เป็นเขตสังฆาวาสนั้น ด้านซ้ายหรือทางตะวันตกแบ่งเป็น ๓ คณะ เรียกว่าคณะหน้า คณะกลาง และคณะท้าย ภายในคณะหน้าและคณะท้ายนั้น มีกุฏิตึก ๒ ชั้น เรียงกัน ๒ แถว แถวละ ๓ หลัง หันหน้าเข้าหากัน รวมกุฏิคณะละ ๖ หลัง สำหรับภิกษุอยู่อาศัยหลังละ ๑ รูป ส่วนคณะกลางเป็นบริเวณกว้าง จึงสร้างเป็นกุฏิล่องถุนขนาดใหญ่ไว้ตรงกลาง มีกุฏิบริวารอีก ๕ หลัง พร้อมทั้งหอไตรปิฎก ๑ หลัง และศาลาเก๋งจีนชั้นเดียวที่มุมคณะทางเหนือและทางใต้อีก ๒ หลัง ในจำนวนกุฏิบริวาร ๕ หลังนี้ เป็นกุฏิยาวสกัดอยู่ ๒ หลัง หลังละ ๔ ห้อง สามารถจะเป็นที่ภิกษุอยู่อาศัยได้ ๒ รูป รวม ๓ คณะ จึงมีเสนาสนะสำหรับภิกษุอยู่อาศัยได้ ๒๐ รูป ส่วนด้านขวาหรือทางตะวันออกจะมีแบบแปลนแผนผังคณะและกุฏิเช่นเดียวกับด้านซ้ายทางตะวันตกหรือไม่นั้น ไม่ปรากฏ

แผนผังดังกล่าวนี้ ทำให้มีพื้นที่เหลืออยู่ทุกด้าน คือ ด้านหน้า จากกำแพงวัดถึงคลองผดุงกรุงเกษม ราว ๒ เส้น ๑๓ วา ด้านหลัง จากกำแพงวัดถึงลำคู ๑๒ วาเศษ ด้านข้างจากกำแพงวัดถึงลำคูอีกข้างละ ๕ - ๖ วาเศษ นับเป็นอุปจารวัด มีทางเดินได้โดยรอบ

ที่ลานวัดถัดจากกำแพงวัดทางคณะหน้าและคณะนอกออกไประหว่างถนนตรงประตูคณะหน้าและคณะนอกกับคู มีสระใหญ่ ๔ เหลี่ยมผืนผ้าข้างละ ๑ สระ ส่วนที่ประตูวัดทั้งสามทำถนนออกไปถึงริมคลองผดุงกรุงเกษม ถนน ๒ ข้างกว้างราว ๑ วา ส่วนถนนกลางกว้างราว ๒ วา ที่ปลายถนนริมคลองมีศาลาท่าน้ำ ๓ หลัง กว้างราว ๓ วา ยาวราว ๔ วา ยกพื้น ๒ ข้าง มีทางเดินระหว่างกลางและมีบันไดยื่นลงไปในคลอง แม้ตรงประตูข้างคณะหน้า คณะกลาง และคณะท้าย ก็มีถนนออกไปสู่คูวัดและมีศาลาเช่นเดียวกัน ส่วนด้านหลัง ตรงประตูคณะท้ายและคณะนอกออกไป ก็มีถนนออกไปถึงคูและมีเวจกุฎีข้างละ ๑ หลัง ตั้งอยู่ระหว่างกลางกำแพงวัดกับถนนและคู

แบบแปลนแผนผังตามที่กล่าวนี้ เข้าใจว่าคณะผู้อำนวยการสร้างคงได้ปรึกษาหารือกันทำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายก่อน เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงลงมือดำเนินการสร้าง

การก่อสร้างเบื้องต้น

โดยเหตุที่พื้นเดิมของวัดนี้เป็นสวนผลไม้ยืนต้นบ้าง สวนไม้ล้มลุกบ้าง เมื่อจะก่อสร้างจึงต้องตัดโค่นและขุดตอก่อน ต่อจากนั้นจึงขุดคูกว้างราว ๔ - ๕ วา แยกจากคลองผดุงกรุงเกษมเข้าไปดังกล่าวแล้ว เพื่อใช้ดินถมพื้นที่ เพื่อเป็นทางระบายน้ำ เพื่อใช้น้ำอาบและบริโภค และเพื่อเป็นอู่เรือสำหรับบิณฑบาตและประโยชน์อย่างอื่นด้วย

พื้นที่วัดนี้ ทางตะวันออกเฉียงเหนือติดกับคลองผดุงกรุงเกษม ฉะนั้น แผนผังของวัดนี้จึงต้องหันหน้าลงคลอง และพระวิหารซึ่งตั้งอยู่ตอนหน้าของวัด จึงหันหน้าไปสู่ตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนพระอุโบสถซึ่งตั้งอยู่ถัดเข้าไป หันหน้าไปสู่ตะวันออกเฉียงใต้

แผนผังของวัดนี้นั้นมีพระวิหารอยู่ตอนหน้าวัด พระอุโบสถอยู่ตอนหลังวัด พระเจดีย์ตั้งอยู่หลังพระวิหารหรือกลางลานวิหารคดอันเป็นท่ามกลางของวัด หาได้สร้างพระอุโบสถไว้หน้าวัดเหมือนวัดอื่นบางวัดไม่ ทั้งนี้เพราะมีพระราชประสงค์ให้ใช้พระวิหารในกิจการพระศาสนาทั่วไป ส่วนพระอุโบสถนั้น สำหรับใช้ทำสังฆกรรมบางอย่าง เช่น ทำปาฏิโมกข์ เป็นต้น ฉะนั้น พระวิหารจึงมีขนาดใหญ่กว่าพระอุโบสถ

เมื่อการปรับพื้นเรียบร้อยแล้ว จึงเริ่มก่อสร้างฐานพระวิหาร ฐานวิหารคด ฐานพระเจดีย์ และฐานพระอุโบสถ การก่อสร้างในเบื้องต้นนั้น ได้ฝังราก ถมดินสำหรับก่อสร้างฐานพระวิหาร ฐานวิหารคด ฐานพระเจดีย์ และฐานพระอุโบสถ แต่การก่อสร้างนี้ ก่ออิฐขึ้นมาได้พอพ้นลายถึงผนังเท่านั้นก็ค้างมานาน

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๑๐ จึงเสด็จมาวางศิลาฤกษ์ ทรงเร่งรัดการก่อสร้างเสนาสนะให้เสร็จทันเปิดวัดก่อนเข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๔๑๑ เสนาสนะ ๓ คณะนั้นได้สำเร็จเรียบร้อยตามพระราชประสงค์ พอเป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ได้ ๒๐ รูป ส่วนพระวิหาร วิหารคด พระเจดีย์ และพระอุโบสถ ยังคงดำเนินการก่อสร้างต่อมา

ทรงเปิดวัดและพระราชทานชื่อวัด

เมื่อการก่อสร้างกุฏิ ๓ คณะสำเร็จเรียบร้อยแล้ว จึงทรงกำหนดฤกษ์เปิดวัด ณ วันศุกร์ เดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๑๑ ได้ทรงเลือกพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) วัดบวรนิเวศวิหารมาเป็นเจ้าอาวาส และทรงกำหนดให้มีภิกษุสงฆ์ ๒๐ รูป รวมเป็นพระสงฆ์วีสติวรรค คือ พระจันทรโคจรคุณ ๑ พระฐานานุกรม ๓ และพระอนุจร ๑๖ ในตำนานกล่าวว่ามี

พระพุทธรูปขนาดหน้าตัก ๑๒ นิ้ว
พระพุทธรูปที่พระจันทรโคจรคุณ
อัญเชิญนำขบวนแห่มาเข้าวัด

ขบวนแห่ภิกษุสงฆ์ทั้งนั้นจากวัดบวรนิเวศวิหารไปสู่วัดมกุฏกษัตริยาราม เข้าใจว่าคงจัดขบวนแห่ทางเรือไปตามคลองบางลำพู ออกแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วเลี้ยวเข้าคลองผดุงกรุงเกษม เทียบขบวนที่ท่าน้ำหน้าวัด

พระจันทรโคจรคุณนำพระพุทธรูปสำริดโบราณมาด้วย ๑ องค์ อยู่ที่กุฏิใหญ่ ท่ามกลางคณะกลาง พระฐานานุกรม ๓ รูป และพระอนุจร ๔ รูปก็อยู่ในคณะกลางนี้ ส่วนพระอนุจรอีก ๑๒ รูปนั้น อยู่ในคณะหน้า ๖ รูป ในคณะท้าย ๖ รูป เป็นอันว่าภิกษุอยู่หลังละ ๑ รูป เว้นแต่กุฏิขวางในคณะกลางมี ๔ ห้อง ๒ บันได จึงอยู่หลังละ ๒ รูป

ในวันเปิดวัด คือวันที่ภิกษุสงฆ์ไปอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และข้าราชบริพารได้เสด็จไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายเสนาสนะแล้ว ทรงประเคนเครื่องบริขารสำหรับขึ้นกุฏิใหม่แก่เจ้าอาวาสด้วยพระองค์เอง และโปรดให้เจ้านายกับข้าราชบริพารถวายเครื่องสักการะและไทยทานแก่พระฐานานุกรมและพระอนุจรโดยทั่วกัน ครั้นเสด็จทอดพระเนตรบริเวณวัดแล้วจึงเสด็จกลับ

เมื่อเริ่มสร้างวัดนี้นั้นได้พระราชทานชื่อว่า "วัดมกุฏกษัตริยาราม" ตามพระปรมาภิไธยของพระองค์ ให้คู่เคียงกับวัดโสมนัสวิหารซึ่งทรงสร้างอุทิศพระราชกุศลพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีพระอัครมเหสีดังกล่าวแล้ว แต่ภายหลังปรากฏว่าเมื่อพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการจะกราบทูลออกชื่อวัดอันเป็นพระปรมาภิไธย ก็ขัดปากกระดากใจ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า "วัดพระนามบัญญัติ" ไปพลางก่อน เมื่อสิ้นรัชกาลของพระองค์แล้ว จึงให้เรียกว่า "วัดมกุฏกษัตริยาราม" แต่ก็เรียกกันว่า "วัดพระนามบัญญัติ" ต่อมาถึง ๒๒ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงประกาศให้เรียกว่า "วัดมกุฏกษัตริยาราม" ตามพระราชประสงค์ เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๓๓

พระราชทานวิสุงคามสีมา

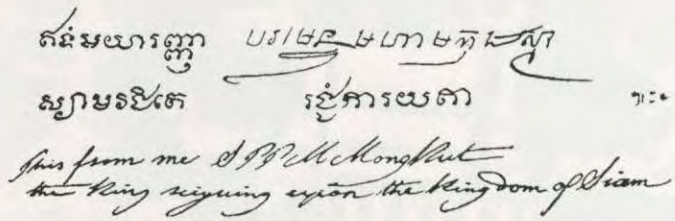
เมื่อเปิดวัดให้ภิกษุสงฆ์มาอยู่แล้วจึงทรงพระราชดำริว่า ที่วัดมกุฏกษัตริยารามนี้ยังปะปนอยู่กับที่ชาวบ้าน ไม่เป็นเอกเทศส่วนหนึ่งตามพระวินัย จึงโปรดให้กรมพระนครบาลไปลงหลักปักเขตที่จะพระราชทานเป็นวิสุงคามสีมา เพื่อให้กรมพระอาลักษณ์เขียนคำประกาศพระราชทานวิสุงคามสีมา ต่อมาอีก ๔ - ๕ วัน กรมพระอาลักษณ์ก็เขียนคำประกาศขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ดังนี้

ประกาศไว้สำหรับพระอารามนี้

ว่าที่เขตวัดมกุฏกษัตริยาราม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัดพระนามบัญญัติ ในทิศตะวันออก ตั้งแต่หลักมุมตะวันออกไปตามกำแพง ถึงหลักมุมตะวันออกใต้ ๖ เส้น แล้วยาวไปตามกำแพง ในทิศใต้ ตั้งแต่หลักมุมออกใต้ไปถึงหลักมุมตะวันตก ๔ เส้น ในทิศตะวันตก ตั้งแต่หลักมุมตะวันตกไปถึงหลักมุมตกเหนือ ๖ เส้น แล้วยาวไปในทิศเหนือ ตั้งแต่หลักมุมตกเหนือไปถึงหลักมุมตะวันออก บันจบที่เก่า ๔ เส้น ที่กำหนดเท่านี้ ทรงพระราชอุทิศให้เป็นที่วิสุงคามสีมา ยกเป็นแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขตร เป็นที่วิเสศสำหรับพระสงฆ์มาแต่จาตุทิศทั้ง ๔ อาไสยใช้สังฆกรรมมีอุโบสถกรรม เป็นต้น พระราชทานแต่

ณ วัน ๒ ฯ ๑๐ ๘ ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก พุทธสาสนกาล ๒๔๑๑ พรรษา[๒] เป็นวันที่ ๖๒๕๖ ในราชกาลประจุบันนี้ ฯะ

ครั้นลงพระปรมาภิไธยในประกาศนี้แล้ว ทรงสงสัย จึงมีกระแสพระราชดำรัสสั่งว่า ครั้งนี้ กรมพระนครบาลปักที่เขตวิสุงคามสีมากว้างขวางใหญ่โตนัก ขอให้กรมพระนครบาลไปถอนหลักเก่าออกเสียให้ปักเสียใหม่เพียงแนวกำแพง อย่าข้ามถนนออกไปเลย ให้ดูเอาตามอย่างวัดโสมนัสเถิด ให้ไปวัดให้ได้กว้างยาวมาให้ชัดว่าด้านตะวันออกเท่าไร ด้านใต้เท่าไร ด้านตะวันตกเท่าไร ด้านเหนือเท่าไร ให้เอาตามอย่างเขตวัดโสมนัส ให้ได้มาทูลเกล้าฯ ถวายในคืนวันนั้น

เมื่อกรมพระนครบาลได้ทราบพระราชประสงค์อย่างนี้แล้ว จึงรีบไปถอนหลักปักใหม่ และวัดเขตกว้างยาวเท่ากำแพงรอบวัด นำความขึ้นกราบบังคมทูลในวันนั้น เมื่อทรงทราบแล้ว จึงให้เขียนประกาศพระราชทานวิสุงคามสีมาขึ้นใหม่ และลงพระปรมาภิไธยในวันนั้นเอง ซึ่งมีข้อความและเขตวิสุงคามสีมาต่างจากฉบับแรก ดังนี้

ประกาศพระราชทานวิสุงคามสีมาและที่อุปจารวัด

สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๔ ในพระบรมราชวงศ์นี้ ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์สามเณรในจาตุทิศทั้ง ๔ อันมาแล้วและยังไม่มาแล้ว ณ ที่นี้ และคฤหัสที่รู้ประเพณีในพระพุทธศาสนา บรรดาที่จะได้อ่านหนังสือนี้ ให้ทราบทั่วกันว่า เพราะมีคำภีร์อรรถกถาว่า (อักษรขอม) ยมฺปิ เอกสฺมิเยว คามเขตฺเต เอกำ ปเทสำ อยำ วิสุำ คาโม โหตูติ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ราชา กสฺสจิ เทติ ฯ โสปิ วิสุำคามสีมา โหติเยว ฯ ตสฺมา สา จ อิตรา จ ปกติ คามนคร นิคมสีมา พทฺธสีมาสทิสาเยว โหนฺติ เกวลมฺปน ติจีวรวิปฺปวาส-

---

[๒] ตรงกับวันจันทร์ที่ ๒๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๑๑

ปริหารึ น ลภนฺติ ฯ คำที่ว่าไว้นี้ โบราณาจารย์สืบๆ มาในเมืองไทย เมืองลาวก็เชื่อนับถือว่าเปนประมาณในพระพุทธศาสนา จึงได้ให้ปักกำหนดที่นั้นๆ โดยประสงค์เปนเขตรวิสุงคามสีมา ยกเปนแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขตร เปนที่วิเสศสำหรับอาไสยใช้สังฆกรรม มีอุโบสถกรรมเปนต้นได้ บัดนี้ ที่วัดชื่อมกุฏกษัตริยาราม เรียกกันว่าวัดพระนามบัญญัติ ยังเป็นเขตรแดนปะปนอันเดียวกันอยู่กับพระราชอาณาเขตรไม่เป็นที่วิเสศแผนกหนึ่งต่างหาก เราพระเจ้ากรุงสยาม ผู้มีนามเป็นเจ้าของวัดนั้น มีความประสงค์จะให้ปักเขตรวิสุงคามสีมา แยกเป็นแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขตร เพียงวงกำแพงรอบเท่านั้น แต่กรมพระนครบาลปักล้ำเกินกำหนดออกไป บัดนี้เห็นว่าพระสงฆ์จะทำสังฆกรรมชุมนุมสงฆ์ตามกำหนดนั้นจะลำบาก ยากที่จะรักษาระวังภิกษุเดินทางไปมาได้ในเวลาสังฆกรรม จึงให้กรมพระนครบาลปักหลักไม้แก่นกำหนดเขตรแดนวิสุงคามสีมาใหม่ เลื่อนเข้ามาปักเพียงมุมกำแพงรอบทั้ง ๔ ด้าน ไว้เปนสำคัญ ในทิศตะวันออก ตั้งแต่หลักมุมตะวันออกไปตามกำแพงถึงหลักมุมออกใต้ ๓ เส้น ๑๑ วา แล้วยาวไปตามแนวกำแพง ในทิศใต้ ตั้งแต่หลักมุมออกใต้ไปถึงหลักมุมตะวันตก ๔ เส้น ในทิศตะวันตก ตั้งแต่หลักมุมตะวันตกไปถึงหลักมุมตกเหนือ ๓ เส้น ๑๑ วา แล้วยาวไป (ตามแนวกำแพง) ในทิศเหนือ ตั้งแต่หลักมุมตกเหนือไปถึงหลักมุมตะวันออก บรรจบที่เก่า ๔ เส้น ที่กำหนดเท่านี้ เราพระเจ้ากรุงสยามอุทิศให้เปนที่วิสุงคามสีมา ยกเปนแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขตร เปนวิเศษสำหรับพระสงฆ์ในจาตุทิศทั้ง ๔ อันมาแล้วแลยังไม่มาในที่นี้อาศัยใช้สังฆกรรม มีอุโบสถกรรมเปนต้นตามนิยมซึ่งมีในคำภีร์อรรถกถา

แลที่ชานวัดนอกวงกำแพงออกไป มีคูคั่นเปนจังหวัดรอบนั้น เราพระเจ้ากรุงสยามยอมยกให้เปนที่ขึ้นแก่พระอารามอีกส่วนหนึ่ง เพื่อพวกอารามิกเปนชาย - หญิง ผู้ปฏิบัติพระอารามก็ดี แลบิดามารดาญาติพี่น้องของพระภิกษุสามเณรในพระสงฆ์ในพระอารามนี้ก็ดี ฤๅผู้อื่นที่ยอมว่า จะเปนอุปฐากประฏิบัติพระสงฆ์ในพระอารามจนพระสงฆ์เชื่อถือได้ยอมให้อยู่ก็ดี ได้อาไสยอยู่ในที่นั้น ตามความยอมของพระสงฆ์ทุกรายทุกคน ถ้าพระสงฆ์ในพระอารามไม่ชอบใจ ไม่ยอมให้ผู้ใดอยู่ก็ให้พระสงฆ์มีอำนาจขับไล่ผู้นั้นให้ไปเสียจากที่นั้นได้ เมื่อคนพวกนั้นจะเพาะปลูกผลไม้และพรรณผักต่างๆ ใดๆ ที่ควรแก่อากรสมภักษรลงในเขตรที่นั้น เราพระเจ้ากรุงสยามยอมยกให้ อย่าต้องให้เสียอากรสมภักษร ถ้าคนพวกนั้นไปทำไร่นาเรือกสวนในที่อื่นหนังสือนี้คุ้มไม่ได้ แต่ตัวคนพวกที่อาไสยอยู่ใน

ที่นั้น คงขึ้นพระราชอาณาจักร เมื่อมีความเกี่ยวข้องประการใดๆ ให้นายอำเภอเกาะครองไปว่าตามคดีนั้นๆ ได้ พระสงฆ์จะขัดขวางไว้ไม่ได้ อนึ่ง เมื่อคนพวกที่อาไสยอยู่ในที่นั้นตลอดครบรอบปีแล้ว ครั้นขึ้นปีใหม่ก็ให้ไปขอใบยอมแต่พระสงฆ์สำหรับตัวอีก จึงอยู่ต่อไปได้ ถ้าไม่มีใบยอมแต่พระสงฆ์สำหรับตัวชั่วปีแล้ว จะอยู่ต่อไปอีกไม่ได้ จะให้กรมพระนครบาลขับไล่เสีย

อนึ่ง เราพระเจ้ากรุงสยามมีความนับถือเลื่อมใสในพระสงฆ์พวกธรรมยุติกาเป็นอันมาก ถ้าหากพระอารามนี้ พระสงฆ์พวกธรรมยุติกาได้ครอบครองเปนเจ้าของสืบๆ ไปสิ้นกาลนาน ได้ประพฤติการสาศน-พรหมจรรย์โดยซื่อสัตย์ ให้สมควรแก่ลัทธิอันชอบในพระธรรมวินัย อันเป็นเครื่องแสดงความบริสุทธิ์ เราพระเจ้ากรุงสยามจะมีความยินดีเลื่อมใสมากยิ่งขึ้นไป ส่วนกุศลซึ่งสำเรจด้วยสฐาปนาการพระอารามใหม่ครั้งนี้ เราพระเจ้ากรุงสยามขออุทิศให้แก่เทพยดามนุศบุรุศยสัตรีคฤหัฐบรรพชิตทั้งปวง ใครๆ เหนชอบด้วย ก็จงได้ชื่นชมยินดีอนุโมทนา แล้วจงเจริญอายุพรรณศุขพลประฏิภาณคุณสารสมบัติศิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสรรพศุภผลแลความประสงค์ซึ่งไม่มีโทษเปนบาปจงสำเร็จทุกประการเทอญ ฯะ

ประกาศมา ณ วัน ๒ ๑๐ ๘ ค่ำ ปีมโรง นักษัตร สำฤทธิศก พุทธสาสนกาล ๒๔๑๑ พรรษา เปนวันที่ ๖๒๕๖ ในราชกาลประจุบันนี้ ฯะ

พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องทรงศีล
ฉายเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๐

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิดวัดได้เพียง ๙๙ วัน หรือพระราชทานวิสุงคามสีมาได้เพียง ๙๖ วัน ถึงวันมหาปวารณาออกพรรษา คือ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑ ตุลาคม ปีนั้น ก็เสด็จสวรรคต การก่อสร้างยังไม่สำเร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลย-ราชสมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างต่อมาจนสำเร็จ

รายการสิ่งก่อสร้าง

การก่อสร้างวัดมกุฏกษัตริยารามในเบื้องต้นนั้น แบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะแรก ก่อสร้างฐานพระวิหาร ฐานวิหารคด ฐานพระเจดีย์ ฐานพระอุโบสถ และหมู่กุฏิ ๓ คณะ ระยะที่ ๒ ก่อสร้างต่อเติมจนกุฏิสำเร็จทั้ง ๓ คณะ ส่วนพระวิหาร วิหารคด พระเจดีย์ และพระอุโบสถยังไม่สำเร็จ ระยะที่ ๓ ก่อสร้างต่อมาจนสำเร็จในต้นรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีรายการจะกล่าวถึงตามลำดับ ดังนี้

๑. ที่ริมคลองผดุงกรุงเกษมตลอดหน้าวัด (กว้าง ๔ เส้น ๑๑ วา) มีเขื่อนก่ออิฐถือปูน หักมุมโค้งเข้าขอบคูวัดทั้งสองข้าง มีต้นโศกที่ริมคลองตลอดหน้าวัด เข้าใจว่าก่อสร้างในระยะที่ ๓

๒. ศาลาท่าน้ำที่ริมคลองตรงประตูวัดออกไป มี ๓ หลัง หลังละ ๒ ห้อง หลังคาลด ๒ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ปลูกคร่อมทางเดินลงคลอง สองข้างก่ออิฐยกพื้นสูงราว ๒ ศอก ปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว ข้างหน้ามีบันไดสำหรับขึ้นลงตามแบบอย่างศาลาท่าน้ำของวัดที่อยู่ริมคลองทั่วไป แม้กฐินหลวงที่เสด็จพระราชดำเนินหรือพระราชทานก็มาโดยขบวนเรือเข้าเทียบที่ศาลานี้ เข้าใจว่าสร้างขึ้นในระยะที่ ๓

๓. พื้นที่ชานวัดเดิม ระหว่างกำแพงวัดถึงคลอง ด้านตะวันออก กว้าง ๒ เส้น ๑๓ วา ยาว ๔ เส้น ๑๑ วา ด้านตะวันตก กว้าง ๒ เส้น ๑๒ วา ๑ คืบ ยาว ๔ เส้น ๑๑ วา

๔. คูวัด ๓ ด้าน คือ ๒ ข้างและข้างหลังนั้น ด้านตะวันออก กว้างราว ๕ วา ยาว ๖ เส้น ๑๓ วา ๓ ศอก ด้านตะวันตก กว้างราว ๕ วา ยาว ๖ เส้น ๑๕ วา ๓ ศอก ด้านใต้ (หลังวัด) กว้างราว ๕ วา ยาว ๔ เส้น ๑๑ วา ๒ ศอก

ภาพเก่าศาลาท่าน้ำวัดโสมนัสวิหารซึ่งกล่าวกันว่าคล้ายกับศาลาท่าน้ำวัดมกุฏกษัตริยารามที่รื้อแล้ว

ในที่ธรณีสงฆ์นอกคูทางตะวันตกตอนลานวัด มีคูแยกเข้าไปเป็นอู่เรือ มีโรงเรือปลูกคร่อมอยู่แห่งหนึ่ง เข้าใจว่าจะขุดขึ้นในระยะที่ ๓ แต่ได้รื้อและถมเสียในยุคที่ ๔ ส่วนข้างคูด้านในทางตะวันออก (ตรงกุฏิโสตถิวิหาร) ก็เคยมีโรงเรืออีกแห่งหนึ่ง และได้รื้อเสียในยุคที่ ๔

๕. พื้นที่ด้านหน้าเป็นลานวัด มีจำนวนกว้างยาวตามที่กล่าวแล้วในข้อ ๓ รวมเนื้อที่ราว ๑๒ ไร่เศษ ได้ปลูกต้นประดู่ไว้เรียงรายจนเต็มพื้นที่ แต่ภายหลังลานวัดข้างคลองผดุงกรุงเกษมถูกตัดเป็นถนนกรุงเกษมเสียตลอดแนว และลานวัดข้างคูทั้งสองข้าง เทศบาลและรัฐบาลก็มาขออาศัยปลูกโรงเรียนขึ้นข้างละ ๑ หลัง ลานวัดจึงแคบลง ส่วนต้นประดู่ก็ล้มตายไปตามสภาพจนไม่มีเหลืออยู่เลย

๖. สระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่ออิฐถือปูน ขอบสูง ๒ ศอก ที่ลานวัดนอกกำแพงตรงคณะหน้าและคณะนอก ข้างละ ๑ สระ มีท่อน้ำเชื่อมกับคูวัดฝังอยู่ใต้ดินสูงกว่าระดับน้ำลง เข้าใจว่าจะขุดขึ้นในระยะที่ ๓ แต่ภายหลังไม่ได้ใช้ จึงถูกถมและสร้างโรงเรียนทับทั้งสองข้าง

๗. ทางเดินระหว่างท่าน้ำกับประตูวัดทั้ง ๓ ด้านหน้าวัดนั้นปูด้วยหินหยาบตั้งแต่ประตูไปถึงศาลาท่าน้ำ ส่วนที่ประตูทำเป็นประตูซุ้ม

ซุ้มประตูนี้ได้ซ่อมแซมในยุคที่ ๓ และในยุคที่ ๔ แต่ในยุคที่ ๔ ได้รื้อซุ้มกลางแล้วสร้างขึ้นใหม่ ขยายให้กว้างออกไปกว่าเดิม และใช้บานประตูเหล็กยืดแทนบานประตูไม้สักของเก่า ส่วนอีก ๒ ประตูคงใช้บานไม้สักของเก่าอยู่ตามเดิมจนถึงทุกวันนี้

๘. กำแพงวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างตามลำคู ๒ ข้าง ข้างละ ๓ เส้น ๑๑ วา ยาวทางหน้าวัดและหลังวัด ข้างละ ๔ เส้น ตัวกำแพงก่ออิฐถือปูน หนาราว ๑ คืบ สูงราว ๑ ศอก มีช่องลูกฟักอยู่ตอนบน และมีซุ้มมหาสีมาอยู่บนมุมกำแพงมุมละ ๑ ซุ้ม

๙. ศาลาโถงเดิม ๒ หลัง สร้างติดกับกำแพงหน้าวัด ๒ ข้าง ประตูหน้าพระวิหารเป็นศาลาหลังละ ๓ ห้อง เสาเหลี่ยม หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา พื้นปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว แต่ภายหลังได้บูรณะรื้อสร้างใหม่

๑๐. กำแพงกั้นเขตระหว่างพุทธาวาสกับสังฆาวาส ๒ ข้างพระวิหาร ยาวตั้งแต่กำแพงด้านหน้าจดกำแพงด้านหลัง ๓ เส้น ๑๑ วา สูงใหญ่เท่ากับกำแพงรอบวัด แต่ช่องลูกฟักเป็นรูปลูกฟักตัดครึ่ง มีประตูซุ้มข้างละ ๒ ประตู อยู่ตรงกับพระวิหารและหลังวิหารคด มีถนนเดินเชื่อมถึงกันและเลียบกำแพงด้านใน ปูด้วยหินหยาบ

๑๑. ด้านหน้าพระวิหารมีกำแพงแก้วสูงราว ๒ ศอก ยาวตลอดถึงมุมวิหารคด แล้วหักมุมไปต่อกับมุมวิหารคด ภายในกำแพงแก้ว ๒ ข้างพระวิหารมีแท่นสำหรับปลูกต้นไม้ที่เป็นพุทธบูชา (ต้นแก้ว) อยู่ข้างละ ๔ แท่น ภายนอกกำแพงแก้วมีถนนขนาบตั้งแต่กำแพงหน้าวัดเลียบไปตามกำแพงวิหารคดจดประตูกลาง ภายในบริเวณตอนหน้าและข้างพระวิหารปูด้วยหินหยาบโดยตลอด

๑๒. พระวิหารวัดนี้ ตั้งอยู่ตอนหน้าวัด หันหน้าออกทางคลองผดุงกรุงเกษมและถนนกรุงเกษม เป็นวิหารใหญ่ ๗ ห้อง หลังคามุขลด มีเฉลียงรอบ สร้างขึ้นบนฐาน

ภาพเก่าซุ้มประตูกลางของกำแพงวัด ตรงกับพระวิหาร

๒ ชั้น คือฐานระเบียงชั้นล่าง สูงราว ๓ ศอก ฐานชั้นบน สูงราว ๑ ศอก ๑ คืบ มีเสากลมใหญ่ตั้งบนฐานชั้นล่างรับหลังคามุขลดข้างบนโดยรอบ รวม ๒๘ ต้น ด้านหน้าชั้นล่างมีบันได ๒ ข้าง (ไม่มีบันไดกลาง) ข้างละ ๗ ขั้น ส่วนชั้นบนมี ๓ บันได บันไดละ ๔ ขั้น บันไดทั้งหมดทำด้วยหินเรียบ

ผนังพระวิหารหนาราว ๒ ศอก มีประตู ๕ ประตู คือประตูด้านหน้า ๓ ด้านหลัง ๒ มีหน้าต่างข้างละ ๗ กรอบ ประตูหน้าต่างด้านนอกปั้นเป็นลายดอกไม้ด้วยปูนเพ็ด ส่วนข้างบนทำพานแว่นฟ้าซ้อนกันตั้งอยู่บนช้างสามเศียร รองรับเลข ๔ มีพระมหามงกุฎครอบและมีฉัตร ๙ ชั้นปักอยู่ ๒ ข้าง ปิดทองประดับกระจกทั้งประตูและหน้าต่าง ส่วนบานประตูหน้าต่างทำด้วยไม้สักหนาใหญ่ลงรักปิดทองลายรดน้ำ

หลังคา ๓ ลด มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ ที่หน้าบันทำเป็นลายกระหนกล้อมมหามงกุฎ ส่วนข้างบนใช้ปูนปั้นหัวนาคและตัวนาคแทนช่อฟ้าใบระกา

ภายในพระวิหารนี้ วัดตามร่วมในฝาผนัง กว้าง ๖ วาเศษ ยาว ๑๑ วา ๑ คืบ ๗ นิ้ว มีเสา ๔ เหลี่ยม กว้างราว ๒ ศอก ยาวราว ๒ ศอกเศษ แถวละ ๖ ต้น ๒ แถว รวม ๑๒ ต้น ข้างล่างประดับด้วยหินอ่อนสูงขึ้นไปราวต้นละ ๒ ศอก ข้างบนถือปูนเขียนลวดลายหลากสีเป็นปริศนาธรรมตามฉฬาภิชาติ คือ นับจากข้างหน้าเข้าไปคู่แรก สีคราม คู่ที่ ๒ สีเขียวไพล คู่ที่ ๓ สีแดง คู่ที่ ๔ สีเหลือง คู่ที่ ๕ สีนวล คู่ที่ ๖ สีนวลขาว หมายความว่า ที่อยู่ไกลพระ จิตใจก็มืดมัว ยิ่งใกล้เข้าไปจิตใจก็จางลงโดยลำดับ

นอกจากสี ยังมีภาพเขียนแสดงความประพฤติของคนตามลำดับ เช่นเมื่อยังอยู่ห่างพระ ก็มีการยิงนกตกปลา ใกล้เข้ามาก็มีการเข้าวัดใกล้เข้ามาอีก ก็ออกบวชประพฤติธรรมเป็นต้น ที่เสาด้านในมีตะเกียงแก้วเจียระไนติดอยู่ต้นละ ๑ ดวง

ผนังพระวิหารด้านใน ประดับหินอ่อนขึ้นไปถึงกรอบหน้าต่าง ระหว่างช่องหน้าต่าง เขียนภาพเรื่องราวของพระสาวกที่มาในบาลีและอรรถกถา มีอักษรจารึกบนแผ่นหินอ่อนบอกเรื่องย่อแผ่นละ ๗ บรรทัดไว้ข้างล่าง แม้ข้างกรอบหน้าต่างก็เขียนภาพการบำเพ็ญกัมมัฏฐานต่างๆ ไว้ด้วย

ที่บานประตูทั้ง ๕ ทาสีน้ำเงิน ใช้รงทองเขียนพระสูตรต่างๆ ด้วยอักษรขอมบรรจง คือ บานประตูกลางเขียนธัมมจักกัปปวัตตนสูตร บานประตูขวาเขียนธัมมจักก-

กัปปวัตตนสูตร (ต่อ) และอาทิตตปริยายสูตร บานประตูซ้ายเขียนสาราณียธัมมสูตร ด้านหลัง บานประตูขวาเขียนโคตรมีสูตร บานประตูซ้ายเขียนธัมมนิยามสูตร ส่วนที่บานหน้าต่าง ๑๔ ช่อง ๒๘ บาน ใช้รงทองเขียนคาถาธรรมบทด้วยอักษรขอมบรรจง

พื้นพระวิหารทำเป็น ๒ ตอน คือตอนในสำหรับภิกษุสามเณร สูงกว่าตอนนอก ๑ คืบ ส่วนตอนนอกสำหรับอุบาสกอุบาสิกา ปูด้วยหินอ่อนขัดมัน

ที่สุดด้านในพระวิหารมีฐานพระประธานประดับหินอ่อน ๒ ชั้น คือชั้นล่างใหญ่และสูงราว ๔ ศอกเศษ ชั้นบนย่อมและสูงราว ๔ ศอก เป็นที่ตั้งบุษบกปิดทองล่องชาดประดับกระจก

พระประธานเป็นพระหล่อด้วยทองสำริด ปางสมาธิ ลงรักปิดทอง หน้าตักกว้าง ๒ ศอก ๙ นิ้ว สูง ๒ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ที่ผนังข้างหลังพระประธานจารึกหัวใจอริยสัจด้วยอักษรขอมบรรจง ที่ฐานชั้นล่างมีรูปพระอัครสาวก (พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ) สูง ๒ ศอก ๕ นิ้ว เป็นพระหล่อด้วยทองสำริด ลงรักปิดทอง นั่งพับเพียบประนมมือบนแท่นต่ำอยู่ข้างขวาและข้างซ้ายพระประธาน

บนเพดานทำเป็นดาวทองล่องชาด ตรงกลางติดโคมแก้วเป็นกลุ่มแบบโบราณ ๕ กลุ่ม ส่วนที่ระเบียง ๒ ข้างก็มีโคมแขวนห้อยอีกข้างละ ๗ ดวง

ที่บนกรอบประตูกลางข้างใน มีพระบรมสาทิสลักษณ์ขนาดใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนบนกรอบประตู ๒ ข้าง มีพระบรมฉายาลักษณ์ขนาดย่อมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และที่สามเหลี่ยมใกล้ฐานพระประธาน ก็มีพระบรมฉายาลักษณ์ของพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์นี้ แต่พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นพระบรมรูปทรงศีล

อนึ่ง จะขอนำมากล่าวเสียในที่นี้ทีเดียวว่า ที่หน้าแท่นพระประธานนั้นมีโต๊ะหมู่ลายทอง ๓ หมู่ พร้อมด้วยพาน แจกัน กระถางธูป เชิงเทียน แก้วเจียระไนทั้งหมด คือ หมู่ ๙ เป็นที่ตั้งพระนิรันตรายและพระเจดีย์ทอง หมู่ ๗ ข้างบน ตั้งพระเจดีย์ หมู่ ๑ ข้างหมู่ ๙ ตั้งพระรูปของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ หมู่ ๑ เป็นที่ตั้งพระรูปของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส หมู่ ๑ นอกจากนี้ยังมีกระถางธูป ราวเทียน พาน ขันสาคร และหม้อน้ำมนต์ ทำด้วยทองเหลืองขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ข้างหน้าโต๊ะทองด้วย ที่ข้างเสา ๒ ข้าง มีตู้เทียนเข้าพรรษา ๒ ตู้ มีธรรมาสน์ทองขนาดเล็กสำหรับนั่งอ่านพระวินัย และธรรมาสน์ทองขนาดใหญ่

สำหรับแสดงพระธรรมเทศนาในวันธัมมสวนะ (วันพระ) และวันอาทิตย์ ข้างแท่นพระประธานมีตู้พระไตรปิฎก ฯลฯ

พื้นพระวิหารบัดนี้ ปูด้วยพรมผืนใหญ่สั่งทำเป็นพิเศษเต็มพื้นที่ มีพัดลมข้างบนและ ๒ ข้าง พร้อมทั้งนาฬิกาเล็กใหญ่สำหรับดูเวลาด้วย

ด้านหลังพระวิหาร มีหน้าต่างหลอกอยู่ ๒ ช่อง เวลานี้เขียนลายทองรดน้ำภาพพุทธประวัติตอนตรัสรู้ ช่อง ๑ ภาพแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ช่อง ๑

๑๓. วิหารคดยกพื้นสูงราว ๑ วา ก่อเชื่อมกับพระวิหาร ๒ ข้าง ตรงมุมหลังคาลดยื่นออกไป ๒ ข้าง ข้างละ ๗ วา ๒ ศอกเศษ หักมุมยาวข้างละ ๑๗ วาเศษ เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ที่ระเบียงพระวิหารกับวิหารคดมีประตู ๒ ข้าง ส่วนตัววิหารคดด้านข้างและด้านหลังมีมุขประตูยื่นออกไปทั้งสามด้าน ภายในหลังคาโดยรอบมีห้องโถง ๕๗ ห้อง คือ ด้านที่ติดกับพระวิหารข้างละ ๔ ห้องครึ่ง ด้านข้างและด้านหลังข้างละ ๑๖ ห้อง แต่เปิดเป็นประตูเสีย ๓ ห้อง คงเหลือเป็นห้องเพียง ๕๓ ห้อง หลังคาเดิมมุงด้วยกระเบื้องดินเผา พื้นทำเป็น ๒ ลด ปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว

๑๔. พระเจดีย์ใหญ่ตั้งอยู่ท่ามกลางวิหารคด สูง ๒๐ วา (๑ เส้น) วัดรอบองค์ได้ ๒๕ วา ๓ ศอก ๑ คืบ ฐานพระเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส สูงราว ๖ ศอก กว้างยาวด้านละ ๑๐ วา ๓ ศอก ๓ นิ้ว วัดโดยรอบ กว้างยาว ๔๑ วา ๑ คืบ ข้างบนมีกำแพงแก้วสูงราว ๒ ศอกโดยรอบ และมีชานบันไดยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน ลานพระเจดีย์ข้างบนและข้างล่างปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว

๑๕. พระอุโบสถตั้งอยู่ภายในเขตพุทธาวาสตอนหลังวัดระหว่างวิหารคดกับกำแพงหลังวัดและกำแพงกั้นเขต หันหน้าไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งอยู่บนฐาน ๒ ชั้น ซึ่งสูง ๒ ศอก และ ๑ ศอกตามลำดับ ผนังอุโบสถนี้ หนาราว ๒ ศอก วัดร่วมใน กว้าง ๓ วา ๗ นิ้ว ยาว ๗ วา ๑๐ นิ้ว นับเป็น ๕ ห้อง มีหน้าต่างข้างละ ๕ ช่อง ข้างหน้ามี ๒ ประตู ข้างหลังมี ๒ ประตู และมีบันไดหินเรียบข้างละ ๒ บันได หลังคาลดมุงด้วยกระเบื้องเคลือบ ใช้ปูนปั้นเป็นนาคแทนช่อฟ้าใบระกา ที่หน้าบันปั้นเป็นรูปมหามงกุฎอยู่ท่ามกลางลวดลาย กรอบประตูหน้าต่างเป็นปูนปั้นลายกระหนกปิดทองประดับกระจก ข้างบนทำเป็นรูปมหามงกุฎปิดทองประดับกระจกคล้ายที่พระวิหาร บานประตูหน้าต่างด้านนอกลงรักปิดทองลายรดน้ำ มีเสาระเบียง ๔ เหลี่ยม กว้างยาวราว ๑ ศอก ๒๔ ต้น และมีกำแพงแก้วเชื่อมระหว่างเสารอบระเบียงพระอุโบสถ

ลานพระอุโบสถจากระเบียงออกมาถึงกำแพงแก้วเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูงกว่าระดับดินราว ๒ ศอก เป็นสีมันตริก คือ ที่ว่างระหว่างขัณฑสีมาของพระอุโบสถกับมหาสีมาเต็มตามเขตวิสุงคามสีมา มีซุ้มสีมาตรงกลางและมุมกำแพงแก้ว รวม ๘ ซุ้ม เป็นที่ฝังลูกนิมิตเขตมหาสีมา ส่วนลูกนิมิตขัณฑสีมาของพระอุโบสถ ๘ ลูก ฝังอยู่ติดกับระเบียงพระอุโบสถ บนระเบียงรอบนอกพระอุโบสถและลานพระอุโบสถเดิมปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว

ภายในพระอุโบสถ พื้นปูด้วยหินอ่อน ตอนหลังระหว่างประตูตั้งบุษบกทอง มีฐานสูงจากพื้นราว ๒ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๒ ศอก ยาว ๓ ศอก ยอดสูงเกือบจดเพดาน เป็นที่ประดิษฐานพระประธานขนาดย่อมคือพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสำริด ปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๒ ศอก ๙ นิ้ว สูง ๒ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว เพดานเขียนลายทองล่องชาดเป็นรูปดาวล้อมเดือนหรือดาวนพเคราะห์ทุกห้อง และมีโคมไฟเป็นตะเกียงน้ำมัน ๓ ช่อ ช่อละ ๔ ดวง

พระอุโบสถนี้ แม้เมื่อเปิดวัดก็ยังสร้างไม่สำเร็จ เพิ่งสำเร็จลงในยุคที่ ๑ ในต้นรัชกาลที่ ๕ แต่จะขอนำเอารายการมากล่าวเสียในตอนนี้ทีเดียว คือ

ภายในพระอุโบสถเขียนภาพฝาผนังไว้เป็นตอนๆ ตั้งแต่ข้างบนกรอบหน้าต่างขึ้นไปถึงเพดาน เขียนภาพประวัติของพระอัครสาวก ๑๓ องค์ มีอักษรจารึกบนแผ่นหินอ่อน เล่าเรื่องย่อติดไว้ใต้กรอบหน้าต่าง ส่วนที่ผนังระหว่างกรอบหน้าต่างเขียนภาพประวัติของพระอัครสาวิกา ๙ องค์ มีอักษรจารึกบนแผ่นหินอ่อนเล่าเรื่องย่อติดไว้ข้างล่างเช่นเดียวกัน ที่ซอกบานประตูและหน้าต่างเขียนรูปสิ่งที่จะพึงปฏิบัติเนื่องด้วยธรรมวินัย เช่น รูปสัตว์ที่มีเนื้อไม่ควรฉัน รูปต้นไม้มีผลใหญ่ไม่ควรทำเป็นปานะ รูปพืชพันธุ์ไม้ที่เกิดจากข้อและเมล็ด เป็นต้น พร้อมทั้งรูปแสดงธุดงควัตร ฯลฯ มีอักษรเขียนบอกไว้ข้างล่าง

ที่บานประตูและหน้าต่างข้างใน เขียนพระสูตรที่เป็นคาถาด้วยอักษรขอมบรรจงเช่น ชราสูตร เป็นต้น คาถาธรรมบท และโสฬสปัญหา

๑๖. ที่บริเวณพระอุโบสถมีศาลาโถงก่ออิฐถือปูน ยกพื้นสูงราว ๑ ศอก ๔ หลัง คือ ข้างหน้าอยู่ติดกำแพงข้างประตูทางตะวันออก ๑ หลัง ติดกับมุมกำแพงทางใต้ ๑ หลัง ข้างหลังอยู่ติดกำแพงข้างประตูทางเหนือ ๑ หลัง ติดกับมุมกำแพงทางตะวันตก ๑ หลัง พื้นเดิมปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา

๑๗. ที่หน้าคณะหน้า มีศาลาโรงธรรมชั้นเดียวหลังใหญ่ เสาไม้ยกพื้นสูงราว ๒ ศอก พื้นไม้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ๑ หลัง อยู่ระหว่างกำแพงวัดกับกำแพงคณะหน้าทางซ้ายหรือทางตะวันตกสำหรับเป็นที่แสดงธรรมในวันธรรมสวนะ เมื่อสร้างพระวิหารยังไม่เสร็จ

๑๘. คณะหน้ามีกุฏิ ๒ ชั้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ๖ หลัง เรียงเป็น ๒ แถว แถวละ ๓ หลัง หันหน้าเข้าหากัน มีระเบียงข้างหน้าระหว่างกุฏิมีกำแพงเชื่อมกัน และมีประตูซุ้มเตี้ยบานไม้สักอยู่ทางเหนือและทางใต้ ข้างละ ๑ ประตู ปูพื้นด้วยกระเบื้องหน้าวัวทั้งชั้นล่างและพื้นคณะ มีศาลาไม้โถงขนาดเล็กยกพื้นสูงราว ๑ ศอก อยู่ตรงกลางคณะ ๑ หลัง และแท่นสำหรับปลูกต้นไม้ (เช่น จำปี จำปา)

๑๙. คณะกลางมีกุฏิ ๒ ชั้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ๒ หลัง คือหลังใหญ่อยู่ตรงกลาง สำหรับเป็นที่อยู่ของเจ้าอาวาส เรียกกันในภายหลังว่าหอสวดมนต์บ้าง พระตำหนัก (เพราะเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) บ้าง นอกนั้นอยู่ติดกับกำแพงคณะด้านเหนือ ด้านใต้ และด้านตะวันตก ส่วนด้านตะวันออกมีศาลาทรงเก๋งจีนอยู่ตรงมุมคณะข้างละ ๑ หลัง และระหว่างศาลาเก๋งจีนก็เป็นที่ตั้งหอไตร ๒ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ มีช่อฟ้า ใบระกาประดับกระจกสี ข้างล่างทำเป็นลูกกรงเหล็กแทนหน้าต่าง พื้นกุฏิและพื้นคณะปูด้วยกระเบื้องดินเผา คณะนี้มีประตู ๓ ด้าน ๔ ประตู คือทางเหนือ ๑ ประตู ทางใต้ ๑ ประตู ทางตะวันตก ๒ ประตู และมีกำแพงเชื่อมต่อกันโดยตลอด

รูปกุฏิคณะกลางนี้แปลกจาก ๒ คณะนั้น เช่น กุฏิใหญ่ตรงกลางทำรูปคล้ายศาลามีระเบียงข้างหน้า ภายในมีเสาไม้ขนาดใหญ่ ส่วนกุฏิขวางทางเหนือและทางใต้ยาว ๔ ห้อง มีบันไดขึ้นลง ๒ ข้าง สำหรับอยู่ได้หลังละ ๒ รูป

๒๐. คณะท้าย เหมือนกับคณะหน้าทุกอย่าง

๒๑. กำแพงวัดด้านตะวันตก มีประตูซุ้มเตี้ย ๓ ประตู ตรงคณะหน้า คณะกลาง และคณะท้าย มีทางเดินก่อด้วยอิฐตั้งขวางจากประตูออกไปถึงคู ซึ่งมีศาลาท่าน้ำทำด้วยไม้ มีบันไดยื่นลงไปในคูไม่ประณีตเหมือนศาลาหน้าวัด สำหรับสรงน้ำและจอดเรือบิณฑบาต

๒๒. คณะนอกเป็นเขตสังฆาวาสทางตะวันออก เมื่อตัดต้นไม้ถมคูแล้วก็ยังไม่ได้ปลูกสร้างเสนาสนะอะไรเลย บางท่านกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะให้เป็นสวนดอกไม้สำหรับใช้บูชาพระ แต่ยังไม่ทันสร้าง ส่วน

สระใหญ่ก่ออิฐถือปูน ๒ สระ อยู่ตอนหน้าและตอนหลัง บางท่านว่าขุดขึ้นเพื่อเอาดินถมพื้นและเพื่อใช้น้ำมาตั้งแต่แรกแล้ว

๒๓. เวจกุฎีก่ออิฐถือปูน สูงจากพื้นราว ๖ ศอก มีหลังคา ๒ ข้าง มุงด้วยกระเบื้องดินเผา มีห้องข้างละ ๓ ห้อง ตั้งอยู่นอกกำแพงวัดระหว่างคูกับกำแพง มีทางเดินก่อด้วยอิฐตั้งขวางจากประตูวัดออกไปถึงคูและหักเข้าสู่เวจกุฎี ทางคณะท้าย ๑ หลัง ทางคณะนอก ๑ หลัง (เวจกุฎีทางคณะนอกนั้น เห็นจะสร้างพร้อมกับเสนาสนะในคณะนี้)

๒๔. ที่ดินหลังวัดด้านตะวันออก กว้าง ๑๒ วา ๓ ศอก ด้านตะวันตก กว้าง ๑๒ วา ๒ ศอก ยาว ๔ เส้น ๑๑ วา ๒ ศอก เป็นที่รกร้างว่างเปล่า เข้าใจว่าจะปลูกต้นไผ่เหลืองและลอมมะลอกตามริมคู ซึ่งยังมีอยู่ต่อมาถึงยุคที่ ๓ - ๔

นอกจากนี้ในเขตสังฆาวาสทางตะวันตกนั้น มีถนนสูงราว ๑ คืบ กว้างราว ๓ ศอก ปูด้วยหินหยาบ อยู่ระหว่างคณะกับกำแพงทางตะวันตก ๑ สาย ทางตะวันออก ๑ สาย ยาวตั้งแต่หน้าวัดถึงหลังวัด และมีถนนแยกติดกันระหว่างคณะด้วย

ภายในเขตพุทธาวาสมีถนนดังกล่าวเลียบกำแพง ตั้งแต่กำแพงหน้าวัดถึงประตู ๒ ข้างพระอุโบสถแล้วหักเข้าหากันระหว่างหลังวิหารคดกับลานพระอุโบสถ

ความเป็นมาของการบูรณปฏิสังขรณ์
วัดมกุฎกษัตริยาราม

ความเป็นมาของการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม[๑]

---

[๑] นางสาววีณา โรจนราธา แก้ไขเพิ่มเติมจาก**ประวัติวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร** ฉบับพิมพ์ พุทธศักราช ๒๕๔๐

การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์
ยุคที่ ๑
(พุทธศักราช ๒๔๑๑ - ๒๔๒๕)

ในยุคที่ ๑ นี้ พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก มีภิกษุอยู่จำพรรษาเพียง ๒๐ รูปเท่านั้น ไม่มีการอุปสมบทใหม่เลย เพราะเพิ่งได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาก่อนเข้าพรรษาเพียง ๕ วันเท่านั้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ อรรคราชสุดา

การก่อสร้างปูชนียสถานพระวิหารและพระอุโบสถเป็นต้น ก็มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายคฤหัสถ์อำนวยการอยู่ แต่ยังไม่ทันออกพรรษา ก่อนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตเพียง ๗ วัน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม (พระองค์เจ้าชุมสาย) นายช่าง ก็ประชวรสิ้นพระชนม์เสีย เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๑๑ แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ดำเนินการต่อมา แต่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) แม่กองก็ติดราชการแผ่นดินเพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก ภายหลังพระยามหานุภาพ นายงาน ก็ถึงแก่กรรมลงเสียอีกคนหนึ่ง การงานจึงล่าช้ามาหลายปี

ในระหว่างที่การก่อสร้างยังไม่เสร็จนี้ พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ อรรคราชสุดา พระราชธิดาพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระเชฏฐภคินีของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทำวัดมกุฏกษัตริยารามฉลองพระเดชพระคุณในฐานะที่เป็นพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงทรงชักชวนเจ้านายฝ่ายหน้าฝ่ายในร่วมกันก่อสร้างเพิ่มเติมตามลำดับดังต่อไปนี้

ก. การก่อสร้างปูชนียสถาน

พระวิหาร (๑๒) โดยมากคงจะสำเร็จแล้ว ส่วนการตกแต่งสิ่งที่ประกอบ เช่น ทำลวดลาย ปิดทองประดับกระจก เขียนภาพฝาผนังจารึกพระสูตรและคาถา เป็นต้น คงจะทำขึ้นในตอนนี้ แม้พระประธานปางสมาธิที่กล่าวแล้ว ก็ทราบว่าหล่อขึ้นในตอนนี้ กล่าวกันว่าสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) วัดโสมนัสวิหารมาเป็นประธานในการหล่อ เดิมไม่มีชื่อ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) ได้ถวายพระนามว่า "พระพุทธวชิรมงกุฎ"

พระวิหาร

วิหารคด (๑๓) ที่ก่อฐานพร้อมกับฐานพระวิหาร ก็คงสำเร็จลงในคราวเดียวกับพระวิหาร เพราะไม่มีประณีตศิลป์อะไร

พระเจดีย์ (๑๔) มีความสูงใหญ่ตามที่กล่าวแล้ว นับเป็นพระเจดีย์สูงใหญ่เป็นองค์ที่ ๓ ในเขตกรุงเทพมหานคร (รองจากพระเจดีย์วัดโสมนัสวิหารและวัดบวรนิเวศวิหาร)

พระอุโบสถ (๑๕) คงสร้างสำเร็จเป็นรูปร่างแล้ว ส่วนลวดลายภาพฝาผนังและการจารึกพระสูตรและคาถาเป็นต้น คงจะทำขึ้นในตอนนี้ แต่พระประธานจะหล่อขึ้นใหม่หรือนำมาจากที่อื่นหาทราบไม่

ข. การปลูกต้นไม้

ต้นโศกที่ปลูกเรียงรายอยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษมนั้น เข้าใจว่าจะปลูกเฉพาะหน้าวัดโสมนัสวิหารและหน้าวัดมกุฏกษัตริยาราม เพราะสองข้างคลองนี้ปลูกต้นยางอินเดียโดยตลอด (บัดนี้เปลี่ยนเป็นต้นหางนกยูง)

ต้นประดู่ที่ปลูกเรียงรายอยู่ในลานวัดนั้น นอกจากสำหรับให้ร่มรื่นแล้ว ยังเป็นเครื่องหมายแห่งความพร้อมเพรียงกัน เข้าใจว่าปลูกขึ้นในตอนนี้เหมือนกัน

ต้นจันที่ปลูกเรียงรายไว้ ๒ ข้างพระวิหารและ ๓ ข้างพระอุโบสถ เว้นข้างเหนือทางวิหารคดนั้น เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งเสียงที่คล้ายสมณศักดิ์ของเจ้าอาวาสว่า "พระจันทรโคจรคุณ" ซึ่งมักเรียกกันสั้นๆ ว่า "ท่านเจ้าคุณจันทร"

ต้นมะขามป้อมปลูกเรียงรายไว้ข้างหลังวิหารคดและข้างเหนือพระอุโบสถสำหรับใช้เป็นเภสัชของภิกษุสามเณร

นอกจากนี้ ยังมีต้นไม้ที่ปลูกไว้ใช้ประโยชน์อีกหลายอย่าง เช่น สมอไทย สมอพิเภก สมอดีงู สมอร่องแร่ง มะตูม ขนุน สารภี พิกุล ลำดวน แก้ว กรรณิการ์ เป็นต้น ส่วนสองข้างถนนที่เป็นทางเดินภายในก็ปลูกไม้พุ่ม คือต้นเข็มสีต่างๆ เรียงรายโดยตลอด

พระอุโบสถก่อนการบูรณะ

ค. การก่อสร้างคณะนอก

เมื่อก่อสร้างปูชนียสถานในเขตพุทธาวาสสำเร็จแล้ว เจ้านายทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในกับข้าราชการบางคนได้ร่วมกันปลูกสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นในคณะนอกที่ยังว่างอยู่ ดังนี้

๑. ต้นศรีมหาโพธิ์ (โพธิ์ลังกา) มีฐานก่ออิฐถือปูนสี่เหลี่ยมจัตุรัส หักมุม ๒ ชั้น ข้างในสูง ๑ วา กว้างด้านละ ๒ วา ข้างนอกสูง ๖ ศอก กว้างด้านละ ๓ วา ระหว่างชั้นในกับชั้นนอกกว้างข้างละ ๒ ศอก มีบันไดหินเรียบ ๓ ขั้นอยู่ทางเหนือกับทางใต้ ตั้งอยู่กลางคณะคือตรงประตูวัดทางตะวันออก

๒. สระน้ำ ๒ สระซึ่งขุดไว้ใกล้กับประตูข้างหน้าและประตูข้างหลังนั้น ได้ก่ออิฐถือปูน หนา ๑ ศอก กว้าง ๗ วา ยาว ๔ วา ลึก ๓ วา มีท่อระบายน้ำเข้าออกถึงคูวัด และมีขอบสูงจากพื้นราว ๑ ศอก

๓. สร้างกุฏิขึ้นใหม่ ๑๓ หลัง กับกัปปิยกุฏิ ๑ หลัง คือริมกำแพงวัดทางตะวันออก ๗ หลัง ข้างประตูหลังวัด ๑ หลัง ข้างกำแพงด้านใน ๔ หลัง ข้างสระทางใต้อีกสระละ ๑ หลัง

กุฏิทางตะวันออก ๗ หลังนั้น หลังที่ ๑ กับหลังที่ ๗ ซึ่งอยู่ตรงมุมวัดทางเหนือและทางใต้ เป็นตึก ๒ ชั้น ๓ ห้อง หลังที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ เป็นตึก ๒ ชั้น ๒ ห้อง ส่วนหลังที่ ๖ เป็นกัปปิยกุฏิ เครื่องไม้ล่องถุนก่ออิฐถึงพื้นชั้นเดียว และมีเฉลียงรอบ ๔ ห้อง ๑ หลัง

กุฏิข้างประตูหลังวัดเป็นกุฏิไม้ ๒ ชั้น มีเฉลียงข้างหน้าและ ๒ ข้าง ก่ออิฐถือปูนถึงชั้นล่าง มี ๔ ห้อง ๒ บันได ๑ หลัง

กุฏิข้างกำแพงด้านใน ๔ หลังนั้น เป็นตึก ๒ ชั้น ๒ ห้อง มีระเบียงข้างหน้าเหมือนกับกุฏิหลังที่ ๒ - ๕ ทางตะวันออก

กุฏิข้างสระ ๒ หลังนั้น เป็นตึกชั้นเดียว ๓ ห้อง มีฝาผนังรอบ

กุฏิตึกทั้ง ๑๐ หลัง คือด้านตะวันออก ๖ หลัง และด้านใน ๔ หลังดังกล่าวแล้ว ชั้นล่างด้านหน้า กั้นฝาผนัง ๒ ตอน ปูพื้นด้วยกระเบื้องหน้าวัว ชั้นบน หน้าสกัด

ต้นศรีมหาโพธิ์ที่คณะนอก

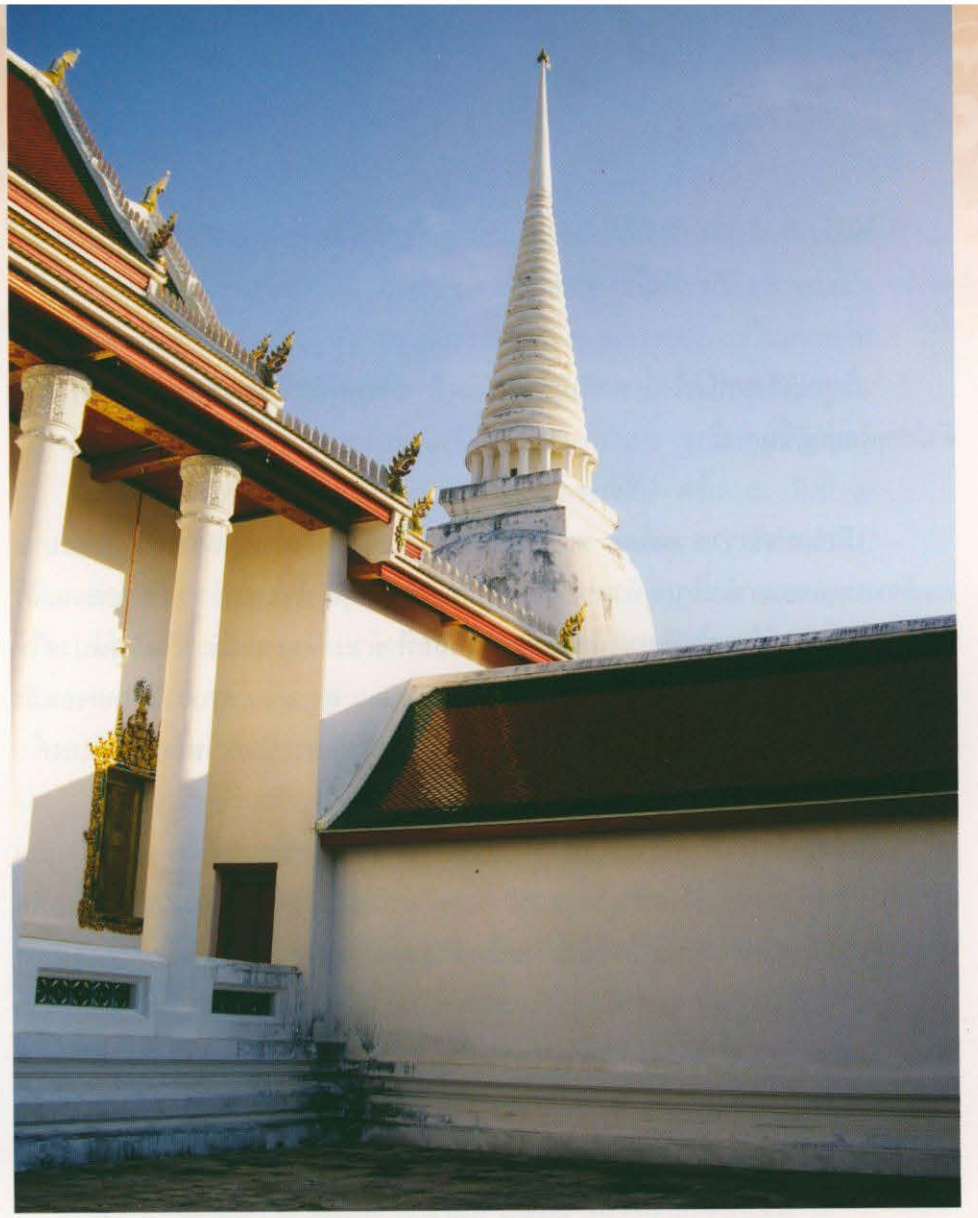
กั้นฝาผนังตลอดถึงระเบียง ด้านหน้ากั้นฝาผนังเพียงสุดพื้นตัวกุฏิ ตอนหน้าระเบียงกั้นด้วยลูกกรงเหล็กฉลุลาย หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาเหมือนกันทั้งหมด

สองข้างสระทำถนนสูงราว ๑ คืบ กว้างราว ๒ ศอก ยาวตั้งแต่กำแพงหน้าวัดจดหลังวัด แยกเข้าถึงบันไดกุฏิแต่ละหลัง และหักมุมออกตรงประตูหน้าวัดและหลังวัด

บรรดากุฏิดังกล่าวนี้ เข้าใจว่าเจ้านายฝ่ายหน้าและฝ่ายในสร้างองค์ละ ๑ หลัง ไม่ทราบว่าพระองค์ใดบ้าง พบพระนามเพียง ๕ พระองค์ คือ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ พระองค์เจ้ากาญจนากร พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี พระองค์เจ้าอรทัยเทพกัญญา และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือพระประวัติตรัสเล่าของพระองค์ว่า "ได้ไปอยู่วัดมกุฏกษัตริย์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน ปีนั้นเองฯ แต่แรกท่านให้อยู่คณะด้านตะวันออกที่กุฏิตรงสระด้านเหนือที่เราสร้างเอง แต่บัดนี้ชำรุดและรื้อเสียแล้ว ภายหลังขออยู่ในคณะของท่านทางคณะตะวันตก ท่านให้อยู่ที่หอไตรหลังกุฏิใหญ่ของท่านฯ"

ต้นไม้ยืนต้นที่ปลูกในคณะนี้ ก็มีต้นจัน มะม่วง ขนุน สมอ มะขามป้อม ฯลฯ ตามที่ว่าง ไม่เป็นหมวดหมู่กัน

การปฏิสังขรณ์ในยุคนี้ คงมีไม่มากนัก เพราะเป็นสถานที่ซึ่งสร้างใหม่

พระเจดีย์มองจาก
ด้านนอกวิหารคด
ช่วงต่อกับพระวิหาร

การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ ยุคที่ ๒ (พุทธศักราช ๒๔๒๕ - ๒๔๔๓)

ในยุคที่ ๒ นี้ พระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ ๒ สืบต่อจากพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี)

ในพุทธศักราช ๒๔๒๕ นี้เอง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่น ได้เสด็จมาทรงบัญชางานปฏิสังขรณ์ปูชนียสถานและเสนาสนะที่ชำรุดทรุดโทรมด้วยพระองค์เอง ทรงมอบให้พระผู้ใหญ่ในวัดเป็นนายด้าน การปฏิสังขรณ์สำเร็จเรียบร้อยเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๗ ประทานรูปหมู่ที่ถ่ายร่วมกับพระนายด้านไว้เป็นที่ระลึก ตามสำเนาลายพระหัตถ์ว่า *"ถวายพระ*

.....ไว้เป็นที่ระลึกถึงการที่ได้เป็นนายด้านปฏิสังขรณ์วัดพระนามบัญญัติแล้วบริบูรณ์ ณ วัน ๕ ฯ ๒ ค่ำ ปีวอก ฉศก จุลศักราช ๑๒๔๖[๒]"

การปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ ทำด้วยทุนของวัดบ้าง ของผู้มีศรัทธาบริจาคบ้าง ของส่วนตัวภิกษุผู้อยู่กุฏินั้นๆ บ้าง

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๓ พระเจดีย์ใหญ่ (๑๔) ถูกฟ้าผ่ายอดหักลงมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ต่อยอดแล้วถือปูนใหม่ทั้งองค์ด้วยปูนซีเมนต์และติดต่อสายล่อฟ้าด้วย ในขณะเดียวกันก็ได้โปรดให้หล่อพระมหามงกุฎด้วยทองสำริด กว้าง ๕๐ เซนติเมตร สูง ๑ เมตร ถ้าวัดจากจอนถึงยอด ก็สูง ๑ เมตร ๔๕ เซนติเมตรเพื่อสวมใส่บนยอด ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์

ครั้นเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานผ้าพระกฐิน เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๓๓ ได้เสด็จเข้าสู่ลานพระเจดีย์ทรงสายสูตรยกพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์ก่อนแล้ว จึงเสด็จเข้าสู่พระวิหารพระราชทานผ้าพระกฐิน

ต่อมาถึงวันที่ ๑๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๓๓[๓] นั้นเอง จึงทรงประกาศกระแสพระบรมราชโองการให้เรียกชื่อ "วัดพระนามบัญญัติ" ว่า "วัดมกุฏกษัตริยาราม" ตามเดิม ดังนี้

สำเนาประกาศกระแสพระบรมราชโองการ

สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๕ ในพระบรมราชวงษนี้ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่ชนทั้งปวง ทั้งคฤหัสถ์แลบรรพชิตให้ทราบทั่วกันว่า วัดพระนามบัญญัติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสฐาปนาขึ้นไว้นี้ เดิมพระราชทานนามว่า วัดมกุฏกษัตริยาราม นี้ พระบรมวงศานุวงษแลข้าราชการจะกราบบังคมทูลนามวัด ก็เป็นการขัดๆ อยู่ด้วยพ้องกับพระนาม จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเรียกว่า วัดพระนามบัญญัติ ต่อไปภายน่าจึงให้เรียกว่า วัดมกุฏกษัตริยาราม ตามเดิม จึงได้ใช้นามวัดนี้ว่า วัดพระนามบัญญัติสืบมา อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริไว้ว่า

---

[๒] ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๗

[๓] ขณะนั้นขึ้นปีใหม่ในเดือนเมษายน

พระเจดีย์ในวัดนี้ จะให้ทำเป็นรูปมงกุฎเพื่อจะให้เป็นที่หมายนามวัด แต่การนั้นยังหาได้ทำไม่ พอเสด็จสวรรคตเสีย บัดนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริถึงพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะโปรดให้ทำพระเจดีย์เป็นรูปมงกุฎนั้น จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหล่อๆ รูปมงกุฎด้วยทองสัมฤทธิ์ลงรักปิดทองประดับกระจกสวมยอดพระเจดีย์ ครั้น ณ วันที่ ๗ เดือนพฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๐๙ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานพระกฐินและทรงชักเชือกยกยอดมงกุฎขึ้นสวมบนยอดพระเจดีย์ แล้วทรงพระราชดำริว่า วัดพระนามบัญญัตินี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระประสงค์ให้เรียกวัดมกุฎกษัตริยาราม ในภายน่า บัดนี้กาลก็ล่วงมาช้านาน นับแต่พระบาทสมเด็จพระจอม-เกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตมาได้ ๒๓ ปีแล้ว อนึ่ง ได้โปรดให้ทำยอดพระเจดีย์เป็นรูปมงกุฎยกขึ้นเสร็จแล้ว เป็นเวลาสมควรที่จะเปลี่ยนนามวัดพระนามบัญญัตินี้เป็นวัดมกุฎกษัตริยาราม ตามกระแสพระราชดำริพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เรียกวัดพระนามบัญญัติว่า วัดมกุฎกษัตริยาราม ตั้งแต่นี้สืบไปฯ

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๘ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๐๙ พระพุทธสาสนกาล ๒๔๓๓ เป็นวันที่ ๘๑๐๔ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ ฯะ

การก่อสร้างเสนาสนะ

นอกจากการปฏิสังขรณ์ดังกล่าวแล้ว มีการก่อสร้างเสนาสนะเพิ่มเติมขึ้นใหม่อีก ๗ หลัง ดังนี้

๑. ที่หน้าคณะหน้าข้างขวา ตรงข้ามกับศาลาโรงธรรม (๑๗) เจ้าจอมมารดาบัว ในรัชกาลที่ ๔ ได้สร้างกุฏิทรงปั้นหยา ๒ ชั้น ๕ ห้อง มีระเบียงข้างหน้า ๑ หลัง มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ยกพื้นสูงปูด้วยไม้สักเพื่อเป็นที่อยู่ของเจ้าอาวาส

๒. ที่ข้างตะวันออกนอกคณะท้าย (๒๐) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงสร้างกุฏิไม้ทรงปั้นหยา ๒ ชั้น ๑ หลัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๓

๓. ที่มุมกำแพงวัดข้างใต้นอกคณะท้าย ได้สร้างกุฏิไม้ ๒ ชั้น ๓ ห้อง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ยกพื้นสูงปูด้วยไม้สัก ๑ หลัง

๔. ที่มุมกำแพงกั้นคณะข้างหน้าคณะนอก (๒๒) ทางซ้ายประตูวัด พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมขุนศิริธัชสังกาศกับเจ้านายร่วมพระชนนี ได้สร้างตึกเป็นโรงเรียนบาลี ๒ ชั้น ๕ ห้อง มีมุขกลางด้านหน้าเป็นที่บรรจุอังคาร เจ้าจอมมารดาบัวในรัชกาลที่ ๔ ยกพื้นสูงปูด้วยไม้สัก หลังคามุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์ ต่อมาเรียกว่าโรงเรียนอรทัย ๑ หลัง

๕. ที่ว่างระหว่างกุฏิมุมกำแพง (หลังที่ ๖) กับประตูหลังวัดพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) ได้สร้างกุฏิทรงปั้นหยา ๒ ชั้น ๔ ห้อง ไม่มีระเบียง พื้นปูด้วยกระเบื้องซีเมนต์ หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ เป็นที่อยู่ของพระจันโทปมคุณ (ชื่น หตฺถีปาโล) ครั้งเป็นพระครูชื่อนั้น

๖. ที่หลังวัดตรงคณะนอกออกไปด้านใน พระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) ได้สร้างธรรมสภาหรือศาลาโรงธรรม ๔ เหลี่ยม ชั้นเดียว ทรงปั้นหยา สำหรับเป็นที่สนทนาธรรมและเจริญวิปัสสนาอีก ๑ หลัง

๗. ที่ขอบสระด้านใต้คณะนอก ตรงหน้ากุฏิพระจันโทปมคุณ (ชื่น หตฺถีปาโล) ครั้งเป็นพระครูชื่อนั้น คุณหญิงโป่ ภักดีภัทรากร ได้สร้างศาลาธรรมสภาหรือศาลาโรงธรรมเครื่องไม้ชั้นเดียว หลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้ ยกพื้นสูงปูด้วยกระดาน มีชานรอบก่ออิฐปูด้วยกระเบื้องซีเมนต์ ๑ หลัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๘

กุฏิคณะหน้าด้านตะวันตก

การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์
ยุคที่ ๓
(พุทธศักราช ๒๔๔๓ - ๒๔๖๒)

ในยุคที่ ๓ นี้ พระธรรมปาโมกข์ (ถม ราสโย) เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๓ สืบต่อจากพระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร)

ในยุคนี้มีการปฏิสังขรณ์ใหญ่เกือบทั่ววัดและมีการสร้างใหม่เพียงเล็กน้อย ดังนี้

๑. ซ่อมศาลาท่าน้ำ (๒) ริมคลองผดุงกรุงเกษม คือต่อเสาปรับเครื่องบน เปลี่ยนกระเบื้องหลังคา ทำพื้นข้างและบันได ทาสีใหม่ทั้งหมด

๒. ซ่อมสระน้ำ (๖) ที่ลานวัดตรงคณะหน้าออกไป คือซ่อมเขื่อนและทำขอบใหม่

๓. ซ่อมประตูหน้าวัด (๗) ตรงหน้าพระวิหาร คือถือปูนและปั้นนาคปั้นลายใหม่

๔. ซ่อมศาลาหน้าพระวิหาร (๙) ทั้งสองหลัง คือเปลี่ยนกระเบื้องหลังคาและกระเบื้องปูพื้นเป็นกระเบื้องซีเมนต์ถือปูนและทาสีใหม่

๕. ซ่อมพระวิหาร (๑๒) เป็นการใหญ่ คือเปลี่ยนตัวไม้ข้างบนที่ชำรุด ซ่อมลวดลายบานประตูหน้าต่างและปิดทองประดับกระจกใหม่ ส่วนที่บานประตูหน้าต่างก็ลงรักปิดทองใหม่ทั้งหมด ภายในก็ซ่อมตัวอักษรจารึกที่ชำรุดและดวงดาวบนเพดาน ติดโคมไฟฟ้าตรงกลางขึ้นใหม่ ๕ ช่อ ปูพื้นระเบียงข้างนอกด้วยกระเบื้องซีเมนต์แทน

ภายในคณะหน้า

กระเบื้องหน้าวัว และปรับปรุงบันไดเสียใหม่ ใช้หินขัดแทนของเก่า ส่วนข้างล่างก็ปรับพื้นและซ่อมกำแพงแก้วใหม่ทั้งหมด

๖. ซ่อมวิหารคด (๑๓) คือซ่อมหลังคาที่ชำรุด ถือปูนเสาและผนัง ทาสีตัวไม้ ใช้พื้นกระเบื้องซีเมนต์แทนกระเบื้องหน้าวัว และลาดซีเมนต์ลานพระเจดีย์ ออกแบบแท่นหินอ่อนสำหรับบรรจุอัฐิและเป็นฐานพระกลางห้องระหว่างเสาให้เหมือนกันโดยตลอด

๗. ซ่อมพระเจดีย์ (๔) คือถือปูนใหม่ทั้งองค์แล้วฉาบด้วยดินเหลือง ปิดทองมงกุฎใหม่ ลาดซีเมนต์ที่ลานข้างบน ก่อแท่นปลูกต้นไม้ดอกไว้ข้างล่างโดยรอบ

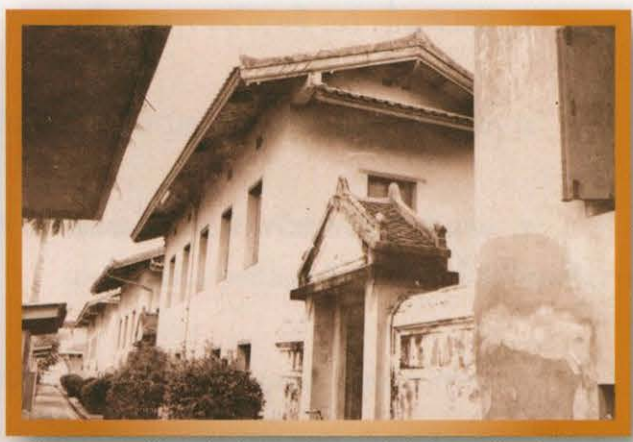
๘. ซ่อมพระอุโบสถ (๑๕) คือเปลี่ยนตัวไม้หลังคาที่ชำรุดรื้อหลังคาปรับระแนงแล้วมุงใหม่ ทำปูนสันปั้นนาค ซ่อมกรอบหน้าต่าง ลงรักปิดทองประดับกระจกประตูหน้าต่างข้างนอก ซ่อมกำแพงแก้ว ซุ้มสีมา บันไดทุกด้าน ส่วนที่ลานพระอุโบสถก็ลาดซีเมนต์แทนแผ่นหินหยาบ และรื้อแท่นมุมพระอุโบสถที่ก่อทับลูกนิมิตขัณฑสีมาด้วย

๙. ซ่อมกุฏินอกคณะหน้า ที่เจ้าจอมมารดาบัว ในรัชกาลที่ ๔ สร้างไว้ และซ่อมกุฏิในคณะหน้าด้วย

๑๐. ซ่อมกุฏิในคณะกลาง (๑๙) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสโปรดให้ซ่อมหอพระหรือพระตำหนักที่ทรุด ลาดพื้นด้วยซีเมนต์ เปลี่ยนกระเบื้องหลังคาและซ่อมกุฏิอื่นอีก ๔ หลัง ทำซุ้มประตูคณะทั้ง ๔ ประตู

หอพระหรือพระตำหนัก

กุฏิในคณะกลาง

หอไตรนั้น เจ้าจอมมารดาชุ่ม ในรัชกาลที่ ๔ ได้บริจาคทรัพย์ให้ซ่อมเสาข้างใน หลังคา พื้น และลงรักปิดทองประดับกระจกช่อฟ้า ใบระกา พร้อมทั้งหน้าบัน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบริจาคทรัพย์ซ่อมตู้กระจกลายสลักในหอไตรนั้นด้วย

ส่วนศาลาเก๋ง ๒ หลังข้างประตูคณะ พระภักดีปรีชา (ชื่น โพธิศิรินันทน์) เป็นผู้บริจาคทรัพย์ในการซ่อม

๑๑. ซ่อมกุฏิคณะท้าย ๖ หลัง คือซ่อมหลังคา ปรับพื้น ถือปูน ทาสี และซ่อมประตู เป็นต้น วัดทำเอง ๒ หลัง พระภักดีปรีชา (ชื่น โพธิศิรินันทน์) และนางภักดีปรีชา (เทียน โพธิศิรินันทน์) บริจาคทรัพย์ในการซ่อม ๔ หลัง

พระครูสถิตธรรมสโมธาน (สอน อมโร) ซ่อมกุฏิไม้ที่อยู่นอกคณะตรงมุมวัดด้วยทุนส่วนตัวอีก ๑ หลัง

การปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ มีผู้บริจาคทรัพย์ดังนี้

(๑)	สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง	๑,๖๐๐ บาท
(๒)	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครั้งทรงพระผนวช)	๘๐๐ บาท
(๓)	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	๒,๐๐๐ บาท
(๔)	เจ้าจอมมารดาชุ่มและ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	๘๘๐ บาท
(๕)	อุบาสิกาวัน อเนกวณิช	๘๐๐ บาท

๑๒. ซ่อมและสร้างเสนาสนะในคณะนอก ดังนี้

(๑) พระครูวินยาลังการ (เจียม จิณฺณสีโล) พร้อมด้วยอุบาสก อุบาสิกา รื้อกุฏิเดิมตรงมุมกำแพงด้านตะวันออก แล้วสร้างขึ้นใหม่ในที่เดิม

(๒) เจ้าจอมมารดาปริกในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ รื้อท้องพระโรงของพระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยรัตโนภาส มาปลูกเป็นศาลาขึ้นที่ใกล้สระทางตะวันตก ถัดจากโรงเรียนบาลี (อรทัย) มา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๔

โสตถิวิหาร

(๓) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงขออนุญาตรื้อกุฏิข้างสระทางตะวันออก ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสร้างไว้นั้น แล้วสร้างขึ้นใหม่เป็นตึก ๒ ชั้น ๓ ห้อง มีมุขเอี้ยว เรียกว่า "โสตถิวิหาร" และสร้างพระปรางค์เล็กเป็นที่บรรจุอัฐิไว้ข้างหลังด้วย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕

(๔) ข้าราชการสำนักงานพระคลังข้างที่ มีพระยาศุภกรณ์บรรณสาร (นุ่ม วสุธาร) เป็นหัวหน้า สร้างกุฏิ ๒ ชั้น ๒ ห้อง ขึ้นที่ริมต้นโพธิ์ลังกาทางตะวันออกแทนกุฏิเดิม (หลังที่ ๓) ต่อจากโสตถิวิหาร ให้ชื่อว่า "พรตาคารสมมติ" อุทิศกุศลถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๙

(๕) นายแสง ช่างก่อสร้าง ซ่อมกุฏิไม้ข้างประตูหลังวัด คือรื้อแล้วปลูกขึ้นใหม่ในที่เดิม เปลี่ยนกระเบื้องและทาสีใหม่ทั้งหมด เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๒

(๖) ซ่อมถนนสาย ๑ โดยตลอด

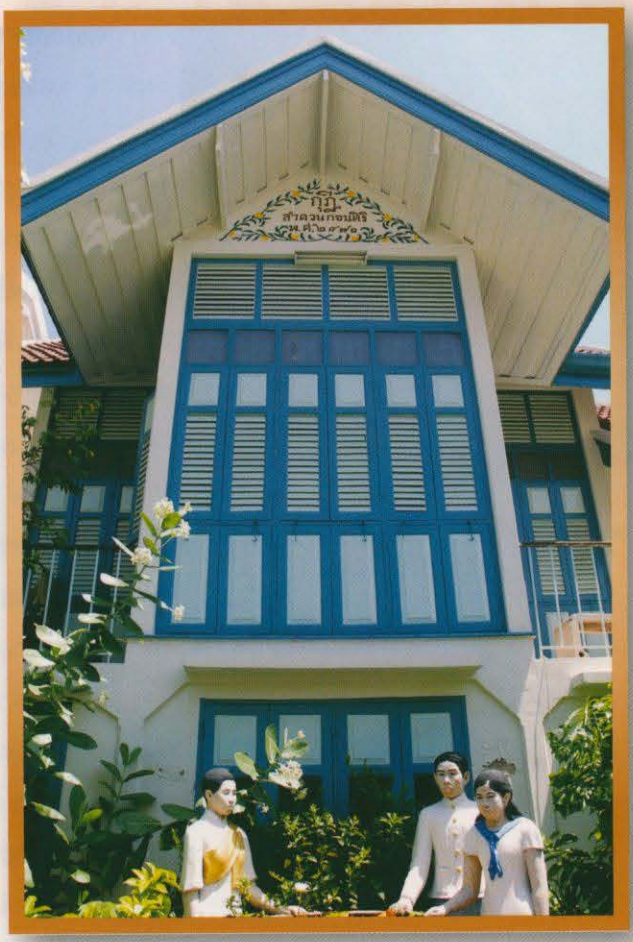
(๗) ซ่อมเขื่อนสระน้ำและขอบสระทั้งสองแห่ง

๑๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) พระองค์เจ้าอรทัยเทพกัญญา ทรงสร้างกุฏิตึก ๒ ชั้น ๓ ห้อง อีก ๑ หลัง ข้างหน้ากุฏิเจ้าอาวาส ที่เจ้าจอมมารดาบัวในรัชกาลที่ ๔ สร้างไว้ที่หน้าคณะหน้า เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๘

๑๔. พระธรรมปาโมกข์ (วราสโย ถม) สร้างตึกทรงปั้นหยา ๒ ชั้น ๔ ห้อง เป็นโรงเรียนนักธรรมขึ้นที่ศาลาโรงธรรม (๑๗) ข้างหน้า คณะหน้า เป็นที่บรรจุอัฐิและอังคารหม่อมหรุ่น ในสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และย้ายศาลาโรงธรรมเดิมไปปลูกเป็นกัปปิยกุฏิ นอกกำแพงวัดทางตะวันตกตรงกับตึกใหม่นี้ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๙

๑๕. นอกจากนี้ก็มีซ่อมและสร้างสิ่งอื่นอีกเป็นอันมาก เช่น ศาลาท่าน้ำข้างวัดและหลังวัด เป็นต้น

การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์
ยุคที่ ๔
(พุทธศักราช ๒๔๖๒ - ๒๔๘๘)

กุฏิสำดวน

ในยุคที่ ๔ นี้ พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๔ สืบต่อจากพระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย)

ในยุคนี้ มีการปฏิสังขรณ์และสร้างใหม่หรือรื้อถอนเป็นอันมาก ดังนี้

๑. ศาลาท่าน้ำ (๒) ที่ริมคลองผดุงกรุงเกษมทั้งสามหลัง ถูกเทศบาลนครกรุงเทพในเวลานั้น สั่งให้รื้อเสียและตัดต้นโศกเสียทั้งหมด

๒. ถนนหินหยาบสายกลางระหว่างประตูวัดกับท่าน้ำนั้นได้รื้อและขยายให้กว้างเป็นถนนอิฐและคอนกรีตตามลำดับ และสร้างถนนเลียบกำแพงด้านหน้าด้วย

๓. กระทรวงศึกษาธิการ ขออนุญาตปลูกโรงเรียนประชาบาลเครื่องไม้กึ่งถาวรขึ้นที่ลานวัด (๓) ทางตะวันตก และถมสระ (๖) ที่บริเวณโรงเรียนนั้นด้วย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๗

๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมหมื่นพงศาดิศรมหิป (พระองค์เจ้าไชยานุชิต) ทรงซ่อมสร้างถนนจากถนนกรุงเกษมเลียบคูทางตะวันออกไปทางหลังวัดและเลียบกำแพงหลังวัดไปประจบกับถนนทางตะวันตก

๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๕) พระองค์เจ้าอภันตรีประชาทรงสร้างถนนเลียบกำแพงหน้าวัด ๑ สาย

๖. ซ่อมสร้างถาวรวัตถุและเสนาสนะในเขตพุทธาวาส ดังนี้

(๑) รื้อซุ้มประตูวัดตรงหน้าพระวิหาร แล้วสร้างขึ้นใหม่ขยายให้กว้างกว่าเดิม (๗) เปลี่ยนใช้บานประตูเหล็กแทนบานประตูไม้และซ่อมประตูสองข้างด้วย

ศาลาในเขตกำแพงแก้วพระอุโบสถ

(๒) รื้อศาลาโถง (๙) หน้าพระวิหาร แล้วสร้างขึ้นใหม่ในที่เดิม ใช้เสาคอนกรีต พื้นหินขัด หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบ แต่ถอยห่างออกมาจากกำแพงวัดราว ๑ วา

(๓) ซ่อมกำแพงวัดด้านหน้าโดยตลอด

ทั้งสามรายการนี้ สร้างด้วยเงินบริจาคของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ พระราชทาน ๒,๔๐๐ บาท สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ประทาน ๖๐๐ บาท เจ้าภาพงานพระศพหม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช บริจาค ๑,๐๐๐ บาท ภิกษุสามเณร และอุบาสก อุบาสิกา บริจาค ๑,๐๐๐ บาท ทุนวัด ๒,๐๐๐ บาท รวม ๗,๐๐๐ บาท

(๔) มีการสร้างแท่นพระระเบียงในวิหารคดอีกเป็นจำนวนมาก และย้ายห้องเฟี้ยมจากข้างหลังไปไว้ข้างหน้าในแถบเดียวกันดังที่เป็นอยู่ในเวลานี้

(๕) รื้อศาลาโถง (๑๖) ข้างประตูหลังพระอุโบสถ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐ ให้นางรวย กอนศิริ สร้างกุฏิ ๒ ชั้น ๒ ห้อง มีมุขหน้าขึ้นหลัง ๑ ตรงกลางศาลาเก่าหรือตรงมุขหลังของพระอุโบสถ ระหว่างกำแพงคณะกับกำแพงลานพระอุโบสถ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้นางลำดวน มารดา นายเกลี้ยง กอนศิริ สามี และนางสาวกฤษณา กอนศิริ บุตรี ให้ชื่อว่า "กุฏิลำดวน" ข้างหน้ามีกระถางน้ำพุและมีรูปเหมือนปั้นด้วยปูนของคนทั้งสามนั้น อยู่ข้างกระถางน้ำพุข้างเหนือทำเป็นสนามหญ้าและสวนไม้ประดับ เรียกว่า "สวนรดา" ข้างใต้ปลูกศาลาไม้โถงล่องฤนระหว่างกุฏิกับศาลาโถงเก่าอีก ๑ หลัง

(๖) นางรวย กอนศิริ สร้างศาลาโถงเครื่องไม้บนลานหน้าพระอุโบสถ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้นายเกลี้ยง กอนศิริ และนางสาวกฤษณา กอนศิริ อีก ๑ หลัง

(๗) เจ้าอาวาสได้สร้างศาลาเล็กเครื่องไม้บนลานข้างหลังพระอุโบสถ ด้วยเงินทุนของ "คุณย่าสุด" ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ ให้ชื่อว่า "ศาลาสุดาลัย" ๑ หลัง

(๘) รื้อศาลาโถง (๑๖) ข้างประตูหน้าพระอุโบสถ แล้วเลื่อนไปสร้างขึ้นใหม่ตรงหน้าพระอุโบสถ ระหว่างกำแพงคณะกับกำแพงลานพระอุโบสถ เสาคอนกรีต หลังคามุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์ พื้นหินขัดมัน ๑ หลัง

ในคราวนี้ ได้ทำถนนหินหยาบต่อจากประตูไปถึงศาลาโถงหลังเก่าที่มุมนั้นด้วย

(๙) ร้อศาลา (๑๖) หน้าพระอุโบสถอีก ๑ หลัง แล้วสร้างขึ้นใหม่ที่มุมกำแพงในที่เดิม แต่เลื่อนให้ห่างกำแพงออกมา ภายหลังจึงกั้นฝาเป็นที่อยู่

๗. ซ่อมกุฏิเจ้าอาวาสและกุฏิอรทัยที่อยู่นอกคณะหน้าหลายครั้ง เช่น ทำกำแพงกั้นกุฏิทั้งสองให้อยู่ในบริเวณเดียวกัน ทำหลังคากุฏิทั้งสองเชื่อมกัน ทำพื้นและบันได ๒ ข้าง การปฏิสังขรณ์นี้ ทำด้วยดอกผลจากทุนอรทัย และหม่อมเจ้าหญิงอาทรถนอม ศรีธวัช เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ฯ (หม่อมราชวงศ์มูน ดารากร) และพระยาอัศวบดี (เล็ก โกมารภัจ) ก็ร่วมบริจาคด้วย

โรงเรียนเชนยะวณิช ปัจจุบันใช้เป็นกุฏิ

๘. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมหมื่นพงศาดิศรมหิป ทรงสร้างหอระฆังคอนกรีตขึ้นใหม่ใกล้กุฏิเจ้าอาวาสแทนหอระฆังเก่า เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๔

๙. การซ่อมเสนาสนะในคณะหน้า (๑๘) คือ

(๑) พระยาศุภกรณ์บรรณสาร (นุ่ม วสุธาร) ซ่อม ๑ หลัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๖

(๒) นายฮกสุย ทรัพย์สุนทร ซ่อม ๑ หลัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐

(๓) ขุนประสมทรัพย์สมาน (ทวี ศุภจิตร) ซ่อม ๑ หลัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๗

๑๐. นางเหลียง เชนยะวณิช สร้างโรงเรียนนักธรรม ๑ หลัง ในที่ว่างทางตะวันออกของคณะหน้า เป็นตึกใหญ่ ๒ ชั้น มีมุขกลาง มีชื่อว่า "โรงเรียนเชนยะวณิช" เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๔

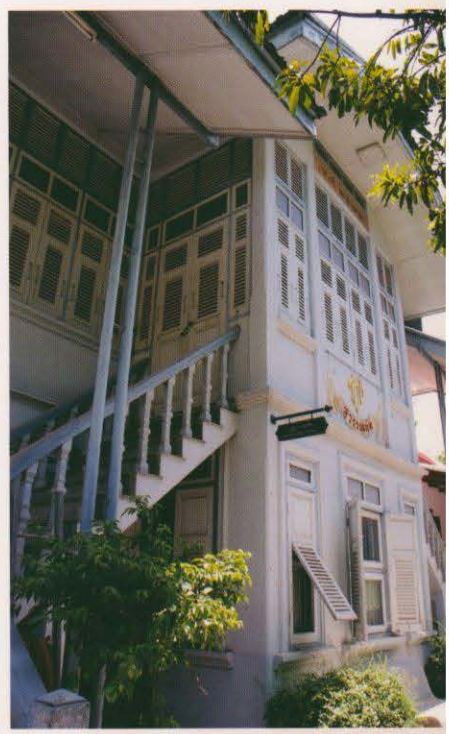
๑๑. การซ่อมเสนาสนะในคณะกลาง (๑๙) คือ

(๑) คุณหญิงหุ่น รณชัยชาญยุทธ์ ซ่อมกุฏิปั้นหยาในคณะกลาง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘

(๒) พระวุฒิศาสตร์เนติญาณ (ส่าน โชติกเสถียร) กับนางเหลียง เชนยะวณิช ซ่อมเสนาสนะและศาลาเป็นต้นในคณะกลาง

๑๒. การซ่อมเสนาสนะในคณะท้าย (๒๐) คือ ซ่อมเล็กน้อยทั่วไปทั้งคณะ โดยมากผู้อยู่ซ่อมเองด้วยทุนส่วนตัว

๑๓. นอกคณะท้ายออกไป คุณหญิงบุญมี ปุรุราชรังสรรค์ สร้างกุฏิตึก ๒ ชั้น

กุฏิสุวรรณทัต

มีมุขหน้าตรงมุมกำแพงวัดทางตะวันตกแทนกุฏิไม้หลังเก่าที่ทรุดโทรม เป็นที่บรรจุอัฐิพระยาปุรุราชรังสรรค์ (โชติ สุวรรณทัต) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๒

๑๔. ย้ายกับปิยกุฏิจากนอกกำแพงมาปลูกไว้ในที่ว่างทางตะวันออกของคณะท้าย

๑๕. หม่อมราชวงศ์หญิงใย ยุคนธร ถวายตำหนักไม้ของหม่อมเจ้าอุทัย ยุคนธร รื้อมาปลูกในที่ว่างทางตะวันออกของคณะท้าย ๑ หลัง

๑๖. การปฏิสังขรณ์ในคณะนอก (๒๒) คือ

(๑) หม่อมเจ้าหญิงวิลาศกัญญา ทวีวงศ์ ทรงสร้างหอกลองขึ้นที่ริมประตูข้างกำแพงภายในตอนหน้าวัด สำหรับบรรจุพระอัฐิของ

หอกลอง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมหมื่นภูธเรศร์ธำรงศักดิ์ กับของพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์ และของเจ้าจอมมารดาตลับ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๔

(๒) ปฏิสังขรณ์โรงเรียนอรทัย ข้างประตูคณะนอกหลายครั้ง

(๓) เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ฯ (หม่อมราชวงศ์มูน ดารากร) กับคุณหญิงประไพ ดารากร ณ อยุธยา สร้างกุฏิ ๒ ชั้น ข้างสระน้ำทางตะวันตก ชื่อกุฏิดวงจันทร์ บรรจุอัฐิหม่อมหลวงดวงเดือน และหม่อมหลวงจันทรบดีเทพ ดารากร ๑ หลัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๗

(๔) พระยาชลภูมิพาณิช สร้างกุฏิอเนกวณิช ที่ข้างประตูวัดทางตะวันออก ๑ หลัง แทนกุฏิเก่าหลังที่ ๔ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๙ และสร้างศาลาอเนกวณิชทางตะวันตกของต้นโพธิ์อีก ๑ หลัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๐

(๕) เรือเอก หลวงหิรัณยบรรณ์สิทธิ์ สร้างกุฏิชั้นเดียว (แบบบังกะโล) ข้างประตูกำแพงชั้นใน ๑ หลัง แทนกุฏิเก่า เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๒

(๖) นายแช่ม ภูติโยธิน ไวยาวัจกรวัด ได้ทำผาติกรรมที่ธรณีสงฆ์ของวัดมกุฏกษัตริยาราม อยู่ที่ริมถนนราชดำเนินกลางโดยถวายเงิน ๒,๔๐๐ บาท สร้างกุฏิ แช่มภูติโยธิน ตรงมุมวัด แทนกุฏิตึก ๒ หลังที่สร้างมาแต่ยุค ๑ และยุค ๒ ดังกล่าวแล้ว เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๒

กุฏิดวงจันทร์

๑๗. สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า โปรดให้สร้างเมรุขึ้นที่ปากสระตอนหน้า สำหรับพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าเขจรจรัสฤทธิ์ กฤดากร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ (ซึ่งได้แก้ไขใช้เป็นเมรุสำหรับฌาปนกิจมาจนถึงทุกวันนี้)

๑๘. ได้ปรับปรุงสายไฟฟ้าทั่วทั้งวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และต่อท่อประปาให้ใช้ทั่วทั้งวัด

นอกจากนี้ยังได้สร้างศาลาขึ้นที่คณะนอกหลายหลัง อีกทั้งซ่อมเวจกุฏี และทำที่ว่างหลังวัดให้เป็นสุสานที่เก็บศพตลอดมาถึงทุกวันนี้

๑๙. ได้ตัดถนนซอยจากถนนกรุงเกษมเข้าในที่ธรณีสงฆ์ทางตะวันตกเพื่อให้คนที่อยู่ในบริเวณนั้นเข้าออกได้สะดวก ให้ชื่อถนนนี้ว่า "ถนนนามบัญญัติ" ตามชื่อที่เคยเรียกวัดนี้มาชั่วระยะหนึ่ง

๒๐. เมื่อรัฐบาลได้ตัดถนนประชาธิปไตยจากถนนกรุงเกษมไปเชื่อมถนนดินสอผ่านที่ธรณีสงฆ์ทางตะวันตกของวัด ยาวประมาณ ๖ เส้นครึ่ง ทางวัดจึงสร้างอาคารบ้านไม้ ๒ ชั้นขึ้นสองข้างถนนและริมถนนกรุงเกษม เป็นต้น

โรงเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม (ประถม)

การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ ยุคที่ ๕ (พุทธศักราช ๒๔๘๘ - ๒๕๑๔)

ในยุคที่ ๕ นี้ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) ทรงเป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๕ สืบต่อจากพระศาสนโสภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล)

ถาวรวัตถุปูชนียสถานและเสนาสนะเดิมในวัดนี้โดยมากมีอายุเกือบร้อยปีแล้ว แม้ได้รับการปฏิสังขรณ์มาโดยลำดับ แต่ก็ชำรุดทรุดโทรมลงอีก จึงต้องปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ทั่วทั้งวัด นอกจากนั้นยังมีการสร้างถาวรวัตถุขึ้นใหม่บ้าง สร้างเสนาสนะใหม่แทนของเก่าบ้างมากกว่า ๕๐ รายการ จำนวนเงินที่ใช้ในการนี้ (เว้นโรงเรียนของรัฐบาลและเทศบาล) ประมาณ ๓ - ๔ ล้านบาท จะขอนำมากล่าวเฉพาะส่วนที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑. ณ บริเวณลานวัด

(๑) เมื่อรัฐบาลตัดถนนกรุงเกษมริมคลองผดุงกรุงเกษมในรัชกาลที่ ๕ นั้น ได้ตัดผ่านลานวัดไปโดยตลอด ยาวราว ๔ เส้นครึ่ง จึงเหลือที่ธรณีสงฆ์อยู่ริมคลองส่วนหนึ่ง และเหลือเป็นลานวัดในปัจจุบันส่วนหนึ่ง

โรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์

ต้นประดู่ที่ปลูกไว้เดิมก็ล้มตายไปหมดสิ้น เมื่อจะมีงานฉลองรอบร้อยปี จึงสร้างกำแพงชั้นนอกริมถนนขึ้น เป็นเสาคอนกรีตก่ออิฐชัดปูนข้างล่างลูกกรงเหล็กข้างบน เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐

(๒) กรมสามัญศึกษาขออาศัยลานวัดทางตะวันออกสร้างโรงเรียนมัธยมเป็นตึก ๓ ชั้น ระหว่างถนนเข้าวัดกับคูข้างวัด เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๔

(๓) เทศบาลกรุงเทพมหานครขออนุญาตสร้างโรงเรียนเทศบาลเป็นตึก ๓ ชั้น แทนโรงเรียนไม้ที่อาศัยปลูกอยู่ทางตะวันตก ระหว่างถนนเข้าวัดกับคู เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๙

(๔) ขยายถนนคอนกรีตตรงประตูกลางและสองข้างหน้าวัดให้กว้างออกไป และทำถนนคอนกรีตริมกำแพงวัดด้านหน้าไปเชื่อมกับถนนสองข้างวัด ระหว่างกำแพงกับคู ให้รถเดินได้รอบวัด

๒. รื้อกับปียกุฏิ ๒ หลังที่ตั้งอยู่นอกกำแพงวัดทางตะวันตกซึ่งเลิกใช้แล้วและชำรุดทรุดโทรม

๓. สร้างกำแพงทางตะวันออกใหม่แทนของเก่าที่ชำรุดตลอดตั้งแต่มุมหน้าวัดถึงมุมหลังวัด และซ่อมกำแพงภายในที่ชำรุด เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐

๔. ปฏิสังขรณ์เสนาสนะในคณะหน้า (๑๘) คณะกลาง (๑๙) และคณะท้าย (๒๐) ทั้งหมด คือ เปลี่ยนกระเบื้องหลังคา ขยายช่องหน้าต่างข้างล่างให้กว้างขึ้น และถือปูนผนังที่ชำรุด เป็นต้น ตลอดถึงพื้นคณะและทางระบายน้ำระหว่างคณะก็ทำใหม่ทั้งสิ้น

๕. ณ บริเวณทางตะวันออกและทางใต้ นอกคณะท้าย

(๑) สมเด็จพระสังฆราช พร้อมด้วยศิษยานุศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือบริจาคทุนต่อเติมกุฏิสุวรรณทัตออกไปอีก ๑ ห้อง เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖

(๒) พลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ และคุณหญิงอุดมลักษณ์ ศรียานนท์ สร้างกุฏิตึก ๒ ชั้น ๑ หลัง ชื่อ "กุฏิเผ่า - อุดม" เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๘

(๓) นางวาณี ล่ำซำ และพี่น้องสร้างกุฏิตึก ๒ ชั้น ๑ หลัง ต่อจากกุฏิเผ่า - อุดม เพื่อบรรจุอัฐิพระยาชวกิจบรรหาร (เลื่อน ณ ป้อมเพชร) และคุณหญิงสร้อย ชวกิจบรรหาร เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๗

(๔) สมเด็จพระสังฆราช ให้สร้างตึก "ศิริสม" เป็นตึก ๒ ชั้น ๑ หลัง เพื่อเป็นที่บรรจุอัฐิพระบิดา ด้วยทุนส่วนพระองค์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๗

พระบรมรูปหล่อทองสำริด
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๖. ณ บริเวณพุทธาวาส

(๑) ปฏิสังขรณ์พระวิหาร (๑๒) ครั้งใหญ่ทั้งภายในและภายนอก คือปรับพื้นหินอ่อนใหม่ ซ่อมภาพฝาผนัง ลายเสา ลงรักปิดทองซุ้มประตูหน้าต่าง เขียนลายทองรดน้ำบานประตูหน้าต่าง เป็นต้น สิ้นค่าใช้จ่ายกว่า ๒๔๐,๐๐๐ บาท ในระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๔ - ๒๕๐๖

(๒) ปฏิสังขรณ์วิหารคด (๑๓) ครั้งใหญ่ คือเปลี่ยนกระเบื้องหลังคาเป็นกระเบื้องเคลือบ เปลี่ยนเครื่องไม้หลังคาและเพดานที่ชำรุด ถือปูนฝาผนัง ทำพื้นด้วยหินขัด เป็นต้น ด้วยทุนส่วนพระองค์ของสมเด็จพระสังฆราชและของวัด สิ้นค่าใช้จ่ายกว่า ๕๐๐,๐๐๐ บาท เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐

(๓) ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ (๑๔) คือถือปูนและทาสีใหม่ ลงรักปิดทองมงกุฎเป็นต้น เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๖ และเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐ อีกครั้งหนึ่ง

(๔) สร้างพระแท่นและซุ้มที่ประดิษฐานพระบรมรูปหล่อด้วยทองสำริดของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ขั้น ๔) กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ที่ข้างพระเจดีย์ทางหลังพระวิหาร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๒

(๕) ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ (๑๕) ครั้งใหญ่ ทั้งภายในและภายนอก คือปรับพื้นหินอ่อนใหม่และเสริมหินอ่อนผนังข้างล่างกรอบหน้าต่างโดยรอบ ส่วนภายนอกซ่อมตั้งแต่หลังคาลงมาถึงพื้น เช่น หัวนาค ลงรัก

อาคารเกษมปัญญาคาร
นอกเขตกำแพงแก้วพระอุโบสถ

ปิดทองลวดลายที่ซุ้มประตูหน้าต่าง เขียนลายทองรดน้ำบานประตูหน้าต่าง เป็นต้น สิ้นค่าใช้จ่ายกว่า ๒๘๐,๐๐๐ บาท เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๖

(๖) สมเด็จพระสังฆราช และนายเกษม ล่ำซำ สร้างโรงเรียนปริยัติธรรมตรงมุมกำแพงหลังพระอุโบสถ เป็นตึก ๒ ชั้น ๑ หลัง ชื่อ "เกษมปัญญาคาร" เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๑ - ๒๕๐๒ และธนาคารกสิกรไทยได้ต่อเติมเป็นที่บรรจุอัฐินายเกษม ล่ำซำ อีก ๑ ห้อง เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖

(๗) สมเด็จพระสังฆราช โปรดให้สร้างศาลาตรงมุมกำแพงข้างหน้าพระอุโบสถตรงศาลาเก่า (๑๖) เป็นที่บรรจุอัฐิคุณปาน นันทาภิวัฒน์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๒

๗. ณ บริเวณคณะนอก

(๑) ปฏิสังขรณ์โรงเรียนอรทัย เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖ และพระมหาเจียก กลฺยาโณ จัดการซ่อมกุฏิหลังที่ ๑ ตรงมุมกำแพงวัดทางตะวันออก เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๔

(๒) ถมสระน้ำเดิมที่อยู่ตรงหน้าเมรุ

(๓) นายเสียง โหสกุล สร้างศาลาบรรจุศพบุตรี ชื่อ "พลับพลาพิมพวดี" ระหว่างประตูกับโรงเรียนอรทัย ๑ หลัง เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๓ - ๒๕๐๔

(๔) สกุลจินดามัย สร้างกุฏิแบบบังกะโลแทนกุฏิเก่า ๑ หลัง ชื่อกุฏิ "จินดามัย" เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๕

(๕) พระวินัยมุนี (โกสุม กุสุโม) สร้างกุฏิแบบบังกะโลแทนกุฏิเก่า ๑ หลัง ร่วมกับทุนวัด ชื่อกุฏิ "กุสุมรังสรรค์" เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๖

(๖) มารดานางศารี อมาตยกุล สร้างกุฏิแบบบังกะโลแทนกุฏิเก่า ๑ หลัง สำหรับบรรจุอัฐินางศารี อมาตยกุล ชื่อ "ศารี อมาตยกุล" เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖

(๗) นายเกตุ มังคลศิริ สร้างกุฏิแบบบังกะโลแทนกุฏิเก่า ๑ หลัง ร่วมกับทุนวัด บรรจุอัฐิภรรยา ชื่อ "มังคลศิริ" เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๔

(๘) สร้างกุฏิแบบบังกะโลแทนกุฏิไม้เก่า ข้างประตูหลังวัดด้วยทุนของท่านอาจารย์ถม สิทธิขมังกุร ชื่อกุฏิ "วราสัย" เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๐

(๙) นางสาวทองคำ เผือกใจแผ้ว สร้างกุฏิตึก ๒ ชั้น แทนกุฏิเก่า ๑ หลัง บรรจุอัฐิ นาวาอากาศเอก เจริญ เผือกใจแผ้ว เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๓

(๑๐) หม่อมเจ้าหญิงจงกลนี วัฒนวงศ์ ทรงสร้างศาลาหลัง ๑ ตรงที่ว่างระหว่างต้นโพธิ์กับสระ สำหรับบรรจุพระอัฐิพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

(ชั้น ๔) กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ชื่อ "ศาลามรุพงศ์" เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๘

(๑๑) เจ้าภาพงานศพนายชัย กิตติศิลป์ สร้างศาลาที่ปากสระทางใต้ สำหรับบรรจุอัฐิ ๑ หลัง ชื่อ "ชัยกิตติศิลป์" เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๘

(๑๒) เรือเอก หลวงหิรัณย์บรรณสิทธิ์ (แดง หิรัณยจินดา) สร้างกุฏิสำหรับบรรจุอัฐิ ๑ หลัง ชื่อ "จันทร์ หิรัณยจินดา" เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๑

(๑๓) คุณยายจ่าย อนัมกุล สร้างกุฏิอุทิศให้แก่หลวงอนัมนิกร ฤทธิและคุณยายดิ่น อนัมกุล ๑ หลัง ชื่อ "อนัมกุล" เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๒

(๑๔) คุณเฉลียว อเนกวณิช นางสาวผาสุก อเนกวณิช สร้างกุฏิอุทิศให้คุณยายจิตต์ อเนกวณิช ๑ หลัง ชื่อ "อเนกวณิช" เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๔

(๑๕) พระยาชลภูมิพาณิช สร้างกุฏิอุทิศให้บรรพบุรุษ ๑ หลัง ชื่อ "อเนกวณิช" เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘

(๑๖) พระยาชลภูมิพาณิช สร้างศาลา ๑ หลัง ชื่อ "อเนกวณิช" เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๐

๘. ณ บริเวณหลังวัด

(๑) สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานสร้างสถานบำบัดโรคผิวหนังตรงมุมคูวัด (ที่ถมแล้ว) ทางตะวันตก ริมถนนประชาธิปไตย ๑ หลัง ชื่อตึก "กรุณานิมมิต"

(๒) สร้างอาคารเป็นหอพักนักศึกษาต่างจังหวัดที่ยากจนด้วยทุนของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในที่ใกล้เคียงกัน ๑ หลัง ชื่อ "หอธรรมนิวาส"

(๓) ถมคูหลังวัดที่ตื้นเขิน สร้างบ้านพักของคนงานวัด

(๔) ถมคูข้างวัดทางตะวันตกตอนคณะท้ายใกล้สะพานอเนกวณิช อนุญาตให้กรมโยธาเทศบาลอาศัยตั้งเครื่องสูบน้ำบาดาล

นอกจากนี้แล้ว ยังมีการปรับปรุงอื่นๆ อีกเป็นอันมาก เช่น การปักเสาเดินสายไฟฟ้าใหม่ เมื่อเปลี่ยนระบบแรงดันไฟฟ้า ๑๑๐ โวลต์ (volt) เป็น ๒๒๐ โวลต์ และเปลี่ยนท่อประปาใหม่ เป็นต้น

อนึ่ง การปฏิสังขรณ์สำคัญที่จะพึงทำต่อไปนี้ คือการประดับหินองค์พระเจดีย์ให้เป็นไปตามพระราชนิยมแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสร้างวัดมกุฏกษัตริยารามนี้

การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์
ยุคที่ ๖
(พุทธศักราช ๒๕๑๔ - ปัจจุบัน)

ในยุคที่ ๖ นี้ วัดมกุฏกษัตริยารามมีเจ้าอาวาสวัดสืบต่อมาอีก ๒ องค์ คือ พระเทพกิตติเมธี (หิ้น คนฺธาโร) ซึ่งมีช่วงระยะอันสั้นนักเพียง ๒ ปี (พุทธศักราช ๒๕๑๕ - ๒๕๑๖) จึงเพียงรักษาวัดให้คงสภาพดั้งเดิม อาจมีบูรณปฏิสังขรณ์บ้างก็เพียงเล็กน้อย เพราะวัดมกุฏกษัตริยารามมีเนื้อที่ไม่ใหญ่โตมากนัก ไม่สามารถก่อสร้างถาวรวัตถุเพิ่มเติมขึ้นได้อีก

ครั้นถึงสมัยที่พระธรรมปัญญาจารย์ (ประจวบ กนฺตาจาโร) เป็นเจ้าอาวาส (ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๗ - ๒๕๕๑) ได้พยายามรักษาสถานภาพของวัดให้มั่นคงมีเกียรติภูมิเหมือนดั่งสมัยที่สมเด็จพระสังฆราช (อุฏฺฐายีมหาเถร) ยังทรงครองวัดอยู่

ในส่วนการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม สรุปได้ดังนี้

ช่วงที่หนึ่ง ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๑๗ - ๒๕๔๐ เนื่องในโอกาสงานฉลอง "๑๐๐ ปี สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก" พุทธศักราช ๒๕๔๐

๑. ดำเนินการจัดผลประโยชน์ที่ดินของวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย มีการรื้ออาคารบ้านเรือนเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมและหมดสัญญาเช่าลงให้ก่อสร้างขึ้นใหม่ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

๒. ก่อสร้างอาคารทรงไทยประยุกต์ เป็นอาคาร ๓ ชั้น ขึ้นใหม่ในเนื้อที่ส่วนกลางเขตคณะกลางเดิม โดยรื้ออาคารเก่าบางส่วนออกเสียเพื่อใช้เป็นอาคารพิพิธภัณฑ์ของวัด สิ้นค่าก่อสร้างประมาณ ๒๕ ล้านบาท ในขณะเดียวกันก็ปฏิสังขรณ์กุฏิเก่าในคณะกลาง โดยกะเทาะฝาผนังฉาบปูนใหม่ เปลี่ยนโครงหลังคาและมุงกระเบื้องใหม่

๓. ทาสีทององค์พระเจดีย์ทั้งองค์ ซึ่งเดิมทีเดียวเป็นพระเจดีย์ก่ออิฐถือปูนได้บูรณะโดยขัดผิว ทำความสะอาดใหม่ ลงน้ำยากันชื้น ทาสีเหลือง ๓ ครั้ง แล้วจึงทาสีทองอย่างดีอีกหลายครั้ง ตกแต่งให้สวยงาม

๔. พระประธาน บุษบก และซุ้มพระประธานในพระวิหารได้ลงรักปิดทองขึ้นใหม่เพื่อให้สดใสสวยงาม

๕. การปรับปรุงภูมิทัศน์ของวัดก็ได้ทำการใหญ่ในคราวนี้ มีการปรับปรุงทางเท้าและริมบาทวิถี ทาสีกำแพงวัดใหม่ ถมที่บริเวณลานจอดรถหน้าวัดและเทลาดด้วยซีเมนต์

๖. จัดระบบสุขาภิบาลภายในวัด สร้างห้องสุขาให้เพียงพอแก่จำนวนประชาชนที่มาร่วมบำเพ็ญกุศลในโอกาสต่าง ๆ ดูแลความสะอาด ปลูกและตบแต่งต้นไม้ให้ร่มรื่น

๗. จัดสัดส่วนของวัดให้เป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร และเขตการศึกษาโรงเรียนประถมและมัธยมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย

ช่วงที่สอง ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๕๑ ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพุทธาวาส เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ โดยมีสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นหน่วยงานดำเนินการ

๑. การบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ (พุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๔๗) ทำการปรับปรุงฝ้าเพดาน ฝาผนัง เสาพระอุโบสถ พนักระเบียง ซ่อมแซมประตูหน้าต่าง พื้นและบันได กำแพงแก้ว ซุ้มเสมา รื้อส่วนที่ชำรุดและสร้างขึ้นใหม่ โดยอนุรักษ์ตามรูปแบบแผนผังและลักษณะของแท้ดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เท่าที่มีข้อมูลและหลักฐานยืนยัน ทั้งทางด้านรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม และทางด้านคุณค่าความเป็นศาสนสถานตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปูนที่ฉาบใช้ปูนหมักและขัดผิวด้วยปูนตำแทนปูนซีเมนต์ ซ่อมปูนปั้นซุ้มประตูหน้าต่างแล้วปิดทองประดับกระจกใหม่ พร้อมทั้งเขียนลายรดน้ำบานประตูหน้าต่างด้านนอกใหม่ ปูพื้นระเบียงด้วยกระเบื้องดินเผา[๔] ปูพื้นพระอุโบสถด้วยแผ่นหินแกรนิต รื้อถอนศาลารอบพระอุโบสถ นอกจากนี้ยังได้ปรับปรุงส่วนที่เก็บอัฐิบริเวณผนังด้านหน้าพระอุโบสถและซ่อมแซมจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถทั้ง ๔ ด้าน รวมถึงผนังส่วนบนเหนือกรอบหน้าต่าง ซึ่งแต่เดิมเขียนเป็นประวัติพระอัครสาวก ๑๓ องค์ ส่วนผนังระหว่างช่องหน้าต่าง เขียนประวัติพระอัครสาวิกา ๙ องค์ บานประตูหน้าต่างด้านในเขียนพระสูตรที่เป็นคาถาด้วยอักษรขอมบรรจง รวมทั้งคาถาธรรมบทบางวรรค และโสฬสปัญหา ที่อยู่ในสภาพชำรุด ผนังโป่งพอง และสมควรได้รับการอนุรักษ์ โดยคงให้รักษารูปแบบจิตรกรรมเดิมไว้ให้มากที่สุด เพื่อให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง และเพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของชาติ

---

[๔] ในการบูรณปฏิสังขรณ์ได้เปลี่ยนจากใช้กระเบื้องดินเผาเป็นหินอ่อน เพื่อความคงทน

๒. การบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ (พุทธศักราช ๒๕๔๗) ฉาบปูนใหม่ด้วยปูนหมักแล้วขัดผิวด้วยปูนตำแทนของเดิมที่ทาสีทอง ซ่อมแซมพระมหามงกุฎสำริดยอดพระเจดีย์แล้วปิดทองใหม่ ซ่อมแซมซุ้มประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซุ้มพระรูปหล่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) ซุ้มรูปหล่อพระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) แล้วทาสีใหม่และปิดทองพระบรมรูป พื้นลานประทักษิณปูใหม่ด้วยกระเบื้องหน้าวัวตามแบบเดิม

๓. การบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร (พุทธศักราช ๒๕๔๙ - ๒๕๕๐) รื้อกระเบื้องหลังคาพระวิหารที่ชำรุดออกเปลี่ยนใหม่ ทำระบบกันซึมใต้หลังคา ซ่อมแซมฝาผนังพระวิหาร และเสาพนักระเบียงฉาบปูนด้วยปูนหมักและขัดผิวด้วยปูนตำแทนซีเมนต์ ซ่อมแซมประตู หน้าต่าง ตลอดจนปรับปรุงพื้นระเบียง ปูกระเบื้องหน้าวัวแทนหินแกรนิต[๕] ปูขั้นบันไดใหม่ด้วยหินแกรนิตสีเขียวตามลักษณะเดิมแทนหินแกรนิตขัดมัน และติดตั้งระบบไฟฟ้าใหม่ทั้งหมด รวมถึงซ่อมแซมส่วนประดับตกแต่งเครื่องลำยองและหน้าบันพระวิหาร ซึ่งหน้าบันเดิมเป็นไม้จำหลักลายปิดทองประดับกระจกลายกระหนกล้อมพระมหามงกุฎ ส่วนบนเป็นปูนปั้นหัวนาคและตัวนาคแทนช่อฟ้าใบระกาให้ดีเหมือนเดิม นอกจากนี้ ส่วนที่เป็นจิตรกรรมฝาผนังและพระบรมฉายาลักษณ์ขนาดย่อมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์ของวัด) รวมถึงจิตรกรรมลายรดน้ำภาพพุทธประวัติตอนตรัสรู้และตอนแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ด้านหลังพระวิหารที่ชำรุดนั้น ก็มีการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดเสียหายให้กลับมาวิจิตรตระการตาและเป็นประโยชน์ คงคุณค่าทางศิลปกรรมไว้ดุจเดิม

๔. การบูรณปฏิสังขรณ์พระระเบียงคด (พุทธศักราช ๒๕๔๙ - ๒๕๕๐) ซึ่งเป็นส่วนต่อเชื่อมกับพระวิหารออกไปโดยรอบ ได้รื้อหลังคาส่วนที่ชำรุด และทำฝ้าเพดานขึ้นใหม่ ซ่อมแซมเสา ห้องเฟี้ยม และซ่อมส่วนที่เป็นฐานพระทั้งหมดพร้อมทั้งเปลี่ยนฐานพระที่เป็นหินขัดให้เป็นหินอ่อน ทั้งยังปรับปรุงบริเวณพื้นและระบบไฟฟ้า และเสริมฐานรากให้มั่นคงแข็งแรงด้วย รวมถึงซ่อมแซมพระพุทธรูปรอบพระระเบียงเพื่ออนุรักษ์ของเดิมไว้ด้วย

๕. งานบูรณปฏิสังขรณ์ซุ้มประตู และกำแพง ได้ทำการซ่อมแซมส่วนที่เป็นซุ้มประตู และกำแพงโดยรอบส่วนพุทธาวาสทั้งหมด ทั้งส่วนที่เป็นปูนปั้น ส่วนที่ฉาบใช้ปูนหมักขัดผิวด้วยปูนตำ เพื่อให้แข็งแรงและสวยงาม

---

[๕] ในการบูรณปฏิสังขรณ์ได้เปลี่ยนเป็นหินอ่อน เพื่อความคงทน

๖. งานอนุรักษ์ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์และปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในเขตพุทธาวาส โดยปรับปรุงทั้งงานพื้นบริเวณรอบพระอุโบสถ ระบบระบายน้ำ ระบบไฟฟ้าทั้งหมด รวมไปถึงบริเวณกุฏิลำดวน ส่วนภายในพระระเบียง ได้รื้อย้ายต้นไม้ใหญ่ รื้อห้องน้ำและศาลาส่วนที่ไม่จำเป็นออกไป ฟื้นฟูสภาพต้นไม้ดั้งเดิม จัดวางตุ๊กตาหิน และปลูกต้นไม้ทดแทนขึ้นใหม่เพื่อให้ภูมิทัศน์โดยรอบทั้งในและนอกเขตพุทธาวาสสะอาดร่มรื่นสวยงาม ส่วนด้านนอกพระวิหารและระเบียง ก็ได้ทำการบูรณะแท่นหิน และกำแพงแก้วหน้าพระวิหาร ปรับปรุงระบบระบายน้ำและระบบไฟฟ้า ระบบโทรศัพท์ ที่ชำรุดเสียหายทั้งหมด เพื่อให้กลมกลืนกับภูมิสถาปัตย์อื่นๆ

๗. งานปรับปรุงด้านนอกส่วนพุทธาวาสอื่นๆ ที่มีผลต่อสภาพภูมิทัศน์

๘. งานปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณลานหน้าวัดทั้งหมด

๙. งานปรับปรุงส่วนสังฆาวาส ปรับปรุงระบบไฟฟ้าทั้งในเขตสังฆาวาสและเขตฌาปนสถานทั้งหมด ทำการปรับปรุงระบบสื่อสาร ระบบเสียงตามสาย กล้องวงจรปิด ระบบระบายน้ำ รวมถึงจัดทำภูมิสถาปัตย์ทั้งในเขตสังฆาวาสและเขตฌาปนสถาน

ปัจจุบันนี้ งานก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์และอนุรักษ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ทั้งหมดได้สำเร็จเรียบร้อย สมความมุ่งมาดปรารถนาของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ มีความมั่นคงสง่างามสมเป็นพุทธศาสนสถานและสมคุณค่าแห่งความเป็นมรดกของชาติอย่างแท้จริงแล้ว อย่างไรก็ตามงานบูรณปฏิสังขรณ์เขตสังฆาวาส เขตฌาปนสถาน และภูมิทัศน์ตามแผนแม่บทในการอนุรักษ์และพัฒนาวัดมกุฏกษัตริยาราม ยังมีส่วนที่จะต้องดำเนินการต่อไป รวมทั้งการสร้างอาคารเก็บอัฐิเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการสร้างศาลาริมน้ำหน้าวัดเพื่อฟื้นสภาพในอดีตเมื่อแรกสร้างวัดด้วย

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๔

เจ้าอาวาส

วัดมกุฏกษัตริยาราม

เจ้าอาวาส วัดมกุฏกษัตริยาราม[๑]

นับตั้งแต่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) จากวัดบวรนิเวศวิหาร มาเป็นเจ้าอาวาสครองวัดมกุฏกษัตริยาราม ในพุทธศักราช ๒๔๑๑ นั้น ได้มีเจ้าอาวาสปกครองและดูแลทำนุบำรุงวัดมกุฏกษัตริยาราม สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันรวม ๗ รูป โดยลำดับ ดังนี้

---

[๑] นางสาววีณา โรจนราธา แก้ไขเพิ่มเติมจาก**ประวัติวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร** ฉบับพิมพ์ พุทธศักราช ๒๕๔๑

พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี)
เจ้าอาวาส รูปที่ ๑

พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี)
(พุทธศักราช ๒๔๑๑ - ๒๔๒๕)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) เกิดเมื่อวันอังคาร ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๓๕๒ บิดาชื่อมา มารดาชื่อคง บ้านเดิมอยู่สามเสน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร อุปสมบทที่วัดราชาธิวาส เมื่อเดือน ๗ พุทธศักราช ๒๓๗๓ มีพระสุเมธาจารย์เป็นอุปัชฌายะ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งยังทรงพระผนวชประทับอยู่ที่วัดราชาธิวาสเป็นพระกรรมวาจาจารย์

ท่านไม่ได้เป็นเปรียญ แต่ปรากฏว่าท่านรู้ภาษาบาลีและแปลได้ เป็นพระปลัดของสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) ครั้งยังเป็นพระอริยมุนีอยู่วัดราชาธิวาส ภายหลังย้ายมาอยู่วัดโสมนัสวิหารและได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระครูจันทรโคจรคุณ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๘ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งเป็นพระราชาคณะที่พระจันทรโคจรคุณ ไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๒ แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้แห่มาเป็นเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามรูปแรก เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๑๑

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ฉายกับพระกรรมวาจาจารย์
พระจันทรโคจรคุณ

ท่านเป็นพระกรรมวาจาจารย์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงมีประวัติของท่านอยู่ใน**พระประวัติตรัสเล่า**พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๘ อยู่หลายตอน ดังจะคัดมาลงไว้ในที่นี้ดังต่อไปนี้

"...คงบวชแต่เราผู้เดียว สมโภชที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันหนึ่ง รุ่งขึ้นอุปสมบทที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก จุลศักราช ๑๒๔๑ ตรงกับวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๒๒ เสร็จอุปสมบทกรรมเวลาบ่าย ๑ โมง ๔๑ ลิปดา สมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌายะ พระจันทรโคจรคุณ (จนฺทรสี) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นพระกรรมวาจาจารย์ สวดองค์เดียวตามแบบพระวินัย ธรรมเนียมที่ใช้กันมา สวดคู่ ท่านผู้อยู่ข้างขวา เรียกกรรมวาจาจารย์ ท่านผู้อยู่ข้างซ้าย เรียกอนุสาวนาจารย์ เรียกอย่างเขินๆ เพราะอนุสาวนาเป็นเอกเทศของกรรมวาจา จะหมายกรรมวาจาเป็นญัตติก็แยกกันสวดไม่ได้ อย่างไรจึงสวดคู่ เราเห็นว่าคงเกิดขึ้นในหมู่ที่ไม่เข้าใจบาลี สวดเข้าคู่กัน เป็นอันทานกันเอง รูปหนึ่งสวดผิด การสวดย่อมล่มรู้ได้ง่าย เป็นวิธีชอบกลอยู่ แต่ท่านผู้รู้มักรังเกียจว่าสวดไม่สะดวกว่าอักษรไม่ตระหนัก"

"เหตุไฉน เจ้าคุณจันทรโคจรคุณ ผู้เป็นเพียงพระราชาคณะยก จึงเป็นพระกรรมวาจาของเรา มีเป็นธรรมเนียมในราชการ พระอุปัชฌายะหลวงเลือก พระกรรมวาจาจารย์ เจ้าตัวผู้บวชเลือก เราเลื่อมใสอยู่มากในเจ้าคุณจันทรโคจรคุณ เห็นอาการของท่านเคร่งครัดและเป็นสมถะดี มีฉายาอันเย็น เช่นพระราหุลครั้งยังเป็นพระทารกกล่าวชมสมเด็จพระบรมศาสดาฉะนั้น ทำทางรู้จักกับท่านไว้ก่อนแล้วครั้นถึงเวลาบวชจึงเลือกท่านเป็นพระกรรมวาจาจารย์ ไม่ต้องการท่านผู้มียศสูงกว่าเราพอใจว่าได้ท่านเป็นพระกรรมวาจาจารย์ ตั้งแต่บัดนั้นมาจนทุกวันนี้"

"ครั้งนั้น ใคร่จะไปอยู่ในสำนักเจ้าคุณจันทรโคจรคุณ ที่วัดมกุฏกษัตริย์ ซึ่งครั้งนั้นเรียกวัดพระนามบัญญัติ เพื่อสำเหนียกความปฏิบัติของท่าน พอออกพรรษาแล้ว พูดแก่ท่าน ทูลขอพระอนุญาตของล้นเกล้าฯ ทูลลาสมเด็จพระอุปัชฌายะ โปรดให้ไปสมปรารถนาเป็นคราวแรกที่เจ้านายพวกเราไปอยู่วัดอื่น นอกจากวัดบวรนิเวศวิหารนี้และวัดราชประดิษฐ์ฯ ได้ไปอยู่วัดมกุฏกษัตริย์ เมื่อเดือนพฤศจิกายนปีนั้นเอง แต่แรกท่านให้อยู่คณะด้านตะวันออกที่กุฏิตรงสระด้านเหนือที่เราสร้างเองแต่บัดนี้ชำรุดและรื้อเสียแล้ว ภายหลังขออยู่ในคณะของท่านทางคณะตะวันตก ท่านให้อยู่ที่หอไตรหลังกุฏิใหญ่ของท่าน ท่านฝากเราให้เรียนมคธภาษาต่อเจ้าคุณพระพรหมมุนี (กิตฺติสาร) ครั้งยังเป็นเปรียญเรียนมังคลัตถทีปนี พอค่ำอาจารย์มาสอนที่กุฏิ"

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ในเขตพุทธาวาส
วัดมกุฏกษัตริยาราม

"เจ้าคุณอาจารย์ของเราได้เคยเป็นพระปลัดของสมเด็จพระวันรัตอยู่วัดราชาธิวาสแล้วย้ายมาอยู่วัดโสมนัสวิหารพร้อมกับท่าน ต่อมาทูลกระหม่อมทรงตั้งเป็นพระราชาคณะ โปรดให้มาอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ภายหลังโปรดให้ไปครองวัดมกุฏกษัตริย์ ท่านเคยพบความเพี้ยนกันมาแล้ว ท่านจึงเลือกใช้ตามชอบใจ ความปฏิบัติธรรมและวินัยตลอดจนอัธยาศัย เป็นไปตามคติวัดโสมนัสวิหารแบบธรรมเนียม เป็นไปตามคติวัดบวรนิเวศวิหารปนกันอยู่"

"ตั้งแต่ครั้งทูลกระหม่อมยังทรงผนวช พวกพระธรรมยุตินับถือสีมาน้ำว่า บริสุทธิ์เป็นที่สิ้นสงสัย ไม่วางใจในวิสุงคามสีมาอันไม่ได้มาในบาลี เป็นแต่พระอรรถกถาจารย์แนะไว้ในอรรถกถาอนุโลมคามสีมา ครั้งยังไม่มีวัดอยู่ตามลำพัง จึงใช้สีมาน้ำเป็นที่อุปสมบท ต่อมาพระรูปใดจะอยู่เป็นหลักฐานในพระศาสนา ท่านผู้ใหญ่จึงพาพระรูปนั้นไปอุปสมบท

ซ้ำอีกในสีมาน้ำ เรียกว่าทำทัพหิกรรม... ครั้งเราบวช ความนับถือพระบวชในสีมาน้ำยังไม่วาย เราเห็นว่าเราเป็นผู้จักยั่งยืนในพระศาสนาต่อไป พระเช่นเราจักต้องเป็นหลักในพระศาสนาด้วยเหมือนกัน เมื่อพระในนิกายเดียวกัน มีวิธีปฏิบัติแผกกันตามสำนัก เราควรเป็นผู้เข้าได้ทุกฝ่าย อันจะให้เข้าได้ ต้องไม่เป็นที่รังเกียจในการอุปสมบทเป็นมูล ทั้งเราก็อุปสมบทเร็วไปกว่าปกติ เมื่อทำทัพหิกรรมอุปสมบทซ้ำอีกในสีมาน้ำจักสามารถทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ดี เราจึงเรียนความปรารภนี้แก่เจ้าคุณอาจารย์ ขอท่านเป็นธุระจัดการให้ ท่านเห็นด้วยและรับจะเอาเป็นธุระสั่งให้เรามากราบทูลเชิญเสด็จฯ พระอุปัชฌายะ ท่านตรัสว่าจะเสด็จก็เกรงจะเป็นการอื้ออึงตรัสสั่งให้เอาพระนามไปสวด แต่เจ้าคุณอาจารย์เจ้าคุณพรหมมุนีกับเรา...จึงตกลงกันว่า เราจักถือเจ้าคุณอาจารย์เป็นอุปัชฌายะใหม่ ในเวลาทำทัพหิกรรม เจ้าคุณพรหมมุนีฟันหัก สวดจะเป็นเหตุรังเกียจ เจ้าคุณอาจารย์ท่านเลือกเอาเจ้าคุณธรรมไตรโลก (ฉานจาร) วัดเทพศิรินทร์ครั้งยังเป็นบาเรียนอยู่วัดโสมนัสวิหารเป็นผู้สวดกรรมวาจา ท่านรับจัดการให้เสร็จ พาตัวไปทำทัพหิกรรมที่แพโบสถ์อันจอดอยู่ที่แม่น้ำตรงฝั่งวัดราชาธิวาสออกไป เมื่อวันเสาร์ เดือนยี่แรม ๗ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก จุลศักราช ๑๒๔๑ ตรงกับวันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๒๒ แรกขอนิสสัยถืออุปัชฌายะใหม่ แล้วทำวิธีอุปสมบททุกประการ สวดทั้งกรรมวาจามคธและกรรมวาจารามัญ จบกรรมวาจาแรก เวลา ๕ ทุ่ม ...ลิบดา เสร็จทำทัพหิกรรมแล้ว เจ้าคุณท่านสั่งให้ถือนิสัยอาจารย์ไปตามเดิม เราจึงเรียกเจ้าคุณอาจารย์ตลอดมา

ในเวลาจำพรรษาที่ ๒ เราขออนุญาตเจ้าคุณอาจารย์เข้าไปอยู่อุปฐากท่านในกุฏิเดียวกัน ด้วยปรารถนาจะได้คุ้นเคยสนิทและจะได้เห็นความปฏิบัติของท่าน ในเวลาอยู่ตามลำพังด้วย ท่านไม่ได้เป็นเจ้าและเป็นเพียงพระราชาคณะสามัญ เราเป็นเจ้าชั้นลูกหลวง ห่างกันมาก แม้เป็นศิษย์ ก็ยากที่เข้าสนิท จึงปรารถนาจะหาช่องผูกความคุ้นเคย เข้ายากแต่ในชั้นแรก พอเข้าสนิทได้แล้ว เป็นกันเองดี เรากลับเข้าได้สนิทกว่าสมเด็จพระอุปัชฌายะผู้เป็นเจ้าด้วยกัน และเป็นชั้นเดียวกับอาว์ด้วย ปกติของสมเด็จพระอุปัชฌายะแม้เข้าสนิทได้แล้วแต่ไม่ได้เฝ้านานวันเข้ากลับห่างออกไปอีก ต้องคอยเข้าอยู่เสมอ ยากที่จะรักษาความสนิทให้ยืนที่ ฝ่ายเจ้าคุณอาจารย์เข้าสนิทได้คราวหนึ่งแล้ว แม้อยู่ห่างจากกัน คงสนิทอยู่ตามเดิม เมื่อเรากลับมาอยู่วัดบวรนิเวศวิหารและเป็นต่างกรม มีสมณศักดิ์ในพระแล้ว ท่านก็ยังคุ้นเคยสนิทสนมด้วยตามเดิม

ตั้งแต่เรามาอยู่กับท่าน ยังเห็นจรรยาของท่านน่าเลื่อมใสอยู่เสมอ เมื่อเข้าไปอยู่ใกล้ชิด เห็นว่าเป็นปกติของท่านอย่างนั้นจริงยิ่งเลื่อมใสขึ้น ปกติของท่าน รักษาไตรทวารให้บริสุทธิ์ปราศจากโทษนี้เป็นลักษณะสมถะแท้ คุณสมบัติของท่านที่ควรระบุ เราไปอยู่ในสำนักของท่าน ๒ ปี ๒ เดือน อยู่อุปฐากเกือบปีเต็ม ในระหว่างนี้ไม่ปรากฏว่าได้แสดงความโกรธแก่ผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นผู้มีใจเย็น ไม่เคยได้ยินคำพูดของท่านอันเป็นสัมผัปปลาปการณ์ที่ไม่รู้ไม่เข้าใจ ไม่พูดถึงเสียเลย จึงไม่แสดงความเข้าใจเขาให้ปรากฏเลย ความถือเราถือเขาของท่านไม่ปรากฏเลย เป็นผู้มีสติมากสมตามคำสอนของท่านว่า จะทำอะไรหรือพูดอะไร จงยั้งนึกก่อน ข้อที่แปลกผู้ใหญ่อื่นโดยมาก ไม่ดูหมิ่นคนเกิดทีหลังว่าเด็กและตื้น แม้ผู้เป็นเด็กพูด ฟังโดยฐานะเป็นผู้มีเมตตาอารี หาใช่ผู้มีใจคับแคบตามวิสัยของพระผู้ตั้งตัวเป็นผู้เคร่งไม่ เช่นเราเข้าไปขออยู่ด้วยในสำนัก ท่านมีอัธยาศัยเผื่อแผ่พอที่จะรับไว้และอนุเคราะห์ให้ได้รับประโยชน์จริงๆ อุบายดำเนินการของท่านปกครองบริษัทให้รักและนับถือ แม้เราเป็นเจ้านายก็ปกครองไว้อยู่ตลอดถึงน้ำใจ สอนคนด้วยทำตัวอย่างให้เห็นมากกว่าจะพูด เมื่อพูดสั่งสอนอย่างใด เห็นว่าท่านปฏิบัติมาอย่างนั้นด้วยเมื่ออธิการณ์เกิดขึ้นควรจะนิคคหะ ก็รีบทำ แต่ชี้โทษให้ผู้ผิดเห็นเองทำอย่างที่เรียกว่า บัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่น รักษาความสม่ำเสมอในบริษัท จะแจกของแจกทั่วกัน เช่นหน้าเข้าพรรษา ท่านแจกเครื่องสักการะเพื่อพระสามัญผู้ไม่ได้รับของใครเลย จะได้ใช้ทำวัตร เรามีผู้ถวายแล้วท่านก็แจกมาถึงด้วยเหมือนกัน ชอบผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่แสดงให้ปรากฏ ท่านเป็นอันเตวาสิกของทูลกระหม่อม ได้พระเจ้าลูกเธอของท่าน เรียกตามโวหารสามัญว่าลูกครูมาไว้เป็นศิษย์น่าจะยินดีเท่าไร แต่ท่านระวังจริงๆ เพื่อจะไม่ให้ความพอใจรั่วไหลออกภายนอกแต่ก็ไม่ฟังอยู่ดี ท่านประพฤติแก่เราโดยฐานมีเมตตาอารีเอื้อเฟื้อ ระวังไม่ตีสนิทกับเราเกินพอดี ที่จะพึงเห็นว่าจะประจบหรือเอาใจเรามากเกินไป

ข้อบกพร่องของท่าน ตามที่เรานึกเห็น เป็นผู้พูดน้อยเกินไป ที่เรียกกันว่าพูดไม่เป็น ทูลกระหม่อมทรงพระดำหนิว่าพระไม่พูด แต่อันที่จริง คุ้นกันแล้ว ท่านพูด พูดไม่ถนัดเฉพาะท่านที่จะพึงเคารพหรือยำเกรงและคนแปลกหน้า

อีกอย่างหนึ่งเรานึกติท่านในครั้งนั้นว่าเก็บพัสดุบริขารไว้มากเป็นตระหนี่ เพราะเวลานั้น เรายังไม่มีศิษย์บริวารจะพึงสงเคราะห์นอกจากตาดีอุปฐากแทนตาจุ้ยผู้ตายไปเสียและยังมียายเป็นผู้บำรุงอยู่จึงเห็นว่าพระไม่ควรมีอะไรมากนัก ต่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้นด้วยตนเองจึงรู้ว่าพระผู้ใหญ่ผู้ครองวัดและหาผู้บำรุงมั่นคงเป็นหลักฐานมิได้ เช่นเจ้าคุณอาจารย์จำต้องมีพัสดุปริกขารไว้ใช้การวัดและเจือจานบริษัทผู้ขัดสนยิ่งวัดมกุฏกษัตริย์ที่ตั้งใหม่ ไม่มีของใช้บริบูรณ์เหมือนกับวัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จพระอุปัชฌายะเคยตรัสต่อว่าทางเราว่า แต่ก่อนจะรับกฐินเคยขอยืมเครื่องบูชาที่วัดบวรนิเวศวิหารไปตั้ง อย่างไรเดี๋ยวนี้หายไปเจ้าคุณอาจารย์ท่านแก้ว่า พอมีขึ้นบ้างแล้ว จึงไม่ได้ไปทูลรบกวน และการสงเคราะห์บริษัทเล่า ทางดีที่ควรทำ รูปใดต้องการสิ่งใด จึงให้ แต่เป็นผู้ใหญ่ย่อมห่างจากผู้น้อย ภิกษุสามเณรมักกระดากเมื่อจะเข้ามาขอของที่ต้องการ ได้แก่ตัวเราเองเมื่อภายหลัง ข้อนี้ เราขอขมาท่านในที่นี้

เวลาอยู่อุปฐากเจ้าคุณอาจารย์ในพรรษานั้น เราหยุดเรียนหนังสือแต่ได้ศึกษาวินัยกับท่านตลอดถึงสังฆกรรมและหัดสวดวาจาอุปสมบททั้งทำนองมคธ ทั้งทำนองรามัญ แม้ท่านไม่ได้เป็นบาเรียนแต่ได้เคยเรียนบาลี อ่านเข้าใจ ได้ยินว่าพระราชาคณะยกในฝ่ายธรรมยุติกนิกายในครั้งนั้น รู้บาลีแทบทั้งนั้น เว้นเฉพาะบางรูป ฐานันดรว่าพระราชาคณะยกนั้น น่าจะเพ่งเอาท่านผู้รู้บาลี แต่ไม่ได้สอบได้ประโยคเป็นบาเรียน ทรงยกย่องเป็นบาเรียนยก เราเห็นว่าแม่นยำในทางวินัยมาก สังฆกรรมที่ไม่ชิน อย่างอุปสมบท เมื่อถามขึ้นโดยไม่รู้ตัว ท่านอธิบายได้ แต่การปฏิบัติวินัย ยังเป็นไปตามอักษร และมักเกรงจะเป็นผิด ถูกตามแบบที่นิยมไว้ว่า "เป็นผู้มีปกติละอายใจ มักรำคาญ ใครศึกษา" แต่ไม่ยกตนข่มผู้อื่นเพราะเหตุนี้ เหมือนพระผู้ตั้งตนว่าเคร่ง ในการสวดกรรมวาจาอุปสมบท ท่านได้ชื่ออยู่ในเวลานั้น ทั้งเป็นที่นับถือในทางปฏิบัติด้วย ครั้งสมเด็จพระสังฆราช (ปสฺสเทวะ) ทำทัฬหิกรรม ท่านก็สวด หัดผู้อื่นไม่สันทัดในอันแนะ แต่ยันหลักมั่น ยังไม่ถูก ไม่ผ่อนตาม ธรรมสนใจบางประการเฉพาะที่ถูกอารมณ์และรู้จักอรรถรส ไม่พูดพร่ำเพรื่อ ถึงคราวจะเทศนา ใช้อ่านหนังสือ ท่านพอใจอย่างนั้นมากกว่าพุ้ยเทศน์ปากเปล่าเหลิงเจิ้ง ที่ในปกรณ์เรียกผู้เทศน์อย่างนั้นว่า ธรรมกถึกย่านไทรสอนผู้บวช ใช้ปากเปล่า แต่มีแบบพอสมแก่สมัยฟังได้ ท่านไม่ได้เป็นบาเรียนก็จริง ถึงอย่างนั้น ท่านที่เป็นบาเรียนมีชื่อเสียงตลอดมาทุกยุคถึงเราเองในบัดนี้ นับถือท่านแทบทั้งนั้น เราไม่เคยเสียใจว่ามีอาจารย์วาสนาต่ำเลย ยังเป็นที่พอใจของเราอยู่จนทุกวันนี้

เดิมนึกว่าจะอยู่อุปฐากเพียงพรรษาหนึ่ง ออกพรรษาแล้วจักลาออกเรียนหนังสือต่อไป แต่ยังเลื่อมใสอยู่ จึงทำต่อมาอีกบรรจบเป็น ๑๑ เดือน แต่เรียนหนังสือไปด้วย จนถึงเรียนปฐมสมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัย อันเป็นหลักสูตรแห่งประโยค ๗ ที่ต้องดูหนังสืออื่นแก้อีกสองสามคัมภีร์ ต้องใช้เวลามาก และประจวบคราวเสด็จพระอุปัชฌายะประชวรไข้พิษมีพระอาการมาก เราลาท่านกลับมาอยู่พยาบาลที่วัดบวรนิเวศวิหาร กว่าจะหายประชวร เมื่อกลับไปจึงเลยออกจากหน้าที่อุปฐากด้วยทีเดียว ตั้งหน้าเรียนหนังสือต่อไป

เดิมเราตั้งใจเรียนและอ่านบาลีอรรถกถาฎีกาเข้าใจความ อย่างเสด็จพระอุปัชฌายะและเจ้าคุณอาจารย์เท่านั้น ไม่ปรารถนาเป็นบาเรียน ครั้นทราบมาจากเจ้าคุณพรหมมุนีว่า ล้นเกล้าฯ ตรัสถามถึงว่าจะแปลได้หรือมิได้ และเจ้าคุณพรหมมุนีถวายพระพรทูลรับเข้าไว้ด้วย เกรงว่าจะถูกจับแปล การแปลมีวิธีอย่างหนึ่ง นอกจากความเข้าใจ เราไม่ได้เตรียมตัวไว้ ถูกจับแปลเข้า จักอายเขา เป็นเจ้าพอไปได้ ก็เชื่อว่าไม่ตกยกเสีย แต่ไม่มีพื้นมาเลย พวกเจ้าผู้แปลหนังสือเป็นบาเรียนได้รับคำชมได้ยินเพียงทูลกระหม่อมของเรา กับหม่อมเจ้าเนตร ในพระองค์เจ้าเสือพระเจ้าราชวงศ์เธอ (ชั้น ๒) ผู้อยู่วัดบวรนิเวศวิหารนี้ นอกจากนี้ ถูกติก็มีเงียบอยู่ก็มี คราวนี้ต้องเตรียมตัวเพื่อเข้าแปลหนังสือด้วย เมื่อตกลงใจอย่างนี้แล้วพลอยเห็นอำนาจประโยชน์ไปด้วยว่า อาจารย์ผู้บอกหนังสือไม่ได้รับตอบแทนคุ้มกัน เมื่อเราแปลได้ประโยคเป็นบาเรียนจักได้ชื่อได้หน้า จักได้เห็นผลแห่งการงานของท่าน

เมื่อเราได้ ๒ พรรษาล่วงไปแล้ว จักเข้า ๓ พรรษา เจ้าคุณอาจารย์ให้สวดกรรมวาจาอุปสมบท ครั้งนั้นที่วัดไม่มีผู้สวด เจ้าคุณพรหมมุนีฟันหลุด ไม่สะดวก พระจันโทปมคุณ (หตฺถีปาล) ครั้งยังเป็นพระปลัดไม่รู้มคธภาษา และไม่สันถัดว่าอักขระ สวดไม่ได้ ต้องนิมนต์ผู้สวดมาจากวัดอื่น และผู้สวดกรรมวาจานั้น ในพระบาลีไม่ได้ยกย่องเป็นครูบาของผู้อุปสมบท ยกย่องเพียงอุปัชฌายะและอาจารย์ผู้ให้นิสสัยพึ่งยกย่องในยุคอรรถกถา พระธรรมยุตจึงไม่ถือเป็นสามัญนัก ทูลกระหม่อมและเสด็จพระอุปัชฌายะ ท่านก็ได้สวดมาแต่พรรษายังน้อยเจ้าคุณท่านให้เราสวดอนุวัตรตามอย่างนั้น เราพอใจในทางหนึ่งว่าได้เปิดคราวแรกต่อหน้าอาจารย์ของเราเอง และได้ยกชื่ออาจารย์ของเราเองขึ้นสวดเป็นแรก ถือว่าเป็นมงคลแก่กรณียะนี้

เราอยู่วัดมกุฏกษัตริย์ ได้รับเมตตาและอุปการะของเจ้าคุณอาจารย์อันจับใจ ท่านได้ทำกรณียะของอาจารย์แก่เรา ฝากเราให้เรียนหนังสือในสำนักเจ้าคุณพรหมมุนี จัดการทำทัฬหิกรรมอุปสมบทให้แก่เรา ยังเราให้ได้รับฝึกหัดในกิจพระศาสนาเป็นอันดี ยกย่องให้ปรากฏในหมู่ศิษย์ ตลอดถึงเป็นทางเข้ากับสำนักวัดโสมนัสได้ ให้กำลังเราในภายหน้ามาก เพราะข้อนี้ แสดงความวิสสาสะฉันอาจารย์กับศิษย์เปิดช่องให้เราเข้าสนิท ไม่กระเจิ่น นับว่าได้เจริญในสำนักอาจารย์ เอาใจใส่เอื้อเฟื้อในเราเป็นอย่างยิ่ง สุขทุกข์ของเรา เป็นสุขทุกข์ของท่านและอยู่ข้างเกรงใจเรามาก

ฝ่ายเจ้าคุณพรหมมุนีเล่า ได้ตั้งใจบอกปริยัติธรรมแก่เราโดยเอื้อเฟื้อ ประโยคที่เราจะเรียนในวันๆ ท่านอ่านและตริตรองมาก่อน เป็นผู้มีความรู้ทางแปลหนังสือแตกฉาน เราได้รับความแนะนำในการแปลหนังสือเป็นอย่างละเอียดลออ ได้ความรู้ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ในครั้งนั้น ท่านเป็นบาเรียน ยังหาได้เข้าประชุมในการสอบความรู้ไม่ จึงไม่แน่ใจในวิธีแปลที่ใช้ในสนามหลวงนัก จึงต้องสนใจหาความเข้าใจไว้หลายทาง ถ้ามีทางจะแปล กลับได้ความคิดแตกฉานขึ้นอีก

เสร็จจากการแปลหนังสือแล้ว กราบลาเจ้าคุณอาจารย์กลับมาวัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อเตรียมการรับกรม กลับมาในมกราคมนั้นเอง เวลาลากลับ เราปรารถนาจะแสดงความคิดถึงอุปการะของเจ้าคุณอาจารย์ที่ท่านได้มีแก่เราอย่างไร แต่เห็นท่านจ๋อยมากสักหน่อย จะเพิ่มความกำสรดเข้าอีก และเราบางทีก็จะทนไม่ได้เหมือนกัน จึงมิได้รำพันถึงในระหว่างเราแปลหนังสือ เจ้าคุณอาจารย์จับอาพาธเป็นบุราณโรค เราจึงหนักใจอยู่ แต่ยังไปไหนไม่ได้ และยังมาส่งเราที่วัดบวรนิเวศวิหารได้จึงไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ต่อไป และผัดการรับกรมไปข้างหน้า ทั้งจะต้องรับก่อนการฉลองพระนคร อันจะมีในพฤษภาคมด้วย

"ทั้งต่อมา เรายังเที่ยวไปวัดมกุฏกษัตริย์อยู่อีก ภายหลังมีธุระมากขึ้น จึงเข้าจองโรงพิมพ์เป็นสำนักงานอีกหลังหนึ่ง เหมือนครั้งทูลกระหม่อม

สรุปประโยชน์ที่ได้รับเพราะไปอยู่วัดมกุฏกษัตริย์ ดังนี้

๑. ได้รู้ความเป็นไปของคณะธรรมยุติกว้างขวางออกไป

๒. ได้รับอุปถัมภ์ของเจ้าคุณอาจารย์ เป็นทางตั้งตัวเป็นหลักต่อไปข้างหน้า

๓. ได้ความรู้มคธภาษาดีขึ้น

๔. ได้ช่องเพื่อจะเข้าสนิทกับวัดโสมนัสวิหาร

๕. บรรเทาความตื่นเต้นในธรรมลงได้ หรือพูดอีกโวหารหนึ่งว่าตนให้เข้าทางที่ควรจะเป็นได้

อนึ่ง ที่วัดมกุฏกษัตริย์มีสำนักพูดธรรม พระจันโทปมคุณเป็นเจ้าสำนัก ได้รู้นิสสัยของพวกนี้ว่าเป็นอย่างไร

ถ้าเราจักไม่ได้ไปอยู่วัดมกุฏกษัตริย์แล้วไซร้ เราจักบกพร่องมากทีเดียว หากจะได้ขึ้นเป็นหัวหน้าของคณะ ก็คงเป็นหัวหน้าผู้ไม่แข็งแรงเป็นวาสนาของเราอยู่ ที่น้อมความเลื่อมใสไปในเจ้าคุณอาจารย์แล้วและไปอยู่วัดมกุฏกษัตริย์"

พระจันทรโคจรคุณ เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ๑๔ ปีเศษ ถึงมรณภาพเมื่อวันจันทร์ แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๒๕

พระเถระผู้ใหญ่ในวัดนี้เล่ากันต่อมาว่า ในคืนที่ท่านจะถึงมรณภาพ ณ พระตำหนักในคณะกลางนั้น มีภิกษุสามเณรอยู่เฝ้าไข้หลายรูป ตอนดึกสงัด โคมไฟและเทียนที่จุดอยู่ในที่นั้น ดับพรึ่บลงพร้อมกัน ทั้งๆ ที่ไม่มีลมพัด ต่างตกใจรีบลุกขึ้นจุดใหม่ เมื่อแสงไฟสว่างตามเดิมแล้ว จึงเห็นท่านดับจิตเสียแล้วพร้อมกับไฟดับ เพราะความอัศจรรย์อย่างนี้ ทำให้สันนิษฐานกันว่าท่านคงเป็นพระอริยเจ้าผู้ดับไปแล้ว (ปรินิพพาน) เหมือนไฟดับ ตามพระบาลีว่า "นิพฺพนฺติธีรา ยถายมฺปทีโป" (ธีรชนย่อมดับเหมือนประทีปนี้) ข้อนี้สมกับพระประวัติตรัสเล่าว่า "ไม่ปรากฏว่าท่านแสดงความโกรธผู้ใดผู้หนึ่งเลย" และ "เป็นผู้มีสติมาก"

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งยังเป็นกรมหมื่นทรงรับภาระเรื่องศพของท่านโดยตลอด พระเถระผู้ใหญ่เล่าว่า ก่อนจะเผานั้น เขารูดเนื้อหนังลงในอ่างน้ำเหลืองส่วนหนึ่ง เอากระดูกไว้เผาส่วนหนึ่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเห็นว่ากระดูกนิ้วมือนิ้วเท้าหายไปข้อหนึ่ง จึงใช้พระหัตถ์ลงควานหาในอ่างนั้นด้วยพระองค์เอง จนได้มาโดยปราศจากความรังเกียจ

ต่อมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โปรดให้ช่างปั้นรูปเหมือนพระจันทรโคจรคุณแล้วหล่อด้วยทองสำริดไว้ที่พระตำหนักเดิม เมื่อเข้าพรรษา

ได้ ๑ วัน จะเสด็จไปถวายสักการะทุกปีเหมือนเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ นอกจากพระองค์แล้ว ยังโปรดให้พระสัทธิวิหาริกและอันเตวาสิกในวัดบวรนิเวศวิหารไปถวายสักการะพระอาจารย์ของพระองค์ด้วย และยังถือเป็นธรรมเนียมมาจนถึงทุกวันนี้

หอสวดมนต์หรือพระตำหนักเดิมนี้ เมื่อพระจันทรโคจรคุณถึงมรณภาพแล้วก็ไม่มีเจ้าอาวาสหรือภิกษุอื่นไปอยู่อีก นอกจากมีภิกษุเฝ้าอยู่เท่านั้น เมื่อชำรุดทรุดโทรมลง สมัยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสยังทรงพระชนม์อยู่โปรดให้ปฏิสังขรณ์ด้วยทุนส่วนพระองค์และวัดปฏิสังขรณ์ต่อมา จนรื้อสร้างเป็นอาคารพระพิพิธภัณฑ์

ภิกษุสามเณรในวัดมกุฏกษัตริยารามเรียกท่านด้วยความเคารพว่า “ท่านเจ้าคุณบูรพาจารย์” และทำบุญอุทิศกุศลถวายทุกปีสืบมา

พระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร)
เจ้าอาวาส รูปที่ ๒

พระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร)
(พุทธศักราช ๒๔๒๕ - ๒๔๔๓)

พระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) เกิดเมื่อวันจันทร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๙ ปีระกา ตรงกับวันที่ ๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๘๐ บิดาชื่อคง มารดาชื่อปาน บ้านเดิมอยู่คลองสามเสนฝั่งเหนือ ตรงข้ามกับวัดอภัยทายาราม (วัดมะกอก) เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เมื่อจวนจะอุปสมบทได้มาเป็นศิษย์อยู่ในสำนักพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) ครั้งยังเป็นพระครูชื่อนั้น และอุปสมบทที่วัดโสมนัสวิหาร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๒ สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) ครั้งยังเป็นพระพรหมมุนี เป็นอุปัชฌายะ พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) ครั้งยังเป็นพระครูชื่อนั้น เป็นกรรมวาจาจารย์

เมื่ออุปสมบทแล้ว ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักพระพรหมมุนี (เหมือน) ครั้งยังเป็นพระอริยมุนีที่วัดโสมนัสวิหารบ้าง ในสำนักอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมที่วัดโสมนัสวิหารและวัดบวรนิเวศวิหารบ้าง เป็นพระสมุห์ของพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) และมาอยู่วัดมกุฏกษัตริยารามในคราวยกวัดเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑

ท่านได้เข้าแปลพระปริยัติธรรม ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทได้ ๓ ประโยค เป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๓ และเข้าแปลอีกครั้งหนึ่ง ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ได้อีก ๔ ประโยค รวมเป็น ๗ ประโยค เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๙ ต่อมาเป็นอาจารย์เอกในการสอนปริยัติธรรม

ท่านได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระกิตติสารมุนี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๔ และเป็นเจ้าอาวาสสืบต่อจากพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) พระอาจารย์ที่ถึงมรณภาพเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๕ ต่อจากนั้นก็ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นโดยลำดับ คือเป็นพระเทพโมลี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๕ เป็นพระธรรมปาโมกข์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๗ และเป็นพระพรหมมุนี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๒

ท่านเป็นพระอาจารย์ถวายความรู้ภาษาบาลีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งเสด็จมาประทับอยู่ที่วัดนี้ในพุทธศักราช ๒๔๒๒ - ๒๔๒๔ ตามที่ปรากฏอยู่ใน**พระประวัติตรัสเล่า**นั้นแล้วเมื่อมีการตรวจชำระพระไตรปิฎก ท่านก็ได้รับมอบหมายให้ตรวจคัมภีร์พระไตรปิฎก ๖ เล่ม คือ พระวินัย ๔ เล่ม พระอภิธรรม ๔ เล่ม รวมถึง ๒,๔๔๔ หน้า

ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยรุ่นแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๘ เป็นผู้จัดการโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริยารามเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๒ และเป็นพระเถระรูปหนึ่งในเถรสมาคมคณะธรรมยุต ท่านได้ช่วยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แต่งหนังสือสำหรับแจกจ่ายบางเรื่อง เช่น อบายมุขกถา เวฬุทาเนยยสูตร มงคลกถาที่ ๓ และแปลมิลินทปัญหาบางตอนลงในหนังสือธรรมจักษุรายเดือน เป็นต้น

ท่านอาพาธด้วยโรคเหน็บชามาแต่พุทธศักราช ๒๔๔๑ ถึงเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ เป็นโรคตกโลหิตเพิ่มขึ้นอีก และตกอีกครั้งหนึ่งในปลายสิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ และถึงมรณภาพเมื่อวันอังคารที่ ๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ เวลา ๐๑.๓๐ น. รวมเวลาเป็นเจ้าอาวาส ๑๘ ปีเศษ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสรรเสริญพระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) ไว้ใน**พระประวัติตรัสเล่า**ว่า *"เป็นผู้มีความรู้ในทางแปลหนังสือแตกฉาน"* และว่า *"ได้ชื่อว่าแปลหนังสือดี"* พระเถระผู้ใหญ่ในวัดนี้เล่าว่า *ท่านชำนาญในคัมภีร์ใบลานที่จารด้วยอักษรขอมยิ่งกว่าที่พิมพ์ด้วยอักษรไทย ถึงกับพูดว่า "ดูคัมภีร์ใบลานเห็นสัมพันธ์กินกันเป็นแถว"*

ท่านเป็นผู้เคร่งครัดในพระวินัยมาก เมื่อฟันหลุดหมดปากแล้วไม่ยอมสวดนาค เป็นกรรมวาจาจารย์ ด้วยเกรงว่าจะเป็นอักขรวิบัติเพราะออกเสียงอักขระที่เป็นทันตชะ (เสียงอักษรที่เกิดจากฟัน) ไม่ชัดเจนพอ ดังที่มีข้อความอยู่ในพระประวัติตรัสเล่านั้นแล้ว

ท่านเป็นพระอุปัชฌายะที่สำคัญ คือเป็นพระอุปัชฌายะของพระเถระผู้ใหญ่ถึง ๔ องค์ คือ ๑. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตฺโต) วัดบวรนิเวศวิหาร ๒. พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) วัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ๓. พระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย) วัดมกุฏกษัตริยาราม และ ๔. พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม

เมื่อท่านถึงมรณภาพแล้ว บรรดาศิษยานุศิษย์ได้พร้อมใจกันหล่อพระพุทธรูปไว้บนแท่นหินอ่อนที่บรรจุอัฐิ ณ ระเบียงวิหารคดและทำบุญอุทิศกุศลถวายทุกปีมา

พระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย)
เจ้าอาวาส รูปที่ ๓

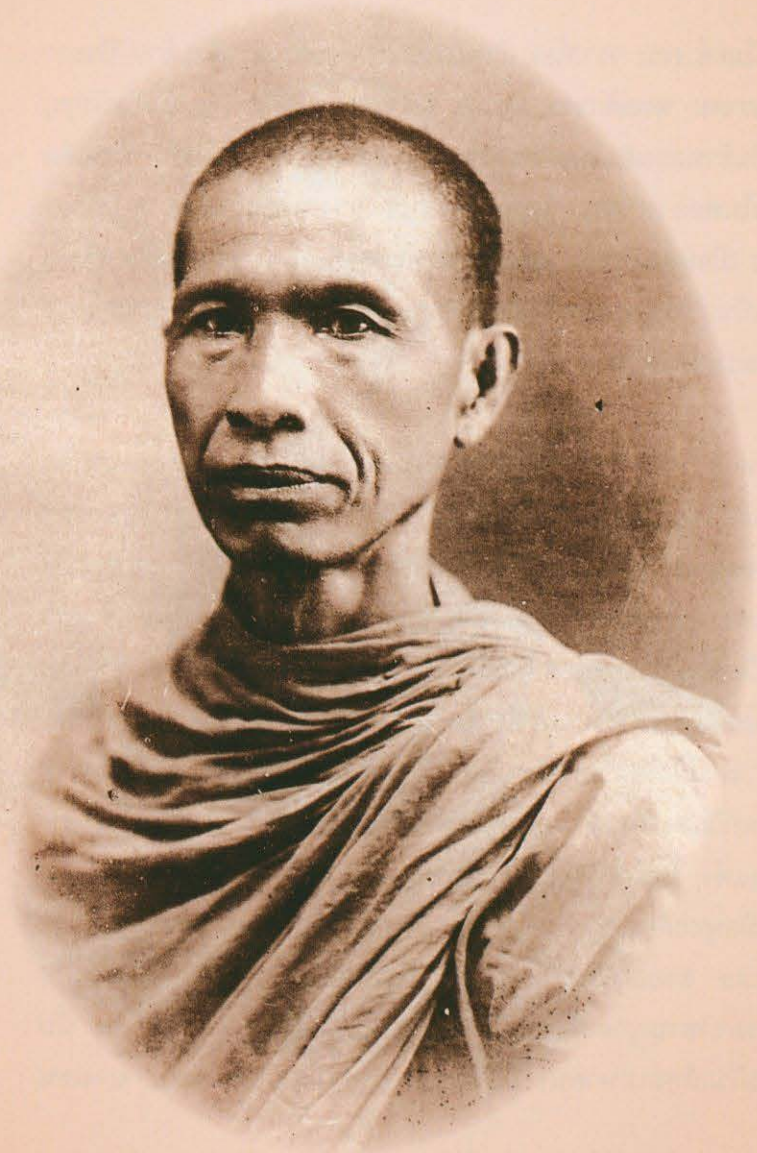
พระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย)

(พุทธศักราช ๒๔๔๓ - ๒๔๖๒)

พระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย) เกิดเมื่อวันพุธ แรมค่ำ ๑ เดือนอ้าย ปีระกา ตรงกับวันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๐๔ บิดาชื่อหลวงสิทธิ (ขำ สิทธิขมังกุร) นายเวรมหาดเล็ก เป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้านเดิมอยู่ที่ปากคลองครามในคลองบางกอกน้อย ฝั่งธนบุรี กรุงเทพมหานคร อุปสมบทที่วัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๘ พระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) ครั้งยังเป็นพระกิตติสารมุนี เป็นอุปัชฌายะสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งเป็นกรมหมื่นเป็นพระกรรมวาจาจารย์

เมื่ออุปสมบทแล้วได้ศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) ได้เป็นพระครูฐานานุกรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส คือ พระครูสมุห์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๐ และเป็นพระครูพิศาลสรภัญเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๒ เข้าแปลพระปริยัติธรรม ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๓ ได้ ๗ ประโยคในคราวเดียว ต่อมาได้รับพระราชทานตำแหน่งพระราชาคณะสามัญที่พระราชกวีเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ และได้เลื่อนขึ้นเป็นพระราชาคณะชั้นราชในชื่อนั้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๘ เป็นพระเทพกวีและเป็นเจ้าคณะมณฑลพิษณุโลกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๒ ครั้นพระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) ถึงมรณภาพจึงโปรดให้กลับมาเป็นเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๓ และเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมปาโมกข์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๙ ลาออกจากสมณศักดิ์เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๒ ได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๖๒ นั้น (ขณะนั้นนับขึ้นปีใหม่ในเดือนเมษายน) แล้วย้ายไปอยู่วัดมัชฌันติการาม บางเขน ในเดือนนั้น

ภายหลังได้ลาสิกขาเป็นอุบาสก ไม่มีครอบครัว สมาทานนิตยศีลบำเพ็ญทานการกุศล เช่น อุทิศเงินสร้างกุฏิวราสัยที่คณะนอก ๑ หลัง ถวายที่ดินแก่วัดมกุฏกษัตริยารามและวัดบวรนิเวศวิหาร บริจาคเงินแก่มหามกุฏราชวิทยาลัย และถวายพระแก้วมรกตองค์น้อยเป็นสมบัติของวัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นต้น

พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล)
เจ้าอาวาส รูปที่ ๔

พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล)
(พุทธศักราช ๒๔๖๒ - ๒๔๘๘)

พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) เกิดเมื่อวันอังคาร ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุน ตรงกับวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๑๘ เวลาราว ๗.๓๐ น. บิดาชื่อพ่วง มารดาชื่อเอี่ยม นายพ่วงเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้านเดิมอยู่ที่บ้านตำหนัก อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี เรียนอักขรสมัยที่วัดสนามพราหมณ์ อำเภอเมืองเพชรบุรี

ท่านเข้ามาอยู่วัดมกุฏกษัตริยารามในสำนักพระครูวินัยธร (แสง) ฐานานุกรมของพระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) เมื่ออายุ ๑๘ ในพุทธศักราช ๒๔๓๕ และบวชเป็นสามเณรในเดือน ๗ ข้างขึ้นแห่งปีนั้น อุปสมบทเมื่อวันพุธ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๑๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๓๘ พระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) ครั้งเป็นพระธรรมปาโมกข์ เป็นพระอุปัชฌายะ พระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย) ครั้งเป็นพระราชกวี และพระมหานุนายก (ดี มนาปจารี) ครั้งเป็นพระครูปลดชื่อนั้นเป็นกรรมวาจาจารย์

เมื่อบรรพชาอุปสมบทอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมจากพระมหาทอง เปรียญ ๗ ประโยค เมื่อเป็นสามเณร ๓ พรรษา และเป็นภิกษุ ๒ พรรษาแล้ว ย้ายไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ๓ พรรษา ได้เรียนในสำนักพระศาสนดิลก (คำ) เข้าสอบด้วยวิธีเขียนคำแปลแทนวิธีแปลปาก และตอบปัญหาภาษาบาลีด้วยภาษาบาลีเป็นต้น ได้เปรียญตรีเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๐ ได้เปรียญโทเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๑ และได้เปรียญเอก (เทียบ ๗ ประโยค) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๒ ครั้นสอบได้เปรียญเอกแล้วจึงกลับวัดมกุฏกษัตริยารามในปีนั้นเอง และเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมต่อมา

ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระอริยมุนีเมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๑ ได้เป็นพระคณาจารย์เอกทางรจนาและแปลพระสูตรเมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชกวีเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ เป็นเจ้าอาวาสเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๒ เป็นพระเทพกวีเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๔ เป็นพระธรรมปาโมกข์เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๖ และเป็นพระศาสนโศภนเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๑

นอกจากท่านจะเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสและเจ้าอาวาสมาถึง ๓๘ ปีแล้ว ยังได้ทำกิจพระศาสนาอีกเป็นอันมาก คือ

๑. เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมในสำนักวัดมกุฏกษัตริยารามมาหลายปี จนศิษย์สามารถเป็นครูสอนแทนได้

๒. เป็นครูสอนนักธรรมเป็นองค์แรก ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๕๖ เป็นต้นมา จนศิษย์สามารถเป็นครูสอนแทนได้เช่นเดียวกัน

๓. เป็นผู้สอนธรรมวินัยและโดยเฉพาะวินัยบัญญัติแก่ภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ ในพรรษาเองตลอดมาจนถึงปีสุดท้ายก่อนถึงมรณภาพ

๔. เป็นกรรมการสนามหลวงในการสอบบาลี ตั้งแต่ยังตั้งกองสอบไล่อยู่ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๑

๕. เป็นกรรมการสนามหลวงฝ่ายนักธรรม ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๕๖ จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๑

๖. เป็นกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๔ จนถึงมรณภาพ พุทธศักราช ๒๔๘๔

๗. เป็นแม่กองธรรมสนามมณฑลราชบุรี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๔ และเป็นแม่กองธรรมสาขาสนามหลวง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๗

๘. เป็นแม่กองธรรมสนามหลวงทั่วราชอาณาจักร ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๑ - ๒๔๘๔ จึงลาพักเพราะอาพาธ

ท่านเป็นผู้ปรับปรุงแก้ไขวิธีการหลายอย่าง เช่น กำหนดวันสอบ การออกข้อสอบ (วิชาละ ๗ ข้อแทน ๑๔ ข้อ วิธีสอบ การบัญชี ระเบียบข้อบังคับ หลักสูตร (ใช้พุทธศาสนสุภาษิต) เล่ม ๒ สำหรับเรียงความแก้กระทู้ธรรมชั้นโท และเล่ม ๓ สำหรับชั้นเอก) เริ่มประมวลประกาศระเบียบบัญชี พร้อมทั้งปัญหาและเฉลยเข้าเล่มพิมพ์สำหรับแจกแก่คณะกรรมการ ซึ่งคงใช้ตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

๙. เป็นกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และเป็นรองประธานมหาเถรสมาคมบัญชาการแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๗ และได้บริหารงานแทนประธานมหาเถรสมาคมอีกหลายครั้ง

๑๐. เป็นสมาชิกสังฆสภาโดยตำแหน่ง ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ และได้รับเลือกเป็นรองประธานสังฆสภา เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕

ท่านเป็นนักเทศน์ นักแต่ง นักแปล นักรวบรวมและเรียบเรียงสมตามราชทินนามเมื่อครั้งเป็นพระราชาคณะชั้นราชว่า "พระราชกวีนรสีห์พจนปิลันธน์ คันถรจนาบัณฑิต" หนังสือที่ท่านแปลและเรียบเรียงมีมาก เช่น

๑. คาถาธรรมบทแปล มีเรื่องปรารภนำ เรียบเรียงเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๗ มอบให้เป็นสมบัติของมหามกุฏราชวิทยาลัย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โปรดให้จัดเป็นธรรมสมบัติ หมวดที่ ๑๒ และทรงสรรเสริญไว้ในคำนำหนังสือนั้นว่า "ข้าพเจ้าขอสรรเสริญพระอริยมุนีไว้ในที่นี้ว่า เป็นผู้เอาใจใส่ในการแปลรจนาหนังสือต่างๆ เพิ่มประโยชน์ให้แก่ผู้ถือศาสนาร่วมกัน ภิกษุเช่นนี้ ชื่อว่ายังพระศาสนาของพระศาสดาให้รุ่งเรืองเพื่อคนทั้งหลายได้ญาณจักษุเห็นธรรม ดังคำเปรียบว่าเหมือนส่องประทีปเพื่อคนมีจักษุได้เห็นรูปฉะนั้น"

๒. สวดมนต์แปล คือบาลีและแปลเจ็ดตำนาน สิบสองตำนานพระสูตร และคำที่ใช้สวดกันอยู่โดยทั่วไป ภายหลังมหามกุฏราชวิทยาลัยขออนุญาตพิมพ์จำหน่ายต่อมาจนทุกวันนี้

๓. บรรพธรรม ประมวลหัวข้อธรรมจากบาลีและอรรถกถาจัดเป็นหมวดคล้ายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑ มี ๒๐ หมวด

๔. ธรรมสโมธาน รวบรวมและเรียบเรียงพระสูตรแปลและคาถาแปล ภายหลังอนุญาตให้มหามกุฏราชวิทยาลัยพิมพ์เผยแผ่ต่อมาจนถึงทุกวันนี้

๕. เทศนาจาตุรงคสันนิบาตและมาฆบูชา เป็นคัมภีร์เทศน์เรื่องแรกที่ท่านเป็นต้นคิดให้โรงพิมพ์ไทใช้ลานกระดาษพิมพ์ด้วยอักษรไทย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๘ และใช้ลานแท้พิมพ์เทศน์นั้นและเทศน์อื่นๆ ต่อมาจนถึงทุกวันนี้

๖. นิทรรศนเทศนา เป็นหนังสือรวมธรรมเทศนาของท่านเล่มหนึ่ง

๗. สโมธานเทศนา เป็นหนังสือรวมธรรมเทศนาของท่านอีกเล่มหนึ่ง

๘. **อารามิกวิธี** เป็นหนังสือรวบรวมเรื่องและวิธีปฏิบัติของผู้เข้าวัด

๙. **ชาดกบางเรื่อง** ชาดกที่แปลให้หอสมุดแห่งชาติพิมพ์เป็นครั้งแรก

๑๐. **ปกิณณกเทศนา** เป็นหนังสือรวมธรรมเทศนาเบ็ดเตล็ดของท่านเล่มหนึ่ง

๑๑. **เรื่องอดไม่ได้ในปัญหาจำกล้าคิด** คำตอบปัญหาเกี่ยวกับศาสนาของนรินทร์ กลึง

๑๒. **อุทานธรรมคำกลอน** เป็นคำกลอนสอนใจ ๔๙ บท มีผู้พิมพ์แจกหลายครั้ง

๑๓. **เทศนาชุดพิเศษ ๑๒ กัณฑ์** เป็นหนังสือรวมธรรมเทศนาของท่านอีกเล่มหนึ่ง

๑๔. **พระธรรมเทศนา ๑๔ กัณฑ์** ซึ่งมหามกุฏราชวิทยาลัยขออนุญาตพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือเทศน์คัมภีร์ไทย

๑๕. **อันตรคาถา** เป็นคำแปลคาถาในระหว่างเรื่องแห่งอรรถกถาธรรมบท มีเล่าเรื่องนำ ทำนองเดียวกับคาถาธรรมบทแปล (ธรรมสมบัติ หมวดที่ ๑๒) ซึ่งท่านให้พระมหาแจ่ม เขมาราโม ป.๖ แต่ง แต่ถึงมรณภาพเสียเมื่อแต่งได้ถึงเรื่องที่ ๑๙ (โคธิกปรินิพพานในธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๓) จึงมอบให้พระมหาทองสืบ จารุวณฺโณ ครั้งเป็นเปรียญ ๗ ประโยคแต่งต่อจนจบ พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๖๙ มหามกุฏราชวิทยาลัยขออนุญาตพิมพ์จำหน่ายตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๑ เป็นต้นมา

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ ท่านได้รับอาราธนาให้ตรวจชำระคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถากับปกรณ์วิเสส คือ อปทาน พุทธวงส์ จริยาปิฎก ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อัฏฐสาลินี อรรถกถาอภิธัมมสังคณี และมิลินทปัญหา รวมหนังสือ ๒,๓๕๗ หน้า (ขนาด ๘ หน้ายก)

เมื่อทำบุญอายุครบ ๖๐ ท่านได้หล่อพระพุทธรูปด้วยทองสำริดนั่งขัดสมาธิแบบปาละไว้ ๑ องค์ และสร้างแท่นหินอ่อนสำหรับตั้งพระพุทธรูปองค์นั้นไว้ในพระวิหารคดเพื่อเป็นที่บรรจุอัฐิของท่าน

ท่านมีโรคลำไส้ประจำตัว ภายหลังได้อาพาธเกี่ยวกับโรคไตและโรคหัวใจพิการ ถึงมรณภาพที่กุฏิเจ้าอาวาส เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๘ เวลา ๐๒.๓๐ น. รวมอายุได้ ๗๐ ปี ๕ เดือน ๗ วัน รวมเวลาเป็นเจ้าอาวาสได้ ๒๖ ปี ๔ เดือน ๒๕ วัน

วัดมกุฏกษัตริยารามถือเอาวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน เป็นวันบำเพ็ญกุศลถวายอดีตเจ้าอาวาสทุกองค์ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นต้นมา และเปลี่ยนเป็นวันที่ ๑๘ ธันวาคม เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ เป็นต้นมา

อนึ่ง ชีวประวัติของท่านที่น่ารู้ ซึ่งท่านเล่าให้ศิษย์บางคนฟังหรือที่ปรากฏเป็นการภายใน ถ้าไม่เขียนไว้ ก็คงสาบสูญไปเสีย จึงขอนำบางเรื่องมาเขียนเพิ่มเติมไว้ในที่นี้ ดังต่อไปนี้

๑. ตระกูลเดิม ท่านเล่าว่าบิดาของท่านนั้นเป็นชาวสุพรรณบุรี ปู่ชื่อขาว เป็นน้องชายของปู่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เปรียญทวดเดียวกัน เป็นตระกูลกรมการเมืองสืบกันมา ถือศักดินาที่มีศักดิ์และมีนาจริงๆ ไม่ใช่มีแต่ศักดิ์ ไม่มีนาเหมือนขุนนางเดี๋ยวนี้ จะว่าเป็นลูกชาวนาก็ถูกเหมือนกัน ท่านเล่าต่อไปว่าพวก (ญาติ) ของท่านเข้ามาได้ดี ๓ คน คือ ท่านได้ดีทางพระ ๑ เจ้าพระยายมราชได้ดีทางราชการ ๑ เจ้าจอมมารดาน้อยเล็ก (พระมารดาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์) ได้ดีทางผู้หญิง ๑ ฉะนั้นท่านกับเจ้าพระยายมราชจึงรักใคร่นับถือกันฉันญาติตลอดมา

๒. ชื่อ ท่านเล่าว่าท่านมีชื่อมาตามลำดับถึง ๓ ชื่อ คือทีแรกเขาเรียกกันว่า "จ่า" เพราะเมื่อเป็นเด็ก ชอบเล่นเป็นจ่าเพื่อน จ่าฝูง ภายหลังเขาเรียกกันว่า "แปลก" เพราะชอบเล่นอะไรแปลกๆ ต่อมาเมื่อเป็นสามเณร จึงชื่อ "แจ่ม" ท่านได้แต่งกลอนไว้ว่า "เดิมชื่อแปลกแรกชื่อจ่า มาชื่อแจ่ม"

๓. นามสกุล ท่านเล่าว่าปู่ของท่านชื่อขาว ตาชื่อคง แต่เมื่อพระประสานพันธุกิจ (จอน) น้องของท่านขอพระราชทานนามสกุลเอาชื่อตามาเป็นชื่อปู่เสีย จึงได้รับพระราชทานนามสกุลว่า "ถาวรบุตร" ท่านว่าถ้ากราบบังคมทูลไปถูกว่าปู่ชื่อขาว ก็คงจะพระราชทานนามสกุลขึ้นต้นว่า "เศวต" (แปลว่า "ขาว") อะไรสักอย่าง

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
เจ้าอาวาส รูปที่ ๕

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
(จวน อุฏฺฐายีมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม พุทธศักราช ๒๔๘๘ - ๒๕๑๔)

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระนามเดิม ลำจวน ศิริสม ประสูติเมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๔๐ ตรงกับวันอาทิตย์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือนยี่ ปีระกา นพศก จุลศักราช ๑๒๕๙ รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ ที่บ้านโป่ง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ท่านบิดาชื่อ "หงส์ ศิริสม" เป็นชาวโพธาราม ท่านปู่สืบเชื้อสายมาจากจีนแซ่ตัน ท่านย่าสืบเชื้อสายมาจากชาวเวียงจันทน์ ส่วนท่านมารดาชื่อ "จีน" นามสกุลเดิมว่า "ประเสริฐศิลป์" ภูมิลำเนาเดิมอยู่บ้านฉาง อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

เมื่อพระชนมายุ ๙ พรรษา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) ทรงเข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดคฤหบดี เขตบางพลัด ฝั่งธนบุรี จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ จึงกลับภูมิลำเนาเดิมในพุทธศักราช ๒๔๕๑ พุทธศักราช ๒๔๕๒ ทรงสมัครเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนนายร้อยทหารบก แต่ประชวรโรคเหน็บชาจึงไม่ได้ศึกษาต่อ

ถึงพุทธศักราช ๒๔๕๓ ขณะมีพระชนมายุ ๑๔ พรรษา ท่านบิดาและมารดานำท่านไปฝากเรียนทางพระศาสนากับพระมหาสมณวงศ์ (แท่น โสมทตฺต) เจ้าอาวาสวัดมหาสมณาราม (วัดเขาวัง) จังหวัดเพชรบุรี ผู้มีศักดิ์เป็นพี่ชายของท่านตา จากนั้นในพุทธศักราช ๒๔๕๔ พระศาสนโสภณ (แจ่ม จตฺตสลฺโล) เจ้าอาวาสรูปที่ ๔ ครั้งยังเป็นพระอริยมุนีได้ธุดงค์ไปพักที่ถ้ำเขาย้อย และเดินทางไปเยี่ยมพระมหาสมณวงศ์ในฐานะพระเถระผู้ใหญ่ในคณะและเป็นญาติกัน พระมหาสมณวงศ์จึงฝากสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) ให้มาศึกษาอยู่วัดมกุฏกษัตริยาราม ในพุทธศักราช ๒๔๕๕ จนวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๗ พระชนมายุ ๑๘ พรรษา จึงทรงบรรพชาเป็นสามเณร มีพระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย ป.๗) เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระอริยมุนี (แจ่ม จตฺตสลฺโล ป.๗) เป็นพระสรณคมนาจารย์ที่พระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

กุฏิสุวรรณทัต ที่ประทับของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร)

วันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๐ พระชนมายุ ๒๑ พรรษา ทรงอุปสมบทเป็นภิกษุ มีพระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย ป.๗) เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระราชกวี (แจ่ม จตฺตสลฺโล ป.๗) เป็นพระกรรมวาจารย์ ที่พระอุโบสถ วัดมกุฏกษัตริยาราม

ครั้นทรงบรรพชาอุปสมบทแล้วก็ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมจนสอบได้เปรียญ ๙ ประโยค ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๒ นับเป็นเปรียญ ๙ ประโยค รูปที่ ๒ ของวัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม เป็นเจ้าสำนักเรียน เป็นกรรมการตรวจนักธรรมและบาลีสนามหลวง เป็นกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยมาแต่พุทธศักราช ๒๔๗๖ และเป็นนายกกรรมการเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๑ จนถึงวันสิ้นพระชนม์ อนึ่ง ในส่วนของคณะธรรมยุติกนิกาย ทรงเป็นกรรมการมาแต่พุทธศักราช ๒๔๗๗ และเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกนิกายเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๑ จนถึงวันสิ้นพระชนม์เช่นเดียวกัน

ในส่วนสมณศักดิ์ ทรงเป็นพระกิตติสารมุนี พุทธศักราช ๒๔๗๖ พระราชเวที พุทธศักราช ๒๔๗๘ พระเทพเวที พุทธศักราช ๒๔๘๒ ในปีนั้นทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ในพุทธศักราช ๒๔๘๘ และทรงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมปาโมกข์ในปีเดียวกัน แล้วเลื่อนเป็นพระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรองที่พระศาสนโศภน เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๐ ได้ทรงเป็นพระกรรมวาจาจารย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในพระราชพิธีทรงพระผนวช พุทธศักราช ๒๔๙๙ และเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ในปีนั้น จากนั้นจึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (สมเด็จพระสังฆราชลำดับที่ ๑๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๘

สมเด็จพระสังฆราช (อุฏฺฐายีมหาเถร) ทรงอุทิศพระองค์ให้แก่การพระศาสนามาตลอดพระชนมายุแห่งสมณเพศ ทรงเป็นนักการศึกษา นักปกครอง นักเผยแผ่ยังการพระศาสนาให้แผ่ไพศาลทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ทรงสนับสนุนการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ในขณะเดียวกันก็ทรงเป็นนักสังคมสงเคราะห์ทั้งในส่วนราชการและเอกชนอีกด้วย ดังปรากฏภาคพิสดารในตำนานพระประวัติดังต่อไปนี้

ตำนานพระประวัติ

การออกวารสาร "สยามวัด"

พุทธศักราช ๒๔๕๘ - ๒๔๕๙ ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม มีสามเณรเรียนธรรมและบาลีอยู่มาก เช่น สามเณรจิตต์ (นิวาศะบุตร) สามเณรลำจวน (ศิริสม) สามเณรเพ็ญ (สุนทรพะลิน) สามเณรสุข (จีนังกูร) สามเณรกูล (นิวาศะบุตร) สามเณรอู๋ (ตาดอุไร) สามเณรทองสืบ (ศุภะมาร์ค) สามเณรสิงโต (ศรีเกษ) สามเณรโก๋ (แจ่มจรรยา) และสามเณรบุญมี (บุญบริหาร) ฯลฯ ได้ชักชวนกันออกวารสารรายปักษ์ขึ้นฉบับหนึ่ง ให้ชื่อว่า "สยามวัด" เพื่อเป็นสนามสำหรับฝึกหัดแต่ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และกลบท และจัดให้มีการประกวดแต่ง โคลง ฉันท์ เป็นต้น

ในจำนวนสามเณรเหล่านี้ สมเด็จฯ มีลายมือสวย จึงได้รับมอบให้เป็นบรรณาธิการรวบรวมและเขียนลงในสมุด ครั้งละ ๑ - ๒ เล่ม สำหรับนำออกอ่านในที่ประชุม ณ วันโกนแห่งปักษ์ทุกกึ่งเดือน วารสารนี้ดำเนินมาได้เกือบ ๒ ปีจึงหยุด เพราะทุกรูปมีภาระที่จะต้องเรียนมากขึ้น การหัดแต่งกวีนิพนธ์ในครั้งนั้น ทำให้สมเด็จฯ เป็นผู้สามารถการประพันธ์โคลงฉันท์เป็นต้น

การเรียนอักษรขอม

พวกไทยโบราณใช้หนังสือ ๒ อย่าง คือ ไทยกลางและไทยใต้ ใช้ตัวไทยสำหรับเขียนเรื่องชาวบ้าน ๑ ใช้ตัวขอมสำหรับเขียนบาลีสันสกฤตหรือเรื่องศาสนา ๑ ในทำนองเดียวกัน ไทยเหนือก็ใช้ตัวฝักขามกับตัวเมืองและไทยอีสาน ตลอดถึงลาวใช้ตัวไทยน้อยกับตัวธรรม

คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา สัททาวิเสส ฉบับเดิมเป็นอักษรขอม แม้ศิลาจารึกและเรื่องที่เขียนไว้ด้วยอักษรขอมก็มี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงประกาศให้วิชาเขียนอ่านอักษรขอมเป็นบุพพภาคแห่งบาลีประโยค ๔ และเขียนข้อสอบบาลีประโยค ๖ - ๗ - ๘ - ๙ ที่เป็นภาษาบาลีด้วยอักษรขอม

ดูเหมือนสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) จะทรงศึกษาอักษรขอมมาก่อนแล้ว จึงสามารถสอบบุพพภาคแห่งประโยค ๔ ไปได้ด้วยดีตลอดถึงประโยค ๙

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) ต้องตรวจสอบพระไตร-ปิฎกที่ทรงชำระกับคัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรขอม และต้องค้นคัมภีร์ฎีกา โยชนา ฉบับใบลานที่จารด้วยอักษรขอม เมื่อเรียนประโยค ๗ - ๘ - ๙ ฉะนั้นจึงเป็นผู้ชำนาญในการเขียนอ่านอักษรขอม เมื่อสมเด็จฯ ยังเป็นภิกษุหนุ่ม ถ้าไม่ได้สวดปาฏิโมกข์ก็มักช่วยสอนทานด้วยฉบับอักษรขอม

การเรียนอักษรพม่าและอักษรโรมัน

พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล ป.๗) ครั้งยังเป็นพระธรรมปาโมกข์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้รับมอบจากสมเด็จพระมหา-สมณเจ้าฯ ให้ตรวจชำระพระไตรปิฎกบางปกรณ์ คืออปทาน เถรคาถา เถรีคาถา พุทฺธวํส จริยาปิฎก และคัมภีร์มิลินทปัญหา ในเบื้องต้นได้แบ่งการตรวจชำระออกเป็น ๒ กอง คือ กองที่ ๑ ให้พระมหาจวน อุฏฺฐายี ป.๗ เป็นหัวหน้าตรวจชำระอปทาน เถรคาถา เถรีคาถา กองที่ ๒ ให้พระมหาทองสืบ จารุวณฺโณ ป.๗ เป็นหัวหน้าตรวจชำระพุทฺธวํส จาริยาปิฎก และมิลินทปัญหา

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) ได้สอบทานอักษรไทยกับต้นฉบับอักษรขอม เทียบกับฉบับอักษรพม่าและอักษรโรมันโดยตลอดเป็นเวลานาน จึงทำให้ชำนาญในอักษรทั้งสองนี้ด้วย ฉะนั้นเมื่อเสด็จแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช (วัดเบญจมบพิตรสถิตมหาสีมาราม) ไปร่วมประชุมสังคายนาที่กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔ จึงทรงอ่านพระไตรปิฎกอักษรพม่าได้โดยสะดวก

อนึ่ง โดยที่อักษรรามัญมีรูปร่างคล้ายกับอักษรพม่าโดยมาก จึงทรงสามารถอ่านคัมภีร์อักษรรามัญได้ด้วย

การเรียนภาษาอังกฤษ

ราวพุทธศักราช ๒๔๕๘ - ๒๔๕๙ ครั้งยังเป็นสามเณร สมเด็จฯ เริ่มเรียนภาษาอังกฤษจากตำราด้วยพระองค์เอง ครั้นสอบประโยค ๔ ได้แล้วในพุทธศักราช ๒๔๖๓ จึงเรียนจากครูโปร่ง (สำเร็จการศึกษาจากปีนัง) ซึ่งมาสอนที่กุฏิ ต่อมาระหว่างพุทธศักราช ๒๔๖๖ - ๒๔๖๗ จึงเรียนกับลิงกัวโฟนบ้าง กับหลวงไพจิตรฯ (สำเร็จการศึกษาจากเยอรมัน) บ้าง จนสามารถแต่งแปลบทเรียนได้โดยตลอดแล้วจึงหยุดเรียน

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺจายีมหาเถร) ทรงรู้ภาษาอังกฤษพอจะอ่านเขียนแปลได้ และรับสั่งได้บ้างแต่ไม่ชำนาญ ฉะนั้นเวลาติดต่อกับชาวต่างประเทศจึงใช้ล่ามเว้น แต่คราวจำเป็นจึงรับสั่งโดยประโยคสั้นๆ

การตั้งพุทธมามกสมาคม

พุทธศักราช ๒๔๗๖ ตอนต้นปี สมเด็จฯ ยังเป็นเปรียญ ได้ร่วมกับมิตรสหายตั้งสมาคมพุทธศาสนาขึ้นเป็นครั้งแรก คือ "พุทธมามกสมาคม" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่งเสริมการศึกษา และบำรุงสัมมาปฏิบัติ ผู้ก่อตั้งครั้งแรกฝ่ายบรรพชิตมีพระมหาจวน อุฏฺจายี พระมหาทองสืบ จารุวณฺโณ วัดมกุฏกษัตริยาราม พระมหาผิน สุวโจ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น ฝ่ายคฤหัสถ์มีพระยาสุรเกษตรโสภณ หลวงสมัครนันทพล หลวงประดิษฐ์มนูธรรม และนายไต๋ ปาณิกบุตร เป็นต้น

เมื่อจดทะเบียนเรียบร้อยแล้ว สมาคมก็เริ่มดำเนินการรับสมาชิกและประกวดเรียงความทางพระพุทธศาสนาเป็นต้น ตามวัตถุที่ประสงค์ แต่ต่อมาไม่ช้าก็ถูกรัฐบาลในเวลานั้นขอให้มหาเถรสมาคมห้ามไม่ให้ภิกษุสามเณรเกี่ยวข้องกับสมาคมนี้ สมาคมจึงต้องหยุดกิจการและเลิกล้มไปในที่สุด

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺจายีมหาเถร) ไม่ได้ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเอกเทศตามวัตถุที่ประสงค์ของพุทธมามกสมาคม แต่ในปลายปีนั้นเองก็ได้เป็นหัวหน้ากองเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหามกุฏราชวิทยาลัย และได้เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ (พระพุทธศาสนา) ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ต่อมาจนตลอดถึงปีพุทธศักราช ๒๕๐๔

การปฏิบัติธรรมวินัยและกิจวัตร

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺจายีมหาเถร) ทรงปฏิบัติธรรมทุกประการเท่าที่สามารถจะปฏิบัติได้ เช่น อุฏฺฐานะ ความขยันหมั่นเพียร สมานัตตตา ความไม่ถือพระองค์ จาคะ ความเสียสละ และเมตตา ความเมตตากรุณา โดยถือสุภาษิตประจำพระองค์ว่า *"โลโกปตฺถมฺภิกา เมตฺตา"* เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) ทรงปฏิบัติวินัยโดยเคร่งครัด แม้อาบัติเล็กน้อยก็ไม่เจตนาล่วงละเมิด เป็นต้นว่า เป็นเจ้าอาวาสและเป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้ว เมื่อจะเสด็จเข้าบ้านในเวลาวิกาล (เที่ยงแล้ว) ก็ทรงบอกลาพระในวัดตามพระวินัยแต่ไหนแต่ไรมา ไม่ทรงถือพระองค์ว่าเป็นเจ้าคณะ เป็นสังฆมนตรี หรือไปหาภิกษุผู้แก่พรรษากว่า ก็ทรงเคารพกราบไหว้ตามพระวินัย เคยรับสั่งว่า *"เราถือวินัยเป็นใหญ่ไม่ได้ถือยศ"*

โดยปรกติจะทรงสวดมนต์ไหว้พระที่กุฏิเป็นประจำ ส่วนที่พระวิหารซึ่งเป็นที่ทำวัตรเช้า - เย็นนั้น ถ้าไม่ติดธุระก็เสด็จลงไปเป็นประธาน ส่วนภายในพรรษาทรงถือเป็นหน้าที่จะต้องสอนวินัยแก่ภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ ทรงแสดงธรรมในวันธรรมสวนะและวันอาทิตย์เป็นประจำ

การปฏิสันถาร

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) ประทับนั่งพับเพียบบนอาสนะรับแขกโดยไม่เบื่อหน่ายวันละหลายชั่วโมง บางครั้งมีแขกทยอยกันมาเฝ้าตั้งแต่เย็นถึง ๕ - ๖ ทุ่มก็เคยมี นอกจากแขกภายในประเทศแล้ว ยังมีแขกต่างชาติต่างศาสนามาเฝ้าเป็นเนืองนิตย์ เป็นต้นว่าคณะสงฆ์ชาวพม่า ลังกา ลาว เขมร มาเลเซีย และจีน ก็เคยมาเฝ้าถวายสักการะ แม้ผู้แทนศาสนาอิสลามและคริสเตียนก็เคยเข้าเฝ้าเช่นเดียวกัน

การเสด็จไปในกิจนิมนต์

โดยปรกติจะมีผู้นิมนต์เชิญเสด็จไปในงานสวดมนต์บ้าง แสดงธรรมบ้าง ประทานพระโอวาทบ้าง เป็นประธานในงานพิธีบ้าง ทั้งในนครหลวงและต่างจังหวัด ไม่ใคร่จะว่างเว้น แม้ในวันที่สิ้นพระชนม์นั้นเอง ตอนเช้าก็เสด็จไปเสวยที่อำเภอพระประแดง ต่อจากนั้น ตอนสายก็เสด็จไปในงานศพอดีตเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราช จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่เป็นเหตุให้ประสบอุบัติเหตุสิ้นพระชนม์ และในตอนเย็นก็มีกำหนดว่าจะเสด็จไปเผาศพญาติที่วัดเวฬุราชิณ (ธนบุรี)

การเสด็จต่างจังหวัดที่ไม่ไกล โดยมากเสด็จโดยรถยนต์พระประเทียบ ส่วนที่ไกลก็เสด็จโดยรถไฟบ้าง โดยเครื่องบินบ้าง โดยเฮลิคอปเตอร์บ้าง เกือบทั่วทุกจังหวัด และบางจังหวัดก็เสด็จหลายครั้งเมื่อเป็นประธานกรรมการบริหารในตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลราชบุรีออกไปตรวจการคณะสงฆ์บางแห่ง พอลงจากรถไฟ เจ้าคณะจัดเกวียนมารับให้ไป

พักที่วัด ซึ่งอยู่ห่างไปอีกหลายกิโลเมตร แต่ทรงรังเกียจว่าจะเป็นการทรมานสัตว์ จึงยอมทรมานตนเองเดินไปจนถึงที่พักโดยไม่คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อย

ในตอนที่ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ยิ่งมีผู้นิมนต์ให้เสด็จไปในงานต่างๆ มากขึ้น บางวัน ๒ - ๓ รายก็เคยมี บรรดาผู้เคารพนับถือไม่น้อยพากันห่วงใยสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของพระองค์ เห็นว่าสมเด็จฯ มีพระชนมายุมากแล้ว ไม่ควรถูกรบกวนบางอย่างโดยไม่จำเป็น จึงทูลขอให้ทรงปฏิเสธเสียบ้าง ก็ทรงชี้แจงถึงความจำเป็นแล้วรับสั่งว่า "เขาก็นิมนต์แค่ตาย เมื่อตายแล้วก็เลิกกัน"

การทำบุญในวันประสูติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) ทรงบำเพ็ญกุศลในวันประสูติ (วันที่ ๑๖ มกราคม) เป็นประจำมาตั้งแต่เป็นพระราชาคณะ และเป็นงานใหญ่ขึ้นตามลำดับ ทรงรวบรวมสิ่งของที่เหลืออยู่ในรอบปีบ้าง จัดหาเพิ่มเติมบ้าง พร้อมทั้งจตุปัจจัยถวายพระสวดมนต์ สดับปกรณ์บังสุกุลและฉันโดยวิธีจับสลาก ส่วนจตุปัจจัยที่มีผู้ปวารณาถวาย ก็ทรงตั้งไว้เป็นทุนบุญนิธิ มอบให้มหามกุฏราชวิทยาลัยจัดหาผลประโยชน์บำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม ไม่ได้รับไว้เป็นส่วนพระองค์

การบริจาคไทยทานและเครื่องภัณฑ์

ในงานสร้างและฉลองโบสถ์ ศาลาการเปรียญ โรงเรียน สถานพยาบาล หรือการกฐิน ที่เสด็จไปสวดมนต์หรือแสดงธรรมตามที่เจ้าภาพอาราธนา จะทรงบริจาคจตุปัจจัยไทยทานที่เขาถวายทั้งหมด แห่งละหลายร้อยบ้าง หลายพันบ้าง ถึงหมื่นบ้าง เพื่อสมทบทุนก่อสร้างต่อไปหรือเพื่อเป็นบุญนิธิสำหรับหาดอกผลสำหรับใช้จ่ายเป็นการกุศลในที่นั้นๆ ต่อไป

การทำบุญและอนุเคราะห์

ทุกปีจะมีผู้มาเรี่ยไรบอกบุญทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เผาศพ ฯลฯ สมเด็จฯ จะทรงช่วยเหลือทุกรายไม่ให้กลับไปมือเปล่า มีภิกษุอาพาธตาบอดรูปหนึ่ง ที่ประทานนิตยภัตประจำเดือนตลอดมา นอกจากนี้คนตกยาก เช่น ถูกขับไล่ออกจากบ้าน ไม่มีค่าเดินทาง ไม่มีค่ายาค่าหมอในคราวป่วยไข้ เมื่อไปขอประทานก็ทรงอนุเคราะห์ตามควรแก่ฐานะ

วัดบางแห่งสร้างโบสถ์ สร้างโรงเรียนปริยัติธรรมไม่สำเร็จ มาขอประทานอนุเคราะห์ ก็เคยประทานความช่วยเหลือสมทบบ้าง ช่วยจนสำเร็จบ้าง ที่เคยประทานแห่งละหลายหมื่นก็มี

อนึ่ง ภิกษุต่างจังหวัดที่มาเฝ้าบางรูปก็ประทานจีวร ย่าม พัดรอง ยารักษาโรค และของใช้อื่นๆ ตามควรแก่ฐานะ ส่วนภิกษุต่างประเทศที่เข้ามาศึกษา ก็ทรงปวารณาไว้เป็นพิเศษว่าขาดแคลนอะไรให้บอก

มรดกสมเด็จฯ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) เคยรับสั่งว่า *"สมบัติของพระองค์ท่านก็คือสมบัติของสงฆ์ เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ ก็อาศัยใช้สอยไป เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็เป็นของสงฆ์"* ฉะนั้น จึงไม่ได้ทำหนังสือเป็นทำนองพินัยกรรมหรือสั่งไว้อย่างใดเลย เมื่อไม่ได้มอบหมายไว้ก่อนสิ้นพระชนม์ ทรัพย์สมบัติทั้งหมดก็ตกเป็นของสงฆ์ตามพระวินัยดังที่รับสั่งไว้

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) จึงทรงดำรงตำแหน่งหน้าที่สำคัญในการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลากหลายตำแหน่ง เช่น กรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย กรรมการพิจารณาวางระเบียบบำรุงการศึกษาอบรมปริยัติธรรม กรรมการกองอำนวยการออกหนังสือธรรมจักษุ ประธานกรรมการกองตรวจเลือกพระสูตร อนุกรรมการมหาเถรสมาคม หัวหน้ากองเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหามกุฏราชวิทยาลัย สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ กรรมการคณะธรรมยุต กรรมการตรวจบาลีประโยค ๗, ๘, ๙ พระคณาจารย์เอกทางศาสนา ประธานคณะกรรมการทำงานในหน้าที่เจ้าคณะมณฑลราชบุรี กรรมการควบคุมการแปลพระไตรปิฎก กรรมการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขระเบียบของมหาเถรสมาคมว่าด้วยพระภิกษุสามเณรในอาณาเขตชายแดนไปมาติดต่อกับต่างประเทศ กรรมาธิการพิจารณาร่าง พ.ร.บ. การปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๗๙ สมาชิกสังฆสภา ผู้รักษาการในตำแหน่งสังฆนายก ผู้สั่งการแทนสังฆนายก นายกกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม องค์อุปถัมภ์ของคณะกรรมการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรมแก่ข้าราชการและประชาชน ประธานกรรมการคณะธรรมยุต ประธานคณะกรรมการส่งเสริมสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย (ก.ส.ม.) ประธานมูลนิธิส่งเสริมกิจการศาสนาและมนุษยธรรมในพระอุปถัมภ์ของพระราชชนนีศรีสังวาล (ก.ศ.ม.) ประธานกรรมการมูลนิธิสงเคราะห์คนเป็นโรคเรื้อน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังเป็นเจ้าสำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงอุปถัมภ์โรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์ สังกัดกรุงเทพมหานคร และโรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และทรงก่อตั้งโรงเรียนวชิรมกุฏ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้นเป็นแห่งแรก ตลอดจนพระดำริในการขยายการศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย อันก่อให้เกิดสู่มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัยทุกวันนี้

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) สิ้นพระชนม์โดยอุบัติเหตุเพราะถูกรถยนต์บรรทุกขนาดเล็กส่วนบุคคลขับสวนทางมาพุ่งเข้าชนรถยนต์พระประเทียบ ณ วันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔ เวลา ๑๐.๐๕ น.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) ดำรงอยู่ในเพศคฤหัสถ์ ๑๗ ปี เป็นสามเณร ๓ พรรษา เป็นภิกษุ ๕๕ พรรษา เป็นเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ๒๗ พรรษา และทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๗ พรรษา คำนวณพระชนมายุเต็มได้ ๗๔ พรรษา ๑๑ เดือน ๒ วัน

พระเทพกิตติเมธี (หิ้น คนฺธาโร)
เจ้าอาวาส รูปที่ ๖

พระเทพกิตติเมธี
(หิ้น คนฺธาโร)
(พุทธศักราช ๒๕๑๔ - ๒๕๑๖)

พระเทพกิตติเมธี (หิ้น คนฺธาโร) เกิดวันจันทร์ ที่ ๑๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๒ ตรงกับขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุน จุลศักราช ๑๒๑๖ เวลา ๐๗.๑๒ บิดาชื่อ กุ๋นฮวด มารดาชื่อ จู่ลั่น บ้านเดิมอยู่เลขที่ ๕๒ ถนนชายทะเล ตรงข้ามป้อมประจันตคีรีเขต ตำบลบ่อพลับ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

เมื่ออายุได้ ๙ ปี บิดามารดาได้ส่งให้ไปอยู่กับพระอาจารย์พรหม วัดท้ายยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา เพื่อศึกษาอักษรสมัยเบื้องต้น อยู่วัดท้ายยอประมาณ ๒ ปี พระอาจารย์พรหมได้ย้ายเข้ามาอยู่วัดมัชฌิมาวาสในเมืองสงขลา จึงได้ย้ายตามท่านมาด้วยเพราะใกล้บ้าน เมื่อมาอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาสแล้ว ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนมหาวชิราวุธ เรียนอยู่จนจบชั้นของโรงเรียนในสมัยนั้น ในระหว่างที่เรียนอยู่ที่โรงเรียนนี้พระอาจารย์พรหมได้ถึงแก่มรณภาพ จึงได้ย้ายไปอยู่กับพระอาจารย์คงในวัดเดียวกัน และหลังจากพระอาจารย์พรหมถึงแก่มรณภาพแล้วประมาณ ๑ ปี บิดาก็ได้ถึงแก่กรรมอีก ได้อยู่กับพระอาจารย์คงประมาณปีกว่าจึงได้ลาท่านไปอยู่บ้าน และเมื่อเรียนจบหลักสูตรของโรงเรียนมหาวชิราวุธแล้ว จึงได้ไปศึกษาภาษาอังกฤษที่โรงเรียนราษฎร์ของครูพลับ ซึ่งครูพลับสอนด้วนตนเอง ได้ศึกษาอยู่ ๒ ปีจึงออกจากโรงเรียน และได้อยู่ช่วยทำงานทางบ้านอยู่อีกประมาณ ๒ ปีจึงได้ออกบรรพชา

บรรพชาอุปสมบท

วันที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๙ ได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดมัชฌิมาวาส โดยมี ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (จู อิสุสรญาโณ ป.ธ. ๗) เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระอโนมคุณมุนี เป็นพระอุปัชฌายะ พออายุครบอุปสมบท วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑ ได้อุปสมทบที่วัดนั้น มีท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนีนั่นเองเป็นพระอุปัชฌายะ **พระครูปลัดร่วง ปณฺฑิโต** วัดมัชฌิมาวาส เมื่อครั้งยังเป็นพระปลัดเป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ได้ศึกษาพระธรรมวินัยตลอดมาครั้นถึงวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๒ ได้ย้ายเข้ามาอยู่**วัดมกุฏกษัตริยาราม** กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไป จนสอบได้เป็นเปรียญ ๖ ประโยคแล้วก็ไม่ได้สอบต่อไปอีก จึงได้ช่วยปฏิบัติพระศาสนาเป็นต้นมา

พระเทพกิตติเมธีเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม เป็นกรรมการตรวจนักธรรมและบาลีสนามหลวงและการเผยแผ่อื่นๆ เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสและเป็นเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม และเป็นพระอุปัชฌายะวิสามัญเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๕

ในส่วนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะสามัญที่พระปริยัติเมธี พุทธศักราช ๒๔๘๙ พระราชาคณะชั้นราชในราชทินนามเดิม พุทธศักราช ๒๔๙๗ และพระราชาคณะชั้นเทพที่พระเทพกิตติเมธี พุทธศักราช ๒๕๐๒

ในกาลอวสานแห่งชีวิต ท่านอาพาธเป็นโรคมะเร็งในต่อมน้ำเหลือง ครั้งแรกๆ ก็ไปตรวจรักษาที่สถาบันมะเร็งแห่งชาติ แต่ไม่อยู่ที่โรงพยาบาล ต่อมาอาการหนักขึ้น แพทย์จึงแนะนำให้ท่านเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลกรุงเทพ ทางวัดจึงได้นำท่านส่งเข้าโรงพยาบาลกรุงเทพ เมื่อได้รับการรักษาพยาบาลมีอาการดีขึ้นแต่ไม่หายเป็นปกติ ท่านต้องการกลับวัด

ศิษยานุศิษย์ไม่ขัดใจท่าน จึงนำท่านกลับวัด ภิกษุสามเณรก็เข้าเวรปฏิบัติที่กุฏิท่าน มีทั้งพระนวกะที่เป็นหมอเป็นแพทย์ และแพทย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์ที่เป็นคฤหัสถ์ได้พร้อมเพรียงกันจัดให้มีเตียงคนไข้ เครื่องเวชภัณฑ์พร้อมทั้งยา และเครื่องช่วยหายใจที่จะต้องใช้ในยามฉุกเฉิน แต่ถึงกระนั้น อาการอาพาธของท่านก็ดีขึ้นบางวัน แล้วกลับทรุดหนักลงจึงถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ เวลา ๑๙.๔๐ น. รวมอายุ ๗๕ ปี พรรษา ๕๕

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร)
เจ้าอาวาส รูปที่ ๗

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์
(ประจวบ กนฺตาจาโร)
(พุทธศักราช ๒๕๑๗ - ๒๕๕๑)

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร) มีนามเดิมว่าประจวบ เนียมหอม เกิดเมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๙ เวลา ๑๑.๔๐ น. ที่หมู่บ้านโรงจีน ตำบลบางแพ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี บิดาชื่อคง มารดาชื่อท้อน เนียมหอม

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์เข้าเรียนระดับประถมเมื่ออายุ ๑๐ ปี ที่โรงเรียนเฉลียววิทยา วัดบางแพเหนือ ท่านเข้าเรียนช้าเพราะสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง เมื่อศึกษาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ได้บรรพชาเป็นสามเณรขณะมีอายุได้ ๑๒ ปี เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๐ ที่วัดบางแพเหนือ จากการชักชวนของพลตำรวจเอิบ ผลอเนก ผู้เป็นพี่เขย ที่ได้ลาราชการจากจังหวัดกาญจนบุรีมาอุปสมบทจำพรรษาที่วัดบางแพเหนือ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ในสมัยที่ยังไม่ได้เป็นสามเณรได้เป็นลูกศิษย์ถือปิ่นโตให้ โดยการบรรพชาครั้งนั้น มีพระธรรมเสนานี (เงิน) วัดสัตตนารถปริวัตร อำเภอเมืองราช จังหวัดราชบุรี เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระครูนาถ สุมโน เจ้าอาวาสวัดบางแพเหนือ เป็นพระศิลาจารย์ แม้บรรพชาแล้วสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ยังคงศึกษาต่อจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ พร้อมกับเล่าเรียนพระปริยัติธรรม แผนกนักธรรม ที่วัดบางแพเหนือจนได้นักธรรมตรี

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๘๓ เมื่อสมเด็จพระพุทธชินวงศ์อายุได้ ๑๔ ปี พันโท วิบูล สิริสุภาส ผู้มีศักดิ์เป็นญาติ ได้เดินทางมาเยี่ยมเยียนที่อำเภอบางแพ ซึ่งในขณะนั้น พันโท วิบูล สิริสุภาส ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูวิบูลธรรมคุต เป็นพระครูคู่สวดคู่กับพระครูวิจิตรธรรมคุณ (ต่อมาคือสมเด็จพระพุทธปาพจนบดี เจ้าอาวาสวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม) ฐานานุกรมในสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ บิดาของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์จึงได้ฝากสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ให้มาศึกษาต่อในกรุงเทพมหานครด้วย ซึ่งพระครูวิบูลธรรมคุตได้นำไปฝากให้อยู่กับสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราชวัดมกุฏกษัตริยาราม ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพเวที ขณะนั้นพระศาสนโสภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) เป็นเจ้าอาวาส

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ พระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ เวลา ๑๔.๑๖ นาฬิกา โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (อุฏฺฐายีมหาเถร) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมปาโมกข์ เป็น

พระอุปัชฌาย์ พระธรรมกิจจานุการี (ผัน กิจฺจการี) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระเทพกิตติเมธี (หิ้น คนฺธาโร) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระปริยัติเมธี เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับฉายาว่า "กนฺตาจาโร" ซึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์นับเป็นสัทธิวิหาริกรูปแรกของสมเด็จพระสังฆราช (อุฏฺฐายีมหาเถร)

เมื่อสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้มาอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยารามแล้ว ก็ศึกษาต่อเนื่องจนสอบไล่ได้นักธรรมเอกและเปรียญธรรม ๕ ประโยค หลังจากนั้นจึงศึกษาต่อปริญญาตรีที่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๑ นับเป็นรุ่นที่ ๓ ตั้งแต่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยได้เริ่มเปิดการศึกษาในรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙ โดยมีพระภิกษุสามเณรเข้าศึกษาในรุ่นเดียวกันจำนวน ๖๑ รูป ซึ่งในสมัยนั้นสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยอาศัยเรียนอยู่ที่ตึกห้องสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัยหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้ศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิตของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ด้วยความวิริยอุตสาหะเป็นเวลา ๘ ปี คือระดับมัธยมศึกษาใน ๓ ปีแรก ระดับอุดมศึกษาใน ๔ ปีหลัง และฝึกปฏิบัติงานในปีสุดท้าย จนกระทั่งจบการศึกษาในพุทธศักราช ๒๔๙๙ และเข้ารับประทานปริญญาบัตรจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร พร้อมกับผู้สำเร็จการศึกษาในรุ่นเดียวกันอีก ๖ รูป และผู้สำเร็จการศึกษาในรุ่นที่ ๔ เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐ โดยมี จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นเข้าร่วมพิธีประสาทปริญญาด้วย

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๐๖ ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระกิตติสารมุนี สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้รับทุนจากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยไปศึกษาต่อปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยพาราณสี ประเทศอินเดีย (Banaras Hindu University, India) ในวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖ โดยมีพระภิกษุและนักศึกษาไทยร่วมเดินทางไปศึกษาต่อในครั้งนั้นด้วยรวม ๗ รูป พร้อมกับไวยาวัจกร ๑ คน

ตลอดเวลาที่ศึกษาต่อที่ประเทศอินเดียนั้น คณะนักเรียนไทยได้ยึดถือสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เป็นหัวหน้า เพราะมีอาวุโสสูงสุด เป็นพระราชาคณะและเป็นเลขานุการในองค์สมเด็จพระสังฆราชมาก่อน ซึ่งสมเด็จพระพุทธชินวงศ์มีความโอบอ้อมอารีกับทุกคน วางตนในสมณเพศได้อย่างเหมาะสม และเป็นที่พึ่งให้กับคณะนักเรียนไทยอยู่เสมอ โดยระหว่างศึกษาอยู่นั้น สมเด็จพระพุทธชินวงศ์จะกลับมาเยี่ยมเมืองไทยในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อนประมาณเดือนมีนาคม - พฤษภาคมแทบทุกปี จนจบปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา ในพุทธศักราช ๒๕๐๙ และได้ศึกษาต่อทันทีในระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยแห่งเดิม จนกระทั่งเสนอวิทยานิพนธ์ต่อมหาวิทยาลัยแล้วเสร็จ จึงเดินทางกลับเมืองไทยก่อนเข้าพรรษาในพุทธศักราช ๒๕๑๔

หากแต่ ๔ เดือนหลังจากนั้นก็มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น อันทำให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ไม่ได้กลับไปศึกษาต่อปริญญาเอกจนสำเร็จ คือในวันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้ประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ขณะเดินทางไปพร้อมกับสมเด็จพระสังฆราช (อุฏฐายีมหาเถร) ซึ่งอุบัติเหตุในครั้งนั้นส่งผลให้สมเด็จพระสังฆราชสิ้นพระชนม์ และสมเด็จพระพุทธชินวงศ์อาพาธหนัก เมื่อทางมหาวิทยาลัยแจ้งให้กลับไปปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์บางตอน จึงไม่สามารถกลับไปได้ ประกอบกับภายหลังการสิ้นพระชนม์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช พระเทพกิตติเมธี (หิ้น คนฺธาโร) ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามต่อจากพระองค์ก็มรณภาพในเวลาไม่ถึง ๒ ปีต่อมา สมเด็จพระพุทธชินวงศ์จึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสอันมีภาระหน้าที่หลายอย่าง ทำให้ไม่ได้กลับไปศึกษาต่อ นับรวมเวลาศึกษาในประเทศอินเดียครั้งนั้นกว่า ๘ ปี

อย่างไรก็ตาม ในพุทธศักราช ๒๕๒๘ Professor S.S. Rama, Head of Department of Philosophy มหาวิทยาลัยพาราณสี ได้ผ่านมาเยี่ยมเยียนคณะนักเรียนไทยที่เคยไปศึกษาที่มหาวิทยาลัย โดยมีสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมธัชมุนี เป็นธุระรับรองและอำนวยความสะดวก ทำให้ได้ทราบเรื่องวิทยานิพนธ์ จึงได้แนะให้กลับไปศึกษาต่อ ซึ่งการเดินทางกลับไปศึกษาต่อครั้งนั้นสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้เดินทางโดยการไปกลับระหว่างเมืองไทยและอินเดียปีละ ๒ - ๓ ครั้ง ครั้งละ ๑ - ๒ สัปดาห์ เป็นเวลา ๒ ปี คือระหว่างพุทธศักราช ๒๕๒๘ - ๒๕๒๙ จนในที่สุดสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ก็สำเร็จการศึกษาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต เมื่อมีอายุได้ ๖๐ ปี ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมธัชมุนี นับเป็นสมเด็จพระราชาคณะองค์แรกที่จบการศึกษาระดับปริญญาเอก ซึ่งเมื่อไล่เรียงโดยลำดับแล้ว สมเด็จพระพุทธชินวงศ์มีวิทยฐานะในระดับต่างๆ ดังนี้

ปริยัติศึกษา แผนกธรรม น.ธ. เอก แผนกบาลี ป.ธ. ๕

สามัญศึกษา ประโยคเตรียมอุดมศึกษา (ม. ๘) ประโยคครู พ.ท ประโยคครู พ.ป.

อุดมศึกษา ปริญญาตรี ศาสนศาสตรบัณฑิต (ศ.บ.) สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ปริญญาโท อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (M.A.) สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยพาราณสี อินเดีย ปริญญาเอก ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (Ph.D) มหาวิทยาลัยพาราณสี อินเดีย

ความผูกพันระหว่างสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) และสมเด็จพระพุทธชินวงศ์

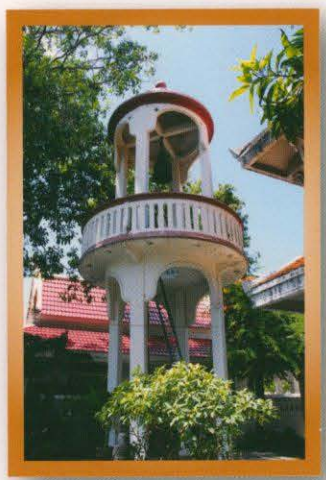
นับตั้งแต่ที่สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้มาอยู่วัดมกุฏกษัตริยารามกับสมเด็จพระสังฆราชเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ ขณะมีอายุได้ ๑๔ ปี จนกระทั่งสมเด็จพระสังฆราชสิ้นพระชนม์เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๔ เป็นเวลากว่า ๓๑ ปี (แม้ช่วงหลังสมเด็จพระพุทธชินวงศ์จะไปศึกษาต่อที่ประเทศอินเดียก็ตาม) ซึ่งนับเป็นระยะเวลาที่ยาวนานพอสมควรในการที่บุคคลจะพึงอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะการอาศัยอยู่ในที่เดียวกันและทำงานร่วมกัน ดูแลซึ่งกันและกัน ย่อมทำให้เกิดความผูกพันและเป็นห่วงเป็นใยต่อกัน ดังเช่นสมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เพราะนอกจากสมเด็จพระพุทธชินวงศ์จะเป็นผู้ดูแลสมเด็จพระสังฆราชอย่างใกล้ชิดแล้ว ยังเป็นเลขานุการของสมเด็จพระสังฆราชมาโดยตลอด

กุฏิสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ อุฏฺฐายีหรือเรียกกันว่า "ตึกเจ้าอาวาส" ที่หน้าคณะหน้า

เมื่อแรกที่สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้มาอยู่วัดมกุฏกษัตริยาราม สมเด็จพระสังฆราชยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพเวที และมีสามเณรรับใช้อยู่ก่อนแล้ว ๒ รูป แต่อายุได้ครบอุปสมบทในพรรษานั้น สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ในสมัยที่ยังเป็นสามเณรประจวบจึงต้องทำหน้าที่ทุกอย่าง ทั้งปัดกวาดเช็ดกุฏิ รดน้ำต้นไม้ คอยรับแขกของสมเด็จพระสังฆราช และติดตามไปข้างนอกเมื่อมีกิจนิมนต์

เมื่อสมเด็จพระพุทธชินวงศ์อุปสมบท ก็ได้ทำหน้าที่เป็นเลขานุการในสมเด็จพระสังฆราช (ขณะนั้นยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระศาสนโศภนและเป็นเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม) แทนพระมหาสมพร สุนทรพร เลขานุการรูปเดิมที่ขอลาสิกขาออกไปตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๐ และเป็นเรื่อยมาจนกระทั่งไปศึกษาต่อที่ประเทศอินเดียเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖ ซึ่งเมื่อสมเด็จพระสังฆราชทรงรับหน้าที่ทางการปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งต่างๆ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ก็ต้องทำหน้าที่เป็นเลขานุการในตำแหน่งนั้นๆ ด้วย

หอระฆังข้างตึกเจ้าอาวาส

ขณะเดียวกันก็ต้องเรียนหนังสือที่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยควบคู่ไปด้วย โดยต้องเรียนหนังสือในตอนกลางวัน ส่วนตอนกลางคืนอยู่ช่วยงานสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งบ่อยครั้งที่ต้องทำงานจนรุ่งเช้า หรือมีงานมากจนต้องขาดเรียน

การที่สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้รับใช้สมเด็จพระสังฆราชอย่างใกล้ชิดและเป็นเลขานุการในตำแหน่งต่างๆ นี้ ทำให้สมเด็จพระพุทธชินวงศ์มีโอกาสได้ซึมซับถึงพระจริยวัตรของสมเด็จพระสังฆราช ได้รับการอบรมสั่งสอนทั้งในเรื่องการสมาคมกับผู้คน วิธีการทำงาน ตลอดจนรับทราบถึงแนวทางและความตั้งใจในการพัฒนาการศึกษา

พระพุทธศาสนาในหมู่คณะสงฆ์ ขณะเดียวกันสมเด็จพระสังฆราชก็ทรงเลี้ยงดูสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เหมือนกับลูกหลาน ทรงอนุเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่อย่างเสมอต้นเสมอปลายจนสิ้นพระชนม์ และทรงใช้ความรักความเมตตาเสมอมา ดังจะเห็นได้จากพระนิพนธ์คำนำในหนังสือเรื่อง "หลักแห่งความเป็นชาติ" ที่จัดพิมพ์เป็นการส่วนพระองค์เพื่อแจกจ่ายแก่ท่านผู้มีเมตตาและมีไมตรีมาแสดงมุทิตาจิตแก่สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ในโอกาสที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ "พระกิตติสารมุนี" เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๕ ซึ่งในขณะนั้นสมเด็จพระสังฆราชยังดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ความว่า

เนื่องในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์แก่พระภิกษุผู้รับภาระบริหารการคณะสงฆ์ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง

ในงานพระราชพิธีนี้ พระมหาประจวบ กนฺตาจาโร ป.ธ. ๕, ศ.บ. วัดมกุฏกษัตริยาราม เลขานุการสังฆนายกได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ มีราชทินนามว่า "พระกิตติสารมุนี" นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ผู้ได้รับพระราชทาน และวัดมกุฏกษัตริยารามเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะข้าพเจ้าซึ่งเป็นเจ้าอาวาสและเป็นผู้ปกครองของพระมหาประจวบตั้งแต่ต้นมา มีความยินดีด้วยเป็นพิเศษ เพราะเหตุหลายประการด้วยกันคือ

๑. พระมหาประจวบเข้ามาอยู่วัดมกุฏกษัตริยารามแต่ยังเป็นสามเณรอายุเพียง ๑๔ ปี โดยอยู่ในปกครองของข้าพเจ้าตลอดมา ซึ่งนับเป็นเวลา ๒๐ ปีมาแล้ว และได้รับใช้ใกล้ชิดเป็นที่ไว้วางใจของข้าพเจ้าทุกอย่าง แม้มีกิจต้องเดินทางไปต่างจังหวัดหรือต่างประเทศเกือบทุกครั้งเธอต้องติดตามไปคอยปฏิบัติด้วยเสมอ ไม่ว่าจะทุกข์ยากลำบากอย่างไรไม่เคยทิ้งกัน นับว่าเธอเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอุปัชฌายวัตรสม่ำเสมอ

ในสมัยต่อมา เธอเป็นเลขานุการของข้าพเจ้า ตั้งแต่เลขานุการเจ้าอาวาส เจ้าสำนักเรียน เลขานุการสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่และเลขานุการสังฆนายก ได้ตั้งใจรับใช้งานตามที่ได้รับมอบหมาย ด้วยความหมั่นขยัน ซื่อสัตย์และอดทน นับว่าเธอเป็นกำลังสำคัญของข้าพเจ้า

มากอยู่ จึงขอแสดงความดีของพระมหาประจวบที่มีต่อข้าพเจ้าให้ปรากฏไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

๒. พระมหาประจวบ เป็นสัทธิวิหาริกรูปแรกของข้าพเจ้า โดยข้าพเจ้าเป็นผู้จัดการอุปสมบทให้เธอ และเป็นพระอุปัชฌายะของเธอ เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

๓. ตำแหน่งพระราชาคณะที่ "พระกิตติสารมุนี" นี้ ข้าพเจ้าเคยได้รับพระราชทานมาก่อน เมื่อรับพระราชทานสมณศักดิ์ครั้งแรก ณ พุทธศักราช ๒๔๗๖ และครองตำแหน่งนี้ถึงพุทธศักราช ๒๔๗๘ ตั้งแต่นั้น มิได้พระราชทานแก่พระภิกษุอื่น จนกระทั่งพระมหาประจวบมีอายุพรรษาหน้าที่การงานอันคณะสงฆ์พิจารณาเห็นสมควรยกย่องให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นพระราชาคณะ และได้รับพระราชทานตำแหน่งนี้ จึงทำให้ข้าพเจ้ายินดีมาก

๔. นอกจากนี้ เธอยังรับหน้าที่เป็นกรรมการและเลขานุการมูลนิธิส่งเสริมกิจการศาสนาและมนุษยธรรม (ก.ศ.ม.) ร่วมดำเนินงานด้านเผยแผ่ศีลธรรมและสงเคราะห์กุลบุตรซึ่งศึกษาดี มีความรู้ แต่ฐานะยากจนไว้ในอุปการะ เป็นต้น ซึ่งข้าพเจ้าเป็นประธานของมูลนิธิแห่งนี้เป็นเวลาติดต่อกันมาตั้งแต่เริ่มตั้งขึ้น

ความรัก ความเมตตานี้ ทำให้สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ซาบซึ้งถึงกรุณาธิคุณของสมเด็จพระสังฆราชอย่างมาก แม้ได้ไปศึกษาต่อยังประเทศอินเดียก็ยังคงเป็นห่วงสมเด็จพระสังฆราชโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากที่กลับมาเมืองไทยแทบทุกปีในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อนครั้งละ ๑ - ๒ เดือน และกตัญญูธรรมของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์นี้เอง ที่เป็นสาเหตุสำคัญให้ดำรงอยู่ในสมณเพศเรื่อยมา ดังเนื้อหาที่อาจารย์ทรงวิทย์ แก้วศรี ผู้ได้รับไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยพาราณสีด้วย ได้บรรยายไว้ในหนังสือฟื้นความหลังสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร) วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหารว่า

".....ท่านเคยถามผู้เขียนว่า เรียนจบกลับเมืองไทยแล้วคิดจะอยู่หรือสึก ได้ตอบท่านไปว่าอยู่ก็ได้ สึกก็ได้ ไม่มีเงื่อนไขอะไร แล้วแต่ชีวิตจะเป็นไป ท่านพูดถึงตัวท่านว่า คนอื่นๆ ก็คิดเช่นนี้ ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องแปลกหรือเสียหายอะไร แต่ตัวท่านเองคงจะคิดสึกเหมือนคนอื่นไม่ได้ นอกจากกรรมเวรจะบันดาลให้เป็นไป เพราะเป็นห่วงสมเด็จพระสังฆราช เป็นห่วง

วัดมกุฏกษัตริยาราม สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้เลี้ยงดูท่านมา ให้ความรักความเมตตาอุปการะประหนึ่งบุตรหลานของท่านเอง แม้จะไม่เคยพูดออกปากขออะไรจากท่าน แต่ท่านก็ทราบพระทัยของสมเด็จพระ-อุปัชฌายะดีว่า ต้องการจะเลี้ยงดูท่านให้เป็นตัวแทนสืบทอดในวันหนึ่งข้างหน้า จริงอยู่หากสมเด็จอาจารย์ (ผู้เขียนหมายถึงสมเด็จพระพุทธ-ชินวงศ์) อยู่ไม่ได้ สึกออกไป พระองค์ท่านก็คงไม่ห้ามหรือว่ากล่าวอะไร แต่หากเราทำเช่นนั้นก็เหมือนคนทำผิดมีบาปในหัวใจและคงจะลบล้างไม่ได้ สมเด็จพระสังฆราชทรงสร้างเกียรติประวัติให้แก่วัดมกุฏกษัตริยาราม ไว้อย่างมากมายมหาศาล หากจะมีอันตกต่ำลงไป ทั้งๆ ที่ท่านอยู่ในฐานะที่ช่วยประคับประคองได้ แต่ทอดทิ้งหน้าที่และดูดายก็คงจะเป็นบาปหนัก สึกไปก็คงไม่มีความสุขความเจริญในชีวิตเหมือนคนอื่นเขา....."

ซึ่งต่อมาเมื่อสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม สืบต่อจากพระเทพกิตติเมธี (หิ้น คนฺธาโร) ในพุทธศักราช ๒๕๑๗ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ก็ได้ดำเนินรอยตามและสานต่อความตั้งใจของสมเด็จพระสังฆราชในการพัฒนาและสร้างคุณประโยชน์ต่อคณะสงฆ์และสังคมในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านการศึกษา หากไม่สามารถทำให้เจริญยิ่งขึ้นไปกว่าได้ ก็จะไม่ให้เสื่อมทรามลงไปกว่าเดิม ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิตาต่อกรุณาธิคุณเท่าที่จะทำได้ ดังจะได้กล่าวต่อไปในศาสนกิจของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์

อย่างไรก็ตาม กตัญญูกตเวทิตาธรรมนี้ ไม่ได้มีพึงมีต่อเฉพาะสมเด็จพระ-สังฆราชเท่านั้น หากแต่ยังมีต่อผู้ที่มีพระคุณคนอื่นๆ ในชีวิตของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ด้วย เช่น พลตำรวจ เอิบ ผลอเนก ผู้ชักชวนให้บวช พันโท วิบูล สิริสุภาส (อดีตพระครูวิบูลธรรมคุต) ผู้นำสมเด็จพระพุทธชินวงศ์มาฝากให้อยู่กับสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้แขวนภาพถ่ายของท่านทั้งสองไว้ในห้องนอนของท่านตราบจนมรณภาพ ในส่วนของพันโท วิบูล สิริสุภาสนั้น เมื่อท่านได้ปลดเกษียณจากราชการแล้วก็ได้มาช่วยงานสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ซึ่งสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ก็ได้ติดต่อไปมาหาสู่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย จนกระทั่งพันโท วิบูลถึงแก่กรรมก็ได้เป็นธุระดูแลช่วยจัดการศพของท่านโดยตลอด หรืออาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ เลขาธิการคนที่ ๑ ของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และเป็นอาจารย์ของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เมื่อครั้งศึกษาที่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเมื่อท่านถึงแก่กรรม สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ก็เป็นรูปหนึ่งที่เอาใจใส่ในการจัดงานบำเพ็ญกุศลตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งพระราชทานเพลิงศพและรับดำเนินการทุกอย่างในฐานะลูกศิษย์และฐานะอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หรือสมเด็จพระญาณวโรดม (ประยูร สนฺตงฺกุโร) วัดเทพศิรินทราวาส ผู้เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เมื่อครั้งศึกษาที่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยเช่นกัน สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ก็ยังรำลึกถึงพระคุณในฐานะพระอาจารย์เสมอมา ดังจะเห็นได้จากเมื่อคณะกรรมการคณะธรรมยุตมีมติให้เสนอสมเด็จท่านเป็นผู้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ก็ได้มีหนังสือกราบทูลสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺโน) ในฐานะทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตให้ทรงประทานตำแหน่งดังกล่าวแก่พระญาณวโรดม (ประยูร สนฺตงฺกุโร) เป็นสมเด็จพระราชาคณะก่อนท่าน เนื่องจากพระญาณวโรดมเป็นพระเถระชั้นรองสมเด็จพระราชาคณะที่มีอาวุโสสูงสุดในขณะนั้น และเป็นผู้ปฏิบัติศาสนกิจอันยังประโยชน์ให้แก่พระศาสนาและคณะสงฆ์นานัปการ ที่สำคัญคือเพื่อเป็นการบำเพ็ญกตเวทิตาธรรมแก่พระญาณวโรดม ผู้เป็นพระอาจารย์ของท่านด้วย ซึ่งต่อมาพระญาณวโรดม (ประยูร สนฺตงฺกุโร) ก็ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระญาณวโรดม เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๖

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้อยู่รับใช้สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) จวบจนวินาทีสุดท้ายที่พระองค์สิ้นพระชนม์ด้วยอุบัติเหตุทางรถยนต์ เนื่องจากถูกรถบรรทุกขนาดเล็กส่วนบุคคลขับสวนทางมาพุ่งเข้าชนรถยนต์พระประเทียบเมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔ เวลา ๑๐.๐๕ น.

นับตั้งแต่ที่สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้อุปสมบทดำรงอยู่ในสมณเพศเรื่อยมาจนกระทั่งมรณภาพ ได้ปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ อันยังประโยชน์ให้กับพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไว้อย่างมาก ทั้งบทบาทความรับผิดชอบในฐานะเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม และบทบาทในฐานะพระนักพัฒนาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

ในฐานะเจ้าอาวาสรูปที่ ๗ วัดมกุฏกษัตริยาราม

เมื่อสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ต่อจากพระเทพกิตติเมธี (หิ้น คนฺธาโร) ในพุทธศักราช ๒๕๑๗ ก็ทำให้มีศาสนกิจเพิ่มขึ้นหลายอย่าง ทั้งภาระหน้าที่ต้องสานต่อจากสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) และตำแหน่งอื่นๆ ทางคณะสงฆ์ที่ได้รับเพิ่มเติม รวมถึงกิจนิมนต์ในที่ต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศ หากแต่สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ก็ยังทำหน้าที่เจ้าอาวาสได้อย่างเต็มกำลัง ไม่ขาดตกบกพร่อง และมิเคยละเลยที่จะเอาใจใส่ดูแลทำนุบำรุงวัดมกุฏกษัตริยารามให้คงสภาพดีเหมือนเมื่อครั้งที่สมเด็จพระสังฆราชปกครองอยู่ โดยได้บูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ

และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดเรื่อยมา ทำให้วัดมกุฏกษัตริยารามเจริญบริบูรณ์ดังที่เห็นในทุกวันนี้

การบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ อาคาร และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดมกุฏกษัตริยารามในสมัยของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์นี้ สามารถแบ่งช่วงเวลาหลักในการบูรณะได้เป็น ๒ ช่วง คือช่วงแรก เมื่อครั้งเนื่องในโอกาสงานฉลอง "๑๐๐ ปี สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายี) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆ-ปริณายก" พุทธศักราช ๒๕๔๐ ได้มีการบูรณะพระเจดีย์โดยขัดผิวทำความสะอาดใหม่ พร้อมกันนั้นยังได้ก่อสร้างอาคารทรงไทยประยุกต์ ๓ ชั้นในคณะกลางเพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ของวัด และบูรณะกุฏิเก่าในคณะกลาง โดยเปลี่ยนโครงหลังคา มุงกระเบื้องใหม่และฉาบปูนใหม่ นอกจากนี้ยังได้ปรับปรุงภูมิทัศน์ของวัด โดยปรับปรุงทางเท้า ทาสีกำแพงวัดใหม่ ถมที่ลานจอดรถหน้าวัด ตลอดจนจัดระบบสุขาภิบาลภายในวัด สร้างห้องสุขาเพิ่มเติม รวมทั้งยังได้รื้ออาคารบ้านเก่าในพื้นที่ของวัดที่ชำรุดและหมดสัญญาเช่าแล้วสร้างขึ้นใหม่ด้วย

พระนักพัฒนาการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากความผูกพัน ความใกล้ชิด ระหว่างสมเด็จพระพุทธชินวงศ์และสมเด็จพระสังฆราช และกตัญญูธรรมที่สมเด็จพระพุทธชินวงศ์มีต่อสมเด็จพระสังฆราช ทำให้สมเด็จพระพุทธชินวงศ์มุ่งมั่นที่จะสานต่อความตั้งพระทัยในการพัฒนาการศึกษาในหมู่คณะสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วง กอปรกับสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เป็นผู้ที่ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใส่ใจในการศึกษาเป็นพื้นฐาน จึงทำให้ได้ดำเนินเรื่องจัดการศึกษาในคณะสงฆ์จนเจริญสืบเนื่องเรื่อยมา ดังจะเห็นว่าสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เป็นผู้สานต่อและผลักดันให้เกิดสถานศึกษาของสงฆ์ขึ้นหลายแห่งด้วยกันคือ ช่วยดำเนินจัดตั้งโรงเรียนวชิรมกุฏด้านหลังวัดมกุฏกษัตริยาราม และก่อตั้งมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย วัดชูจิตธรรมาราม ที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สืบต่อจากสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) ตลอดจนก่อตั้งมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย ๒ โรงเรียนวัดไผ่ดำ อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เพื่อสอนวิชาสายสามัญ ควบคู่กับนักธรรมและบาลีไวยากรณ์ เพื่อพร้อมที่จะเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ก่อตั้งวัดมกุฏคีรีวัน ที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เพื่อเป็นสถานที่ให้พระสงฆ์และนักศึกษาฝึกปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานตามหลักสูตร และอุปถัมภ์โรงเรียนธัมมสิริศึกษาสัตหีบ จังหวัดชลบุรี แล้วสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ยังได้เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมประจำสำนักเรียนวัดมกุฏ-กษัตริยาราม เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม และอุปถัมภ์โรงเรียนวัดมกุฏ-กษัตริยาราม สังกัดกรุงเทพมหานคร และโรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการด้วย ที่สำคัญคือการเป็นอธิการบดีของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

ซึ่งในสมัยของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์นี้ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาขึ้นมาก เช่น มีการตั้งโรงเรียนครูปริยัติธรรมขึ้นภายในสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยเพื่อผลิตครูสอนปริยัติธรรมในพุทธศักราช ๒๕๑๗ เปิดสอนหลักสูตรระดับปริญญาโทในพุทธศักราช ๒๕๓๐ จำนวน ๒ สาขา คือ สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา และสาขาพุทธศาสนนิเทศ และประกาศใช้พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพุทธศักราช ๒๕๔๐ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ขยายสาขาของมหามกุฏราชวิทยาลัยออกไปตามภูมิภาค ได้แก่ วิทยาเขตอ้อมน้อยในพุทธศักราช ๒๕๓๒ วิทยาเขตอีสานในพุทธศักราช ๒๕๓๓ วิทยาเขตล้านนาในพุทธศักราช ๒๕๓๔ และวิทยาเขตนครศรีธรรมราชในพุทธศักราช ๒๕๓๕

จากการก่อตั้งโรงเรียนและวัดหลายแห่งในระยะเวลาตลอดชีวิตของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ที่ต้องใช้ความวิริยอุตสาหะ ความมุ่งมั่น และความตั้งใจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทำให้สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๗ จึงนับได้ว่าสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เป็นพระนักพัฒนาการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ศาสนกิจต่างประเทศ

นอกจากสมเด็จพระพุทธชินวงศ์จะไปปฏิบัติศาสนกิจหลายอย่างภายในประเทศแล้ว ขณะเดียวกันก็ยังต้องเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจที่ต่างประเทศหลายต่อหลายครั้งด้วย ทั้งก่อนและหลังเป็นเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ดังนี้

ปฏิบัติศาสนกิจที่ประเทศญี่ปุ่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศแคนาดา ประเทศออสเตรเลีย และภาคพื้นยุโรป

ร่วมประชุมพระธรรมทูต (ฝ่ายธรรมยุต) ประจำปี ในฐานะเป็นอนุกรรมการศูนย์ควบคุมการไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร ณ ประเทศต่างๆ เช่น ประเทศออสเตรเลีย ภาคพื้นยุโรป และประเทศสหรัฐอเมริกา

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ยังได้ก่อตั้งวัดไทยขึ้นในรัฐเวอร์จิเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ชื่อ "วัดญาณรังสี" ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๓๑

นับตั้งแต่สมเด็จพระพุทธชินวงศ์อุปสมบทจนกระทั่งมรณภาพ สมเด็จพระพุทธ-ชินวงศ์มีภารกิจหน้าที่หลายตำแหน่งดังนี้ เลขานุการสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่

พุทธศักราช ๒๔๙๐ - ๒๕๐๓ เลขานุการผู้สั่งการแทนสังฆนายก พุทธศักราช ๒๔๙๓ เลขานุการสังฆนายก พุทธศักราช ๒๔๙๔ และพุทธศักราช ๒๕๐๓ - ๒๕๐๕ เลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย (ก.ส.ม.) พุทธศักราช ๒๔๙๘ - ๒๕๐๑ กรรมการและเลขานุการมูลนิธิส่งเสริมกิจการศาสนาและมนุษยธรรม (ก.ศ.ม.) รองเลขาธิการและเลขาธิการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย กรรมการอบรมพระธรรมทูตต่างประเทศ (ธรรมยุต) อนุกรรมการศูนย์ควบคุมการไปต่างประเทศ สำหรับพระภิกษุสามเณร (ศ.ต.ภ.) กรรมการเถรสมาคมคณะธรรมยุต ผู้อำนวยการมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย ประธานคณะกรรมการมูลนิธิสงเคราะห์คนเป็นโรคเรื้อนฯ ประธานมูลนิธิธัมมสิริ กรรมการมูลนิธิมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย กรรมการมูลนิธิสมเด็จพระสังฆราช อุฏฐายีมหาเถร รักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต กรรมการมหาเถรสมาคม ประธานสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ (ธรรมยุต) ประธานสำนักกำกับพระธรรมทูตไปต่างประเทศ (ธรรมยุต)

ตลอดชีวิตแห่งการดำรงสมณเพศของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ท่านได้ยึดถือในพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เป็นสมณเถระผู้สันโดษ มัธยัสถ์ พยายามทำทุกอย่างในสิ่งที่สามารถทำเองได้เพื่อไม่ให้เป็นภาระกับผู้อื่น มีความนอบน้อมถ่อมตน ไม่โอ้อวด แม้พระเถระที่มีสมณศักดิ์ต่ำกว่า หากแต่มีพรรษาแก่กว่า และเคยเป็นอาจารย์หรือผู้มีพระคุณ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ก็ยังปฏิบัติด้วยอย่างเสมอต้นเสมอปลาย นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความสงเคราะห์แก่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือทำให้เป็นที่ยำเกรงแก่ผู้ที่อยู่ในปกครอง ที่สำคัญคือ เป็นผู้ที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน ใส่ใจในการศึกษา มีกตัญญูกตเวทิตาธรรมและมีความวิริยอุตสาหะ ซึ่งทั้งสามสิ่งนี้ถือเป็นแรงผลักดันและส่งผลให้สมเด็จท่านได้ตั้งและพัฒนาสถานศึกษาขึ้นหลายอย่างด้วยความตั้งใจที่ต้องการเห็นการศึกษาในคณะสงฆ์ก้าวหน้า จรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญบริบูรณ์ และเพื่อสานต่อเจตนารมณ์ของสมเด็จพระสังฆราช (อุฏฐายีมหาเถร) นับได้ว่าสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เป็นพระเถระผู้ประกอบศาสนกิจอันยังประโยชน์อย่างมากให้กับพระพุทธศาสนา ถือเป็นแบบอย่างที่ดีงามให้กับพระภิกษุสามเณรทั่วไปและในรุ่นต่อไปได้อย่างแท้จริง ควรค่าแก่รางวัลเสาเสมาธรรมจักรที่ได้รับจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธ-ศาสนา ประจำพุทธศักราช ๒๕๒๖

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานและโรคหัวใจมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๓๕ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมธัชมุนี และได้รับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราชจนสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ตามปกติ หากแต่ต่อมาในพุทธศักราช

๒๕๔๓ คณะแพทย์ได้ตรวจพบว่าสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ยังได้อาพาธเป็นโรคไตด้วย จึงทำให้สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ต้องล้างไตสัปดาห์ละ ๒ ครั้งเป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม ในวันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๐ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราชอีกครั้งด้วยอาการแน่นหน้าอกอย่างรุนแรง ซึ่งคณะแพทย์ได้ทำการขยายหลอดเลือดหัวใจจนอาการดีขึ้น หากแต่ต้องรับการรักษาประจำอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราชตั้งแต่บัดนั้นเรื่อยมา โดยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงรับไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์ จนกระทั่งเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์มีอาการหายใจช้าและแรงผิดปกติ คณะแพทย์ได้ตรวจพบว่ามีอาการติดเชื้อในปอดและกระแสเลือดอย่างรุนแรง และได้ทำการรักษาอย่างเต็มกำลังความสามารถ แต่ไม่สามารถช่วยรักษาชีวิตไว้ได้ ในที่สุดสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้มรณภาพลงในวันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ เวลา ๐๗.๕๓ น. สิริอายุได้ ๘๑ ปี ๕ เดือน ๑๒ วัน ๖๑ พรรษา

ปัจจุบัน สมเด็จพระวันรัต (จุนท์ พุรหฺมคุตฺโต) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ตั้งแต่วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ ครั้งดำรงสมณศักดิ์พระพรหมุนี เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร - สมุทรปราการ (ธรรมยุต)

การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน
วัดมกุฏกษัตริยาราม พุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๕๒

การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน วัดมกุฏกษัตริยาราม พุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๕๒[๑]

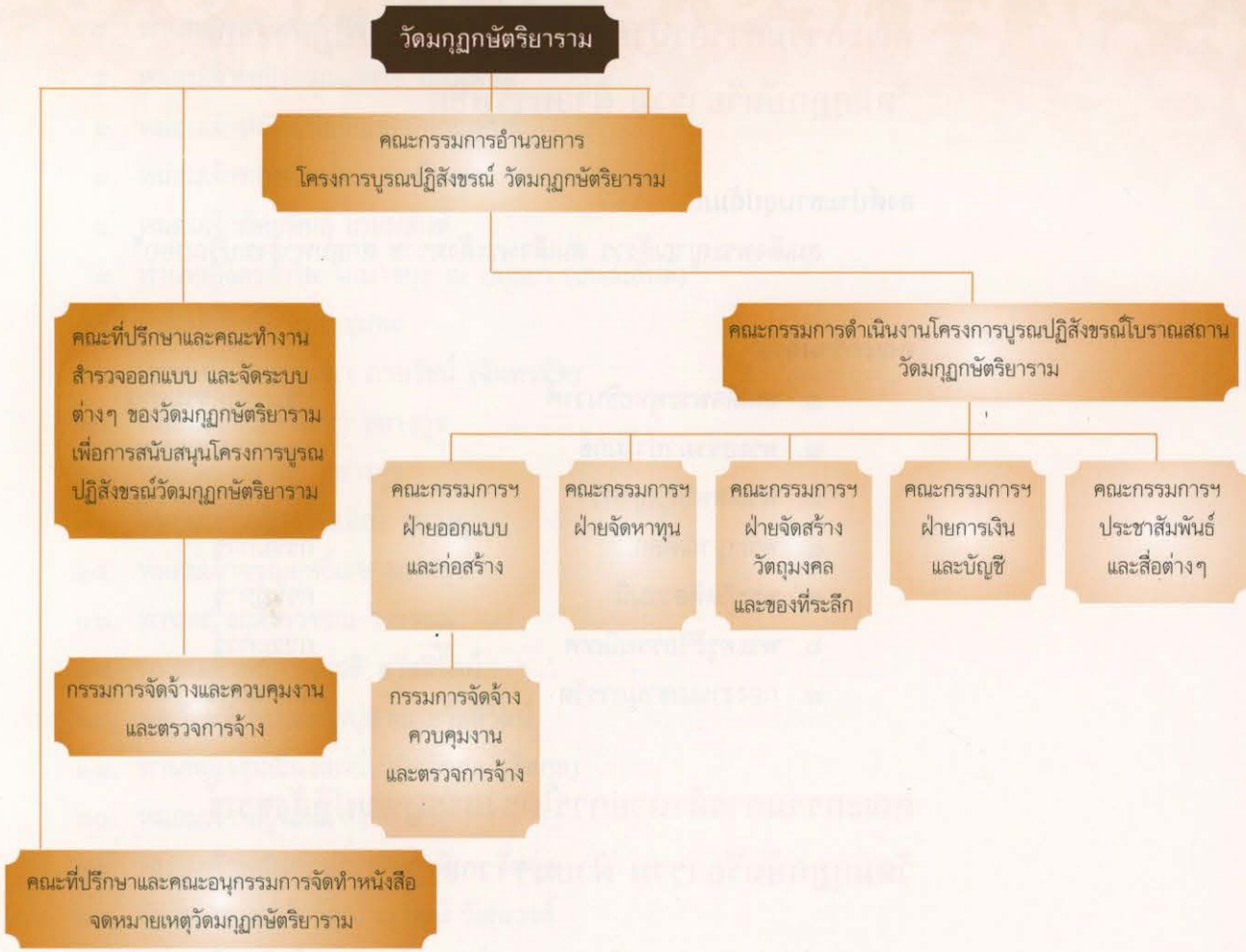
ในโอกาสวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบรอบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ วัดมกุฏกษัตริยาราม จึงได้จัดทำโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ครั้งใหญ่ทั้งวัด เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในมหามงคลดังกล่าว และเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามทั้งพระอารามให้มั่นคงสวยงามเป็นมรดกของชาติสืบไป

คณะกรรมการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

เพื่อให้การบริหารงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติวัดมกุฏกษัตริยาราม จึงได้จัดตั้งคณะกรรมการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ประกอบด้วย

---

[๑] นางสาวนัยนา แย้มสาขา นักจดหมายเหตุชำนาญการพิเศษ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เรียบเรียง

คณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม มีคำสั่งวัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ ๗๐/๒๕๔๖ ลงวันที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ประกอบด้วย

คณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม ฝ่ายบรรพชิต

องค์ประธานอุปถัมภ์

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก[๑]

คณะกรรมการ

๑. สมเด็จพระพุทธชินวงศ์	ประธานกรรมการ
๒. พระธรรมาปาโมกข์	รองประธานกรรมการ
๓. พระเทพปัญญากวี	รองประธานกรรมการ
๔. พระญาณดิลก	กรรมการ
๕. พระกิตติสารมุนี	กรรมการ
๖. พระครูสิริธรรมนิเทศ	กรรมการ
๗. กองงานเลขานุการวัด	เลขานุการ

คณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม ฝ่ายฆราวาส

ประธานที่ปรึกษากิตติมศักดิ์

๑. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี[๒]

ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์[๓]

๑. หม่อมเจ้าหญิงกรณิกา จิตรพงศ์

๒. ท่านผู้หญิงตุ่น โกศัลวิตร

๓. ท่านหญิงประภาพันธุ์ กรโกสัยกาจ (ภาณุพันธ์)

---

[๑] ลิขิตที่ สค.๑๒๔/๒๕๔๖ ลงวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๖ เรื่องทรงรับเป็นประธานอุปถัมภ์ฝ่ายบรรพชิต

[๒] หนังสือที่ รล ๐๐๐๘/๔๔๖๖ ลงวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๔๖ เรื่อง ทรงรับเป็นประธานที่ปรึกษากิตติมศักดิ์โครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน

[๓] ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ แต่งตั้งจากราชสกุลในรัชกาลที่ ๔ ทั้ง ๕ ราชสกุล ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ระดับชั้นหม่อมเจ้าที่มีพระพลานามัยแข็งแรง โดยที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ หมายเลข ๓ - ๒๔ ตั้งโดย คำสั่งวัดมกุฏกษัตริยารามที่ ๑/๒๕๔๗ ลงวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๔๗ เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษากิตติมศักดิ์คณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามเพิ่มเติม

๔. ท่านหญิงสุวรรณา วิจัยรัตน์ (ภาณุพันธ์)
๕. หม่อมเจ้าหญิงอรุณแสงไข ภาณุพันธ์
๖. หม่อมเจ้าหญิงอุทัยกัญญา ภาณุพันธ์
๗. หม่อมเจ้าทองคำเปลว ทองใหญ่
๘. หม่อมเจ้าภัคยพันธุ์ เกษมสันต์
๙. ท่านหญิงอรอำไพ โกมารกุล ณ อยุธยา (เกษมสันต์)
๑๐. หม่อมเจ้าชมิยบุตร ชุมพล
๑๑. ท่านหญิงโสมกานดา ภาษวัชน์ (จันทรทัต)
๑๒. หม่อมเจ้าเวียงวัฒนา ชยางกูร
๑๓. หม่อมเจ้าวราชัย ชยางกูร
๑๔. หม่อมเจ้าหญิงอุทัยเทียง ชยางกูร
๑๕. หม่อมเจ้าจรูญฤทธิ์เดช ชยางกูร
๑๖. ท่านหญิงฤดีวรวรรณ วรวรรณ
๑๗. หม่อมเจ้าหญิงอุษารดี สวัสดิวัตน์
๑๘. พลเรือตรี หม่อมเจ้าปุสาณ สวัสดิวัตน์
๑๙. ท่านหญิงสุมณีนงเยาว์ วินิจฉัยกุล (ดิศกุล)
๒๐. หม่อมเจ้าหญิงเมรี สวัสดิวัตน์
๒๑. หม่อมเจ้าหญิงกฤษณาพักตรพิมล ดิศกุล
๒๒. พันโท หม่อมเจ้าวัฒนาณุวัฒน์ วัฒนวงศ์
๒๓. หม่อมเจ้าหญิงรัตนกมล วัฒนวงศ์
๒๔. แพทย์หญิงพันธุ์วโรกาส เศวตรสุนทร์ (ภาณุพันธ์)

ที่ปรึกษา[๔]

๑. พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒย์ เกษมศรี
๒. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์

คณะกรรมการ

๑. พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ องคมนตรี	ประธานกรรมการ
๒. นายพลากร สุวรรณรัฐ องคมนตรี	กรรมการ
๓. ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวนิช	กรรมการ
๔. นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา	กรรมการ

---

[๔] คำสั่งวัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ ๑/๒๕๔๗ ลงวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๔๗ เรื่องแต่งตั้งที่ปรึกษาคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

๕. นายสมใจนึก เองตระกูล กรรมการ
๖. หม่อมราชวงศ์ปรีดิยาธร เทวกุล กรรมการ
๗. นายวัลลภ เจียรวนนท์ กรรมการ
๘. ทันตแพทย์หญิงสมพร รักราชการ กรรมการ
๙. นายเสรี โหสกุล กรรมการ
๑๐. นายขรรค์ ประจวบเหมาะ กรรมการ
๑๑. นายรังสิน สืบแสง กรรมการ
๑๒. อธิบดีกรมศิลปากร[๕] กรรมการ
๑๓. นายเอนก สิทธิประศาสน์[๖] กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการอำนวยการฯ มีอำนาจหน้าที่

๑. อนุมัติแต่งตั้งคณะกรรมการชุดต่างๆ

๒. มอบหมายนโยบาย กำหนดยุทธศาสตร์ แผนแม่บท และแนวทางในการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ

คณะกรรมการดำเนินการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ ประธาน คณะกรรมการอำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม (ฝ่ายฆราวาส) มีคำสั่งคณะกรรมการอำนวยการฯ ที่ ๑/๒๕๔๖ ลงวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๖ แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ประกอบด้วย

---

[๕] คำสั่งวัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ ๗๑/๒๕๔๖ ลงวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๖ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

[๖] เนื่องจากนายเอนก สิทธิประศาสน์ ป่วยและคณะแพทย์แนะนำให้งดปฏิบัติงานจนกว่าจะหายป่วย พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการอำนวยการฯ ให้มีคำสั่งคณะกรรมการอำนวยการฯ ที่ ๑/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑ ให้นายอนุชา เสมารัตน์ หัวหน้าสำนักงานโครงการฯ กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการดำเนินโครงการฯ ปฏิบัติหน้าที่แทนจนกว่าจะหายเป็นปกติ

ที่ปรึกษา[๗]

๑. ดร. สุรฉัตร สัมพันธารักษ์

๒. รองศาสตราจารย์ ดร. ดิลก บุญเรืองรอด

๓. นายสมิทธิ ศิริภัทร์

คณะกรรมการ

๑. นายเอนก สิทธิประศาสน์[๘]	ประธานกรรมการ
๒. ศาสตราจารย์หิรัญ รดีศรี	กรรมการ
๓. นายยุวรัตน์ กมลเวชช	กรรมการ
๔. นายดุษฎี สินเจิมสิริ	กรรมการ
๕. นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น	กรรมการ
๖. นายวัลลภ เจียรวนนท์	กรรมการ
๗. นายศุภเดช พูนพิพัฒน์	กรรมการ
๘. นายอนุชา เสมารัตน์	กรรมการและเลขานุการ
๙. นายอดุลย์ บุญลึก[๙]	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๐. นายสมิทธ์ สุขเชย[๑๐]	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการฯ มีอำนาจหน้าที่

๑. จัดทำนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนแม่บท นำเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการฯ เพื่อขอความเห็นชอบ และเป็นแนวทางในการดำเนินงาน และประสานงาน

๒. ประสานการบูรณาการแผนงานและงบประมาณของส่วนราชการต่างๆ ทั้งหน่วยงานเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งคณะกรรมการชุดต่างๆ ที่แต่งตั้งโดยคณะกรรมการอำนวยการฯ เพื่อแก้ไขปัญหา และอุปสรรคของการดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนแม่บทของโครงการฯ อย่างมีประสิทธิภาพ

---

[๗] คำสั่งคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามที่ ๕/๒๕๔๖ ลงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๖

[๘] เนื่องจากนายเอนก สิทธิประศาสน์ ป่วยและคณะแพทย์แนะนำให้ งดปฏิบัติงานจนกว่าจะหายป่วย พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการ อำนวยการฯ ให้มีคำสั่งคณะกรรมการอำนวยการฯ ที่ ๑/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑ ให้นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น รักษาการแทนประธานคณะกรรมการดำเนินการโครงการฯ จนกว่าจะหายเป็นปกติ.

[๙, ๑๐] คำสั่งคณะอำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ ๓/๒๕๕๑ เรื่อง แต่งตั้งบุคคลเป็นคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม (เพิ่มเติม) ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑

๓. ประสานงานและติดตามประเมินผลการดำเนินงานโครงการฯ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการฯ ให้ทราบ

๔. แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการดำเนินงานตามที่ได้รับมอบหมาย

๕. ปฏิบัติงานอื่นตามที่คณะกรรมการอำนวยการฯ มอบหมาย

คณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฎกษัตริยารามได้ แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อช่วยเหลือการดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฎกษัตริยาราม ให้บรรลุเป้าหมายประกอบด้วย

คณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฎกษัตริยาราม ฝ่ายออกแบบและก่อสร้าง

นายเอนก สิทธิประศาสน์ ประธานคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฎกษัตริยาราม มีคำสั่งคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฎกษัตริยาราม ลงวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๔๖ แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฎกษัตริยาราม ฝ่ายออกแบบและก่อสร้าง ประกอบด้วย

คณะกรรมการ

๑. นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น	ประธานกรรมการ
๒. นายสมศักดิ์ แตงพันธ์	กรรมการ
๓. นายสุทิน เจริญสวัสดิ์	กรรมการ
๔. นายจุมภฏ ตรัสศิริ	กรรมการ
๕. นางสิริกุล วิริยารมภ์	กรรมการ
๖. นายสุดชาย พานสุวรรณ	กรรมการ
๗. นายรณฤทธิ์ ธนโกเศศ	กรรมการ
๘. นายวสุ โปษยะนันทน์	กรรมการ
๙. นายปรีชา วุฒิสมบัติ	กรรมการ
๑๐. นายก่อเกียรติ ทองผุด	กรรมการ
๑๑. นายสุรยุทธ วิริยะดำรงค์	กรรมการ
๑๒. นายเศกสรรค์ ปัญญารัมย์	กรรมการ
๑๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น	กรรมการ
๑๔. นายสมสกุล จีระศิลป์	กรรมการ
๑๕. นายสุรพันธุ์ รัตนาวะดี	กรรมการ
๑๖. นายวรพจน์ ถิระจิตร	กรรมการ
๑๗. นายอดุลย์ บุญลึก	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการฯ มีอำนาจหน้าที่

๑. ศึกษาข้อมูล ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับรูปแบบการก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม รวมถึงภูมิสถาปัตยกรรมอื่นๆ บริเวณโดยรอบตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อเป็นข้อมูลใช้ประกอบการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้ เพื่อจะได้เป็นการอนุรักษ์ถาวรวัตถุให้คงอยู่ได้ใกล้เคียงกับสภาพเดิมมากที่สุด

๒. ทำการสำรวจและรวบรวมข้อมูลที่ได้มากำหนดนโยบายและแผนแม่บทในการบูรณปฏิสังขรณ์รวมถึงการวางผังการใช้พื้นที่ในบริเวณวัด ตลอดจนหาแนวทางแก้ไข และปรับปรุง ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกิดการชำรุดเสียหาย นำเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการ เพื่อขอมติเห็นชอบและดำเนินการขออนุญาตการบูรณปฏิสังขรณ์ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๓๕

๓. ควบคุมการก่อสร้างให้เป็นไปตามแผนแม่บท รวมถึงดูแลความเรียบร้อยของสภาพโดยรอบวัด

๔. ดำเนินการจัดจ้าง โดยนำเสนอขออนุมัติคณะกรรมการดำเนินการบูรณ-ปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

๕. ประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงประสานงานกับฝ่ายประชาสัมพันธ์ ในการให้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนเกี่ยวกับประวัติและแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์ต่อสาธารณชน

๖. ปฏิบัติงานอื่น ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการอำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฏกษัตริยารามและคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

ในกระบวนการจัดจ้าง ควบคุมงานและตรวจการจ้างงานตามโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามนี้ นั้น นายเอนก สิทธิประศาสน์ ประธานคณะกรรมการดำเนินโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้มีคำสั่งคณะกรรมการดำเนินงานฯ ที่ ๑๑๒๕๔๗ ลงวันที่ ๒๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ แต่งตั้งบุคคลเพื่อเป็นกรรมการในชุดต่างๆ ในเรื่องการจัดจ้างและควบคุมงาน ประกอบด้วยกรรมการรับซอง เปิดซอง ควบคุมงานตรวจการจ้างชี้สถานที่และงานจิตรกรรม ต่อมานาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น ประธานคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามฝ่ายออกแบบและก่อสร้าง ได้มีคำสั่งคณะกรรมการดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ ๑/๒๕๔๙ ลงวันที่ ๑๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ แต่งตั้งบุคคลเพื่อเป็นกรรมการในชุดต่างๆ ในเรื่องการจัดจ้างและควบคุมงานและตรวจการจ้างประกอบด้วยกรรมการจัดจ้างโดยวิธีพิเศษกรรมการควบคุมงาน กรรมการตรวจการจ้าง การชี้สถานที่ และงานด้านจิตรกรรม และในฐานะรักษาการแทนประธานคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

ได้มีคำสั่งที่ ๑/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ แต่งตั้งบุคคลเพื่อเป็นคณะกรรมการในชุดต่างๆ ในเรื่องการจัดจ้างควบคุมงาน และตรวจสอบการจ้าง ประกอบด้วยกรรมการจัดจ้างงานบูรณปฏิสังขรณ์หมู่กุฏิและงานปรับปรุงลานจอดยานพาหนะโดยวิธีพิเศษ กรรมการควบคุมงาน กรรมการตรวจการจ้าง และการชี้สถานที่

คณะกรรมการดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม ฝ่ายจัดสร้างวัตถุมงคลและของที่ระลึก

คณะกรรมการฝ่ายจัดสร้างวัตถุมงคลและของที่ระลึก มีนายวัลลภ เจียรวนนท์ เป็นประธานกรรมการ ได้จัดสร้างวัตถุมงคลเพื่อเป็นที่ระลึกและหาทุนโดยมอบแก่ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสนับสนุนโครงการฯ ได้แก่

พระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ[๑๑]

พระนิรันตรายองค์จริงประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และได้ขอพระบรมราชานุญาตจัดทำโดยสร้างเป็นพระพุทธรูปทองคำ ๙๙.๙๙% ขนาดหน้าตัก ๒ นิ้ว แบบอิเล็คโตร (แบบกลวง) พร้อมสร้างซุ้มคริสตัล[๑๒] สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดหน้าตัก ๒ นิ้ว แบบบูชา ๑ องค์ และแบบบูชา ๒ องค์ ซุ้มมีลักษณะเป็นเสา ๔ เสา ส่วนยอดลักษณะคล้ายพระเจดีย์ พระกริ่ง เนื้อทองคำ เนื้อเงินชุบสามกษัตริย์ และเนื้อเงิน

พระไพรีพินาศ สร้างเป็นพระพุทธรูปทองคำขนาดหน้าตัก ๒ นิ้ว แบบอิเล็คโตร พร้อมซุ้มคริสตัล เหมือนพระนิรันตราย พระแบบหล่อ (แบบต้น) เนื้อทองคำพระกริ่ง เนื้อทองคำ เนื้อเงินชุบสามกษัตริย์ และเนื้อเงิน และเหรียญเนื้อทองคำ เนื้อเงินชุบสามกษัตริย์ และเนื้อเงิน

พระชัยวัฒน์นิรันตราย สร้างเป็นพระแบบหล่อ เนื้อทองคำ เนื้อเงินชุบสามกษัตริย์ และเนื้อเงิน

พระนิรันตรายและพระไพรีพินาศที่สร้างขึ้นนี้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานประกอบพิธีทรงเจิมแผ่นชนวนโลหะ เททองหล่อ ณ วัดมกุฏษัตริยาราม ในวันพฤหัสบดีที่ ๒๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ และทรงประกอบพิธีพุทธาภิเษก ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ในวันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ โดยมีต้นทุนในการจัดสร้างและดำเนินงาน ๒๐,๐๒๕,๓๑๔.๖๔ บาท มีมูลค่าวัตถุมงคลที่จัดสร้าง ๔๓,๒๖๐,๘๐๐ บาท

---

[๑๑] รายละเอียด ลักษณะ จำนวน พิธีทรงเจิมแผ่นชนวนโลหะ เททองหล่อ และพุทธาภิเษก โปรดูบทที่ว่าด้วยวันสำคัญประจำปีและกิจกรรมสำคัญของวัดมกุฏกษัตริยาราม

[๑๒] คริสตัลสำหรับจัดสร้างวัตถุมงคล นำเข้าโดยบริษัทแพรนด้า จิวเวอรี่ จำกัด (มหาชน)

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบรมรูปรัชกาลที่ ๔ จัดสร้างตามโครงการจำลองพระบรมรูปฯ โดยจำลองพระบรมรูปรัชกาลที่ ๔ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปประดิษฐานในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสวิหาร เพื่อถวายไปประดิษฐานตามพระอารามคณะสงฆ์ธรรมยุต และมอบผู้บริจาคเงินสมทบทุนโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ มีบริษัทเอเชียไฟน์อาร์ท จำกัด รับจัดสร้างเป็นเงิน ๑๐,๕๑๗,๐๐๐.๐๐ บาท โดยวัดมกุฏกษัตริยารามให้การสนับสนุนเงินในเบื้องต้น ๗,๐๐๐,๐๐๐ บาท

หม่อมเจ้าหญิงกรณิกา จิตรพงศ์ ทรงเป็นประธานงานเปิดตัวโครงการจำลองพระบรมรูปฯ ณ บริเวณลานหน้าพระตำหนักวังลดาวัลย์ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในวันจันทร์ที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๔๘ เวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๐ นาที มีกำหนดการดังนี้

เวลา ๑๖.๓๐ นาฬิกา - ลงทะเบียน

เวลา ๑๗.๓๐ นาฬิกา
- หม่อมเจ้าหญิงกรณิกา จิตรพงศ์ เสด็จถึงสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
- คณะทำงานสนับสนุนโครงการฯ และคณะทำงานจัดงานเปิดตัวโครงการฯ รับเสด็จ
- ฯพณฯ นายพลากร สุวรรณรัฐ องคมนตรี ประธานคณะทำงานสนับสนุนโครงการฯ กราบทูลรายงานและขอประทานพระดำรัสเปิดงาน
- ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ ประธานคณะทำงานจัดงานเปิดตัวโครงการฯ แถลงข่าวเปิดตัวโครงการ จำลองพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เวลา ๑๘.๐๐ - ๒๐.๐๐ นาฬิกา การแสดงดนตรีไทย โดยวงเครื่องสายผสมขิมชมรมดนตรีไทย และนาฏศิลป์ธนาคารแห่งประเทศไทย ควบคุมวงโดยอาจารย์ศิลปี ตราโมท และบรรเลงเดี่ยวระนาดเอก ๔ ราง โดยอาจารย์ถาวร ศรีผ่อง
- ทอดพระเนตรพระตำหนักวังลดาวัลย์
- ประทานเลี้ยงน้ำชา
- รับจองพระบรมรูป
- เสด็จกลับตามพระอัธยาศัย

ในการนี้ คณะกรรมการฯ ได้มีจดหมายถึงหน่วยงานราชการ และหน่วยงานอื่นที่มีความเกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ร่วมสนับสนุนนำไปประดิษฐานและบริจาคบูชา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเททองหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ในวันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗[๑๓] และเสด็จฯ เป็นประธานในพิธีชัยมังคลาภิเษกพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในวันจันทร์ที่ ๖ มีนาคม ๒๕๔๙ เวลา ๑๘ นาฬิกา ๓๐ นาที สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๑๑ กรมประชาสัมพันธ์ ดำเนินการถ่ายทอดสดงานพิธีฯ โดยสรุปมีดังนี้

เวลา ๑๐ นาฬิกา - ทหารสังกัดกองส่งกำลังบำรุงเคลื่อนย้ายพระบรมรูป รัชกาลที่ ๔ ไปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยรถทหารสังกัดกองส่งกำลังบำรุง

เวลา ๑๒ นาฬิกา - วัดพระศรีรัตนศาสดารามปิดไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าชม คณะทำงานขนย้ายพระบรมรูป รัชกาลที่ ๔ บางส่วนเข้าในพระอุโบสถ ส่วนที่เหลือเก็บไว้บนรถทหารโดยนำสายสิญจน์โยงมาที่รถบรรทุกพระบรมรูป รัชกาลที่ ๔ และจัดเตรียมสถานที่ภายในพระอุโบสถ จัดโต๊ะลงทะเบียน

เวลา ๑๕ นาฬิกา ๔๕ นาที - เตรียมทำพิธีบวงสรวงเทวดา และขอเชิญคณะกรรมการทุกท่านเข้าร่วมพิธี

เวลา ๑๗ นาฬิกา - พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

เวลา ๑๘ นาฬิกา - คณะกรรมการฯ และผู้ร่วมงานพร้อมรับเสด็จฯ

เวลา ๑๘ นาฬิกา ๓๐ นาที - สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินถึงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และทรงประกอบพิธีชัยมังคลาภิเษก

วัตถุมงคลทั้งหมดจัดพิมพ์โปสเตอร์และแผ่นพับในการหาผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคบูชา โดยเปิดให้สั่งจองผ่านธนาคาร ๘ แห่ง มีบัญชีรวบรวมเงินบริจาค คือ บัญชีจองวัตถุมงคลเพื่อโครงการฯ ธนาคารทหารไทย สาขาบางลำภู บัญชีเลขที่ ๐๕๖ - ๒ - ๑๒๘๗๓ - ๖ (และบัญชีอื่นๆ อีก ๓ ธนาคาร ๔ บัญชี)

---

[๑๓] รายละเอียดลักษณะ จำนวน พิธีทรงเจิมแผ่นชนวนโลหะ เททองหล่อ และพุทธาภิเษก โปรดดูบทที่ว่าด้วยวันสำคัญประจำปีและกิจกรรมสำคัญของวัดมกุฏกษัตริยาราม

วัตถุมงคลเหล่านี้ยังคงมีผู้สนใจติดต่อและบริจาคบูชาอย่างต่อเนื่อง แต่เป็นจำนวนไม่มาก จึงยังมีวัตถุคงเหลือ ซึ่งนำเก็บไว้ที่กุฏิลำดวน วัดมกุฏกษัตริยาราม มีนางพัชรินทร์ เอี่ยมกุล เจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการฯ เป็นผู้ดูแลวัตถุมงคลของวัด

คณะกรรมการดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม ฝ่ายการเงินและบัญชี

นายเอนก สิทธิประศาสน์ ประธานคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม มีคำสั่งคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ ๓/๒๕๔๖ ลงวันที่ ๑๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายการเงินและบัญชีประกอบด้วย

๑. ศาสตราจารย์หิรัญ รดีศรี	ประธานกรรมการ
๒. นายวิชาญ ฤทธิรงค์	กรรมการ
๓. นายยรรยง ถาวโรฤทธิ์	กรรมการ
๔. นางสาวนภาจร เหมะจันทร	กรรมการ
๕. นางสาวผ่องศรี สันติพันธุ์	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการฯ มีอำนาจหน้าที่

๑. กำหนดระเบียบการเบิกค่าใช้จ่ายและระเบียบการจัดซื้อ จัดจ้าง สำหรับการดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

๒. กำหนดระบบบัญชี รูปแบบเอกสาร และรายงานทางบัญชี และการเงิน เสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อทราบเป็นรายไตรมาส รวมทั้งจัดทำรายงานทางการเงินเมื่อสิ้นงวด และเมื่อเสร็จสิ้นการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

๓. รวบรวมรายการทางการเงินที่ฝ่ายต่างๆ ประมาณการ เพื่อจัดทำงบประมาณเสนอคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อพิจารณาอนุมัติ

๔. ปฏิบัติงานอื่น ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการอำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม และคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

คณะกรรมการฯ ฝ่ายการเงินและบัญชีได้ดำเนินการ ดังนี้

๑. จัดทำระบบบัญชี

๒. จัดทำระเบียบว่าด้วยการจัดซื้อจัดจ้างและระเบียบว่าด้วยการรับเงินจ่ายเงินและควบคุมงบประมาณ

๓. จัดทำขั้นตอนการอนุมัติโครงการฯ และขั้นตอนการเสนอขออนุมัติสั่งซื้อสั่งจ้าง

นอกจากนี้ยังได้ทำรายงานสถานะทางการเงินแยกประเภทของโครงการฯ ได้แก่ บัญชีการดำเนินการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน บัญชีรายรับ - รายจ่ายในการจัดสร้างวัตถุมงคล และมีวัตถุมงคลคงเหลือ บัญชีรายรับ - รายจ่ายในการจัดสร้างพระบรมรูป ร.๔ และพระบรมรูปคงเหลือ

โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามนี้ ได้เปิดรับบริจาคเงินจากผู้มีจิตศรัทธาสนับสนุนโครงการฯ ในชื่อบัญชีออมทรัพย์ธนาคารทหารไทย จำกัด สาขาราชดำเนิน ชื่อบัญชีวัดมกุฏกษัตริยาราม - โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดครบรอบ ๒๐๐ ปี เลขที่บัญชี ๐๐๒ - ๒ - ๘๙๖๓๑ - ๐ โดยวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ออกใบอนุโมทนาบัตรให้ผู้บริจาค

คณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม ฝ่ายประชาสัมพันธ์และสื่อต่างๆ

นายเอนก สิทธิประศาสน์ ประธานคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม มีคำสั่งคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ ๒/๒๕๔๖ ลงวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๔๖ และคำสั่งคณะกรรมการดำเนินการบูรณ-ปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามที่ ๑/๒๕๔๗ ลงวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๔๗ แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ฝ่ายประชาสัมพันธ์และสื่อต่างๆ ประกอบด้วย

๑. นายดุษฎี สินเจิมสิริ ประธานกรรมการ
๒. นายนิพนธ์ นาคสมภพ กรรมการ
๓. ดร. พรรษา พ่วงแตง กรรมการ
๔. นายเอนก เกตุเอม กรรมการ
๕. นายสุนทร สาแหรกทอง กรรมการ
๖. นายสมร ดวงดี กรรมการ
๗. นายมานพ จิรกาญจน์ไพศาล กรรมการ
๘. นางจิตธิมา โพธิ์พันธ์ กรรมการ
๙. นางสาวสุณิสา รื่นเอม กรรมการ
๑๐. นางรัตนาพร แพนลา กรรมการและเลขานุการ[๑๔]

---

[๑๔] เดิมเป็นนายวีระ เรืองสมบัติ เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป ๗ สำนักส่งเสริมและพัฒนางานเทคนิค กรมประชาสัมพันธ์ เมื่อนายวีระ เรืองสมบัติ ได้รับแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่บริหารงานประชาสัมพันธ์ ๘ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๔๗ จึงได้แต่งตั้งนางรัตนาพร แพนลา นักประชาสัมพันธ์ ๗ ปฏิบัติหน้าที่กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการฯ มีอำนาจหน้าที่

๑. ประชาสัมพันธ์เผยแพร่การบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฎกษัตริยารามให้ประชาชนและศิษยานุศิษย์ทราบ

๒. ปฏิบัติการประชาสัมพันธ์อื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการฯ และคณะกรรมการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฎกษัตริยาราม มอบหมาย

คณะกรรมการฯ ฝ่ายประชาสัมพันธ์และสื่อต่างๆ ได้ประชาสัมพันธ์การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฎกษัตริยารามโดยเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับ

๑. การประชาสัมพันธ์ให้ทราบ รายละเอียดในการบูรณะ ก่อนดำเนินการ ระหว่างดำเนินการและหลังดำเนินการ

๒. ประวัติศาสตร์และความสำคัญของวัดมกุฎกษัตริยาราม

๓. วัตถุโบราณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของวัดและพิพิธภัณฑ์รวมถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัตถุโบราณนั้นๆ

๔. พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

คณะกรรมการฯ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และสื่อต่างๆ ได้ประชาสัมพันธ์การบูรณ-ปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฎกษัตริยารามควบคู่ไปกับการดำเนินงานบูรณะซ่อมแซมทางสถานีโทรทัศน์และสื่อต่างๆ เช่น

สำนักข่าวไทยทำสารคดีเกี่ยวกับวัดมกุฎกษัตริยาราม ควบคู่ไปกับพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความยาวประมาณ ๓ นาที และจัดทำวีดิทัศน์สารคดีเกี่ยวกับประวัติของวัดมกุฎกษัตริยาราม เวลาประมาณ ๑๐ นาที ให้วัดนำไปประชาสัมพันธ์ภายในวัดมกุฎกษัตริยาราม งบประมาณค่าใช้จ่ายในการจัดทำสารคดี และวีดิทัศน์ประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ บาท

ประชาสัมพันธ์เรื่องการขนย้ายอัฐิ ทางสถานีวิทยุโดยออกอากาศในรายการรับวันใหม่เวลา ๐๕.๐๐ - ๐๖.๐๐ น. ทาง AM ๗๙๑ เมกกะเฮิร์ต รายการตะวันใหม่เวลา ๐๖.๐๐ - ๐๗.๐๐ น. ทาง FM ๙๒.๕ เมกกะเฮิร์ต รายการ ข่าวยามเช้า เวลา ๐๖.๐๐ - ๐๗.๐๐ น. ทาง AM ๘๙๑ เมกกะเฮิร์ต

ทำเป็นตัวอักษรวิ่งเป็นระยะๆ ประชาสัมพันธ์ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๑๑

คณะที่ปรึกษาและคณะทำงานสำรวจออกแบบและจัดระบบต่าง ๆ ของวัดมกุฎกษัตริยาราม เพื่อสนับสนุนโครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฎกษัตริยาราม

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดมกุฎกษัตริยาราม มีคำสั่งวัดมกุฎกษัตริยาราม ที่ ๕/๒๕๔๙ ลงวันที่ ๒๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ แต่งตั้งคณะที่ปรึกษา และ

คณะทำงานสำรวจ ออกแบบ และจัดทำระบบต่างๆ ของวัดมกุฏกษัตริยารามเพื่อสนับสนุนโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม ให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๐ นายวรพจน์ ถิระจิตร ประธานคณะทำงานสำรวจออกแบบและจัดทำระบบต่างๆ ของวัดมกุฏกษัตริยารามฯ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะที่ปรึกษา และทำงานสำรวจออกแบบและจัดทำระบบเพิ่มเติม

คณะที่ปรึกษาและคณะทำงานสำรวจออกแบบและจัดทำระบบต่างๆ ประกอบด้วย

ที่ปรึกษา

๑. นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น
๒. ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพระนคร
๓. ผู้อำนวยการไฟฟ้าเขตวัดเลียบ
๔. นายสุดชาย พานสุวรรณ กรมศิลปากร
๕. นายวสุ โปษยะนันทน์ กรมศิลปากร
๖. นายจุมภฏ ตรัสศิริ กรมศิลปากร
๗. นายปรีชา วุฒิสมบัติ กรมศิลปากร
๘. นายพรธรรม ธรรมวิมล กรมศิลปากร
๙. หัวหน้ากองบริการสำนักงาน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๑๐. หัวหน้ากองรังวัด สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๑๑. หัวหน้ากองกิจการสังคม สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๑๒. หัวหน้ากองลูกค้าสัมพันธ์ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๑๓. หัวหน้ากองช่าง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๑๔. นายอนุชา เสมารัตน์ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๑๕. รองศาสตราจารย์ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น อาจารย์ประจำภาควิชาออกแบบและสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

คณะทำงาน

๑. นายวรพจน์ ถิระจิตร ประธานคณะทำงาน
๒. นายเสริมศักดิ์ องอาจ คณะทำงาน
๓. นายสุทธิพงษ์ ฉ่ำชื่น คณะทำงาน
๔. นายสุชาติ อมาตยกุล คณะทำงาน
๕. นายอภินันท์ โปรานานนท์ คณะทำงาน
๖. นายอดุลย์ บุญลึก คณะทำงาน
๗. นายสมชาติ สดมณี คณะทำงาน

๘. นายเอกศิษฏ์ เก้าคงวุฒิ คณะทำงาน
๙. นางสาวรงรอง พุทธาวงศ์ คณะทำงาน
๑๐. นายกิตติพงษ์ สุประดิษฐ์ ณ อยุธยา คณะทำงาน
๑๑. นายสมิทธ์ สุขเชย คณะทำงานและเลขานุการ
๑๒. นายชง ชาวระหาญ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะที่ปรึกษาและคณะทำงานฯ มีหน้าที่

๑. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบงานระบบไฟฟ้าและสื่อสาร งานระบบสุขาภิบาลและระบบระบายน้ำ งานระบบรักษาความปลอดภัย งานระบบปรับอากาศและระบบระบายอากาศ งานภูมิสถาปัตย์ งานระบบกราฟฟิคและระบบป้าย

๒. ดำเนินการสำรวจ สภาพปัจจุบัน รวบรวมข้อมูลที่ได้ หาแนวทางการแก้ไขและวางแผนการปรับปรุง นำเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการโครงการฯ เพื่อขอมติเห็นชอบ และดำเนินการขออนุญาตทำการปรับปรุงให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ฉบับที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๓๕

๓. ดำเนินการจัดจ้างโดยนำเสนอขออนุมัติคณะกรรมการดำเนินการบูรณ-ปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

๔. ควบคุมการดำเนินงานปรับปรุงให้เป็นไปตามแผนการดำเนินงาน รวมถึงดูความเรียบร้อยของระบบต่างๆ ที่ปรับปรุง

๕. ประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๖. ปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม มอบหมาย

ในกระบวนการจัดจ้าง ควบคุมงาน และตรวจการจ้างงาน นายวรพจน์ ถิระจิตร ประธานคณะทำงานสำรวจ ออกแบบ และจัดทำระบบต่างๆ แต่งตั้งบุคคลเพื่อเป็นกรรมการในชุดต่างๆ ในเรื่องการจัดจ้าง ควบคุมงาน และตรวจการจ้าง ประกอบด้วย กรรมการรับซอง เปิดซอง และพิจารณา จัดจ้าง กรรมการควบคุมงาน และกรรมการตรวจการจ้าง โดยคำสั่งที่ ๑/๒๕๔๙ ลงวันที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ ดูแลงานรื้อถอนปรับปรุงและก่อสร้างห้องน้ำ และงานระบบป้ายกราฟฟิค คำสั่งที่ ๑/๒๕๕๐ ลงวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐ ดูแลงานปรับปรุงระบบไฟฟ้า ระบบสื่อสารและเสียงตามสาย งานระบบระบายน้ำ งานปรับปรุงภูมิทัศน์ คำสั่งที่ ๓/๒๕๕๐ ดูแลงานปรับปรุงระบบไฟฟ้า และสื่อสาร งานปรับปรุงอาคารสถานที่ตามแผนการดำเนินงาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

คณะกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

โครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามนี้ สำเร็จลงได้นั้น นอกจากคณะกรรมการ โครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานฯ แล้ว คณะกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยารามก็มีบทบาทสำคัญที่ทำให้การดำเนินการสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย เมื่อสมเด็จพระพุทธชินวงศ์มรณภาพคณะกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม ประกอบด้วย[๑๕]

๑. พระพรหมมุนี	ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม	ประธานกรรมการ
๒. พระสาสนโสภณ	วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	รองประธานกรรมการ
๓. พระพรหมเมธี	วัดเทพศิรินทราวาส	รองประธานกรรมการ
๔. พระพรหมเมธาจารย์	วัดบุรณศิริมาตยาราม	กรรมการ
๕. พระธรรมกวี	วัดราชาธิวาส	กรรมการ
๖. พระธรรมกิตติเมธี	วัดสัมพันธวงศ์	กรรมการ
๗. พระธรรมวราภรณ์	วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	กรรมการ
๘. พระธรรมวรเมธี	วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	กรรมการและเลขานุการ
๙. พระราชญาณกวี	วัดโสมนัสวิหาร	ผู้ช่วยเลขานุการ
๑๐. พระราชสุมนต์มุนี	วัดบวรนิเวศวิหาร	ผู้ช่วยเลขานุการ
๑๑. พระครูวิสุทธิธรรมภาณ	วัดบวรนิเวศวิหาร	ผู้ช่วยเลขานุการ
๑๒. พระครูปลัดศรีสุทธิวัฒน์	วัดโสมนัสวิหาร	ผู้ช่วยเลขานุการ
๑๓. พระมหาอาชวำ อาชฺชวปเสฏโร	วัดตรีทศเทพ	ผู้ช่วยเลขานุการ

คณะที่ปรึกษาและคณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือจดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

ตามที่วัดมกุฏกษัตริยารามได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพ วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ เพื่อรวบรวมข้อมูล ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดมกุฏ-กษัตริยาราม และการบูรณปฏิสังขรณ์ที่ผ่านมาให้ภิกษุ สามเณร นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปได้ค้นคว้าและศึกษาประวัติศาสตร์ พระพรหมมุนีรักษาการเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามโบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม จึงมีคำสั่งวัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ ๓/๒๕๕๒ ลงวันที่ ๑๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๒ แต่งตั้งคณะที่ปรึกษา และ

---

[๑๕]คำสั่งพระพรหมมุนี รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ปฏิบัติหน้าที่แทนรักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต ที่ ๑/๒๕๕๐ ลงวันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๐

คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือจดหมายเหตุประวัติความเป็นมาของวัดและการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม ประกอบด้วย

ที่ปรึกษาฝ่ายบรรพชิต

๑. พระพรหมมุนี	ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นประธานที่ปรึกษา
๒. พระสาสนโสภณ	รองประธานกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา
๓. พระพรหมเมธี	รองประธานกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา
๔. พระพรหมเมธาจารย์	กรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา
๕. พระธรรมกวี	กรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา
๖. พระธรรมกิตติเมธี	กรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา
๗. พระธรรมปาโมกข์	กรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา
๘. พระธรรมวรเมธี	กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการบริหารวัด	เป็นที่ปรึกษา
๙. พระราชสุมนต์มุนี	ผู้ช่วยเลขานุการคณะกรรมการบริหารวัด	เป็นที่ปรึกษา
๑๐. พระราชพิศาลมุนี	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา
๑๑. พระราชวินัยโสภณ	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา
๑๒. พระครูสิทธิธรรมมงคล	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา
๑๓. พระณรงค์ ชยาลงฺกาโร	วัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นที่ปรึกษา

ที่ปรึกษาฝ่ายคฤหัสถ์

๑. ฯพณฯ พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์ (ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์)	เป็นประธานที่ปรึกษา
๒. ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	เป็นที่ปรึกษา
๓. ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ	เป็นที่ปรึกษา
๔. อธิบดีกรมศิลปากร	เป็นที่ปรึกษา
๕. นางมุกดา จันทรสมบูรณ์	เป็นที่ปรึกษา

คณะอนุกรรมการ

๑. พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น (ผู้รักษาการประธานคณะกรรมการดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ฯ)	ประธานอนุกรรมการ
๒. นายอนุชา เสมารัตน์ (ผู้รักษาการกรรมการและเลขานุการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ฯ)	รองประธานอนุกรรมการ
๓. ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ	รองประธานอนุกรรมการ
๔. นายอร่าม สวัสดิวิชัย	อนุกรรมการ
๕. นางสาววีณา โรจนราธา	อนุกรรมการ
๖. นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ	อนุกรรมการ
๗. นายภัทระ คาน	อนุกรรมการ

๘. นางสาวนัยนา แย้มสาขา	อนุกรรมการ
๙. นางสาวสุวคนธ์ ตังสุหน	อนุกรรมการ
๑๐. นางสาวศันสนีย์ มานะกุล	อนุกรรมการ
๑๑. นางสาวพนาวัลย์ จ่างแสง	อนุกรรมการ
๑๒. นายสุรยุทธ วิริยะดำรงค์	อนุกรรมการ
๑๓. นางพัชรินทร์ เอี่ยมกุล	อนุกรรมการ
๑๔. นายสมิทธ์ สุขเชย	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๕. นายชง ชาวระหาญ	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖. นายพิทยุตม์ พ่วงพันธ์	ผู้ช่วยเลขานุการ

คณะอนุกรรมการฯ มีหน้าที่

รวบรวมข้อมูล เนื้อหา ถ้อยคำสำนวน และความถูกต้องในการตรวจพิสูจน์อักษร เพื่อกำหนดแนวทางการจัดทำหนังสือ รวมถึงการจัดจ้าง ควบคุมงานการจัดทำหนังสือตลอดจนการดำเนินงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องตามที่โครงการฯ มอบหมาย

โครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาวัดขึ้นที่ริมคลองผดุงกรุงเกษมเคียงคู่กับวัดโสมนัสวิหาร ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นเพื่อพระราชอุทิศแก่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระอัครมเหสี และพระราชทานนามว่า "วัดมกุฏกษัตริยาราม" ตามพระปรมาภิไธยของพระองค์ และโปรดเกล้าฯ ให้ฉลองสมโภชพระอารามเมื่อวันศุกร์ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๑๑ วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร มีสภาพชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ในวโรกาสครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ วัดมกุฏกษัตริยาราม จึงมีโครงการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามครั้งใหญ่และเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตาของพสกนิกรชาวไทย

วัตถุประสงค์ของโครงการฯ

๑. เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพ

๒. เพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามทั้งพระอารามให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงสวยงาม และเป็นมรดกของชาติสืบต่อไป

ขั้นตอนการปฏิบัติงานโครงการฯ เป็นการเสนอขออนุมัติโครงการและวงเงินงบประมาณจากนั้นจึงเสนอขออนุมัติสั่งซื้อสั่งจ้างและการจ่ายเงิน โดยแบบฟอร์มการเขียนโครงการของแต่ละฝ่ายใช้รูปแบบของกรมศิลปากร เพราะมีรายละเอียดที่ครบถ้วนสมบูรณ์ และสามารถตรวจสอบได้

นโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนแม่บท และขอบเขต ตลอดจนแนวทางในการดำเนินโครงการฯ ด้านต่างๆ ประกอบด้วย

๑. ด้านการดำเนินงาน เพื่อให้การดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงให้ดำเนินการดังนี้

๑.๑ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ในเชิงอนุรักษ์โบราณสถาน ตามรูปแบบแผนผัง และลักษณะของแท้ดั้งเดิม ทั้งทางรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรม และทางด้านคุณค่าความเป็นศาสนาสถานให้ตรงกับประวัติศาสตร์ และตามพระประสงค์ดั้งเดิมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๑.๒ ระดมความร่วมมือ จากผู้มีจิตศรัทธาและหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ให้เข้ามาร่วมในการดำเนินการบูรณะซ่อมแซมโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

๒. ด้านการเงิน

๒.๑ ดำเนินการจัดหาทุนโดยขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ และจากประชาชนผู้มีจิตศรัทธา

๒.๒ ดำเนินการจัดทำระบบบัญชี และระเบียบการใช้จ่าย รวมทั้งควบคุมการใช้งบประมาณให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบังเกิดผลสูงสุด

๓. ด้านการประชาสัมพันธ์

ดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับทราบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของวัดมกุฏกษัตริยาราม และวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ผ่านสื่อต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

๔. ด้านขอบเขตการดำเนินงาน ครอบคลุมการบูรณปฏิสังขรณ์ในเรื่อง

๑. โบราณสถานและสิ่งปลูกสร้างที่ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส

๒. โบราณสถานและสิ่งปลูกสร้างที่ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาส พื้นที่ใช้สอยของพระภิกษุสงฆ์ เช่น กุฏิ

๓. สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่ใช้ทำกิจกรรมตลอดจนพิธีกรรมทางศาสนา เช่น ศาลา เมรุ

๔. สิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่ประชาชน เยาวชน นักท่องเที่ยวเข้ามาใช้สอยทั่วไป

๕. ภูมิทัศน์ของวัดมกุฏกษัตริยาราม

โดยดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานก่อน ส่วนงานทั่วไปให้ฝ่ายต่างๆ ของวัดที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเป็นฝ่ายดำเนินการ โดยทำแผนสนับสนุนเพื่อให้แผนการบูรณปฏิสังขรณ์วัดไปในทิศทางเดียวกัน

แผนการดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฎกษัตริยาราม

กิจกรรม	ระยะเวลา				หมายเหตุ
	๒๕๔๖	๒๕๔๗	๒๕๔๘	๒๕๔๙	
๑. การบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ					
- งานสำรวจ จัดทำแบบอนุรักษ์ รายการประกอบแบบ และประมาณราคา	พ.ย.				
- การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร	1-15 ธ.ค				
- การจัดซื้อ จัดจ้าง	25 ธ.ค.-15 ม.ค.				
- การดำเนินการในหัวข้อ ๑.๑ - ๑.๗		15 ม.ค.-30 ก.ย.			
๒. การบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร					
- งานสำรวจ จัดทำแบบสภาพปัจจุบัน แบบอนุรักษ์ รายการประกอบแบบ และประมาณราคา					
- การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร					
- การจัดซื้อ จัดจ้าง					
- การดำเนินการในหัวข้อ ๒.๑ - ๒.๘					
๓. การบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์					
- งานสำรวจ จัดทำแบบสภาพปัจจุบัน แบบอนุรักษ์ รายการประกอบแบบ และประมาณราคา	15 ม.ค				
- การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร		15-31 ม.ค.			
- การจัดซื้อ จัดจ้าง		1-15 ก.พ.			
- การดำเนินการในหัวข้อ ๓.๑ - ๓.๔		15-30 ก.พ.			
๔. การบูรณปฏิสังขรณ์พระระเบียง					
- งานสำรวจ จัดทำแบบสภาพปัจจุบัน แบบอนุรักษ์ รายการประกอบแบบ และประมาณราคา					
- การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร					
- การจัดซื้อ จัดจ้าง					
- การดำเนินการในหัวข้อ ๓.๑ และ ๔.๙					

กิจกรรม	ระยะเวลา				หมายเหตุ
	๒๕๔๖	๒๕๔๗	๒๕๔๘	๒๕๔๙	
๕. งานบูรณปฏิสังขรณ์ซุ้มประตู และกำแพงรอบส่วนพุทธาวาส					
- งานสำรวจ จัดทำแบบสภาพปัจจุบัน แบบอนุรักษ์ รายการประกอบแบบ และประมาณราคา					
- การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร					
- การจัดซื้อ จัดจ้าง					
- การดำเนินการในหัวข้อ ๕.๑ - ๕.๒					
๖. งานอนุรักษ์ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ และปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในเขตพุทธาวาส					
๖.๑ งานปรับปรุงบริเวณรอบพระอุโบสถ					
- งานสำรวจ จัดทำแบบสภาพปัจจุบัน แบบปรับปรุงภูมิทัศน์ รายการประกอบแบบ และประมาณราคา					
- งานออกแบบระบบระบายน้ำ					
- การขออนุมัติแบบจาก คณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร					
- การจัดซื้อ จัดจ้าง					
- การดำเนินการในหัวข้อ ๖.๑.๑ และ ๖.๑.๓					
๖.๒ งานปรับปรุงลานภายในพระระเบียง					
- งานสำรวจ จัดทำแบบสภาพ ปัจจุบัน แบบปรับปรุงภูมิทัศน์ รายการประกอบภาพ และประมาณราคา					
- การขออนุมัติแบบจาก คณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร					
- การจัดซื้อ จัดจ้าง					
- การดำเนินการในหัวข้อ ๖.๒.๑ และ ๖.๒.๖					

กิจกรรม	ระยะเวลา				หมายเหตุ
	๒๕๔๖	๒๕๔๗	๒๕๔๘	๒๕๔๙	
๖.๓ งานปรับปรุงด้านนอกพระวิหาร และงานสำรวจ จัดทำแบบสภาพปัจจุบัน แบบปรับปรุงภูมิทัศน์ รายการประกอบแบบ และประมาณราคา - การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร - การจัดซื้อ จัดจ้าง - การดำเนินการในหัวข้อ ๖.๓.๑ และ ๖.๓.๙					
๗. งานปรับปรุงด้านนอกส่วนพุทธาวาส ที่มีผลต่อสภาพภูมิทัศน์ และการบูรณะ งานสำรวจ ออกแบบปรับปรุง จัดทำแบบรายการภาพประกอบ และประมาณราคา - การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร - การจัดซื้อ จัดจ้าง - การดำเนินการตามแบบ					
๘. งานปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณลานหน้าวัด - งานสำรวจ - ออกแบบปรับปรุง จัดทำแบบรายการประกอบแบบ และประมาณราคา - การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร - การจัดซื้อ จัดจ้าง - การดำเนินการตามแบบ					
๙. งานปรับปรุงส่วนฌาปนสถาน งานสำรวจ จัดทำแบบสภาพปัจจุบัน - ทำแบบปรับปรุง รายการประกอบแบบ และประมาณราคา - งานจัดทำแบบแบบอนุรักษ์โบราณสถาน รายการประกอบแบบและประมาณราคา - การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ - การจัดซื้อ จัดจ้าง - การดำเนินการตามแบบ					

กิจกรรม	ระยะเวลา				หมายเหตุ
	๒๕๔๖	๒๕๔๗	๒๕๔๘	๒๕๔๙	
๑๐. งานปรับปรุงส่วนสังฆาวาส					
- งานสำรวจ จัดทำแบบสภาพปัจจุบัน					
- ทำแบบปรับปรุง รายการประกอบแบบ และประมาณราคา					
- งานจัดทำแบบอนุรักษ์โบราณสถาน					
- การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร					
- การจัดซื้อ จัดจ้าง					
- การดำเนินการตามแบบ					
๑๑. งานก่อสร้างอาคารเก็บอัฐิ และบำเพ็ญกุศล					
- งานออกแบบอาคารจัดทำแบบ รายการประกอบแบบ และประมาณราคา					
- การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร					
- การจัดซื้อ จัดจ้าง					
- การดำเนินการก่อสร้าง					
๑๒. งานปรับปรุงภูมิทัศน์ส่วนที่เหลือ					
- งานสำรวจ ออกแบบปรับปรุง จัดทำแบบ รายการประกอบแบบ และรายการประมาณราคา					
- การขออนุมัติแบบจากคณะกรรมการฯ และกรมศิลปากร					
- การจัดซื้อ จัดจ้าง					
- การดำเนินการตามแบบ					

การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามนี้ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม มีลิขิตที่ ๕๕/๒๕๔๖ ลงวันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๖ มอบหมายให้ไวยาวัจกร และที่ปรึกษาดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยมีนโยบายในการดำเนินงานดังนี้

๑. ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามทั้งพระอาราม ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคง สวยงามและเป็นมรดกของชาติสืบต่อไป ได้แก่ พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ พระระเบียง (วิหารคด) กำแพง ซุ้มประตู ศาลา หมู่กุฏิ ตามคณะต่างๆ ตลอดจนปรับปรุงภูมิทัศน์ และระบบสาธารณูปโภคทั้งวัด

๒. ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ในเชิงอนุรักษ์โบราณสถานตามรูปแบบแผนผัง และลักษณะของแท้ดั้งเดิมทั้งทางรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม และทางด้านคุณค่าความเป็นศาสนสถาน ให้ตรงกับประวัติศาสตร์และตามพระราชประสงค์ดั้งเดิมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. ดำเนินการย้ายบ้านพักคนงาน ภารโรงหลังวัด และทำการสำรวจออกแบบอาคารอเนกประสงค์เพื่อบรรจุศพ อัฐิที่ย้ายมาจากรอบพระอุโบสถและสถานที่อื่นๆ ที่บรรจุไว้เดิมไม่เหมาะสมเป็นต้น

๔. ดำเนินการจัดสร้างวัตถุมงคล เพื่อเป็นที่ระลึกสำหรับผู้บริจาค หรือเป็นการเช่าบูชาสุดแล้วแต่คณะกรรมการจะเห็นสมควร

๕. เรื่องงบประมาณค่าใช้จ่ายของการดำเนินงาน สามารถใช้เงินของวัดทำการทดรองจ่าย เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับโครงการนี้ได้

โครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพ ครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ เริ่มดำเนินงานโครงการฯตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๔๖ คณะกรรมการอำนวยการโครงการฯ ได้กำหนดยุทธศาสตร์ แผนแม่บทและแนวทางการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยกำหนดการดำเนินงานเป็นแผนระยะสั้นซึ่งถือเป็นงานหลักที่จะต้องดำเนินงานให้แล้วเสร็จทันงานเฉลิมพระเกียรติฯ ๒๐๐ ปี วันพระบรมราชสมภพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะบูรณปฏิสังขรณ์ตามลำดับความสำคัญสิ่งใดจะทรุดโทรมเสียหายต้องรีบบูรณะซ่อมแซมก่อน และแผนระยะยาวที่จะดำเนินการต่อภายหลังจากเสร็จงานเฉลิมพระเกียรติฯ แล้ว

การดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ฯ แบ่งเป็นออกเป็น ๓ ระยะ คือ
การบูรณปฏิสังขรณ์ ระยะที่ ๑ ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๔๗ ได้แก่

๑. งานบูรณะพระอุโบสถ

๒. งานบูรณะพระเจดีย์

การบูรณปฏิสังขรณ์ ระยะที่ ๒ ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๘ - ๒๕๕๐ ได้แก่

๓. งานบูรณะพระวิหาร ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง
๔. งานบูรณะพระระเบียง รื้อย้ายห้องน้ำภายในพระระเบียง
๕. งานบูรณะภาพจิตรกรรมภายในพระวิหาร
๖. งานบูรณะซุ้มประตูกลาง กลับสู่รูปแบบในอดีต
๗. งานรื้อถอนห้องน้ำของพุทธาวาสและจัดสร้างห้องน้ำใหม่
๘. งานจัดทำป้ายบอกสถานที่ต่างๆ
๙. งานระบบไฟฟ้าและสื่อสารใต้ดิน เขตพุทธาวาส
๑๐. งานติดตั้งระบบกล้องวงจรปิดเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส

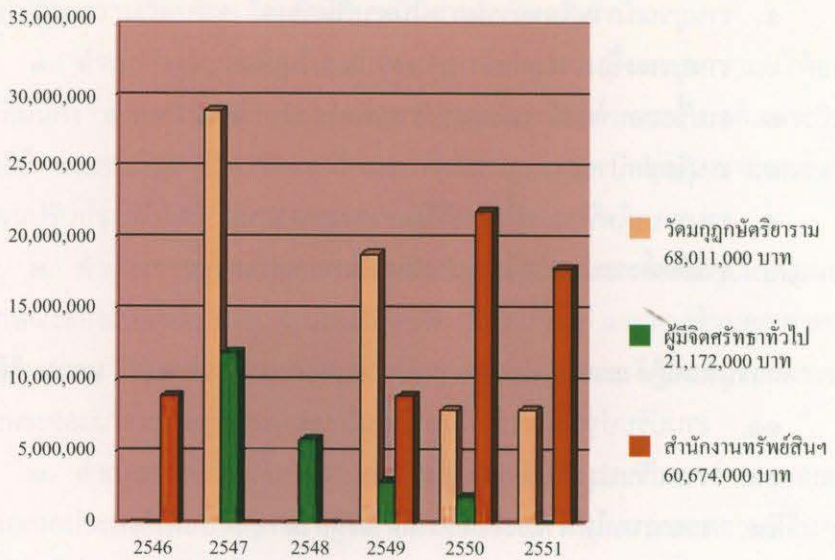
การบูรณปฏิสังขรณ์ ระยะที่ ๓ ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๕๑ - ๒๕๕๓ ได้แก่

๑๑. งานปรับปรุงพื้นลาน พื้นทางเดินในเขตพุทธาวาส
๑๒. งานปรับปรุงกำแพงเขตพุทธาวาส
๑๓. งานระบบไฟฟ้าและสื่อสารใต้ดินเขตสังฆาวาส
๑๔. งานบูรณะหมู่กุฏิเขตสังฆาวาส
๑๕. งานปรับปรุงลานจอดยานพาหนะโซน A, B, C และ D
๑๖. งานปรับปรุงภูมิทัศน์สวนหย่อม
๑๗. งานติดตั้งกล้องวงจรปิดลานจอดรถ ครอบคลุมทั้งพื้นที่

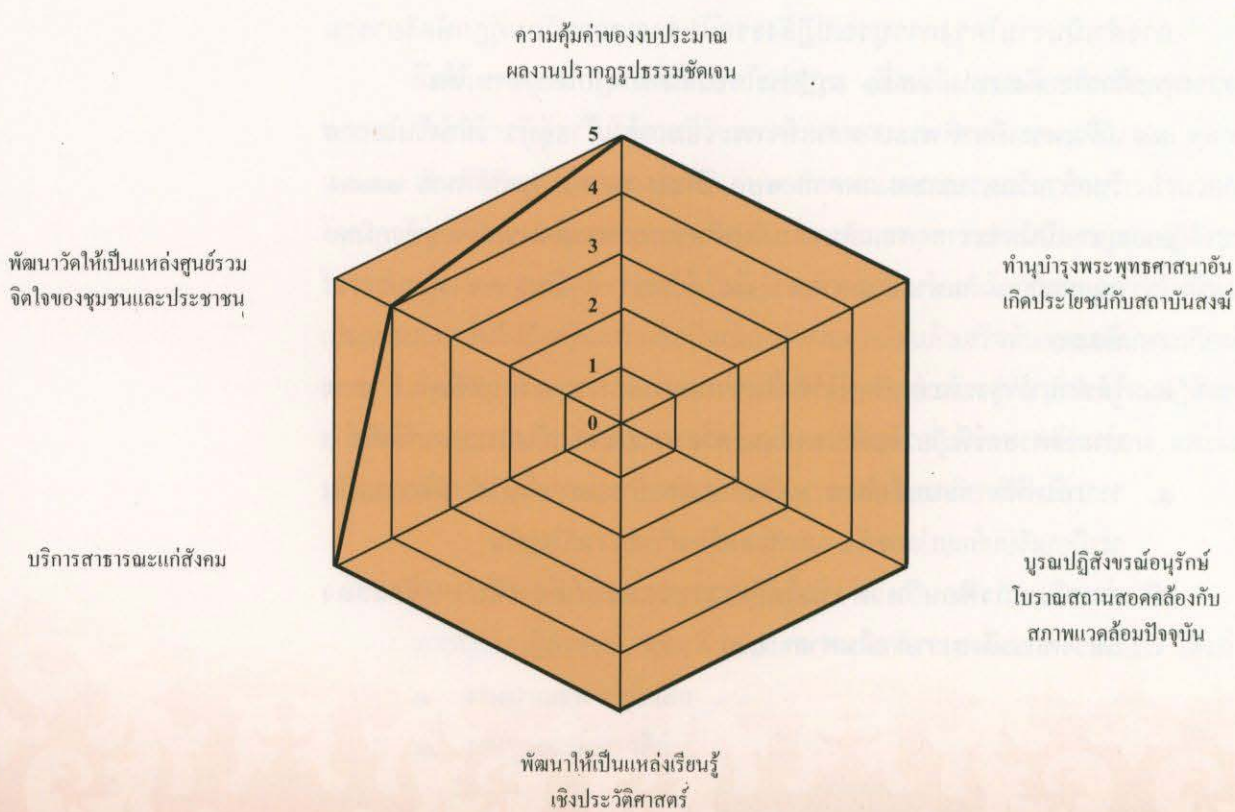
การดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๕๑ สรุปประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ ได้แก่

๑. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗
๒. ถวายเป็นพระราชกุศลเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐
๓. ได้ทำนุบำรุงและอนุรักษ์ไว้ซึ่งโบราณสถานโบราณวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์
๔. ระบบไฟฟ้า ระบบสื่อสาร และระบบสุขาภิบาลภายในวัด มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยปลอดภัย และสอดคล้องกับสภาวะปัจจุบัน
๕. ส่งเสริมการศึกษาหาความรู้แก่เยาวชนและนักท่องเที่ยว (จัดแสดงนิทรรศการถาวรภายในศาลา ๑๑)

สรุปงบประมาณสนับสนุนระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๕๑ ได้ดังนี้

สรุปเป็นแผนภูมิเรดาร์การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานได้ดังนี้

สรุปงบประมาณรายรับ - รายจ่ายของโครงการฯ ณ วันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๓

ลำดับ	รายการ	รายรับ (บาท)	รายจ่าย (บาท)	คิดเป็นเปอร์เซ็นต์
	รายการที่โครงการฯ ได้รับการสนับสนุน			
๑	วัดมกุฏกษัตริยาราม	๖๘,๐๑๑,๐๐๐.๐๐		๓๔
๒	ผู้มีจิตศรัทธา ประชาชนทั่วไป	๒๑,๓๓๕,๖๙๐.๓๙		๑๑
๓	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	๑๐๗,๔๓๐,๗๒๑.๙๘		๕๔
๔	ดอกเบี้ยรับในบัญชีโครงการฯ ทั้งหมด	๙๖๕,๖๔๓.๔๓		๑
	รวมรายการสนับสนุน	**๑๙๗,๗๔๓,๐๕๔.๘๐**		๑๐๐
	รายการที่โครงการฯ ได้ดำเนินการตามแผนงาน			
๑	งานประชาสัมพันธ์ และจัดทำนิทรรศการ		๑,๒๘๔,๒๙๑.๐๐	๑
๒	งานบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน		๙๕,๐๔๓,๕๐๒.๐๖	๔๙
๓	งานปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคและงานภูมิทัศน์		๗๐,๕๘๐,๐๓๐.๒๓	๓๖
๔	งานสำนักงานโครงการฯ และงานดูแลบำรุงรักษา		๖๐๒,๙๐๖.๘๔	๐.๓
๕	งานจัดสร้างวัตถุมงคล		๑๙,๗๖๒,๖๘๒.๖๔	๑๐
๖	งานสนับสนุนโครงการจัดทำพิพิธภัณฑ์		๗,๐๐๐,๐๐๐.๐๐	๔
	รวมค่าดำเนินการ		**๑๙๔,๒๗๓,๔๑๒.๗๗**	๑๐๐
	คงเหลือเงินในบัญชีโครงการฯ		**๓,๔๖๙,๖๔๓.๐๓**	

การดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์ตามโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานฯ พุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๕๒

โบราณสถานภายในเขตพุทธาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ประกอบด้วยพระวิหาร พระเจดีย์ พระอุโบสถ พระระเบียง กำแพงแก้ว ซุ้มประตูทางเข้า และพื้นลานภายในกำแพงแก้ว ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาหลายครั้งรวมทั้งมีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมหลายหลัง และได้ปรับปรุงพื้นลานใหม่ จึงทำให้องค์ประกอบต่างๆ ภายในเขตพุทธาวาสเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบแผนผังดั้งเดิมหลายอย่าง เช่น เปลี่ยนวัสดุปูพื้นลานจากกระเบื้องหน้าวัวเป็นพื้นปูน ปูนฉาบผนังเปลี่ยนจากฉาบปูนหมักขัดผิวปูนตำเป็นปูนซีเมนต์ทาสี พื้นระเบียงคดเปลี่ยนจากกระเบื้องหน้าวัวเป็นพื้นหินขัด ปูนฉาบองค์พระเจดีย์เปลี่ยนเป็นปูนซีเมนต์ทั้งองค์ พร้อมทาสีทองซึ่งของเดิมเป็นปูนขาวหมักขัดผิวปูนตำ สร้างศาลาโถงเพิ่มเติม พร้อมห้องน้ำ ห้องเก็บของ และส่วนต่อเติมอื่นๆ ขึ้นอีกหลายหลัง รวมทั้งเพิ่มเติมระบบไฟฟ้าและระบบระบายน้ำ ฯลฯ การดำเนินการบูรณ-ปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๕๒ จึงมีแนวความคิดในการอนุรักษ์ตามรูปแบบแผนผังและลักษณะของแท้ดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดเท่าที่มีข้อมูลและหลักฐานยืนยัน ทั้งทางด้านรูปแบบ ศิลปะ สถาปัตยกรรม และทาง

ด้านคุณค่าความเป็นศาสนสถาน ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีเป้าหมายและการดำเนินการ ประกอบด้วย

๑. การบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ
   - ๑.๑ ฝ้าเพดาน
   - ๑.๒ ผนัง เสา พนักระเบียง
   - ๑.๓ ประตู หน้าต่าง
   - ๑.๔ พื้นและบันได
   - ๑.๕ กำแพงแก้ว ซุ้มเสมา
   - ๑.๖ การปรับปรุงที่เก็บอัฐิผนังด้านหน้าพระอุโบสถ
   - ๑.๗ การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

๒. การบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร
   - ๒.๑ หลังคาและงานระบบกันซึมใต้หลังคา
   - ๒.๒ การประดับตกแต่งเครื่องลำยอง และหน้าบัน
   - ๒.๓ ฝ้าเพดาน
   - ๒.๔ ผนัง เสา พนักระเบียง
   - ๒.๕ ประตู หน้าต่าง
   - ๒.๖ พื้นและบันได
   - ๒.๗ การปรับปรุงระบบไฟฟ้า
   - ๒.๘ การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

๓. การบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์
   - ๓.๑ การปิดทองพระมหามงกุฎสำริดยอดพระเจดีย์
   - ๓.๒ การฉาบปูนผนัง
   - ๓.๓ พื้นและบันได
   - ๓.๔ ซุ้มประดิษฐานพระบรมรูปและซุ้มพระ

๔. การบูรณปฏิสังขรณ์พระระเบียงคด
   - ๔.๑ หลังคา
   - ๔.๒ ฝ้าเพดาน
   - ๔.๓ ผนัง เสา
   - ๔.๔ ห้องเพี้ยม
   - ๔.๕ ฐานชุกชี
   - ๔.๖ พื้น
   - ๔.๗ การรื้อถอนส่วนต่อเติม
   - ๔.๘ การปรับปรุงระบบไฟฟ้า
   - ๔.๙ การเสริมความมั่นคงแข็งแรงฐานราก
   - ๔.๑๐ การอนุรักษ์พระพุทธรูปในพระระเบียงคด

๕. การบูรณปฏิสังขรณ์ซุ้มประตู และกำแพงรอบส่วนพุทธาวาส

๕.๑ ซุ้มประตู

๕.๒ กำแพง

๖. การอนุรักษ์ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์และการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในเขตพุทธาวาส

๖.๑ การปรับปรุงบริเวณรอบพระอุโบสถ

๖.๑.๑ พื้น

๖.๑.๒ ระบบระบายน้ำ

๖.๑.๓ การปรับปรุงระบบไฟฟ้า

๖.๑.๔ การปรับปรุงบริเวณกุฏิลำดวน

๖.๒ การปรับปรุงลานภายในพระระเบียงคด

๖.๒.๑ การรื้อย้ายต้นไม้ใหญ่

๖.๒.๒ การรื้อถอนห้องน้ำและศาลา

๖.๒.๓ การบูรณปฏิสังขรณ์กระบะต้นไม้ และฟื้นฟูสภาพต้นไม้ดั้งเดิม

๖.๒.๔ การซ่อมแซมและจัดวางตุ๊กตาหินและกระถางต้นไม้

๖.๒.๕ พื้น

๖.๒.๖ ระบบระบายน้ำ

๖.๒.๗ การปรับปรุงระบบไฟฟ้า

๖.๓ การปรับปรุงด้านนอกพระวิหาร และพระระเบียงคด

๖.๓.๑ การรื้อถอนต้นไม้ใหญ่

๖.๓.๒ การรื้อถอนห้องน้ำ และปรับปรุงศาลา

๖.๓.๓ การบูรณะแท่นหิน และกำแพงแก้วหน้าพระวิหาร

๖.๓.๔ การบูรณปฏิสังขรณ์กระบะต้นไม้ และฟื้นฟูสภาพต้นไม้ดังเดิม

๖.๓.๕ การซ่อมแซมและจัดวางตุ๊กตาหินและกระถางต้นไม้

๖.๓.๖ พื้น

๖.๓.๗ ระบบระบายน้ำ

๖.๓.๘ การปรับปรุงระบบไฟฟ้า

๖.๓.๙ องค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรมอื่นๆ

๗. การปรับปรุงด้านนอกส่วนพุทธาวาสที่มีผลต่อสภาพภูมิทัศน์

๘. การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณลานด้านหน้าวัด

๙. การปรับปรุงส่วนฌาปนสถาน

๑๐. การปรับปรุงส่วนสังฆาวาส

๑๑. การก่อสร้างอาคารเก็บอัฐิและการบำเพ็ญกุศล

๑๒. การปรับปรุงภูมิทัศน์ส่วนที่เหลือทั้งหมด

การดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์ตามโครงการนี้ ในเบื้องต้น สมเด็จพระพุทธ-ชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามมีลิขิตถึงผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ขอความอนุเคราะห์ให้จัดหาบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญเรื่องการประเมินและควบคุมการก่อสร้างในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ซึ่งผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้ส่งเจ้าหน้าที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ดำเนินการสำรวจพื้นบริเวณโดยรอบ โดยทางวัดมกุฏกษัตริยารามได้เชิญนาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น ที่ปรึกษากรมศิลปากร และสถาบันราชภัฏสวนสุนันทาเข้ามาดำเนินการด้วยจึงได้ดำเนินงานร่วมกัน ๓ ฝ่าย โดยแบ่งเป็นลักษณะงาน ดังนี้

- สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ให้การสนับสนุนทางด้านการวางแผนการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ในเบื้องต้นได้ส่งเจ้าหน้าที่จากกองช่างและกองรังวัด เข้ามาสำรวจด้านสาธารณูปโภคระบบสุขาภิบาลและทำผังบริเวณ ตลอดจน สำรวจระดับความสูงต่ำของพื้นที่ต่างๆ ทั้งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสและฌาปนสถาน
- สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา ให้การสนับสนุนอาจารย์ และนักศึกษามาสำรวจ และจัดเก็บข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Autocad เขียนแบบโครงสร้าง
- นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น ที่ปรึกษากรมศิลปากร เป็นผู้ดูแลการสำรวจโบราณสถานและโบราณวัตถุ ตลอดจนแนะนำวิธีการบูรณะซ่อมแซม แบ่งการสำรวจออกเป็นเขตต่างๆ ซึ่งเขตที่ต้องให้ความสำคัญมากที่สุดคือ เขตพุทธาวาส ประกอบไปด้วยอาคารทั้งหมด ๔ กลุ่ม คือ

๑. พระอุโบสถ จากการสำรวจพบว่า หลังคาพระอุโบสถเกิดการชำรุดและมีรอยรั่ว ทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังชำรุดเนื่องจากน้ำฝน ประกอบกับผนังปูนมีความชื้นจากน้ำใต้ดินซึมผ่านผนังขึ้นมา

๒. พระระเบียง (วิหารคด) ภายใน จากการสำรวจพบว่าการชำรุดเกิดจากความชื้นของผนังปูน และเกิดการเสื่อมสภาพของวัสดุที่ฉาบผนัง ส่วนพระระเบียง (วิหารคด) ภายนอก จากการสำรวจพบว่าเกิดจากความชื้นของผนังปูน และเกิดจากปูนที่ฉาบเพื่อซ่อมแซมมาก่อนหน้านี้เป็นวัสดุฉาบผิวที่ความชื้นไม่สามารถระบายน้ำออกได้

๓. องค์พระเจดีย์ จากการสำรวจพบว่า องค์พระเจดีย์ชำรุดเพราะอายุการประดิษฐานและสภาพปูนและสีที่ใช้ทาเสื่อมสภาพ

๔. พระวิหาร การชำรุดเสียหายมาจากหลังคาชำรุด น้ำรั่วซึม ทำให้งานจิตรกรรมและไม้ฝ้าเพดาน ตง และคานเกิดความเสียหาย

หลังจากสำรวจและรวบรวมข้อมูลแล้วจึงส่งให้กรมศิลปากรประมาณการค่าใช้จ่าย สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และวัดมกุฏกษัตริยาราม จัดเตรียมแผนการดำเนินงาน คณะกรรมการ ตลอดจนระเบียบการต่างๆ

การขุดสำรวจทางโบราณคดี

นอกจากการสำรวจสภาพโบราณสถานในวัดเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์ตามโครงการฯ ดังกล่าวแล้ว ยังได้มีการจัดทำโครงการสำรวจข้อมูลเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม และนางสิริกุล วิริยะเมภ์ ได้บันทึกไว้ในรายงานเบื้องต้นการขุดตรวจทางโบราณคดีเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ในโครงการสำรวจข้อมูลเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ไว้ดังนี้

วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นด้วยทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างเป็นวัดส่วนพระองค์คู่กับวัดโสมนัสวิหาร ซึ่งโปรดให้สร้างขึ้นเพื่ออุทิศพระราชทานแต่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระบรมราชเทวี การก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยใน พุทธศักราช ๒๔๑๑ พระราชทานนามว่า วัดมกุฏกษัตริยาราม แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เรียกว่า วัดนามบัญญัติ ก่อนจนสิ้นรัชกาล ในรัชกาลที่ ๕ ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม

วัดมกุฏกษัตริยารามมีอายุนับถึงปัจจุบันได้ ๑๓๕ ปี และได้รับการบูรณะปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงเพื่อประโยชน์ของการใช้งานมาโดยตลอด และเนื่องในวโรกาสครบรอบ ๒๐๐ ปี พระราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดมกุฏกษัตริยารามได้มีโครงการที่จะบูรณปฏิสังขรณ์เป็นครั้งใหญ่เพื่อให้วัดแห่งนี้คงความงดงาม และทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์สืบต่อไป และเพื่อให้การบูรณะเป็นไปโดยถูกต้องสมบูรณ์ การขุดตรวจและเก็บข้อมูลทางโบราณคดีจึงเป็นการดำเนินงานที่สำคัญขั้นตอนหนึ่งในการสำรวจข้อมูลเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามในครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการดำเนินงานทางโบราณคดี

๑. เพื่อหาหลักฐานทางด้านโครงสร้างของอาคารเดิม และวัสดุเดิมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

๒. เพื่อเก็บข้อมูลและหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏในระหว่างการดำเนินงานขุดตรวจทางโบราณคดี เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ทางด้านประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

เป้าหมายของการดำเนินงาน

๑. ขุดตรวจพื้นที่บริเวณด้านนอกระเบียงคดด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพื้นปูด้วยหินแกรนิต เพื่อตรวจสอบโครงสร้าง และวัสดุปูพื้นเดิม จำนวน ๑ หลุม กำหนดชื่อในผัง เป็นหลุมขุดตรวจ MK 1 / 2546

๒. ขุดตรวจพื้นที่บริเวณริมกำแพงแก้ว (ด้านใน) ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพื้นคอนกรีต เพื่อตรวจสอบระดับพื้นเดิมและวัสดุปูพื้นเดิม จำนวน ๑ หลุม กำหนดชื่อในผัง เป็นหลุมขุดตรวจ MK 2 / 2546

๓. ขุดตรวจพื้นที่บริเวณริมกำแพงแก้ว (ด้านนอก) ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เพื่อตรวจสอบระดับพื้นเดิม และ/หรือ วัสดุปูพื้นเดิม จำนวน ๒ หลุม กำหนดชื่อในผังเป็นหลุมขุดตรวจ MK 3 / 2546

๔. ขุดตรวจพื้นที่บริเวณภายในพระระเบียงทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระเจดีย์ ซึ่งเป็นพื้นปูด้วยซีเมนต์เพื่อตรวจสอบระดับพื้นเดิม และวัสดุปูพื้นเดิม จำนวน ๑ หลุม กำหนดชื่อในผัง เป็นหลุมขุดตรวจ MK 4 / 2546

๕. ขุดตรวจพื้นที่บริเวณด้านนอกริมกำแพงแก้ว พระอุโบสถ ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระอุโบสถ กำหนดชื่อในผัง เป็นหลุมขุดตรวจ MK 5 / 2546

การดำเนินงานขุดตรวจ

การดำเนินงานขุดตรวจประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้แก่

๑. นางสิริกุล วิริยารมภ์	นักโบราณคดี ๗ ว. สำนักโบราณคดี กรมศิลปากรผู้ควบคุมการขุดตรวจ
๒. นายกฤตย มีทวี	นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร
๓. นายจตุรงค์ เลาหะตระกูล	ช่างศิลปกรรม สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร
๔. นายสุพจน์ มาลีรักษ์	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๕. นายมงคลชัย ฤทธิ์เดชกล้า	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

เนื่องจากพื้นที่ดำเนินการขุดตรวจส่วนใหญ่เป็นพื้นคอนกรีต หรือพื้นซีเมนต์และพื้นหินแข็ง จึงจำเป็นต้องใช้เครื่องมือขุดเจาะกระแทก

ผลการดำเนินงาน

หลุมขุดตรวจ MK 1 / 2546 บริเวณด้านนอกระเบียงคดด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

สภาพก่อนการขุดตรวจ เป็นพื้นที่ปูด้วยหินแกรนิตเต็มทั้งบริเวณ

การดำเนินงาน

๑) ได้ขุดลอกชั้นหินแกรนิตออก ขนาดพื้นที่ ๑๖๕ x ๑๘๑ เซนติเมตร (นับตามจำนวนแผ่นหินแกรนิต ๔ x ๔ แผ่น) พบว่าแผ่นหินแต่ละก้อนมีขนาดประมาณ ๓๓ x ๓๓ x ๙ เซนติเมตร เมื่อลอกชั้นแกรนิตออกพบชั้นรองพื้นด้วยซีเมนต์จึงทำการขุดลอกออก

๒) ชั้นต่อไปเป็นชั้นคอนกรีตเรียบ หนาประมาณ ๑๓ เซนติเมตร

๓) ชั้นที่ ๓ เป็นชั้นดินถม ผสมเศษอิฐหัก เศษกระเบื้อง เศษปูน มีความหนาประมาณ ๓๐ เซนติเมตร

๔) ชั้นดินถม

หลุมขุดตรวจ MK 2 / 2546 บริเวณริมกำแพงแก้ว (ด้านใน) ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพื้นคอนกรีตสภาพก่อนการขุดตรวจ เป็นพื้นคอนกรีตเต็มทั้งบริเวณ

การดำเนินงาน

๑) ขุดลอกชั้นคอนกรีตด้านบนออก ขนาดพื้นที่ ๑.๕๐ x ๑.๓๐ เซนติเมตร พบว่าเป็นชั้นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีความหนาประมาณ ๑๐ เซนติเมตร

๒) ชั้นหินคลุก หนาประมาณ ๑๕ เซนติเมตร

๓) ชั้นอิฐหัก ผสมกากปูน พบเศษอิฐโค้งปะปนอยู่ในดินด้วย ชั้นนี้มีความหนาประมาณ ๒๐ เซนติเมตร

๔) ชั้นดินถม

หลุมขุดตรวจ MK 3 / 2546 บริเวณริมกำแพงแก้ว (ด้านนอก) ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

สภาพก่อนการขุดตรวจ เป็นพื้นดินปลูกต้นไม้ และปูหญ้า

การดำเนินงาน

๑) ขุดลอกชั้นดินขนาดพื้นที่ประมาณ ๑.๑๕ x ๑.๒๐ เมตร ลงไปจนสุดแนวฐานของกำแพงแก้ว ลึกประมาณ ๔๕ เซนติเมตร

หลุมขุดตรวจ MK 4 / 2546 บริเวณภายในพระระเบียงทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระเจดีย์ ซึ่งเป็นพื้นคอนกรีต

สภาพก่อนการขุดตรวจ เป็นพื้นคอนกรีตเต็มทั้งบริเวณ

การดำเนินงาน
๑) ขุดลอกชั้นคอนกรีตด้านบนออก ขนาดพื้นที่ ๑ x ๒.๕๓ เมตร มีความหนาประมาณ ๘ เซนติเมตร
๒) ชั้นที่ ๒ เป็นชั้นทรายปนเศษกระเบื้องดินเผาซึ่งเป็นวัสดุปูพื้นเดิม รวมทั้งเศษอิฐ
๓) ชั้นดินถม

หลุมขุดตรวจ MK 5 / 2546 บริเวณด้านนอกริมกำแพงแก้วพระอุโบสถ ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระอุโบสถ

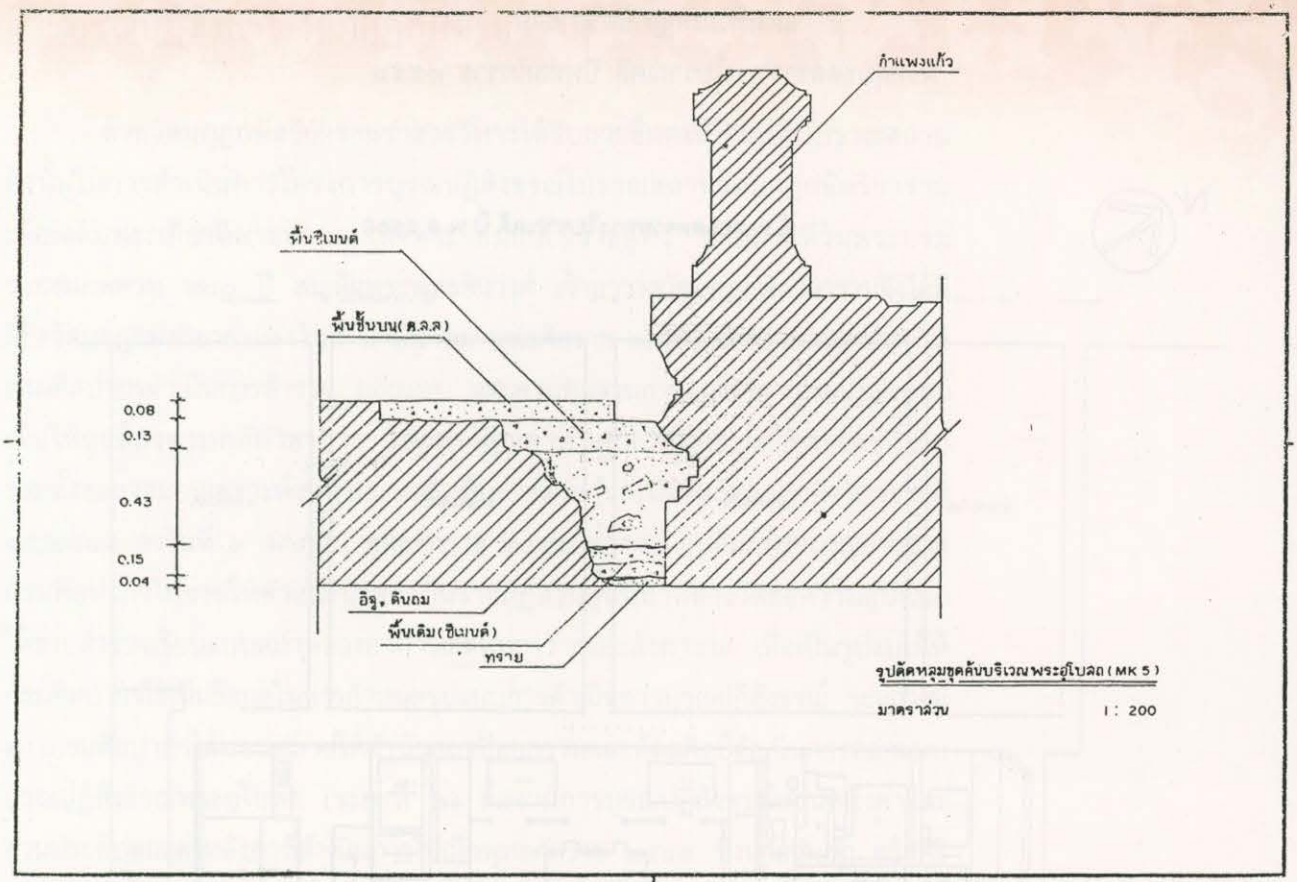
สภาพก่อนการขุดตรวจ เป็นพื้นคอนกรีตเต็มทั้งบริเวณ

การดำเนินงาน
๑) ขุดลอกชั้นคอนกรีตด้านบนออก ขนาดพื้นที่ ๑.๕๐ x ๑.๑๕ เมตร พบว่าเป็นชั้นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีความหนาประมาณ ๘ เซนติเมตร
๒) พื้นซีเมนต์ มีความหนาประมาณ ๑๓ เซนติเมตร
๓) ชั้นดินถม ผสมเศษอิฐหัก มีความหนาประมาณ ๔๓ เซนติเมตร
๔) ชั้นพื้นเดิมซึ่งเป็นพื้นปูน หนาประมาณ ๑๕ เซนติเมตร
๕) ชั้นทรายถม

สรุปผลการดำเนินการขุดตรวจ

๑. พื้นที่บริเวณด้านนอกพระระเบียงคด ปัจจุบันปูด้วยหินแกรนิต เป็นพื้นที่ปูขึ้นมาภายหลัง มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ๒ ครั้ง คือ ครั้งแรกถมด้วยดินปนทรายและเศษอิฐหนาประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ฉาบหน้าด้วยพื้นปูนซีเมนต์เรียบหนา ๑๓ เซนติเมตร และครั้งที่สองคือปูด้วยหินแกรนิตซึ่งรองรับด้วยซีเมนต์

๒. บริเวณริมกำแพงแก้ว (ด้านใน) ปัจจุบันเป็นพื้นคอนกรีต เป็นพื้นที่ทำขึ้นมาภายหลัง มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง คือ ถมด้วยดินปนทราย และเศษอิฐ เศษปูนหนาประมาณ ๓๕ เซนติเมตร พื้นหน้าเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กในปัจจุบัน

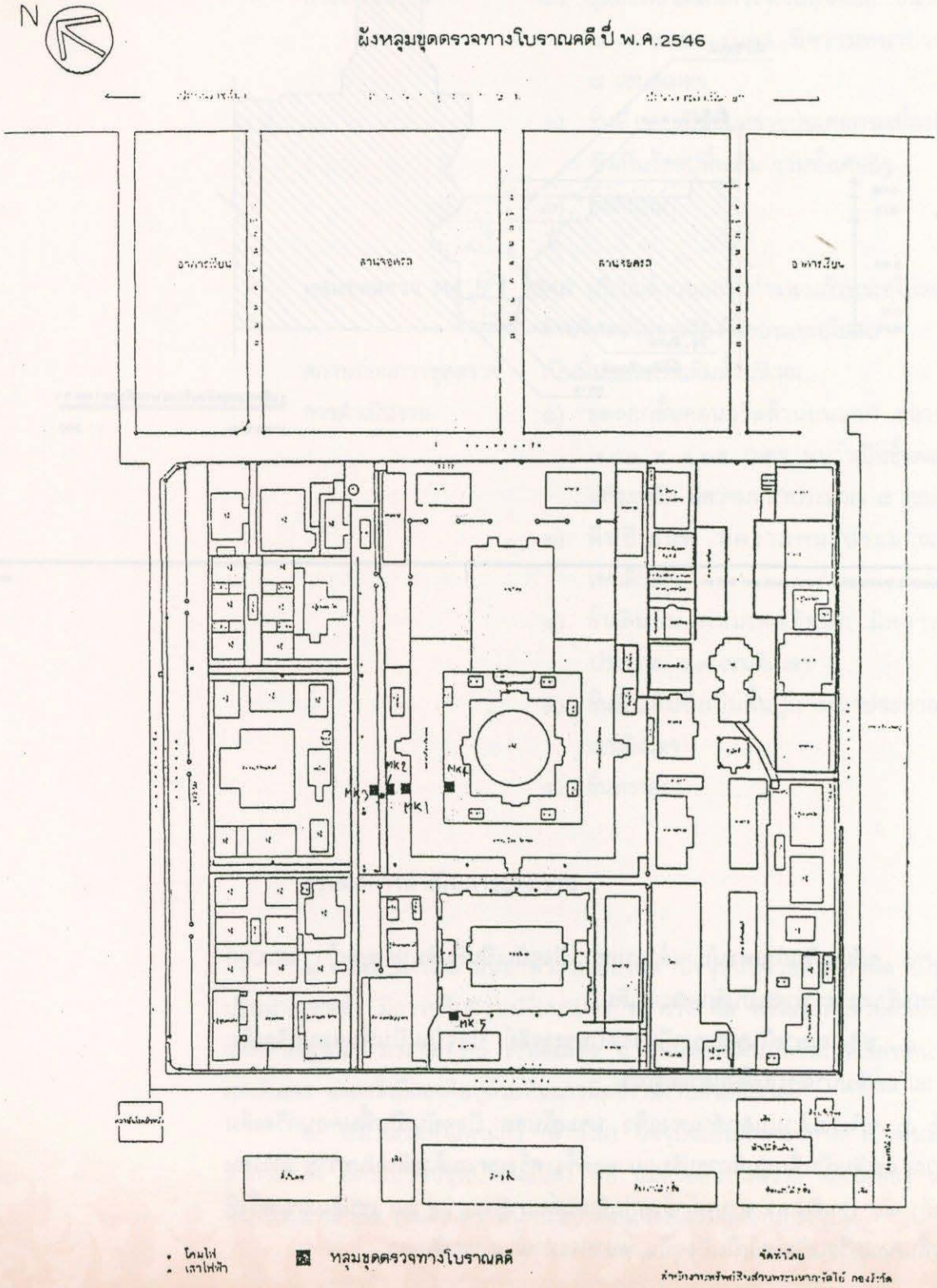
GATEWAY NATURAL TRANSLUCENT PAPER 90/95 gm² SIZE A4 Made in U.K.

๓. บริเวณริมกำแพงแก้ว (ด้านนอก) ปัจจุบันเป็นพื้นดินปูด้วยหญ้า และปลูกต้นไม้ใหญ่เป็นระยะ น่าจะเป็นลักษณะแต่เดิม

๔. บริเวณภายในพระระเบียงรอบพระเจดีย์ ปัจจุบันเป็นพื้นคอนกรีตเต็มทั้งบริเวณ แต่เดิมน่าจะเป็นพื้นปูด้วยอิฐเผา

๕. บริเวณด้านนอกกำแพงแก้ว พระอุโบสถ ปัจจุบันเป็นพื้นคอนกรีตเต็มทั้งบริเวณ แต่เดิมเป็นพื้นปูนมีการปรับถม ๒ ครั้ง ครั้งแรกถมด้วยดินปนทราย และเศษอิฐ สูงถึง ๔๓ เซนติเมตร ฉาบหน้าด้วยปูนซีเมนต์หนาประมาณ ๑๓ เซนติเมตร ครั้งที่ ๒ เป็นพื้นคอนกรีตเสริมเหล็กในปัจจุบัน หนาประมาณ ๘ เซนติเมตร

แผนที่วัดมกุฏกษัตริยาราม
ผังหลุมขุดตรวจทางโบราณคดี ปีพุทธศักราช ๒๕๔๖

การบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

ด้วยวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหารได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ดังนั้นในการดำเนินการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามจึงได้มีลิขิตวัดมกุฏกษัตริยารามลงวันที่ ๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ ขอความอนุเคราะห์ให้กรมศิลปากรดำเนินการสำรวจ ออกแบบ และควบคุมงานการอนุรักษ์ บูรณปฏิสังขรณ์เพื่อให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ และทรงคุณค่าทางศิลปะและประวัติศาสตร์สืบไป รวมทั้งขอความอนุเคราะห์งบประมาณดำเนินการด้วย และมีลิขิตวัดมกุฏกษัตริยารามที่ ๑๕/๒๕๔๖ ลงวันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๖ ขอความอุปถัมภ์ผู้ชำนาญการจากกรมศิลปากรไปช่วยให้คำแนะนำสถาบันราชภัฏสวนสุนันทาที่ทางวัดขอความอุปถัมภให้ช่วยสำรวจเขียนแบบสภาพของอาคารเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส เพื่อเป็นรูปแบบให้กรมศิลปากรใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดรูปแบบการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ ระหว่างนี้ทางกรมศิลปากรได้มอบหมายให้สำนักสถาปัตยกรรมและหัตถศิลป์ดำเนินการออกแบบบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ (ระยะที่ ๒) ต่อจากการบูรณปฏิสังขรณ์ส่วนหลังคาและส่วนประดับตกแต่งหลังคาที่ดำเนินการไปเมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๔ ซึ่งนายจุมภฏ ตรัสศิริ นายช่างโยธา ๗ กลุ่มออกแบบสถาปัตยกรรมและบูรณะโบราณสถาน ได้เสนอการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ (ระยะที่ ๒) เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ (โดยระบุว่าในส่วนของการบูรณปฏิสังขรณ์ใหญ่หมดทั้งวัดอยู่ระหว่างการสำรวจเขียนแบบของสถาบันราชภัฏสวนสุนันทา) ดังนี้

- ฝ้า เพดานภายนอกให้กระสวนลาย ขูดลอกสีเดิม และทาสีเขียนลายใหม่ตามรูปแบบเดิม
- ซุ้มหน้าต่างให้กะเทาะออก และกระสวนรูปแบบซุ้มหน้าต่างวิหาร นำมาเป็นต้นแบบสำหรับปั้นใหม่ ปิดทองประดับกระจกใหม่ทั้งหมด
- ลายรดน้ำ ให้กระสวนลายเดิมและเขียนใหม่
- ปูนฉาบผนัง ซ่อมแซมเฉพาะส่วนที่ชำรุด
- ศาลาหน้าและหลังวิหารให้รื้อถอนออก
- พื้นระเบียง ให้รื้อหินขัดเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผาหน้าวัว ๑๓ นิ้ว ตามเอกสารหลักฐานเดิม
- พื้นลาน เนื่องจากยังคงมีการใช้งานหนัก ให้ใช้หินแกรนิตเป่าไฟ
- กำแพงแก้ว ระบุเป็นวัดกษัตริย์สร้าง มิได้มีจุดมุ่งหมายให้เป็นที่ไว้อัฐิของชาวบ้านจึงให้ย้ายอัฐิไปไว้ที่อื่น
- การเปิดฐานกำแพงควรทำเมื่อมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ และระบบระบายน้ำรวมแล้ว

- ซุ้มเสมา ซ่อมผิวปูนฉาบ ขัดผิวปูนตำ

ที่ประชุมงานสถาปัตยกรรมและบูรณะโบราณสถาน ครั้งที่ ๕/๒๕๔๖ วันจันทร์ที่ ๑๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๖ มีมติเห็นชอบตามที่นายจุมภฏ ตรัสศิริ เสนอ และเห็นสมควรให้หาหลักฐานรูปถ่ายซุ้มประตูพระอุโบสถเดิม และเตรียมรูปเปรียบเทียบซุ้มหน้าต่างพระวิหารนำเสนอคณะกรรมการวิชาการเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากรซึ่งที่ประชุมคณะกรรมการวิชาการเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๖ วันอังคารที่ ๒๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ ให้ความเห็นชอบตามมติดังกล่าว และเพิ่มเติมโดยให้ปรับระดับพื้นบริเวณทั้งหมด ภายในกำแพงแก้ว (เขตพุทธาวาส) ให้เป็นไปตามระดับพื้นเดิม จัดทำระบบระบายน้ำรวม และรื้อสิ่งก่อสร้างห้องน้ำภายในกำแพงแก้วออก และในอนาคตหากสามารถดำเนินการได้ ให้รื้อสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น ศาลาสวดศพต่างๆ ให้กลับสู่สภาพของแท้ดั้งเดิมมากที่สุด

สำนักสถาปัตยกรรมได้เสนอแบบการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ (ระยะที่ ๒) วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร เสนออธิบดีกรมศิลปากร ให้ความเห็นชอบแบบการบูรณปฏิสังขรณ์ฯ และการประมาณราคากลาง เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๖ ซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรให้ความเห็นชอบ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๖ กรมศิลปากรได้มีหนังสือแจ้งมติคณะกรรมการวิชาการเพื่อการอนุรักษ์โบราณ-

ภายในพระอุโบสถ

พระอุโบสถ

สถานและอนุญาตวัดมกุฏกษัตริยาราม ให้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถได้ตามหนังสือกรมศิลปากรที่ วธ ๐๔๐๖/๔๗๔๗ ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖

รายการประกอบแผนการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ (ระยะที่ ๒) วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร ระบุถึงลักษณะสถาปัตยกรรม สภาพก่อนการอนุรักษ์และแนวทางการอนุรักษ์ ฝ้า พาไล ประตู หน้าต่าง ผนัง เสา ระเบียง พื้นระเบียง พื้นลาน และกำแพงแก้ว ของพระอุโบสถไว้ดังนี้

ลักษณะสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ระหว่างวิหารคดกับกำแพงหลังวัดและกำแพงกั้นเขต หันหน้าไปยังทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งอยู่บนฐานสองชั้น สูง ๒ ศอกและ ๑ ศอก ตามลำดับ ผนังพระอุโบสถหนาราว ๒ ศอก วัดส่วนในได้กว้าง ๓ วา ๗ นิ้ว ยาว ๗ วา ๑๐ นิ้ว นับได้ ๕ ห้อง ด้านหลังมี ๒ ประตู มีบันไดเรียบข้างละ ๒ บันได หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบ ใช้ปูนปั้นเป็นรูปนาคแทนช่อฟ้าใบระกา ที่หน้าบันประดับรูปมหามงกุฎท่ามกลางลวดลาย กรอบประตูหน้าต่างเป็นปูนปั้นลายกระหนกปิดทองประดับกระจก ด้านบนทำเป็นรูปมหามงกุฎปิดทองประดับกระจกคล้ายที่พระวิหาร บานประตูหน้าต่างด้านนอกลงรักปิดทองลายรดน้ำ มีเสาระเบียงสี่เหลี่ยมกว้าง ยาว ๑ ศอก จำนวน ๒๔ ต้น และมีกำแพงแก้วเชื่อมระหว่างเสาระเบียงกับพระอุโบสถ

ภายในพระอุโบสถ พื้นปูด้วยหินอ่อน ตอนหลังระหว่างประตูตั้งบุษบกทอง มีฐานสูงจากพื้นราว ๒ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๒ ศอก ยาว ๓ ศอก ยอดสูงเกือบจรดเพดาน ที่เพดานเขียนลายทองล่องชาด เป็นรูปดาวล้อมเดือน หรือดาวนพเคราะห์ และมีโคมไฟเป็นตะเกียงน้ำมัน ๓ ช่อ ช่อละ ๔ ดวง ภายในพระอุโบสถเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้เป็นตอนๆ ตั้งแต่บนกรอบหน้าต่างขึ้นไปถึงเพดาน ที่บานประตู และหน้าต่างข้างในเขียนพระสูตรที่เป็นคาถาด้วยอักษรขอมบรรจง

พระวิหาร เป็นวิหารใหญ่ ๗ ห้อง หลังคามุขลดมีเฉลียงโดยรอบ สร้างขึ้นบนฐานสองชั้น มีเสากลมใหญ่ตั้งบนฐานชั้นล่างรับหลังคาชั้นลดข้างบนโดยรอบรวม ๒๘ ต้น ด้านหน้าชั้นล่างมีบันได ๒ ข้าง ส่วนชั้นบนมีบันได ๓ บันได

ผนังพระวิหารหนาราว ๒ ศอก มีประตู ๔ ประตู มีหน้าต่างข้างละ ๗ ช่อง กรอบประตูหน้าต่างด้านนอกปั้นเป็นลายดอกไม้ด้วยปูน เปิดส่วนข้างบนทำเป็นพานแว่นฟ้าซ้อนกันตั้งอยู่บนช้าง ๓ เศียรรองรับ เลข ๔ มีพระมหามงกุฎครอบและมีฉัตร ๙ ชั้นปักอยู่ ๒ ข้าง ปิดทองประดับกระจกทั้งประตูและหน้าต่าง ส่วนบานประตูและหน้าต่างทำด้วยไม้สักขนาดใหญ่ลงรักปิดทอง ลายรดน้ำ หลังคา ๓ ลด มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ ที่หน้าบันทำเป็นลายกระหนกล้อมพระมหามงกุฎ ส่วนข้างบนใช้ปูนปั้นหัวนาค และตัวนาคแทนช่อฟ้าใบระกา

ภายในพระวิหารมีเสา ๑๒ ต้น ข้างล่างประดับด้วยหินอ่อนขึ้นไปราวต้นละ ๒ ศอก ข้างบนถือปูนเขียนลวดลายหลากสีเป็นปริศนาธรรม คือ นับจากข้างหน้าเข้าไปเป็นคู่แรกสีดำคล้ำ คู่ที่ ๒ สีเขียวคราม คู่ที่ ๓ สีแดง คู่ที่ ๔ สีเหลือง คู่ที่ ๕ สีนวล คู่ที่ ๖ สีนวลขาว หมายความว่าที่อยู่ไกลพระออกไปจิตใจก็มืดมัว ยิ่งใกล้เข้าไปจิตใจก็สว่างขึ้นโดยลำดับ

พระเจดีย์ใหญ่ ตั้งอยู่ท่ามกลางวิหารคด สูง ๒๐ วา วัดรอบองค์ ๒๕ วา ๓ ศอก ๓ นิ้ว ฐานพระเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสูงราว ๖ ศอก กว้างยาวด้านละ ๑๐ วา ๓ ศอก ๓ นิ้ว วัดโดยรอบกว้างยาว ๔๑ วา ๑ คืบ ข้างบนมีกำแพงแก้วสูงราว ๒ ศอกโดยรอบ ฐานบันไดยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน ลานพระเจดีย์ข้างบนและข้างล่างปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว

วิหารคด ก่อเชื่อมกับพระวิหาร ๒ ข้าง ตรงมุมหลังคาลดยื่นออกไป ๒ ข้าง ข้างละ ๗ วา ๒ ศอกเศษ หักมุมยาวข้างละ ๑๗ วาเศษ เป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส ที่ระเบียงพระวิหารกับวิหารคดมีประตู ๒ ข้าง ส่วนตัววิหารคดด้านข้างและด้านหลังมีประตูมุขยื่นออกไปทั้ง ๓ ด้าน ภายในหลังคาโดยรอบมีห้องโถง ๕๖ ห้อง ด้านที่ติดกับพระวิหารข้างละ ๔ ห้อง ด้านข้างและด้านหลังข้างละ ๑๖ ห้อง แต่เปิดเป็นประตู ๓ ห้อง คงเหลือเป็นห้อง ๕๓ ห้อง หลังคาเดิมมุงด้วยกระเบื้องดินเผาพื้นทำเป็น ๒ ลด ปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว

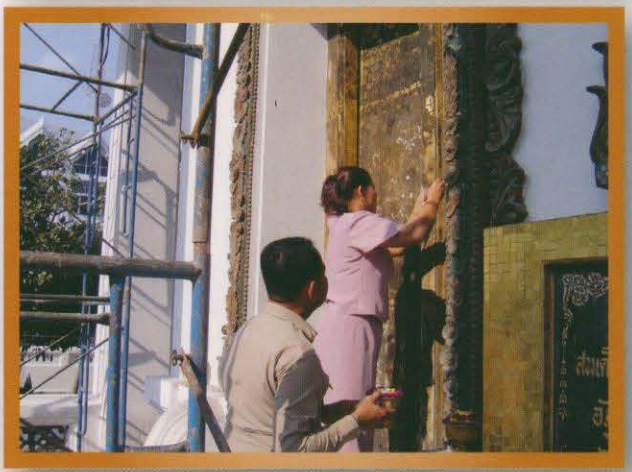
ประตูพระอุโบสถ

พิธีบวงสรวงก่อนดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์

ก่อนดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม คณะกรรมการดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้จัดพิธีบวงสรวงเพื่อเป็นสิริมงคล เป็นขวัญกำลังใจแก่คณะทำงาน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการร่วมสำรวจตลอดจนผู้ที่ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๖ เวลา ๙ นาฬิกา มีพลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ องคมนตรี ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ฝ่ายฆราวาส เป็นประธานในพิธี มีคณะกรรมการดำเนินการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์ฯ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานโครงการฯ และคณะช่างเข้าร่วมพิธีโดยพร้อมเพรียงกัน

ในการดำเนินบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานตามโครงการฯ ผู้รับจ้างดำเนินการตามข้อกำหนดการทำงาน ดังนี้

๑. ก่อนเริ่มบูรณะ ขณะบูรณะ และเมื่อบูรณะเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้รับจ้างต้องบันทึกภาพ อัดขยายภาพ ขนาด ๕ นิ้ว x ๗ นิ้ว พร้อมเขียนคำอธิบายภาพไม่น้อยกว่า ๒๐ ภาพ จัดใส่แฟ้มหรือเข้าเล่ม จำนวน ๓ ชุด ส่งมอบคณะกรรมการตรวจการจ้างในวันตรวจรับงานงวดสุดท้าย

๒. ผู้รับจ้างต้องจัดหาช่างที่มีฝีมือดีและมีความชำนาญงานตรงกับหน้าที่ของงานแต่ละประเภทมาบูรณะงานนี้ให้ถูกต้องตามหลักวิชาในแต่ละประเภทของงานนั้นๆ ให้ถูกต้อง

๓. ผู้รับจ้างต้องทำนั่งร้านให้มั่นคงแข็งแรง และสามารถให้ผู้รับผิดชอบโครงการและเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมงานขึ้นไปตรวจสอบงานได้อย่างสะดวก

๔. ผู้รับจ้างต้องแต่งตั้งหัวหน้าผู้ควบคุมงานอยู่ประจำ ณ ที่ก่อสร้าง และเป็นผู้แทนเท่ากับเป็นผู้รับจ้างเอง หากผู้รับผิดชอบโครงการหรือผู้ควบคุมงานสั่งงานส่วนใดก็ถือว่าสั่งกับผู้รับจ้างเองโดยสมบูรณ์ ซึ่งคำสั่งนั้นอยู่ในขอบเขตของงาน

๖. ผู้รับจ้างต้องศึกษา ทำความเข้าใจในรูปแบบและรายการประกอบแบบให้เข้าใจในข้อกำหนดในการปฏิบัติงานทุกหัวข้ออย่างละเอียด ถี่ถ้วน หากปรากฏว่ารูปแบบและรายการไม่ตรงสอดคล้องกัน จะต้องหารือผู้ควบคุมงานหรือคณะกรรมการตรวจการจ้างพิจารณาให้คำแนะนำก่อนปฏิบัติงาน

๗. การปฏิบัติงานบูรณะ ผู้รับจ้างจะต้องยึดถือรูปแบบสถาปัตยกรรมศิลปกรรมของเดิมเป็นเกณฑ์ หากไม่ตรงกับรูปแบบรายการต้องให้คณะกรรมการเป็นผู้วินิจฉัยว่าจะดำเนินการเช่นไร

๘. ก่อนส่งมอบงานงวดสุดท้าย ผู้รับจ้างต้องทำความสะอาดพื้นที่และสิ่งก่อสร้างให้สะอาด เรียบร้อย จนเป็นที่น่าพอใจแก่ผู้ว่าจ้าง จึงจะส่งงานงวดสุดท้ายได้

๙. ภายหลังจากการดำเนินการอนุรักษ์ ให้ผู้รับจ้างจัดทำแบบ As Built Drawing แสดงสภาพโบราณสถานภายหลังการอนุรักษ์ ประกอบด้วย ผังพื้น รูปด้าน ๔ ด้าน รูปตัด และแบบขยาย ตามความจำเป็น ประกอบกับรายงานการอนุรักษ์ ซึ่งจะต้องบันทึกรายละเอียดการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนอย่างครบถ้วนพร้อมภาพประกอบที่ชัดเจนในทุกขั้นตอน เพื่อใช้เป็นเอกสารสำคัญในการศึกษาค้นคว้าและเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ของการบูรณะโบราณสถานต่อไป โดยผู้รับจ้างจะต้องส่งรายงาน พร้อมแบบหลังการอนุรักษ์ต้นฉบับ สำเนาขนาดเท่าจริง ๑๐ ชุด และบันทึกในแผ่น CD – ROM ๓ ชุด

วัสดุที่นำมาใช้

๑. กระเบื้องดินเผา จะต้องเป็นกระเบื้องที่เผาสุกแกร่งได้มาตรฐานมีคุณภาพดี ผิวเรียบสีสม่ำเสมอ ไม่โก่งงอบิดเบี้ยว หรือแตกร้าว

๒. หินลูกนอนบันได ที่จะนำมาใช้ซ่อมเปลี่ยนต้องเป็นหินชนิดเดิมหรือที่มีคุณสมบัติผิวสัมผัสหิน สีของหินใกล้เคียงกับวัสดุดั้งเดิมให้มากที่สุด เช่น อาจใช้หินแกรนิต ไม่ขัดผิวมัน ที่มีความหนา ขนาด และรูปแบบเช่นเดียวกันกับของดั้งเดิม ผู้รับจ้างจะต้องเลือกหินที่เนื้อแกร่ง ไม่หลุดร่อน สภาพสมบูรณ์ไม่มีรอยแตกบิ่นร้าว ลูกนอนแต่ละขั้นจะต้องใช้หินเต็มแผ่น ไม่มีรอยต่อ

๓. ไม้ ใช้ไม้สัก ที่มีคุณภาพดี ไม่ใช้ไม้ที่เป็นแก่น กระพี้ คดงอเป็นรู เป็นตา บิดเบี้ยว แตกร้าวหรือมีรอยมอด แมงกัดกินเนื้อไม้ รอยต่อไม้ทุกแห่งประกอบไม้ด้วยการเข้าเดือย อัดกาวให้สนิท และยึดด้วยตะปูเกลียวให้แข็งแรง โครงไม้บางแห่งที่ต้องการความแข็งแรงเป็นพิเศษยึดด้วยเหล็กหรือเหล็กฉากที่ทาสีกันสนิมแล้ว ไม้ทุกตัวที่นำมาใช้ผ่านการอบแห้ง

๔. ปูน

๔.๑ ปูนขาวหมัก ให้ใช้ปูนดิบ (CaO) ที่ได้จากการเผาหินปูน ($CaCo_3$) ด้วยความร้อนสูงมาดำเนินการดังนี้

- ย่อยปูนดิบ โดยทุบปูนดิบเป็นก้อนเล็กๆ ขนาดไม่เกิน Ø ๕ เซนติเมตร เพื่อลดความรุนแรงของปฏิกิริยาขณะดำเนินการหมัก

- หมักปูน โดยนำปูนดิบที่ย่อยแล้วใส่ในภาชนะตามปริมาณที่ต้องการไปวางในบ่อหมัก ใส่น้ำจืดที่สะอาดลงไปให้น้ำท่วมสูงกว่าปูนไม่น้อยกว่า ๑ นิ้ว หลังเกิดปฏิกิริยาปูนดิบแตกตัวจนละเอียดทิ้งไว้จนปฏิกิริยาสิ้นสุด น้ำจะแห้งเหลือเป็นปูนขาวเหนียว ($CaO_2 H_2$) นำมาหมักครั้งที่ ๒ โดยเอาปูนขาวเหนียวขึ้นจากบ่อ ล้างน้ำร่อนผ่านตะแกรงขนาด ๕ x ๕ มิลลิเมตร เพื่อกรองเอาเศษวัสดุก้อนปูนที่ไม่เกิดปฏิกิริยาออก นำปูนที่ได้ไปหมักในบ่ออีกครั้ง โดยรักษาระดับน้ำให้ท่วมปูนไว้ไม่น้อยกว่า ๑ นิ้ว เป็นเวลาอย่างน้อย ๑ เดือน ปูนที่ได้เรียกว่า ปูนหมัก เมื่อจะนำไปใช้ให้ถ่ายน้ำปูนออก โดยน้ำปูนนี้สามารถนำไปสลัดใส่ผนังที่จะทำการฉาบเพื่อเร่งผลให้ปูนฉาบแข็งตัวเร็วขึ้นได้

๔.๒ ปูนตำ ได้แก่ส่วนผสมของ ปูนหมัก กระดาษสา น้ำและวัสดุอื่นๆ เช่น น้ำตาลอ้อย มีขั้นตอนในการเตรียมดังนี้

- ตากปูนหมัก นำปูนหมักมาปั้นเป็นก้อน ขนาด Ø ประมาณ ๔ นิ้ว ไปตากแดด ๑ วัน จนแห้ง

- การตำ นำปูนที่แตกแห้งแล้วไปตำในครกด้วยไม้ ผสมกระดาษสาหรือกระดาษฟางผสมน้ำพอประมาณ ตำให้เนื้อปูนและกระดาษผสมเข้ากันเป็นเนื้อเดียวและมีความเหนียวพอเหมาะกับการนำไปใช้

- การหมัก นำปูนตำที่ได้ใส่ถุงพลาสติก ขนาดพอเหมาะมัดให้แน่น ไม่ให้อากาศเข้า นำไปวางในภาชนะใส่น้ำให้ท่วม หมักต่อไปอีกอย่างน้อย ๒ อาทิตย์ จึงจะนำไปใช้ได้

๔.๓ ปูนซีเมนต์ ใช้ปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ ประเภทที่ ๑ หรือปูนซีเมนต์ผสมที่ได้มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม

๕. ทราย ต้องเป็นทรายน้ำจืด สะอาดไม่มีสิ่งเจือปน เนื้อหยาบ คมแกร่ง ในการนำไปใช้ร่วมกับปูนควรผสมทรายหยาบและทรายละเอียดในอัตราส่วน ๒ - ๓ ส่วนต่อ ๑ ส่วน

๖. วัสดุอื่นๆ

๖.๑ ซิลิโคนเรซิน เป็นสารกันซึมที่จะช่วยปกป้องผิววัสดุจากน้ำแต่ยังคงระบายความชื้นจากภายในได้ ให้ใช้ที่เป็นส่วนผสมของไซเลนและไซลอกเซน

๖.๒ สีอะคริลิค ให้ใช้ชนิดที่มีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถระบายความชื้นได้ เช่น เบเยอร์ไลท์ ๓๖๕ ของเบเยอร์ หรือคุณสมบัติเทียบเท่า

๖.๓ น้ำยารักษาเนื้อไม้ เป็นวัสดุใหม่และได้มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (มอก.) และใช้งานต้องตามคำแนะนำของผู้ผลิต

การนำเอาปูนหมักและปูนตำมาใช้

๑. ปูนสอ ส่วนผสม ปูนหมัก ๑ ส่วน
ทราย ๔ ส่วน
เติมน้ำเล็กน้อยเพียงพอแค่ให้สะดวกในการใช้งานเท่านั้น อาจผสมน้ำกาวให้มีความเหนียวพอประมาณ

๒. ปูนฉาบ ควรฉาบปูนชั้นบางๆ หลายชั้น ส่วนใหญ่นิยมฉาบ ๓ ชั้น ประกอบด้วยส่วนผสม ๓ ประเภท ดังนี้

- ปูนฉาบชั้นที่ ๑ - ๒ ส่วนผสม ปูนหมัก ๑ ส่วน
ทราย ๓ - ๔ ส่วน
น้ำกาวและน้ำอ้อย
- ปูนฉาบชั้นที่ ๓ ส่วนผสม ปูนหมัก ๑ ส่วน
ทราย ๒ ส่วน
น้ำกาวและน้ำอ้อย
- ปูนฉาบผิวนอก ใช้ปูนตำผสมน้ำกาว

๓. น้ำปูนสำหรับอัดฉีด คือ น้ำปูนที่ใช้ในการอัดฉีดเข้าไปในรอยแตกร้าว โพรงที่อาจพบได้ขณะการตรวจสอบสภาพของโบราณสถาน เมื่อดำเนินการสกัดปูนฉาบซีเมนต์เดิมออก ให้ใช้อัตราส่วนผสม ดังนี้

ปูนหมัก ๑ ส่วน

ทรายละเอียด ๑ ส่วน

ก่อนฉีดน้ำปูน ให้ฉีดน้ำสะอาด ชะล้างฝุ่นละอองต่างๆ และป้องกันไม่ให้วัสดุก่อสร้างของโบราณสถานดูดซับน้ำในน้ำปูนเข้าไป ในการดำเนินการให้ใช้ปั๊มลมขนาดแรงดัน ๑๕๐ ปอนด์ / ตารางนิ้ว และถังโลหะบรรจุน้ำปูนพร้อมสายและหัวฉีดน้ำ ขนาด Ø ½ นิ้ว หรือตามความเหมาะสม

๑. การบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ

สภาพก่อนการบูรณะ

พุทธศักราช ๒๕๔๖ พระอุโบสถ โดยทั่วไปอยู่ในสภาพที่ดี เนื่องจากได้รับการบูรณะหลังคาและส่วนประดับตกแต่งทั้งหมดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๔ มีส่วนที่ชำรุดเสียหายบางส่วน คือ ส่วนที่ยังไม่ได้บูรณะ ได้แก่ ฝ้าเพดานภายใน ตัวไม้ยังอยู่ในสภาพดี สีและลายปิดทองดาวเพดานชีดจางและหลุดออกไปบ้างเนื่องจากน้ำรั่วซึม ฝ้าพาไลตัวไม้เสื่อมสภาพผุกร่อนเป็นส่วนมาก กรอบประตูหน้าต่างเป็นปูนปั้นลายกระหนก ข้างบนทำเป็นรูปพระมหามงกุฎ ทาสีน้ำตาลเข้มทับลวดลายเมื่อบูรณะในพุทธศักราช ๒๕๑๒ ผนังภายในภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังเสียหายลบเลือนไปบางส่วน ผนังภายนอกฉาบปูนทาสี ปูนฉาบเสื่อมสภาพเล็กน้อย บานประตูและหน้าต่างด้านในเขียนพระสูตร พื้นภายในปูด้วยแผ่นหินอ่อนอยู่ในสภาพดี สีผิวสึกกร่อนตามอายุการใช้งาน พื้นภายนอกปูแผ่นซีเมนต์ มีสภาพชำรุดแตกร้าวและทรุดบ้างเล็กน้อย กำแพงเชื่อมระหว่างเสาระเบียง และเสาระเบียงฉาบปูนทาสี มีปูนฉาบสึก ร่อนหลุดร่วงเล็กน้อย กำแพงแก้วและซุ้มเสมาอยู่ในสภาพดีมีการเจาะช่องบรรจุอัฐิไว้เป็นจำนวนมากด้านหน้าและด้านหลังของพระอุโบสถ ยังมีศาลาโถงอยู่ ๒ หลัง อยู่ในสภาพดี มีส่วนชำรุดบ้างเล็กน้อยมีการเจาะช่องบรรจุอัฐิไว้เป็นจำนวนมากด้านหน้าและด้านหลังของพระอุโบสถ มีศาลาโถงอยู่ ๒ หลัง อยู่ในสภาพดี พื้นโดยรวมระหว่างกำแพงแก้วกับพระอุโบสถ เป็นพื้นซีเมนต์ตีเส้น โดยรอบกำแพงแก้วเป็นพื้นซีเมนต์ถมสูงปิดฐานบัวไปบางส่วน

ฝ้าเพดานก่อนการบูรณะ

แนวทางการอนุรักษ์และการบูรณะ

๑.๑ ฝ้าเพดานภายนอก (ฝ้าพาไล)

เป็นฝ้าไม้ ทาสีแดงชาด เขียนลายดาวเพดานปิดทอง ตัวไม้ชำรุด ผุ กร่อน สีพื้นและลายดาวเพดาน เสื่อมสภาพ ซีดจาง

อนุรักษ์โดยการซ่อมเปลี่ยนไม้ฝ้าเพดานด้วยไม้สัก ขนาดเหมือนเดิม ทำสีพื้นแล้ว เขียนลายดาวเพดานใหม่ทั้งหมด

บูรณะโดยการกระสวนลอกลายดาวฝ้าเพดานของเดิมไว้ทั้งหมดแล้วขูดลอกสีเดิมออกจนถึงผิวไม้ ใช้น้ำยาลอกสี ซ่อมเปลี่ยนไม้ฝ้าเพดาน และไม้โครงหลังคาที่ชำรุด โดยใช้ไม้สักขนาดสัดส่วนตามแบบของเดิม ตัดต่อไม้โครงสร้างหลังคาตามรายละเอียดและวิธีการตัดต่อไม้ที่ผู้ออกแบบเห็นชอบ ไม้โครงสร้างภายในและหลังฝ้าเพดานทาน้ำยารักษาเนื้อไม้อย่างน้อย ๒ เที่ยว เมื่อซ่อมเปลี่ยนไม้และตรึงยึดปรับดีดจนมั่นคงแข็งแรงแล้ว ขัดผิวไม้ฝ้าเพดาน โดยไม่ต้องอุดโป๊วยาแนวรอยต่อไม้ เพื่อช่วยการระบายความร้อนภายในโครงสร้างหลังคา พื้นผิวฝ้าเพดาน ทาสีรองพื้นไม้ชนิดป้องกันเชื้อรา แล้วจึงทาสีทับหน้าด้วยสีน้ำมัน (แดงชาด) โดยทาทับอย่างน้อย ๒ เที่ยว แล้วเขียนลายดาวเพดานตามรูปแบบ ลักษณะและขนาดเหมือนของเดิม แล้วปิดทองลายฉลุฝ้าเพดาน และขื่อไม้ ด้วยทองคำเปลวร้อยเปอร์เซ็นต์

ฝ้าเพดานระหว่างการบูรณะ

ฝ้าเพดานระหว่างการบูรณะ

๑.๒ ประตู - หน้าต่าง

๑.๒.๑ บานประตู หน้าต่าง ภายนอก เขียนลายรดน้ำ เสื่อมสภาพ ซีดจาง

อนุรักษ์โดยกระสวนลวดลายของเดิม ซ่อมแซมผิวไม้ แล้วเขียนลายรดน้ำใหม่

บูรณะโดยการกระสวนลายรดน้ำที่บานประตู - หน้าต่างของเดิมไว้ทุกบาน บานที่ลวดลายขาดหายไปเขียนต่อเติมลายขึ้นใหม่ แล้วขูดลอกและขัดแต่งผิวรักเดิมของบานประตู หน้าต่าง ภายนอกทุกบานออก จนถึงผิวไม้ ไม้ส่วนใดผุ กร่อน ซ่อมตัดต่ออุดปะแล้วขัดแต่งผิวให้เรียบสม่ำเสมอกับผิวไม้เดิม ลงรัก เขียนลายรดน้ำบานประตู หน้าต่างใหม่หมดทั้ง ๑๔ บาน ตามลวดลายของเดิมที่ได้กระสวนไว้ โดยใช้ทองคำเปลวชนิดร้อยเปอร์เซ็นต์

๑.๒.๒ ซุ้มประตู - หน้าต่าง ประดับลวดลายปูนปั้นทาสีทอง ทำขึ้นใหม่เมื่อประมาณพุทธศักราช ๒๕๑๒

อนุรักษ์โดยสกัดลวดลายปูนปั้นออกทั้งหมด ขยายลายใหม่ตามหลักฐานจากภาพถ่าย และดูแบบอย่างลวดลายจากพระวิหาร ปั้นปูนลวดลายประดับซุ้มประตู - หน้าต่างขึ้นใหม่ด้วยปูนตำปั้นลายแบบอย่างโบราณ ปิดทองประดับกระจกตามลักษณะของแท้ดั้งเดิม

บูรณะโดยในส่วนของลวดลายปูนปั้นซุ้มประตู - หน้าต่าง สกัดส่วนที่ได้ปั้นต่อเติมขึ้นใหม่ออกทั้งหมด แล้วซ่อมแซมปูนฉาบขอบประตู - หน้าต่างให้สมบูรณ์ ด้วยปูนหมักแบบโบราณ เขียนแบบขยายลวดลายปูนปั้นขึ้นใหม่ โดยดูตัวอย่างของลวดลายปูนปั้นประดับซุ้มประตู - หน้าต่าง พระวิหาร ขยายแบบเท่าจริง ปั้นปูนลวดลายประดับซุ้มประตู - หน้าต่างใหม่โดยใช้ปูนหมัก ปูนตำ ปั้นลายแบบโบราณลงรักปิดทองประดับกระจก ลูกกรงเหล็กปิดช่องหน้าต่างทั้ง ๑๐ บาน ขัดลอกสีและสนิมออก ล้างทำความสะอาดคราบสนิม แล้วทาสีใหม่ด้วยสีน้ำเงิน

พระอุโบสถระหว่างการบูรณะ

๑.๓ ปูนฉาบผนัง เสา และระเบียง

ได้รับการซ่อมแซมโดยการฉาบปูนด้วยปูนซีเมนต์หลายส่วน บางส่วนปูนฉาบเสื่อมสภาพ สีหลุดร่อน

อนุรักษ์โดยการสกัดปูนฉาบซีเมนต์ออกทั้งหมด ขูดลอกสี แล้วฉาบปูนใหม่ ด้วยปูนหมักแบบโบราณ ซ่อมแซมผิวปูนด้วยปูนตำแบบโบราณทั้งหมด ลูกกรงกระเบื้องเคลือบปรุลายจีน ซ่อมเปลี่ยนส่วนที่ชำรุด

บูรณะโดยการสกัดปูนฉาบผนังภายนอกผนังเสา และปูนฉาบราวระเบียงส่วนที่ชำรุดและฉาบด้วยปูนซีเมนต์ออก มีความสูงโดยเฉลี่ยจากพื้นระเบียงประมาณ ๓ เมตร ขูดลอกสีเดิมออกทั้งหมด แล้วฉาบปูนซ่อมแต่งผิวปูนฉาบเดิมที่ผิวปูนเสื่อมสภาพเพื่อให้ผิวปูนยึดเกาะปูนตำได้ดี ซ่อมเปลี่ยนลูกกรงกระเบื้องเคลือบปรุลายจีน ให้ของใหม่ที่เปลี่ยนแทนของเดิมมีขนาด ลักษณะ และสีเคลือบเหมือนของเดิมหรือใกล้เคียง ผนังภายนอกด้านหน้าพระอุโบสถ สกัดปูนปั้นรูปใบเสมาออก รวมทั้งกรอบฐานสี่เหลี่ยมที่บุกระเบื้องโมเสก แล้วฉาบปูนปั้นลวดบัวใหม่ตามแบบ ผนังภายนอก ผนังเสา และผนังราวระเบียง ฉาบด้วยปูนหมัก แล้วขัดผิวด้วยปูนตำแบบโบราณ

ผนังและระเบียงระหว่างการบูรณะ

๑.๔ พื้นระเบียงและพื้นลาน

พื้นระเบียงปูด้วยแผ่นหินขัด พื้นลานปูด้วยแผ่นซีเมนต์ บันไดขัด

อนุรักษ์โดยปูพื้นระเบียงด้วยกระเบื้องหน้าวัว (ดินเผา) ตามลักษณะของแท้ดั้งเดิม พื้นลานต้องใช้งานหนักให้ปูด้วยหินแกรนิตผิวหยาบ ส่วนบันไดเปลี่ยนแผ่นหินแกรนิต

บูรณะโดยรื้อถอนศาลาทรงไทย ขนาด ๓.๐ x ๗.๐ เมตร โครงสร้าง คสล. ที่ก่อสร้างอยู่บนพื้นลานทั้ง ๒ หลังออก รื้อสกัดพื้นระเบียงหินขัด และพื้นลานปูนซีเมนต์ ออกทั้งหมด พร้อมขนเศษวัสดุนำไปทิ้งนอกวัด ขุดตรวจสอบหาระดับพื้นใช้งานดั้งเดิม โดยขุดริมผนังอาคาร ปรับระดับพื้นตามพื้นใช้งานเดิมตามหลักฐานที่พบพื้นระเบียง ปูพื้นใหม่ด้วยกระเบื้องดินเผา (หน้าวัว) ขนาด ๑๒ นิ้ว x ๑๒ นิ้ว* โดยการปูรองพื้นด้วยอิฐขนาดใหญ่ หนา ๒ ชั้นอิฐ สอด้วยปูนหมัก ก่อนปูอิฐ ถมทรายปรับบดอัดให้แน่นและได้ระดับ แล้วเทพื้น คสล. หนา ๐.๐๘ เมตร ผูกเหล็กตะแกรงกันร้าว Ø ๖ มม. @ ๐.๒๐ เมตร โดยเว้นขอบให้ห่างจากฐานบัวโดยรอบพระอุโบสถ กว้าง ๐.๓๐ เมตร แล้วปูด้วยกระเบื้องดินเผาขนาด ๑๒ นิ้ว x ๑๒ นิ้ว ส่วนตรงกลางพื้นลานให้ปูด้วยแผ่นหินแกรนิตสีดำในประเทศ บันไดเปลี่ยนเป็นหินแกรนิตสีดำในประเทศ

๑.๕ กำแพงและซุ้มเสมา

ฉาบด้วยปูนซิเมนต์ และเจาะผนังบรรจุอัฐิของประชาชนทั่วไปไว้รวมจำนวน ๑,๑๗๐ ช่อง (รวมทั้งบริเวณเสาและระเบียง)

อนุรักษ์โดยเจาะสกัดย้ายอัฐิที่ฝังอยู่ออกทั้งหมด เนื่องจากเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง ไม่มีวัตถุประสงค์ให้ใช้เก็บอัฐิ เมื่อย้ายออกแล้วนำบรรจุใส่กล่องโลหะ พร้อมเขียนชื่อ สกุล มอบทางวัดดำเนินการต่อไป แล้วซ่อมแซมปูนฉาบโดยปูนฉาบหมัก ขัดผิวปูนตำ

บูรณะโดยย้ายอัฐิที่ใส่บรรจุในผนังกำแพงแก้วออกทั้งหมด แล้วจัดเก็บในกล่องโลหะอย่างดีเขียนชื่อกำกับแต่ละกล่องส่งมอบวัดจัดเก็บในที่ที่เหมาะสมต่อไป กะเทาะปูนฉาบเดิมออก ซ่อมแซมก่ออิฐใหม่ปิดช่องใส่อัฐิ โดยก่ออิฐให้แนบสนิทกับอิฐเดิม เพื่อเสริมความมั่นคงแข็งแรงให้กับกำแพงแก้ว ซ่อมเปลี่ยนลูกกรงกระเบื้องเคลือบปรุลายจีน ทั้งส่วนที่ชำรุดและส่วนที่ถูกทำลายไปให้ครบถ้วนสมบูรณ์ตามแบบดั้งเดิมด้วย

---

*ต่อมาพระเทพปัญญากวี รองเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม มีหนังสือวัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ ๒/๒๕๔๗) ลงวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๔๗ ขอปรับวัสดุให้คงทนขึ้นตามความเห็นของศาสตราจารย์แน่งน้อย ศักดิ์ศรี ซึ่งได้ปรับเป็นปูหินอ่อนแทน

ลูกกรงเคลือบดินเผาหรือใกล้เคียงมากที่สุด ผนังกำแพงแก้ว ฉาบปูนหมัก ขัดผิวปูนตำประตูอัลลอยด์ของเดิม ขูดลอกสีเดิมออก แล้วทาสีใหม่ ให้มีความกลมกลืนกับตัวโบราณสถาน

การดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์

คณะกรรมการดำเนินโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม งานฝ่ายออกแบบและก่อสร้างประกวดราคาจ้างเหมาบูรณะพระอุโบสถ โดยได้เชิญบริษัทและห้างหุ้นส่วนจำกัด เสนอราคา รวม ๔ ราย ได้แก่

๑. บริษัท ศิวกรการช่าง จำกัด	เสนอราคา	เป็นเงิน ๘,๕๕๐,๐๐๐ บาท
๒. ห้างหุ้นส่วนจำกัด ส.บุญมีฤทธิ์ก่อสร้าง	เสนอราคา	เป็นเงิน ๖,๗๘๐,๐๐๐ บาท
๓. ห้างหุ้นส่วนจำกัด แซ่ฟ้า	เสนอราคา	สละสิทธิ์ไม่ยืนซอง
๔. บริษัท ปวช. ลิขิตก่อสร้าง	เสนอราคา	สละสิทธิ์ไม่ยืนซอง

ปรากฏว่าห้างหุ้นส่วนจำกัด ส.บุญมีฤทธิ์ก่อสร้าง เป็นผู้เสนอราคาต่ำกว่าราคากลางจึงได้เป็นผู้รับเหมาดำเนินการบูรณะพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

นายเอนก สิทธิประศาสน์ ประธานคณะกรรมการดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ทำสัญญาว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด ส.บุญมีฤทธิ์ก่อสร้างโดยนายเสงี่ยม บุญมีฤทธิ์ ทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นเงิน ๖,๗๘๐,๐๐๐ บาท (หกล้านเจ็ดแสนแปดหมื่นบาทถ้วน) ตามสัญญาเลขที่ ๑/๒๕๔๗ ลงวันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

ผู้รับจ้างได้ดำเนินการตามกระบวนการบูรณปฏิสังขรณ์ภายในวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๔๗ แล้วเสร็จบริบูรณ์ ภายในวันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๗ โดยผู้รับจ้างได้เก็บรายละเอียดลวดลายทอง บัวปูนปั้น พื้นทางเดิน บันไดและส่วนประกอบต่างๆ พร้อมจัดทำแบบขยายก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์ และได้บูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถตามผลการพิจารณาของคณะกรรมการวิชาการเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากร ดังนี้

๑.๑ ฝ้าเพดาน ซ่อมเปลี่ยนฝ้าเพดานส่วนที่ชำรุดให้กลมกลืนกับของดั้งเดิมโดยทั่วไป ทำความสะอาดและสงวนรักษาตามกรรมวิธีของการอนุรักษ์ศิลปกรรม ฝ้าพาไลซ่อมเปลี่ยนไม้ส่วนที่ชำรุด ทาสี ปิดทองใหม่ตามรูปแบบ ลักษณะดั้งเดิมทุกประการ ซึ่งผู้รับจ้างได้ซ่อมแซมไม้ฝ้าเพดานภายนอก ขัดแต่งทำสีฝ้าเพดานและลวดลายทองตามลักษณะรูปแบบของเดิมอย่างกลมกลืน

พระอุโบสถบูรณะแล้ว

๑.๒ ผนัง เสา พนักระเบียง กะเทาะปูนฉาบที่ชำรุด หลุดร่วง ซึ่งเป็นปูนฉาบปูนซีเมนต์จากการซ่อมแซมในอดีตออก ฉาบใหม่ด้วยปูนหมักอย่างโบราณ ขัดผิวด้วยปูนตำ ตรวจสอบ ซ่อมเปลี่ยนกระเบื้องเคลือบสี ปรุลายจีน ซึ่งผู้รับจ้างได้สกัดผิวปูนฉาบผนังและเสาภายนอกพระอุโบสถออกแล้ว ฉาบปูนผนังและเสาภายนอกพระอุโบสถใหม่ สกัดผิวบัวปูนปั้นฐานพระอุโบสถ ยกเว้นส่วนที่เก็บไว้เป็นตัวอย่างออกแล้วฉาบปูนทำบัวปูนปั้นฐานพระอุโบสถใหม่ สกัดผิวบัวปูนปั้นฐานระเบียงบนออก ยกเว้นส่วนที่เก็บไว้เป็นตัวอย่างแล้วฉาบปูนทำบัวปูนปั้นราวลูกกรงและฐานระเบียงบนใหม่ สกัดผิวบัวปูนปั้นราวบันไดบน ยกเว้นส่วนที่เก็บไว้เป็นตัวอย่างออก แล้วฉาบปูนทำบัวปูนปั้นราวบันไดบนใหม่

การเขียนลายรดน้ำบานหน้าต่าง

๑.๓ ประตู หน้าต่าง บานประตู บานหน้าต่าง เขียนลายรดน้ำใหม่ โดยกระสวนคัดลอกลายเดิม ส่วนปูนปั้น ซุ้มประตู บานหน้าต่าง สกัดของเดิมออกปั้นปูนลวดลายซุ้มใหม่จากหลักฐานภาพถ่ายเก่า หรือรูปแบบจากปูนปั้นซุ้ม พระวิหาร ปิดทองประดับกระจกใหม่ทั้งหมด ซึ่งผู้รับจ้างได้จัดทำลวดลายบัวปูนปั้นซุ้มประตูและหน้าต่างแล้วปิดทองประดับกระจก จัดทำลวดลายรดน้ำบานประตูและหน้าต่าง

๑.๔ งานพื้นและบันได พื้นระเบียงรื้อสกัดพื้นกระเบื้องหินขัดออกทั้งหมด ปูกระเบื้องดินเผาขนาด ๑๓ นิ้ว x ๑๓ นิ้ว (กระเบื้องหน้าวัว) ยาแนวปูนหมักอย่างโบราณ พื้นลานภายในกำแพงแก้ว รื้อสกัดแผ่นซีเมนต์ออกทั้งหมด ปูด้วยแผ่นแกรนิตไม่ขัดมัน ขนาด ๑๓ นิ้ว x ๑๓ นิ้ว รองพื้นด้วยปูนหมักอย่างโบราณ เพื่อประโยชน์ของการใช้สอย พื้นบันได เปลี่ยนลูกนอนบันไดเป็นแผ่นแกรนิตไม่ขัดมัน ที่ได้ขนาดตามลูกนอนเพื่อการใช้สอย รื้อถอนศาลาคอนกรีตเสริมเหล็กแล้ว ปูพื้นด้วยแผ่นแกรนิตไม่ขัดมัน ซึ่งผู้รับจ้างได้สกัดรื้อกระเบื้อง พื้นระเบียง แล้วปูหินอ่อนพื้นระเบียง สกัดรื้อหิน

พื้นลานและบันไดระหว่างการบูรณะพระอุโบสถ

แกรนิตพื้นลาน เทคอนกรีตพื้นลาน แล้วปูหินแกรนิต พื้นลานใหม่ พร้อมทั้งรื้อถอนศาลาคอนกรีตเสริมเหล็กทรงไทย ๒ หลังลง

๑.๕ กำแพงแก้วและซุ้มเสมา กะเทาะปูนฉาบที่ชำรุด และส่วนที่ซ่อมแซมไว้ด้วยปูนซิเมนต์ออก ชะลออัฐิที่อยู่ในกำแพงแก้วและซุ้มเสมาออกจัดเก็บไว้ในที่ที่เหมาะสม เป็นการชั่วคราวเพื่อเตรียมย้ายไปอาคารเก็บอัฐิ และบำเพ็ญกุศล ประตูเหล็กอัลลอยด์เปลี่ยนสีเพื่อลดความชิงเด่น ซึ่งผู้รับเหมาได้สกัดผิว ฉาบปูนทำบัวปูนปั้นกำแพงแก้ว สกัดผิว ฉาบปูนทำบัวปูนปั้นฐานกำแพงแก้ว สกัดผิว ฉาบปูนทำบัวปูนปั้นรูปใบเสมา สกัดผิว ฉาบปูนทำบัวปูนปั้นราวบันไดล่าง

๑.๖ การปรับปรุงที่เก็บอัฐิบริเวณพระอุโบสถ จากการสำรวจช่องบรรจุอัฐิรอบพระอุโบสถ เพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์ พบช่องบรรจุอัฐิ ดังนี้

๑. ด้านหน้าพระอุโบสถ ๑ ช่อง บรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ อัฐิของหม่อมพุก เทวกุล ณ อยุธยา และอัฐิของหม่อมเจ้าหญิงวงศ์ทิพย์สุดา เทวกุล

๒. ด้านหลังพระอุโบสถ ๑ ช่อง บรรจุพระอัฐิของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีฯ (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) อัฐิของท่านผู้หญิงเสงี่ยม พระเสด็จสุเรนทราธิบดี และอัฐิของ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

๓. ศาลาด้านหน้าพระอุโบสถ ๖ ช่อง

๔. ศาลาด้านหลังพระอุโบสถ ๔ ช่อง

๕. เสาและระเบียงรอบพระอุโบสถ ๑๐ ช่อง

๖. กำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ (ด้านใน) ๑๐๕ ช่อง

๗. กำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ (ด้านนอก) ๑,๐๔๕ ช่อง

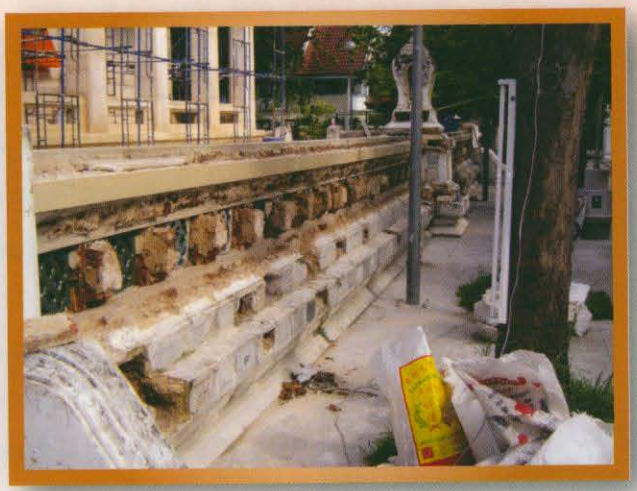
รวมช่องบรรจุอัฐิรอบพระอุโบสถทั้งหมด ๑,๑๗๒ ช่อง

ในส่วนของการปรับปรุงที่เก็บอัฐิที่ผนังหน้าพระอุโบสถ โดยปรับรูปแบบใหม่ให้กลมกลืนกับพระอุโบสถ โดยหากสามารถนำรูปธรรมจักรออกได้ก็ให้นำออก ซึ่งผู้รับเหมาได้ย้ายอัฐิออกมอบให้วัดเก็บรักษาแล้วปรับที่ผนังให้กลมกลืนกับพระอุโบสถ

๑.๗ งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

ทำความสะอาดและดำเนินการอนุรักษ์ด้วยแนวทางของการสงวนรักษาและต่อเติมน้อยที่สุด เพียงเพื่อให้เกิดความกลมกลืนและคงทน ซึ่งนายเอนก สิทธิประศาสน์ ประธานคณะกรรมการดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ทำสัญญาว่าจ้างนางยุพิน โสขุมา ทำการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและลายทองเพดานภายในพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นเงิน ๑,๐๙๙,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านเก้าหมื่นเก้าพันบาทถ้วน) ตามสัญญาจ้างเลขที่ ๓/๒๕๔๗ ลงวันที่ ๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๗

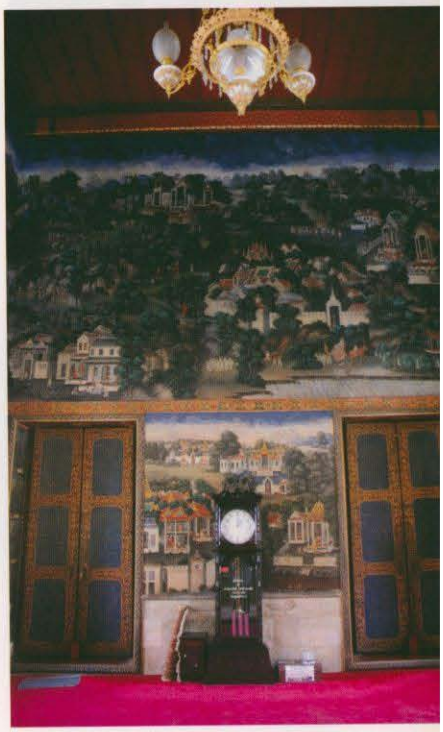
การปรับปรุงที่เก็บอัฐิบริเวณพระอุโบสถ

ผู้รับจ้างเริ่มทำงานภายในวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๔๗ ทำงานแล้วเสร็จสมบูรณ์ภายในวัน ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๗ โดยผู้รับจ้างปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังทุกด้านในพระอุโบสถ เริ่มจากทิศตะวันออก ทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก ตามกระบวนการดังนี้

- ทำบันทึกหลักฐานและทำความสะอาดด้วยน้ำและแอลกอฮอล์
- เสริมความมั่นคงให้กับชั้นสี ด้วยการฉีดกาวพาราลอยด์ แล้วผนึก ๑ ครั้ง
- ถมชั้นรองพื้นด้วยดินสอพองผสมกาวเม็ดมะขามในรอยชำรุด
- เขียนสีซ่อม โดยเติมสีที่ขาดหายไปในจุดเล็กๆ รอยชำรุดขนาดกลาง และในรอยชำรุดขนาดเล็กที่ต้องร่างภาพต่อเติม
- ฉีดปูนขาวหมักและกาวสังเคราะห์ในผนัง ฉาบปูนในรอยชำรุดเล็กๆ แล้วเสร็จเรียบร้อย

เมื่ออนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเสร็จแล้วจึงอนุรักษ์ลายทองดาวเพดานโดยปฏิบัติตามขั้นตอนดังนี้

- ทำความสะอาดลายทองเพดาน ด้วยน้ำสะอาดและแอมโมเนียคาร์บอเนต
- ติดทองตามหลักอนุรักษ์ในส่วนที่ชำรุดและปรับสีให้กลมกลืนกับของเดิมแล้วเสร็จเรียบร้อย

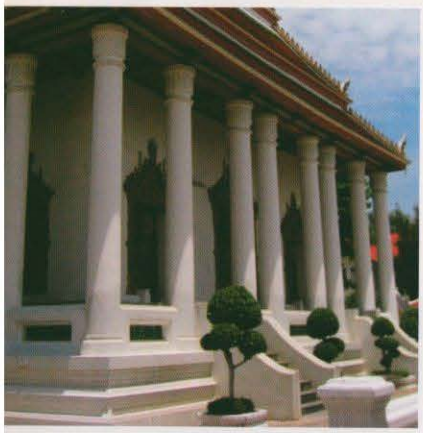
จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ

๒. การบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร

สภาพก่อนการบูรณะ

พระวิหารชำรุดเสียหายภายในเนื่องจากหลังคาชำรุดทรุดโทรมทำให้เกิดน้ำรั่วซึมเข้ามา ทำให้งานจิตรกรรมฝาผนัง และไม้ฝ้าเพดานตงและคานเกิดความเสียหาย

การดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์

ก่อนดำเนินการ

การบูรณะพระวิหาร ประกอบด้วย งานหลังคา งานฝ้าเพดาน งานผนัง งานเสา พนักระเบียงและราวบันได งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง งานอนุรักษ์จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่าง งานประตูและหน้าต่าง งานพื้นและบันได งานฟื้นฟูภูมิทัศน์โบราณซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ หลังคาและระบบกันซึมใต้หลังคา

เปลี่ยนกระเบื้องหลังคาทั้งหมด ตามรูปแบบเดิม รื้อถอนแผ่นสังกะสีกันรั่วซึมเดิมออก เพิ่มเติมระบบกันซึมใต้หลังคาใหม่โดยใช้การปูด้วยแผ่นยางกันซึมบนโครงสร้างใหม่ที่ทำขึ้นเป็นพิเศษ โครงหลังคาซ่อมเปลี่ยน ตัดต่อไม้ที่ชำรุด พร้อมปรับระดับตรึงยึดให้มั่นคงแข็งแรงและทาน้ำยา ป้องกันปลวก

๒.๒ เครื่องประดับตกแต่งเครื่องลำยองและหน้าบัน

ดำเนินการแล้วเสร็จ

กะเทาะปูนปั้นเครื่องลำยองเพื่อตรวจสอบรูปแบบดั้งเดิมตามที่พบรูปถ่ายเก่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือของ Karl Döhring ปั้นปูนประดับกระเบื้องใหม่ตามรูปแบบดั้งเดิม หน้าบันปูนปั้นปิดทองประดับกระจก ซ่อมแซมปูนปั้นที่ชำรุดปิดทองประดับกระจกใหม่

๒.๓ ฝ้าเพดาน ฝ้าเพดานภายใน

ซ่อมเปลี่ยนไม้ที่ชำรุด ทำความสะอาดสงวนรักษาตามกรรมวิธีของการอนุรักษ์ศิลปกรรม ด้วยการทำสีใหม่แล้วเขียนลวดลายดาวทอง ฝ้าพาไล ซ่อมเปลี่ยนไม้ส่วนที่ชำรุด ทาสีปิดทองใหม่ ปฏิสังขรณ์ตามรูปแบบลักษณะดั้งเดิม

๒.๔ ผนัง เสา พนักระเบียง

กะเทาะปูนฉาบซีเมนต์ออก ฉาบใหม่ด้วยปูนหมักขัดผิวปูนตำ

๒.๕ ประตู - หน้าต่าง

บานประตู - หน้าต่าง ด้านนอก เขียนลายรดน้ำใหม่ โดยให้กระสวนคัดลอกลายเดิม บานประตู - หน้าต่าง ด้านใน ทำความสะอาด สงวนรักษาตามกรรมวิธีของการอนุรักษ์ศิลปกรรม ปูนปั้นซุ้มประตู - หน้าต่าง ซ่อมแซมปูนปั้นให้สมบูรณ์ แล้วปิดทองประดับกระจกใหม่ทั้งหมด

๒.๖ พื้นและบันได

พื้นภายในทำความสะอาดขัดผิว ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด รักษาพื้นหินอ่อนเดิมไว้ พื้นภายนอก เปลี่ยนพื้นหินแกรนิตขัดมัน เป็นกระเบื้องดินเผา ๑๓ นิ้ว x ๑๓ นิ้ว (กระเบื้องหน้าวัว) ซึ่งเป็นวัสดุดั้งเดิม พื้นบันได กะเทาะขั้นบันไดหินแกรนิตขัดมันออก เปลี่ยนเป็นลูกนอนหินแกรนิตไม่ขัดมันสีเขียว ตามลักษณะดั้งเดิมแทน

๒.๗ การปรับปรุงระบบไฟฟ้า

จัดทำระบบฝังใต้ดิน เพิ่มโคมรอบระเบียง ถอดรื้อดวงโคม เต้าเสียบ สวิตช์ และสายไฟที่ติดตั้งปิดทับภาพจิตรกรรม เดินสายไฟ และติดตั้งดวงโคมใหม่ โดยแขวนจากขื่อหลังคา เต้าเสียบ และสวิตช์ ย้ายไปติดตั้งที่ผนังหินอ่อน เพิ่มโคมไฟส่องสว่างที่ส่วนพาไล

๒.๘ การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังและบานประตูหน้าต่างด้านใน อนุรักษ์ตามมาตรฐานของการอนุรักษ์ศิลปกรรม

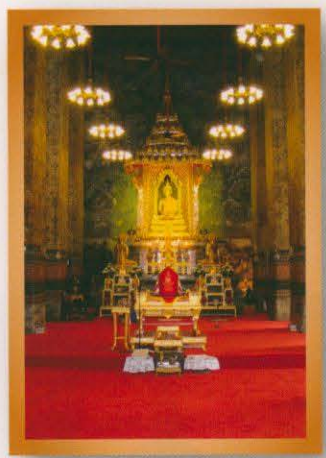
จิตรกรรมพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ รัชกาลที่ ๔ และพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ รัชกาลที่ ๕ ซึ่งแขวนประดับอยู่ด้านหลังพระประธานในพระวิหารนั้น ภาพพระบรมฉายาทิสลักษณ์ รัชกาลที่ ๔ จำนวน ๑ ภาพ ขนาด ๒๗๐ ฟุต x ๑๗๒ ฟุต เขียนด้วยสีน้ำมันบนผ้าใบ กรอบทำด้วยไม้ สภาพผ้าใบชำรุดฉีกขาดเป็นรอยกว้างชั้นสีกรอบแห้งหลุดร่อนเป็นบางแห่ง และภาพพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ รัชกาลที่ ๕ จำนวน ๒ ภาพ ขนาด ๑๙๔ ฟุต x ๑๑๕ ฟุต มีคราบฝุ่นจับหนาทำให้ภาพหม่นหมอง อนุรักษ์ให้มีสภาพมั่นคงและสมบูรณ์ดังเดิม

ในการอนุรักษ์ได้ตรวจสภาพและบันทึกหลักฐานจิตรกรรมลายเส้นก่อนและหลังการปฏิบัติงาน จากนั้นจึงทำความสะอาดด้วยน้ำสะอาดและน้ำยาเคมีเสริมความมั่นคงให้กับชั้นสีด้วยการผนึกชั้นสีที่หลุดร่อนและขาดการยึดเหนี่ยวเสริมให้มั่นคงด้วยขี้ผึ้งที่ผสมกาวอเลมิและคาม่า ผ้าใบที่ชำรุดขาดเป็นแผลใช้ผ้าใบเสริมด้านหลัง และยึดด้วยขี้ผึ้งผสมกาวอเลมิและคาม่า ถมชั้นรองพื้นด้วยดินขาวผสมกาวหนังกระต่ายปรับให้พื้นเรียบเสมอการเขียนสีซ่อม แล้วจึงเติมสีส่วนที่ขาดหายไปให้สมบูรณ์กลมกลืนกับของเดิม

อนึ่ง ภายในพระวิหารเมื่อการบูรณปฏิสังขรณ์แล้วเสร็จได้ดำเนินการปูพรมใหม่

ดำเนินการแล้วเสร็จ

๓. การบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์

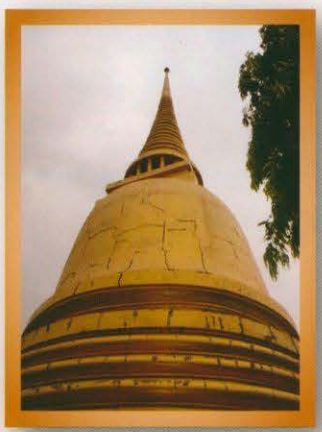
ในส่วนพุทธาวาส มีพระเจดีย์สร้างเป็นประธานของวัดตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างพระวิหารและพระอุโบสถล้อมรอบด้วยพระระเบียง รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๓๓ ฟ้าผ่ายอดพระเจดีย์หักลงมา จึงทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะใหม่ ติดสายล่อฟ้า และพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างพระมหามงกุฎสำริด กว้าง ๕๐ เซนติเมตร สูง ๑ เมตร วัดจากจอนสูง ๑.๔๕ เมตร ประดิษฐานเหนือยอดพระเจดีย์ และประกาศพระบรมราชโองการให้เรียกนามวัดว่า "วัดมกุฏกษัตริยาราม" ตามที่ได้รับพระราชทานในรัชกาลที่ ๔

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ทรงจ้างช่างชาวฝรั่งเศสหล่อพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาไว้ที่วังของท่าน ต่อมาพลโท พระยาวิชิต วงศ์วุฒิไกร ได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในพระวิหาร ซึ่งหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ทรงออกแบบสร้างซุ้มเพื่อประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ ทางด้านทิศตะวันออกของพระเจดีย์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๒ ซุ้มนี้มีขนาดกว้าง ๑.๒๐ เมตร ยาว ๑.๒๐ เมตร สูง ๕.๐๐ เมตร

ลักษณะสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงสถูปรูประฆังมีความสูง ๒๐ วา วัดรอบองค์ ๒๕ วา ๓ ศอก ๓ นิ้ว ฐานพระเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส ลักษณะเป็นฐานสิงห์สูงราว ๖ ศอก กว้างยาวด้านละ ๑๐ วา ๓ ศอก ๓ นิ้ว วัดโดยรอบกว้างยาว ๔๑ วา ๑ คืบ ข้างบนมีกำแพงพนักระเบียงสูงราว ๒ ศอกโดยรอบองค์พระเจดีย์ก่ออิฐ ฉาบปูนขาวหมัก ขัดผิวปูนตำมาแต่เดิม ภายหลังมีการซ่อมแซมผิวปูนฉาบด้วยปูนซีเมนต์ และทาสีทอง ฐานบันไดยื่นออกมาสี่ด้าน ลานพระเจดีย์ข้างบนและข้างล่างแต่เดิมปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว ฐานพระเจดีย์ประกอบด้วยฐานปัทม์และมาลัยเถาบัวลูกแก้ว ๓ วง รับบัวถลาและฐานบัวปากระฆัง ซึ่งเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงายใต้องค์ระฆัง เหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยมรับส่วนยอดของพระเจดีย์ประกอบด้วยก้านฉัตรและเสาหานกลม ๑๖ ต้น เทินรับบัวถลาปล้องไฉน ๒๐ ปล้อง และปลียอดส่วนบนสุดเป็นที่ประดิษฐานพระมหามงกุฎสำริด

ซุ้มพระบรมราชานุสาวรีย์ และซุ้มพระมีการสร้างต่อเติมขึ้น บริเวณบันไดทั้งสี่ด้านมีปูนซีเมนต์เป็นวัสดุหลัก ทาสีขาว

ก่อนดำเนินการ

สภาพก่อนการอนุรักษ์

เนื่องจากอายุการประดิษฐาน การบูรณปฏิสังขรณ์ที่ผ่านมาด้วยการซ่อมแซมด้วยปูนซีเมนต์ทั้งปูนฉาบองค์เจดีย์และราวพนักระเบียงส่งผลให้ ผิวปูนฉาบแตกร้าวและหลุดออกในบางจุดจนเห็นเนื้ออิฐ การทาสีทองที่องค์พระเจดีย์ไม่ช่วยปกปิดรอยชำรุดแตกร้าวและยังเปลี่ยนแปลงรูปแบบความเป็นของแท้ดั้งเดิมของพระเจดีย์

พื้นบานประทักษิณถูกปิดทับด้วยปูนซีเมนต์ ไม่สวยงามและปิดกั้นการระบายความชื้นส่วนฐานขององค์พระเจดีย์

หินลูกนอนขั้นบันได บางส่วนเสื่อมสภาพ สึกกร่อนตามกาลเวลา

ซุ้มประดิษฐานพระบรมรูปและซุ้มพระปูนปั้นชำรุด สีร่อนและมีคราบดำ

แนวความคิดในการอนุรักษ์

๑. ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอัญเชิญพระมหามงกุฎทองสำริดยอดพระเจดีย์ลงมาอนุรักษ์ซ่อมแซมและปิดทองใหม่ และปิดทองพระบรมราชานุสาวรีย์ใหม่ทั้งหมดเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒. องค์พระเจดีย์ ยึดถือแนวทางการรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิมตามพระราชดำริและแก้ไขปัญหาการเสื่อมสภาพ โดยย้อนกลับไปใช้วัสดุดั้งเดิม ได้แก่ การฉาบปูนขาวหมัก ขัดผิวปูนตำ พื้นปูกระเบื้องดินเผาหน้าวัว ยกเว้นส่วนซุ้มพระบรมรูปและซุ้มพระที่จะคงรักษาไว้แม้ว่าจะเป็นการต่อเติมในชั้นหลัง

๓. แก้ไขปัญหาจุดด้อยของวัสดุแบบโบราณด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อรักษารูปแบบและการใช้วัสดุแบบดั้งเดิมไว้

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ส.บุญมีฤทธิ์ รับจ้างบูรณะพระเจดีย์ในราคา ๔,๘๐๐,๐๐๐ บาท (สี่ล้านแปดแสนบาทถ้วน) ซึ่งมีรายละเอียดของการดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ดังนี้

๓.๑ ปิดทองมงกุฎสำริดยอดพระเจดีย์

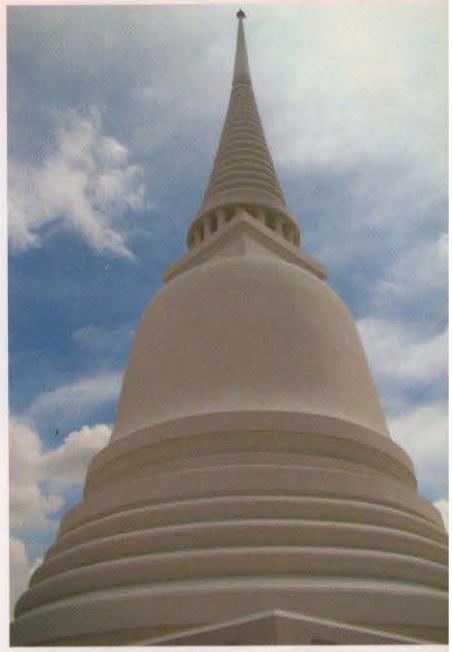
ซ่อมแซมพระมหามงกุฎสำริดให้เรียบร้อยและปิดทองใหม่ โดยอัญเชิญพระมหามงกุฎลงมาจากยอดพระเจดีย์ด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดความเสียหาย ทำความสะอาด อนุรักษ์ซ่อมแซม และปิดทองใหม่ทั้งหมด ตามรายละเอียดกรรมวิธีของมาตรฐานการอนุรักษ์ศิลปกรรมของกรมศิลปากร พร้อมบันทึกรูปแบบรายละเอียดสภาพก่อนและหลังการอนุรักษ์เสร็จแล้ว เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระมหามงกุฎกลับไปติดตั้งไว้บนยอดพระเจดีย์อย่างมั่นคงแข็งแรงตามเดิม และตรวจสอบและซ่อมแซมสายล่อฟ้าให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์

๓.๒ ปูนฉาบผนังองค์พระเจดีย์และราวพนักระเบียง

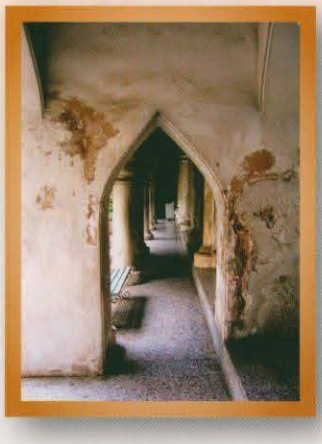
กะเทาะผิวปูนฉาบซีเมนต์ออก ฉาบใหม่ด้วยปูนหมักขัดผิวปูนตำสีขาวตามลักษณะดั้งเดิมของพระเจดีย์ โดยกะเทาะผิวปูนฉาบซีเมนต์เดิมออกทั้งหมด ซ่อมแซมงานก่ออิฐถือปูนที่ชำรุด เสียหาย ใช้อิฐที่มีขนาดเท่ากับของเดิม ปูนสอใช้ปูนขาวหมัก ฉาบผิวใหม่ด้วยปูนขาวหมัก และขัดผิวปูนตำทั้งหมด ซ่อมแซมรูปเทพนมที่ตั้งอยู่ตรงมุมของราวพนักระเบียงให้มีสภาพสมบูรณ์ เคลือบผิวปูนฉาบด้วยซิลิโคนชนิดที่เป็นส่วนผสมของไซเลนและไซลอกเซน ตามขั้นตอนวิธีการของบริษัทผู้ผลิต เพื่อประสิทธิภาพสูงสุดในการป้องกันและคราบตะไคร่

๓.๓ พื้นและบันได

พื้นลานประทักษิณ สกัดพื้นปูนซีเมนต์ออก ตรวจสอบร่องรอยระดับและวัสดุดั้งเดิม ทำพื้นใหม่เปลี่ยนเป็นพื้นปูอิฐ ๒ ชั้น สอด้วยปูนขาวหมัก ปูกระเบื้องดินเผาหน้าวัว ขนาด ๑๓ นิ้ว x ๑๓ นิ้ว ปูเฉียง ๔๕ องศา ยาแนวปูนขาวหมัก

ดำเนินการแล้วเสร็จ

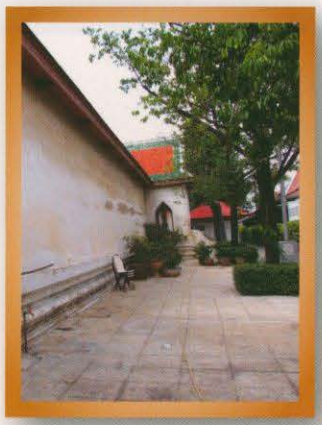
พระระเบียงภายใน

กว้างประมาณ ๑ เซนติเมตร โดยกระเบื้องดินเผาที่ใช้จะต้องคัดเฉพาะที่มีคุณภาพชั้นเลิศ เนื้อแกร่ง สีสม่ำเสมอ เผาด้วยความร้อนสูง ไม่บิดเบี้ยว

พื้นบันไดซ่อมเปลี่ยนลูกนอนเดิมที่เสื่อมสภาพ เป็นหินแกรนิตไม่ขัดมัน ส่วนที่สภาพดีสงวนรักษาไว้ตามกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ รื้อพื้นบันไดตามลักษณะดั้งเดิม โดยส่วนหินลูกนอนเดิมที่ยังมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ทำความสะอาดเสริมความมั่นคงแข็งแรงของเนื้อหิน ด้วยการพ่นด้วยน้ำปูนใส หินลูกนอนที่เสื่อมสภาพมาก ซ่อมเปลี่ยนใหม่ด้วยหินที่มีคุณสมบัติรายละเอียดผิวหินสีและความแกร่งใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุด อาจเลือกใช้หินแกรนิต ไม่ขัดผิวมันที่มีขนาดความหนาเท่ากันกับลูกนอนเดิม ลูกตั้งบันไดซ่อมตามรายละเอียดเช่นเดียวกันกับงานปูนฉาบผนัง เสร็จแล้วเคลือบผิวพื้นกระเบื้องดินเผาและหินลูกนอนบันไดด้วยซิลิโคน ชนิดที่เป็นส่วนผสมของไซเลนและไซลอกเซน ตามขั้นตอนวิธีการของบริษัทผู้ผลิต

๓.๔ ซุ้มประดิษฐานพระบรมรูปและซุ้มพระ

ปิดทองพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งองค์ตามเทคนิควิธีการของช่างศิลป์ ซ่อมแซมปูนปั้นที่ชำรุดให้สมบูรณ์ โดยลอกสีเดิมออก ตรวจสอบสภาพความเสียหายของผิวปูนฉาบและลายปูนปั้น ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดให้ครบถ้วนสมบูรณ์ โดยใช้ปูนซีเมนต์ ทาสีซุ้มทั้งหมด โดยใช้สีอะคริลิคอย่างดี มีความใกล้เคียงกับสีของปูนฉาบองค์พระเจดีย์

๔. การบูรณปฏิสังขรณ์พระระเบียง (วิหารคด)

สภาพก่อนการบูรณะ

พระระเบียง (วิหารคด) ภายในและภายนอก ชำรุดเสียหายเนื่องจากความชื้นของผนังปูน และปูนที่ใช้ในการบูรณะซ่อมแซมครั้งที่ผ่านๆ มา

พระระเบียงภายนอก

การบูรณปฏิสังขรณ์

๔.๑ หลังคามุงกระเบื้องดินเผาเคลือบ เปลี่ยนกระเบื้องหลังคาใหม่ทั้งหมด โดยมุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบ ลักษณะเดียวกันกับพระวิหาร

๔.๒ โครงหลังคาไม้ ทำการซ่อมเปลี่ยนตัดต่อ ทาน้ำยาป้องกันปลวก

๔.๓ ผนัง - เสา ทำการกะเทาะปูนออก ฉาบปูนหมักขัดผิวปูนตำ

๔.๔ พื้นหินขัด ทำการทุบสกัดออก ปูกระเบื้องหน้าวัว (ดินเผา) ขนาด ๑๓ นิ้ว x ๑๓ นิ้ว เคลือบผิวด้วยซิลิโคน

๔.๕ ฐานพระ ทำการทุบสกัดฐานที่ทำด้วยหินขัดออก แล้วทำฐานใหม่ด้วยหินอ่อน

๔.๖ ฝ้าเพดาน ซ่อมเปลี่ยนไม้ที่ชำรุด ทำสีใหม่

๔.๗ ห้องเฟี้ยม ซ่อมแซมไม้บานเฟี้ยม ทำสีใหม่ตามสีดั้งเดิม

๔.๘ รื้อถอนอาคารส่วนต่อเติม

๔.๙ งานปรับปรุงระบบไฟฟ้าแสงสว่าง

๔.๑๐ งานเสริมความมั่นคงแข็งแรงฐานราก

ภายในพระระเบียง

๕. การบูรณปฏิสังขรณ์ซุ้มประตูและกำแพงรอบส่วนพุทธาวาส

ซุ้มประตูด้านหน้าปฏิสังขรณ์ตามรูปแบบดั้งเดิมของซุ้มประตูตามหลักฐานภาพถ่ายเก่ามีหลักฐานภาพถ่ายเก่าจากหนังสือของ Karl Döhring ซุ้มประตูอื่นๆ ซ่อมแซมลายปูนปั้นให้สมบูรณ์ตามรูปแบบในปัจจุบัน สกัดแต่งปูนเดิมที่เสื่อมสภาพออก แก้ไขลายปูนปั้นที่ไม่งดงามและไม่กลมกลืนฉาบแต่งด้วยปูนหมัก ขัดผิวปูนตำกำแพง ซ่อมแซมปูนปั้นลวดบัว กะเทาะปูนฉาบเดิมที่เสื่อมสภาพและที่เป็นปูนซีเมนต์ออก ฉาบด้วยปูนหมัก ขัดผิวปูนตำ

๕.๑ กำแพงซ่อมแซมปูนปั้น ปูนฉาบ ฉาบปูนหมักขัดผิวปูนตำ

๕.๒ ซุ้มประตูด้านหน้า รื้อพื้นรูปแบบดั้งเดิม ตามหลักฐานภาพถ่ายโบราณ

๕.๓ ซุ้มประตูด้านอื่นๆ ซ่อมแซมลายปูนปั้นให้สมบูรณ์ตามรูปแบบในปัจจุบัน สกัดแต่งเนื้อปูนที่เสื่อมสภาพออก ฉาบใหม่ด้วยปูนหมักขัดผิวปูนตำ

๖. การอนุรักษ์ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์และปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในเขตพุทธาวาส

๖.๑ งานปรับปรุงบริเวณรอบพระอุโบสถ

๖.๑.๑ งานพื้น

รื้อพื้นระดับพื้นดั้งเดิมปูด้วยแผ่นหินแกรนิตแบบดั้งเดิมปรับระดับเชื่อมต่อกับอาคารศาลาต่างๆ ที่ยังคงไว้เพื่อการใช้สอยในปัจจุบัน

๖.๑.๒ งานระบบระบายน้ำ

งานก่อสร้างรางระบายน้ำ บ่อพักและติดตั้งปั๊มน้ำอัตโนมัติ

๖.๑.๓ งานปรับปรุงระบบไฟฟ้าและโทรศัพท์

เดินสายไฟฟ้า และโทรศัพท์ใต้ดิน ปรับปรุงไฟฟ้าส่องสว่าง และติดตั้งไฟส่องประดับพระอุโบสถ

๖.๑.๔ งานปรับปรุงบริเวณกุฏิลำดวน

ปรับปรุงพื้นที่เชื่อมต่อกับพระอุโบสถให้มีความเหมาะสมกลมกลืน

๖.๒ งานปรับปรุงลานภายในพระระเบียง

๖.๒.๑ งานรื้อย้ายต้นไม้ใหญ่

ขุดล้อมหรือตัดต้นไม้ใหญ่ที่มีผลต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานและมิใช่องค์ประกอบดั้งเดิมของภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ออกไป (ต้นอโศกอินเดีย ต้นมะม่วง ต้นชมพู่ ชมพู่มะเหมี่ยว)

๖.๒.๒ งานรื้อถอนห้องน้ำและศาลา

รื้อถอนส่วนต่อเติมที่มีผลต่อสภาพดั้งเดิมของโบราณสถาน ได้แก่ ห้องน้ำ และครัวศาลารอบพระเจดีย์ ทำการรื้อถอนอาคารห้องน้ำ ห้องเก็บน้ำแข็ง และศาลา โดยรื้อถอนห้องน้ำเดิม ห้องเก็บน้ำแข็งออกแล้วเสร็จ ตีผังบริเวณพื้นที่ก่อสร้าง ขุดลงเสาเข็มโครงสร้าง ขุดดินฝังบ่อบำบัด ๔ ถัง ทำแบบเทคานคอนกรีตคานบน และปรับปรุงกำแพง

๖.๒.๓ งานบูรณปฏิสังขรณ์กระบะต้นไม้ และฟื้นฟูสภาพต้นไม้ดั้งเดิม

ซ่อมแซมกระบะต้นไม้ดั้งเดิมที่ยังคงอยู่ในที่ปฏิสังขรณ์กระบะต้นไม้ที่ถูกเปลี่ยนแปลงกลับสู่ที่ตั้งดั้งเดิมหลังการปรับเอาศาลาออก ฟื้นฟูสภาพต้นแก้วให้เจริญงอกงาม ตัดแต่งทรงพุ่มให้เรียบร้อย กระบะต้นไม้ ซ่อมแซมผิวปูนฉาบด้วยปูนหมัก ขัดผิวปูนตำ

๖.๒.๔ งานซ่อมแซมและจัดวางตุ๊กตาหินและกระถางต้นไม้ ซ่อมแซมตุ๊กตาหินที่แตกหักนำมาจัดวางประกอบกับกระถางต้นไม้ตามลักษณะดั้งเดิมหรือใกล้เคียงกับรูปแบบดั้งเดิม ต้องศึกษาการจัดวางให้เหมาะสม เพื่อความเหมาะสมและกลมกลืน

๖.๒.๕ งานพื้น

สกัดพื้นซีเมนต์ออกเปลี่ยนเป็นพื้นปูกระเบื้องดินเผาขนาด ๑๓ นิ้ว x ๑๓ นิ้ว (กระเบื้องหน้าวัว) ตามรูปแบบดั้งเดิม

๖.๒.๖ งานระบบระบายน้ำ

ติดตั้งระบบระบายน้ำ บริเวณลานรอบพระเจดีย์ ให้เชื่อมต่อออกไปสู่ภายนอกพระระเบียงคด

๖.๒.๗ งานปรับปรุงระบบไฟฟ้า

ติดตั้งไฟฟ้าส่องประดับพระเจดีย์ และต้นไม้ดั้งเดิม

๖.๓ งานปรับปรุงด้านนอกพระวิหารและพระระเบียงคด

๖.๓.๑ งานรื้อถอนต้นไม้ใหญ่

ขุดล้อม หรือตัดต้นไม้ใหญ่ที่มีผลต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานและมิใช่องค์ประกอบดั้งเดิมของภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ออกไป (ต้นประดู่ ต้นชมพูพันธุ์ทิพย์)

๖.๓.๒ งานรื้อถอนห้องน้ำและปรับปรุงศาลา

งานรื้อถอนห้องน้ำ รื้อถอนห้องน้ำออกจากส่วนพุทธาวาส ก่อสร้างห้องน้ำใหม่ขึ้นทดแทนโดยกระจายออกเป็นหลายๆ จุด ในส่วนฌาปนสถาน งานปรับปรุงศาลา สกัดพื้นศาลาในส่วนที่รบกวนกำแพงแก้วและกำแพงส่วนพุทธาวาสออก ปรับแต่งให้มีสภาพเรียบร้อย และต่อเนื่องกับระดับพื้นที่จะปรับลดลงจนถึงระดับพื้นดั้งเดิม เสนอให้ปรับแก้ไขส่วนประดับหน้าบันของศาลาใหม่ที่ไม่ควรมีการใช้พระราชลัญจกรเหมือนหน้าบันพระวิหาร หรือหากไม่มีความจำเป็นมาก ควรจะรื้อถอนออกไป

๖.๓.๓ งานบูรณะแท่นหินและกำแพงแก้วหน้าพระวิหาร

แท่นหินหน้าพระวิหารสกัดหินแกรนิตซึ่งปิดทับไว้ในยุคหลังออกซ่อมแซมด้วยหินอ่อนตามรูปแบบดั้งเดิม กำแพงแก้วหน้าพระวิหารซ่อมแซมผิวปูนฉาบที่เสื่อมสภาพด้วยปูนหมัก ขัดผิวปูนตำ ตรวจสอบซ่อมเปลี่ยนกระเบื้องปรุเคลือบสีที่ชำรุด

๖.๓.๔ งานบูรณปฏิสังขรณ์กระบะต้นไม้และฟื้นฟูสภาพต้นไม้ดั้งเดิม

ซ่อมแซมกระบะต้นไม้ดั้งเดิม ด้วยปูนฉาบปูนหมัก ขัดผิวปูนตำ ฟื้นฟูสภาพต้นแก้ว และต้นจันทน์ให้เจริญงอกงาม และปลูกเสริมในจุดที่หมดสภาพไปแล้ว ซ่อมแซมตุ๊กตาหินที่แตกหัก

๖.๓.๕ งานซ่อมแซมและจัดวางตุ๊กตาหินและกระถางต้นไม้

นำมาจัดวางประกอบกับกระถางต้นไม้ตามลักษณะดั้งเดิม หรือใกล้เคียงกับรูปแบบดั้งเดิม เพื่อความเหมาะสมและกลมกลืน

๖.๓.๖ งานพื้น

ปรับปรุงพื้นลานปูหินแกรนิตผิวหยาบ ปรับระดับปูพื้นใหม่ ด้านข้างพระระเบียงคดปรับปรุงทางเดินเท้าปูหินแกรนิต เปิดพื้นที่ระบายความชื้นจากผนังพระระเบียงคดปลูกหญ้า

๖.๓.๗ งานระบบระบายน้ำ

ปรับปรุงระบบระบายน้ำตามความจำเป็นหลังการลดระดับพื้นลงสู่ระดับดั้งเดิม

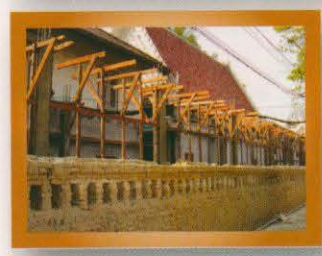
๖.๓.๘ งานปรับปรุงระบบไฟฟ้าและโทรศัพท์

ปรับปรุงระบบไฟฟ้า และโทรศัพท์เดินสายใต้ดิน ติดตั้งระบบไฟฟ้าส่องสว่าง และไฟส่องประดับพระวิหาร พระระเบียงคด กำแพง ซุ้มประตู และต้นไม้ดั้งเดิม

๖.๓.๙ งานองค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรมอื่นๆ

สิ่งอำนวยความสะดวกทางภูมิสถาปัตยกรรม เช่น ที่นั่ง ถังขยะ ป้ายสื่อความหมายต่างๆ

การสร้างห้องน้ำในเขตฌาปนสถาน

การปรับภูมิทัศน์ด้านหน้าวัด

๗. งานปรับปรุงด้านนอกส่วนพุทธาวาสที่มีผลต่อสภาพภูมิทัศน์

บริเวณริมกำแพงกั้นเขตพุทธาวาส สำรวจสภาพในปัจจุบันที่เป็นปัญหาเพื่อสรุปพื้นที่ที่จะต้องดำเนินการปรับปรุง โดยมีแนวความคิดเบื้องต้นได้แก่ รื้อถอนปรับปรุงสิ่งก่อสร้างนอกเขตพุทธาวาสที่ติดอยู่กับกำแพง เพื่อให้สามารถดำเนินการบูรณะส่วนกำแพงได้ อาคารนอกเขตพุทธาวาสปรับปรุงแบบของอาคารนอกเขตพุทธาวาสที่สามารถมองเห็นได้จากส่วนพุทธาวาสให้มีความกลมกลืนด้วยสีหรือวัสดุมุงหลังคา

ปรับปรุงลานจอดรถ พื้นที่สีเขียวกั้นส่วนกิจกรรมของโรงเรียนและกำแพงกั้นส่วนพุทธาวาสด้านหน้า และปรับปรุงรั้วด้านหน้าวัด ประกอบด้วย

๘. งานปรับปรุงส่วนฌาปนสถาน

จัดทำแผนแม่บทในการอนุรักษ์และพัฒนาสำรวจสภาพในปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการในการพัฒนาของวัด รวมทั้งการเก็บศพให้ดี

๙. การปรับปรุงภูมิทัศน์และลานจอดยานพาหนะบริเวณลานด้านหน้าวัด

การดำเนินงานปรับปรุงลานจอดยานพาหนะระยะที่ ๑ - ๒ สำรวจสภาพลานจอดรถและแบ่งแผนการดำเนินงานเร่งด่วนเป็นทั้งหมด ๔ โซน ได้แก่ โซน A B C D โดยการจัดระเบียบจราจร การจัดระเบียบการจอดรถ จัดระเบียบร้านค้าต่างๆ ที่มีอยู่โดยรอบวัดที่ไม่เป็นระเบียบ รวมทั้งการวางแผนการจัดเก็บค่าใช้พื้นที่จอดยานพาหนะอย่างเป็นธรรมตรวจสอบได้ โดยใช้ระบบโปรแกรมคอมพิวเตอร์ออกแบบให้สอดคล้องกับสถาพการใช้งานในปัจจุบันและเกิดประโยชน์สูงสุดกับวัด

วัดมกุฏกษัตริยาราม โดยนายอนุชา เสมารัตน์ รักษาการแทนกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ทำสัญญาว่าจ้างบริษัทสะพานขาว - ทรัพย์สินพัฒนา จำกัด โดยนายจิตติคุปต์ พึ่งเสือ ปรับปรุงลานจอดยานพาหนะวัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นเงิน ๑๒,๓๐๐,๐๐๐ บาท (สิบสองล้านสามแสนบาทถ้วน) ตามสัญญาเลขที่ ๒/๒๕๕๒ ลงวันที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ และสัญญาจ้างเพิ่มเติมฉบับที่ ๑ ลงวันที่ ๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๒

ผู้รับจ้างทำการปรับปรุงลานจอดยานพาหนะวัดมกุฏกษัตริยารามภายในวันที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ แล้วเสร็จบริบูรณ์ภายในวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ มีรายละเอียดดังนี้

โซน A ทุบรื้อกระถางต้นไม้ เทปูนปรับระดับ งานพื้นฟุตบาททางเดิน วางสายร้อยท่อ งาน Asphalt งานแต่งรางวี Asphalt ตีเส้นช่องจอดรถ เขียนลูกศร จราจร ทำพื้น winflor ทำป้ายจราจรพร้อมเสา ทำกระถางต้นไม้ไฟเบอร์

โซน B ทุบรื้อกระถางต้นไม้เดิม สกัดรื้อพื้นเดิมและขนทิ้ง เคลื่อนย้ายดิน ปรับระดับพื้นด้วยหินคลุก งานวางท่อร้อยเปอร์เซ็นต์ ทำพื้นฟุตบาททางเดินและ งาน Asphal แต่งรางวี Asphalt เขียนลูกศรจราจร ทำพื้น winflor ทำป้ายจราจร พร้อมเสา ทำกระถางต้นไม้ไฟเบอร์

ถนน ๑ รื้อถอนฝาบ่อพัก วางท่อระบายน้ำบ่อพักฝาท่อไฟเบอร์และ Border ปรับปรุงท่อระบายน้ำ และงาน Asphalt ทำประตูรั้วติดตั้งป้อม ติดตั้งไม้กั้นและระบบ ควบคุม

ถนน ๒ วางท่อระบายน้ำบ่อพัก ทำฝาท่อไฟเบอร์และ Border งาน Asphalt และงานแต่งรางวี Asphalt ตีเส้นขอบถนน ๒ ด้าน งานเขียนลูกศร ทำกระถางต้นไม้ ไฟเบอร์

ถนน ๓ รื้อถอนราง และฝารางระบายน้ำ วางท่อระบายน้ำพร้อมบ่อพัก ทำฝา ท่อไฟเบอร์และ Border งาน Asphalt แต่งรางวี Asphalt ตีเส้นขอบถนน ๒ ด้าน เขียนลูกศร ทำประตูรั้วถนน ๓

ถนน ๔/๑ รื้อถอนตะแกรงรางระบายน้ำ รื้อถอนรางและฝารางระบายน้ำ วางท่อระบายน้ำพร้อมบ่อพัก ทำพื้นฟุตบาททางเดิน ทำฝาท่อไฟเบอร์และ Border ทำฝารางไฟเบอร์ งาน Asphalt งานแต่งรางวี Asphalt งานพื้น winflor

ถนน ๔/๒ รื้อถอนตะแกรงรางระบายน้ำ รื้อถอนรางและฝารางระบายน้ำ วางท่อระบายน้ำพร้อมบ่อพัก ทำพื้นฟุตบาททางเดิน ทำฝาท่อไฟเบอร์และ Border งาน Asphalt งานแต่งรางวี Asphalt ทำฝารางไฟเบอร์ ทำพื้น winflor

๑๐. งานปรับปรุงส่วนสังฆาวาสและหลังวัด

จัดทำแผนแม่บทในการอนุรักษ์และพัฒนา

สำรวจสภาพในปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการในการพัฒนาของวัด

การบูรณปฏิสังขรณ์หมู่กุฏิเขตสังฆาวาส

หมู่กุฏิ ๑๒ หลัง อยู่ในเขตสังฆาวาสได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ซึ่งมีความชำรุดทรุดโทรมมาก และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบางส่วนจากภาพถ่ายเก่า

นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น รักษาการแทนประธานคณะกรรมการดำเนินการ โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามทำสัญญาว่าจ้างบริษัท ส. บุญมีฤทธิ์ วิศวกรรม จำกัด โดยนายเสงี่ยม บุญมีฤทธิ์ ทำการบูรณะหมู่กุฏิคณะหน้าและคณะท้าย

จำนวน ๑๒ หลัง เป็นเงิน ๒๖,๐๐๐,๐๐๐ บาท (ยี่สิบหกล้านบาทถ้วน) ตามสัญญาเลขที่ ๑/๒๕๕๒ ลงวันที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒

ข้อกำหนดตามสัญญาจ้าง ผู้รับจ้างต้องเริ่มดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์หมู่กุฏิคณะหน้า จำนวน ๖ หลัง ภายในวันที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ และดำเนินงานแล้วเสร็จบริบูรณ์ภายในวันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๒ และเริ่มดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์หมู่กุฏิคณะท้าย จำนวน ๖ หลัง ภายในวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ และดำเนินงานแล้วเสร็จบริบูรณ์ภายในวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓ มีรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์ ดังนี้

ในการบูรณปฏิสังขรณ์หมู่กุฏินี้ ผู้รับเหมาได้จัดทำรายงานการปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานดังนี้

๑. ถ่ายภาพก่อนการบูรณะ ทั้งภายใน - ภายนอก ทุกกุฏิบันทึกลง DVD ความละเอียดภาพไม่ต่ำกว่า ๘ ล้านเมกะพิกเซล จำนวนภาพไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ภาพ ต่อ ๑ หมู่กุฏิ สำเนามอบกรรมการตรวจการจ้างทุกท่าน

๒. ถ่ายภาพขณะดำเนินการใช้ประกอบรูปเล่มรายงานประจำสัปดาห์ ประจำเดือนมีรูปเล่มของรายงานไม่น้อยกว่า ๒๐ แผ่น A4 ต่อ ๑ ฉบับเสนอคณะกรรมการตรวจการจ้างอย่างสม่ำเสมอ

๓. ถ่ายภาพภายหลังการบูรณะในมุมเดียวกับที่ถ่ายภาพก่อนบูรณะตามรายละเอียดเช่นเดียวกับการบันทึกก่อนการบูรณะ

๔. คัดภาพก่อนการบูรณะ ระหว่างการบูรณะ และภายหลังการบูรณะ อัดภาพสี ขนาด 8 นิ้ว x 10 นิ้ว ไม่น้อยกว่า ๖๐ ภาพ (แต่ละหมู่กุฏิ) เข้าเล่มพร้อมเอกสารที่มีระหว่างดำเนินการจัดทำเป็นรายงานสรุป ·รายงานผลสำเร็จโครงการ พร้อมจัดทำ Asbuilt Drawing พิมพ์ลงกระดาษ A3 (สำเนา) จำนวน ๔ ชุด ส่งมอบประธานกรรมการตรวจการจ้าง ๑ ชุด สถาปนิก ๑ ชุด วัด ๑ ชุด หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ๑ ชุด

๕. จัดประชุมพิจารณางาน เพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าของโครงการโดยคณะผู้ควบคุมงานประชุมทุกอาทิตย์ กรรมการตรวจการจ้างประชุมทุกเดือนเป็นอย่างน้อย

ก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์หมู่กุฏิ ผู้รับจ้างได้ดำเนินการดังนี้

๑. จัดทำนั่งร้านโลหะ พร้อมหลังคาโลหะคลุมอาคารแต่ละหลัง ติดตั้งแผ่นพื้นทางเดิน บันได ทางขนวัสดุ อำนวยความสะดวกแก่ผู้ควบคุมงานกรรมการตรวจการจ้าง

๒. จัดทำเครื่องป้องกัน เศษวัสดุ ปลิว ตก หล่น รอบพื้นที่โครงการหรือเสริมความแข็งแรงส่วนของอาคาร มิให้กระทำอันตรายต่ออาคารข้างเคียง

๓. จัดทำทะเบียนพัสดุครุภัณฑ์โบราณวัตถุ ภายในพื้นที่โครงการมีการถ่ายภาพทำบัญชี นำส่งผู้แทนวัด ภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าหน้าที่วัด และผู้ควบคุมงานของ

ผู้รับจ้าง ลงนามรับของเป็นลายลักษณ์อักษร สำเนาแจ้งกรรมการตรวจการจ้าง

๔. จัดหาและติดตั้งป้ายข้อมูลโครงการ พร้อมป้ายเตือนอันตรายโดยรอบโครงการ

๕. จัดสร้างพื้นที่สำหรับประชุมควบคุมงานพร้อมวัสดุครุภัณฑ์ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ประชุม ฯลฯ ตามที่ประสานงานขอกับทางวัด

๖. จัดสร้างโรงเก็บวัสดุ บ่อหมักปูน ที่พักคนงาน อื่นๆ ตามพื้นที่ที่ทางวัดอนุญาต

๗. ประสานงานกับส่วนราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานวัด การไฟฟ้า การประปา โทรศัพท์ ฯลฯ เพื่อขอระบบสาธารณูปโภคที่เกี่ยวเนื่องกับการดำเนินการของผู้รับจ้าง

๘. เสนอแผนการปฏิบัติงานโดยละเอียด ภายใน ๑ สัปดาห์ หลังลงนามสัญญา

๙. ปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวเนื่องกับการก่อสร้างของทางราชการอย่างเคร่งครัด

การบูรณปฏิสังขรณ์หมู่กุฏิผู้รับจ้างได้ดำเนินการดังนี้

๑. งานเปลี่ยนโครงสร้างหลังคา ทรงหลังคา วัสดุมุง กลับสู่รูปแบบในอดีตและซ่อมฝ้า

๑.๑ ถอดรื้อกระเบื้องปัจจุบันลงกองเก็บไม่ให้แตกหักเสียหายแล้วตรวจสอบโครงสร้างหลังคาพร้อมเขียนแบบบันทึกสภาพโดยละเอียดและจัดทำแบบก่อสร้าง โครงหลังคาที่จะปรับปรุงตามข้อมูลภาพถ่ายเก่า มาตราส่วน ๑:๑

๑.๒ ถอดชิ้นส่วนโครงสร้างหลังคาไม้เดิมกองเก็บในที่วัดกำหนดแล้วก่อสร้างโครงใหม่ตามแบบ โดยโครงสร้างภายในที่มองไม่เห็นด้วยสายตาทั้งหมด เช่น จันทัน แป กลอน ระแนง ฯลฯ ใช้เหล็กรูปพรรณ เหล็กกล่อง จัดสร้างส่วนโครงสร้างที่ปรากฏภายนอก เช่น ไม้แป เชิงชาย สะพานหนู ฯลฯ ใช้ไม้เนื้อแข็ง คือ ไม้แดง ตะเคียนทอง ไม้เต็ง แต่ไม่ใช้ไม้เต็งมาเลย์ ใช้ไม้เดิมเป็นบางส่วน

๑.๓ ทำระบบกันซึม ด้วยการตีโครงเคร่าไม้ กรุแผ่น Smart board หนาประมาณ ๖ มิลลิเมตร หรือเทียบเท่า ทาน้ำยากันปลวกโครงไม้ทั้งหมด ติดตั้งยางกันซึมชนิดหนาประมาณ ๒ มิลลิเมตร ยึดด้วยกาว

๑.๔ ทำปั้นปูนทับสันหลังคา ปั้นปูนประดับสันหลังคา ตามแบบรูป

๑.๕ ติดตั้งไม้ค้ำยัน ค้างคาว ยึดโครงสร้างตามหลักสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ให้ถูกต้องสวยงามสมส่วน

๑.๖ โครงสร้างเหล็กทาสีกันสนิมอย่างดี ๒ เที่ยว

๑.๗ ทาน้ำยากันปลวกไม้โครงสร้างหลังคาทั้งหมดทุกหน้าสัมผัส แล้วจึงทาสีน้ำอะคิริกแท้ ๑๐๐% สำหรับงานภายนอก - ภายใน

๑.๘ ซ่อมฝ้าไม้สักของเดิม ทำรายงานชั้นสีที่พบ ขัดลอกสี โดยไม่ใช้ไฟเป่า ซ่อมแล้วทาน้ำยากันปลวกและทำสีภายในใหม่ พร้อมติดตั้งฝ้าไม้ชายคาภายนอกอาคาร

๒. งานซ่อมโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนัก

๒.๑ ตรวจสอบโครงสร้างกำแพง บันทึกรอยร้าว ภายหลังการขนย้ายพัสดุออกพร้อมจัดทำรายงานโดยละเอียด

๒.๒ ซ่อมโครงสร้างกำแพง เจาะเย็บรอยร้าวด้วย ขอสเตนเลส ตามดุลพินิจของวิศวกรผู้ออกแบบ

๒.๓ เปลี่ยนอิฐที่เปื่อย เสียกำลังออกด้วยอิฐใหม่ ที่เผาแกร่ง ขนาดใกล้เคียงกับของเดิม

๓. งานโครงสร้างห้องใต้ถุน ลดระดับลงประมาณ ๑ เมตร ใต้ระดับหน้าต่างห้องชั้นล่าง

๓.๑ ตรวจสอบสภาพพื้นที่ชั้นล่าง และแนวกำแพงภายใน - ภายนอก บันทึกความชำรุด ภาพถ่ายไว้เป็นหลักฐาน

๓.๒ ทุบสกัดรื้อพื้นภายในอย่างระมัดระวัง มิให้กำแพงกุฏิกระทบกระเทือน

๓.๓ ขุดดินภายในใต้ถุน ปรับระดับ วางโครงสร้าง ตอกเข็ม ตามแบบวิศวกรรม

๓.๔ ขุดหลุมตรวจสอบ โครงสร้างฐานรากกุฏิ ๑ หลุม ขนาด ๑ x ๑ เมตร ลึกจนถึงโครงสร้างใต้ดินทั้งหมด ถ่ายภาพกระสวนแบบข้อมูล เพื่อนำเสนอข้อมูลก่อนแล้วจึงกลบ

๓.๕ ก่อเทปูนหล่อกระบะพื้น ปูโฟมอัดกั้นระหว่างกำแพงเก่าและส่วนเทหล่อใหม่

๓.๖ บ่มคอนกรีตตามระยะเวลาที่วิศวกรกำหนด

๓.๗ ผิวพื้นกระบะขัดมัน เก็บความเรียบร้อยของงาน ลบเหลี่ยมคมขอบปูน

๔. งานซ่อมไม้ประตู หน้าต่าง ชั้นไม้วางของ ระเบียง พื้น คานรับพื้น

๔.๑ ตรวจสอบ บันทึกสภาพ ถ่ายภาพ ความชำรุด ของโครงสร้างไม้ทั้งหมดจัดทำรายงานนำเสนอ

๔.๒ ตรวจสอบชั้นสี จัดทำรายงาน แต่ละส่วน เพื่อเป็นแนวทางในการเลือกสี

๔.๓ ขัดลอกสีเดิมออก โดยใช้น้ำยาลอกสีไม่เป่าไฟลอก

๔.๔ ซ่อมชิ้นส่วนโครงสร้างไม้ ด้วยการปะดาม เปลี่ยน ด้วยไม้สัก อย่างดีเกรดเอ ใช้ตะปูเกลียว แทนการตอกตะปู ป้องกันไม้แตกร้าว เพราะเก่าหมดยางไม้ ตัดต่อไม้หัวคานตงที่ผุเปื่อยเสริมความแข็งแรงด้วยแผ่นเหล็กได้

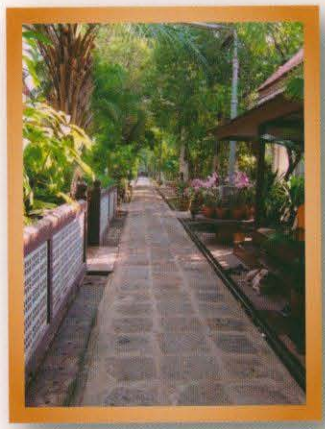
๔.๕ ติดตั้งอุปกรณ์ บานพับ มือจับ กุญแจ กลอน ขอสับ ทองเหลืองแท้อย่างดี

๔.๖ ติดตั้งมุ้งลวด เพิ่มเติมให้ครบทุกบานประตู - หน้าต่าง

๔.๗ ขัดลอกสีลูกกรงเหล็กกันขโมยทั้งหมดแล้วทาสีกันสนิม ๒ เที่ยว ทาสีน้ำมัน ๑ เที่ยว

๔.๘ สีงานไม้ภายใน เช่น วงกบประตู หน้าต่าง บานกรอบชั้นวางของ ชั้นวาง แผงบานไม้กั้นห้อง ทำสีย้อมไม้ ลงแลคเกอร์ชนิดกึ่งเงากึ่งด้าน

๔.๙ งานสีภายนอก ส่วนที่เป็นไม้ ทาสีอะคิริก ๑๐๐% ชนิดกันจุลชีพ

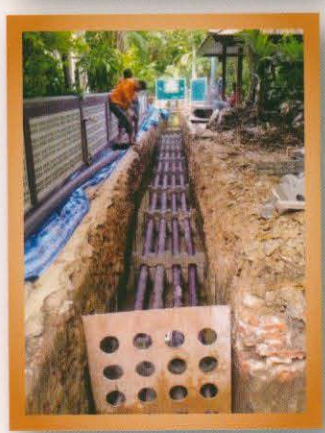
๕. งานซ่อมระบบไฟฟ้า โทรศัพท์ สายอากาศ ระบบรักษาความปลอดภัย ต่าง ๆ

๕.๑ ตรวจสอบระบบการเดินท่อร้อยสาย จัดทำรายงานความเสียหาย

๕.๒ ถอดรื้ออุปกรณ์ สาย ของเดิมออกทั้งหมด นำส่งวัด

๕.๓ ทำ Shop Drawing ละเอียดแสดง การวางระบบไฟฟ้าใหม่ทั้งหมด แล้วจัดหาและติดตั้งระบบไฟฟ้า ดวงโคม แสงสว่าง ระบบตัดไฟรั่ว - ไฟเกิน แบบมี ม.อ.ก. โทรศัพท์ สายอากาศ อินเตอร์เน็ต Smoke Detector เดินสายไฟร้อยท่อ PVC ฝังผนัง

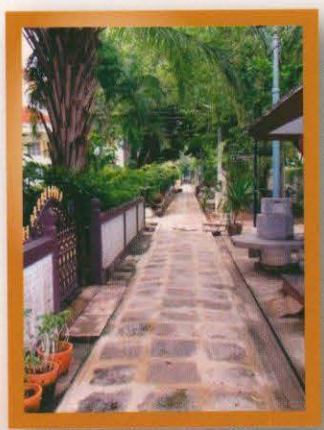
๕.๔ ติดตั้งถังดับเพลิง ทุกห้องกุฏิ โดยใช้อุปกรณ์ที่มี ม.อ.ก.

งานระบบไฟฟ้าใต้ดิน

๖. งานซ่อมระบบประปา สุขาภิบาล สร้างห้องน้ำใหม่ (จำนวน ๔ ห้อง)

๖.๑ ตรวจสอบแนวท่อน้ำระบบบ่อเกรอะ - บ่อซึม บันทึกทำรายงาน แล้วจัดทำ Shop Drawing แสดงแนวการเดินท่อน้ำดี น้ำทิ้ง น้ำโสโครก รางระบายน้ำที่ปรับปรุงใหม่ จากนั้นจึงจัดหาอุปกรณ์ เครื่องสุขภัณฑ์แต่ละห้องอันประกอบด้วย โถสุขภัณฑ์นั่งราบชนิดมีถังพักน้ำ ของ Cotto อเมริกันสแตนดาร์ด หรือเทียบเท่า ฝักบัวชำระสายอ่อนอย่างดี ที่ใส่กระดาษชำระ อ่างล้างหน้าชนิดฝังเคาน์เตอร์ ก๊อกน้ำชนิดก้านโยก กระจกชนิดปรับมุม ชั้นวางของ ฝักบัวอาบน้ำพร้อมก๊อก ที่ใส่สบู่ฯ ก๊อกน้ำสำหรับทำความสะอาดพื้นห้องน้ำ ๑ จุด ต่อ ๑ ห้องน้ำ

๖.๒ รื้อห้องน้ำของเดิม สูบส้วม กลบฝังถัง บ่อบำบัดเดิม ทุบสกัดส่วนที่จะกระทบต่อการสร้างห้องน้ำใหม่ออก

๖.๓ ก่อสร้างห้องน้ำตามแบบรูป Shop Drawing ติดตั้งสุขภัณฑ์อุปกรณ์จนครบมี STOP VALUE ทุกจุดเพื่อการซ่อมบำรุง มี P – Trap ดักกลิ่น

๗. งานสร้างศาลาหอฉันใหม่ (โดยใช้ข้อมูลขุดค้นและสันนิษฐาน)

๗.๑ ขุดตรวจสอบหาข้อมูลรากฐานอาคารศาลาหอฉันเดิม ซึ่งอยู่ใต้ตำแหน่งศาลาหอฉันขณะนั้นจัดทำรายงานนำเสนอพร้อมจัดทำแบบ Shop Drawing อาคารศาลาโดยอาศัยข้อมูลที่ขุดพบ

๗.๒ จัดหาวัสดุ และก่อสร้างศาลาหอฉันไม้ (เนื้อแข็ง) รูปแบบไทยประเพณี โดยฐานรากให้คร่อมทับซากใต้ดิน นำเสนอแนวทางต่อวิศวกรผู้ออกแบบก่อนดำเนินการ ฐานอาคารทำด้วย ค.ส.ล. เสาไม้เนื้อแข็ง โครงหลังคาไม้เนื้อแข็ง มีฝ้าไม้ตีทับแนวภายใน หลังคามุงกระเบื้องดินเผาชนิดเคลือบปั้นปูนประดับพื้นภายในกรุกระเบื้องดินเผา ขนาด ๔ นิ้ว x ๔ นิ้ว ลวดลายการปูตามที่ผู้ออกแบบกำหนด

๗.๓ ติดตั้งไฟฟ้าดวงโคม แสงสว่าง ภายใน และโดยรอบหอฉัน รูปแบบล้อของโบราณ

๗.๔ ติดตั้งรางน้ำโลหะเคลือบสี และท่อทิ้งน้ำฝน

๘. งานรื้อพื้นลานภายใน ปรับลดระดับลง ๑๕ เซนติเมตร ปลูกต้นไม้เพิ่ม ปูกระเบื้องพื้นใหม่ ซ่อมซุ้มประตูทางเข้าหมู่กุฏิ

๘.๑ สกัดรื้อพื้นลานภายใน กองเก็บในที่กำหนด

๘.๒ ขุดลอกดินบริเวณลานภายใน ปรับลดระดับลงประมาณ ๑๕ เซนติเมตร

๘.๓ ก่อกระบะปลูกต้นไม้ใหม่ รูปแบบสันนิษฐานจากข้อมูลที่อาจปรากฏจากการขุดลอก

๘.๔ ขุดหลุมปลูกต้นแก้วเพิ่มในคณะหน้า หลุมปลูกลึกประมาณ ๑ ลูกบาศก์เมตร เปลี่ยนดินผสมปุ๋ย พร้อมปลูกต้นไม้ขนาดต้นใกล้เคียงกับต้นที่มีอยู่แล้ว

๘.๕ ปูส่วนลานทั้งหมดด้วยบล็อกซีเมนต์สีธรรมชาติ ขนาด ๓๐ เซนติเมตร x ๓๐ เซนติเมตร

๘.๖ ซ่อมบันไดหิน ตรงประตูทางเข้าหมู่กุฏิ แต่ละบันได

๘.๗ ซ่อมประตูไม้ทางเข้ากุฏิ ให้แข็งแรง สวยงาม เปลี่ยนอุปกรณ์บานพับที่ชำรุด เสื่อมคุณภาพใหม่ทั้งหมด

๘.๘ ซ่อมซุ้มประตูทางเข้าหมู่กุฏิ ขัดล้างทำความสะอาด สกัดผิวปูนที่ชำรุดเสื่อมสภาพออก

๘.๙ ทำชื่อป้ายคณะใหม่ด้วยทองเหลือง กัดกรด ยาสี ติดตั้งเหนือประตูด้านนอก แต่ละซุ้ม โดยขนาดไม้เล็กกว่า ๔ นิ้ว x ๑๕ นิ้ว ลวดลายสวยงาม

๘.๑๐ ติดตั้งดวงโคมส่องสว่าง ที่ซุ้มประตูทางเข้ากุฏิทุกซุ้ม

๙. งานสี ภายในและภายนอกอาคาร

๙.๑ ขูดลอกสีของเดิมออกทั้งหมดโดยไม่ใช้ไฟเป่า

๙.๒ จัดทำรายงานผลการตรวจสอบชั้นสี ทุกชิ้นส่วนของอาคารปัจจุบัน

๙.๓ ส่วนที่เป็นไม้ภายนอกอาคาร ทาสีอะคิริกแท้ ๑๐๐% ชนิดป้องกันจุลชีพคุณภาพสูง รับประกันไม่น้อยกว่า ๕ ปี สำหรับโครงการนี้จากผู้ผลิตสี ส่วนที่เป็นไม้ภายในอาคาร ย้อมสีไม้ ลงแลกเกอร์ชนิดกึ่งเงากึ่งด้านพื้นเคลือบเคมเกรซ หรือเทียบเท่า ชนิดด้าน

๙.๔ ผนังกำแพงปูนก่อ ทาสีน้ำปูนหรือสีน้ำพลาสติกอย่างดี ผนังภายนอกที่ระดับประมาณ ๑ เมตร เหนือพื้นดิน ทำผิวปูนตำอย่างโบราณเพื่อให้ความชื้นออกมาได้ดี และสามารถซ่อมแซมได้สะดวกในภายหลัง

๙.๕ สีโลหะ ให้ทาสีกันสนิม และสีน้ำมันอย่างดี มีรับประกัน

๑๐. งานก่อสร้างอาคารเก็บอัฐิและบำเพ็ญกุศล

ออกแบบและก่อสร้างอาคารใหม่ขึ้นในบริเวณด้านหลังวัดนอกเขตกำแพงพุทธาวาส ประกอบด้วย ระบบการจัดเก็บและเคลื่อนย้ายศพ จำนวนช่องอัฐิ และห้องประกอบพิธีทางศาสนา

๑๑. งานปรับปรุงภูมิทัศน์ส่วนที่เหลือทั้งหมด

บริเวณด้านหลังวัด การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณโรงเรียนพระปริยัติธรรมและอาคารเก็บอัฐิและบำเพ็ญกุศลที่ก่อสร้างใหม่บริเวณริมคลองด้านหน้าวัด การก่อสร้างศาลาริมน้ำหน้าวัด ปรับปรุงภูมิทัศน์สร้างบรรยากาศอันเป็นเอกลักษณ์ความเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๒. การดำเนินงานก่อสร้างอาคารเก็บอัฐิ

วัดมกุฏกษัตริยารามได้ดำเนินการย้ายอัฐิรอบกำแพงแก้วพระอุโบสถออกไปเก็บไว้ จำนวน ๒,๑๐๐ ราย มีคุณพัชรินทร์ เอี่ยมกุล เป็นผู้รับภาระดูแลอัฐิดังกล่าวในกรณีที่ผู้สืบสกุลมาทำบุญอัฐิ ซึ่งก่อนหน้าที่วัดจะรื้อย้ายอัฐิออกนั้นได้รับปาก

กับผู้สืบสกุลอัฐิว่าจะสร้างอาคารเก็บอัฐิด้านหลังวัด โดยมีการออกแบบไปในระดับหนึ่งแล้ว คณะกรรมการวัดพิจารณาเห็นว่ามีขนาดใหญ่มากขอให้ลดขนาดลง ดังนั้น จึงดำเนินการสร้างอาคารเก็บอัฐิค้างอยู่

เมื่อการบูรณปฏิสังขรณ์ตามโครงการฯ เสร็จเรียบร้อยทางคณะกรรมการอำนวยการฯ ได้จัดให้มีโครงการบริหารจัดการโบราณสถานและพระอารามหลวงวัดมกุฏกษัตริยาราม และตั้งคณะกรรมการเพื่อดูแลให้โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามงดงามยั่งยืนสืบไป มีรายละเอียดโครงการดังนี้

โครงการบริหารจัดการโบราณสถานและพระอารามหลวง วัดมกุฏกษัตริยาราม

หลักการและเหตุผล

ตามโบราณราชประเพณีที่สืบทอดต่อกันมามีพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์นับถือพระพุทธศาสนาสืบต่อกันมาโดยตลอด ถือว่าพระพุทธศาสนาจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจเหล่าพสกนิกร ดังเช่นหลักฐานที่ปรากฏในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์ได้ทรงประกาศว่า **"ตั้งใจอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี"** และพระมหากษัตริย์ทุกๆ พระองค์ก็ทรงสร้างวัดหรือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้มีการทำนุบำรุงพระอารามอยู่ทุกยุคทุกสมัย อาทิ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทราบโดยทั่วกันว่าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๑ วัดอรุณราชวราราม เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๒ วัดราชโอรสาราม เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๓ วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๔ ทั้งยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สร้างวัดมกุฏกษัตริยารามเคียงคู่วัดโสมมนัสวิหารเพื่ออุทิศแด่พระมเหสี โดยใช้ทรัพย์ส่วนพระองค์ ส่วนวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ถือว่าเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๕ แต่ยังมีพระอารามอื่นๆ อีกมากมายที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดเกล้าให้ทำนุบำรุงตลอดมา ในรัชกาลที่ ๖ มิทรงสร้างวัดหรือมีวัดประจำรัชกาลโดยมีพระราชดำรัสว่า **"พระอารามหลวงมีอยู่มากเกินที่จะรักษาให้ดีได้ เห็นควรทำนุบำรุงรักษาและบูรณปฏิสังขรณ์ส่วนที่ชำรุดทรุดโทรมให้ดีขึ้นจะดีกว่า"**

เพื่อเป็นการสนองพระราชดำรัสและสืบทอดเจตนารมณ์ขององค์พระปฐมพระมหากษัตริย์และพระมหากษัตริย์ทุกๆ พระองค์ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จึงยึดแนวพระราชดำรัสในการที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามต่างๆ โดยร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ชุมชนโดยรอบบริเวณวัดและประชาชนทั่วไปเข้ามามีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามหลวงต่างๆ ทั้งนี้วัดมกุฏกษัตริยารามมีภูมิสังคมที่สำนักงานทรัพย์สินฯ เล็งเห็นความสำคัญอีกทั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์มีความผูกพันกับ

วัดมกุฏกษัตริยาราม โดยมีการร่วมกันประกอบกิจกรรมทางศาสนาอยู่ตลอดมา เช่น พิธีบรรพชาอุปสมบท พิธีบำเพ็ญกุศล และเป็นศูนย์รวมจิตใจของพนักงานและชุมชนโดยรอบวัด ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของสำนักงานฯ และวัดมกุฏกษัตริยารามยังเป็นวัดแรกที่สำนักงานทรัพย์สินฯ เป็นผู้นำร่องและเป็นวัดต้นแบบในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานพระอารามและปรับปรุงพัฒนาระบบสุขาภิบาลต่างๆ ในช่วง ๖ ปีที่ผ่านมา

ด้วยเหตุผลดังกล่าววัดมกุฏกษัตริยารามจึงเหมาะสมที่จะเป็นวัดนำร่องในการสนับสนุนจัดตั้งหน่วยงานเข้ามาบริหารจัดการดูแล บำรุง รักษาโบราณสถานและพระอาราม และทำหน้าที่สนับสนุนควบคุมการบริหารจัดการ ประสานงานให้คำปรึกษากับวัดเพื่อการจัดการดูแล บำรุง รักษาโบราณสถานและพระอาราม เพื่อให้การปรับปรุงและพัฒนาในเชิงอนุรักษ์โดยเกิดประโยชน์สูงสุด และคงไว้ซึ่งโบราณสถานให้มีความคงทนถาวร และงดงามเป็นแหล่งการเรียนรู้และศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์สำหรับภิกษุ สามเณร นักเรียน นักศึกษาและประชาชนสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเป็นการดูแล รักษาไว้ซึ่ง โบราณสถานโบราณวัตถุ อาคาร สถานที่ต่างๆ ให้เป็นแหล่งความรู้สำหรับประชาชนทั่วไป ภิกษุสามเณรได้เข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์ตลอดไป

๒. เพื่อเป็นการบริหารจัดการพระอารามหลวง อาคาร สถานที่ ภายในวัดมกุฏกษัตริยารามให้มีการใช้ประโยชน์ได้สูงสุด

๓. เพื่อเป็นการถ่ายทอดขั้นตอน วิธีการปฏิบัติในการใช้เทคโนโลยีและอุปกรณ์ต่างๆ ให้กับพระภิกษุสามเณรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้รับไปปฏิบัติต่อไปในอนาคต

๔. เพื่อเป็นการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามทั้งพระอารามหลวงให้คงทนถาวรตามหลักการอนุรักษ์โบราณสถานให้มีสภาพงดงามอยู่คู่กับชุมชนและเป็นมรดกของชาติสืบต่อไป

๕. เพื่อให้ชุมชนโดยรอบ โรงเรียน ราชการ มีส่วนเป็นในการดูแล บำรุงรักษาวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมชาวไทย

เป้าหมาย

๑. สำรวจ วางแผนการบริหารจัดการในการดูแล บำรุงรักษาพระอารามหลวงโบราณสถานและอาคารสถานที่ภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม

๒. ดำเนินการจัดตั้งสำนักงานเพื่อเป็นผู้แทนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาดูแลบำรุงรักษาพระอารามหลวง โบราณสถานและอาคารสถานที่ภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม

๓. ดำเนินการถ่ายทอดวิธีการ ขั้นตอนปฏิบัติและประสานงานให้คำปรึกษา

ในการบริหารจัดการดูแล บำรุง รักษาพระอารามหลวง โบราณสถานและอาคารสถานที่ภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม

๔. ดูแล รักษา พระอารามหลวงและโบราณสถานและพัฒนาตามแนวทางในเชิงอนุรักษ์และสอดคล้องกับสภาวการณ์ในปัจจุบันตามหลักวิชาการ

๕. ดำเนินการจัดตั้งเป็นกองทุนหรือบัญชีเงินฝากรับการสนับสนุนจากภาครัฐหรือเอกชนส่วนต่างๆ

ที่มาของงบประมาณ

๑. รับสนับสนุนจากวัดมกุฏกษัตริยารามและโครงการฯ ในเบื้องต้น

๒. รับการบริจาคจากภาครัฐ เช่น กรมศิลปากร สำนักงานเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

๓. รับการบริจาคจากภาคเอกชน ประชาชนผู้มีจิตศรัทธา โดยการตั้งตู้บริจาคและรับบริจาคผ่านทางหน่วยงานต่างๆ ที่อยู่ภายในวัด

รายละเอียดงบประมาณ

รายการ	ประมาณการงบประมาณ (บาท)	หมายเหตุ
ปรับปรุงสำนักงาน จัดซื้ออุปกรณ์สำนักงานบางส่วนเพิ่มเติม	๕๐๐,๐๐๐.๐๐	
จัดจ้างเจ้าหน้าที่ (รายละเอียดตามโครงสร้างองค์กร หน้า ๔)	๖๕๔,๐๐๐.๐๐	อาจใช้วิธีเกลี่ยหรือโอนบุคคลากรภายในสำนักงานทรัพย์สินฯ สนับสนุน
จัดซื้ออุปกรณ์เครื่องมือทางช่าง	๑๐๐,๐๐๐.๐๐	
งบประมาณค่าใช้จ่ายในส่วนสนับสนุนการจัดการบริหาร	๓,๐๐๐,๐๐๐.๐๐	
รวม	**๔,๒๕๔,๐๐๐.๐๐**	

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (ในส่วนของวัด)

๑. ได้ทะนุบำรุงรักษาไว้ซึ่งโบราณสถานโบราณวัตถุที่มีประวัติศาสตร์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์

๒. ได้ดูแล บำรุง รักษาและอนุรักษ์ไว้ซึ่งโบราณสถานโบราณวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมอย่างเป็นระบบและถูกหลักวิชาการ

๓. พระอารามหลวง โบราณสถาน อาคาร สถานที่และศาสนสถานได้ถูกนำ

มาปรับปรุงใช้ประโยชน์สูงสุดและถูกต้องตามหลักวิชาการ ทั้งยังสอดคล้องกับสภาวะปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (ในส่วนของชุมชนและประชาชนทั่วไป)

๑. ชุมชนท้องถิ่น ประชาชนทั่วไป หน่วยงานต่างๆ มีส่วนร่วมในกิจกรรมและได้ใช้ประโยชน์ในการศึกษาประวัติความเป็นมาและประกอบศาสนกิจ

๒. เพื่อให้ชุมชนโดยรอบ โรงเรียน ราชการ มีส่วนเป็นในการทำกิจกรรมอันจะเป็นประโยชน์กับวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมชาวไทย

๓. ชุมชนโดยรอบ และประชาชนทั่วไปได้รับความสะดวกในการเข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด

ปัญหาและอุปสรรค (ภายนอก)

การบริหารงานภายในวัดยังมีความไม่ชัดเจนทำให้การดำเนินงานโครงการฯ ล่าช้า และไม่ชัดเจนในการปฏิบัติ

ปัญหาและอุปสรรค (ภายใน)

ความร่วมมือในการประชาสัมพันธ์โครงการฯ ยังมีน้อยมาก

งานสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม

เมื่อการบูรณปฏิสังขรณ์ตามโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามเสร็จเรียบร้อย คณะทำงานจัดงานฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยารามได้จัดนิทรรศการประกอบการจัดงานสมโภช

งานออกแบบและจัดสร้างนิทรรศการสมโภชการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

นายอนุชา เสมารัตน์ รองประธานคณะทำงานจัดงานฉลองสมโภชวัดมกุฏ-กษัตริยาราม ทำสัญญาว่าจ้างบริษัทรักลูก เอ็ดดูเท็กซ์ จำกัด โดยนางภาวนา อร่ามฤทธิ์ และนางศิริพร ผลชีวิน กรรมการบริหาร ออกแบบและจัดสร้างนิทรรศการสมโภชการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ตามสัญญาเลขที่ มก. สมโภช ๑/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๒๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ เป็นเงิน ๕๘๖,๔๖๗ บาท (ห้าแสนแปดหมื่นหกพันสี่ร้อยหกสิบเจ็ดบาทถ้วน) โดยเริ่มปฏิบัติงานภายในวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ และปฏิบัติงานแล้วเสร็จภายในวันที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๑

๑. จัดทำบทบรรยายบอร์ดนิทรรศการ ฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

๒. จัดทำบทบรรยาย (Script) สื่อสารคดี ฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

๓. จัดทำและติดตั้งบอร์ดนิทรรศการ

๔. จัดทำสื่อสารคดี VCD MASTERING และสำเนา จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด

สรุปกิจกรรมเตรียมงานฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑. กิจกรรม Pre-event

๑.๑ กิจกรรมครั้งหนึ่งแห่งมงคลชีวิต (สถานที่วัดมกุฏฯ) เช่น กิจกรรมสวดมนต์ ฟังเทศน์

๑.๒ กิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์ (สถานที่วัดมกุฏฯ และโรงเรียน)

๒. หมวดวันงานสมโภช

๒.๑ จัดกิจกรรมชมพระวิหาร และอุโบสถ

๒.๒ จัดกิจกรรมมหรสพ (งานเวที) เช่น การแสดงโขนเด็ก ระเบงเพลงฉ่อย เดี่ยวระนาด ลิเก

๒.๓ การจัดแสดงพลุไฟไหม้ตอนค่ำ

๒.๔ การผลิตโครงสร้าง เช่น ตลาดบกย้อนยุค ร้านอาหาร อุปกรณ์ประกอบตกแต่งเวที

๓. หมวดประชาสัมพันธ์ เช่น เอกสารประชาสัมพันธ์ ภาพกิจกรรมต่างๆ แผนที่การจัดแสดงงาน

๔. หมวดงานอำนวยการ เช่น อาหารและเครื่องดื่มเจ้าหน้าที่ วิทยากร พิธีกร ดำเนินรายการ

๕. หมวดจัดทำของที่ระลึก เช่น แสตมป์ โปสการ์ด สมุดบันทึกใบลานพัดโบราณ

คณะกรรมการอำนวยการฯ ได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานงานสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม

ที่ มก.๒๑/๒๕๕๐

วัดมกุฏกษัตริยาราม
เขตพระนคร กทม. ๑๐๒๐๐

๒๑ มีนาคม ๒๕๕๐

เรื่อง ขอพระราชทานเสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานในงาน
ฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม

เจริญพร ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. หนังสือที่ รล ๐๐๐๘/๔๔๖๖
๒. ร่างกำหนดการ

ตามที่ วัดมกุฏกษัตริยารามได้ดำเนินงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ ทั้งนี้การบูรณปฏิสังขรณ์ในเขตพุทธาวาสจะแล้วเสร็จสมบูรณ์ในเดือนกันยายน ๒๕๕๐ ซึ่งคณะกรรมการโครงการฯ เห็นชอบให้จัดงานฉลองสมโภชวัดฯ ประมาณเดือนตุลาคม ๒๕๕๐ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

ในการนี้ อาตมภาพขอทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในงานฉลองสมโภชวัดฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ และทรงเป็นประธานถวายพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้กับวัดต่างๆ จำนวน ๒๖๕ วัด ในโอกาสนี้ ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๑๑ กรมประชาสัมพันธ์ ถ่ายทอดสดพิธีดังกล่าวด้วย

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดนำความกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาท ส่วนจะเป็นวันและเวลาใดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ขออำนวยพร

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์

(สมเด็จพระพุทธชินวงศ์)
เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม

โทรศัพท์ หมายเลข ๐-๒๖๘๗-๓๐๕๗, ๐-๒๒๘๒-๗๑๗๘
โทรสาร หมายเลข ๐-๒๖๘๗-๓๑๐๐, ๐-๒๖๒๙-๔๐๙๐

ที่ รล ๐๐๐๘/๕๙๗๘

สำนักราชเลขาธิการ
สวนจิตรลดา กทม. ๑๐๓๐๓

๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๐

เรื่อง เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในงานฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม
เรียน ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน
วัดมกุฏกษัตริยาราม (พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์)
อ้างถึง หนังสือที่ มก. ๒/๒๕๕๐ ลงวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๕๐

ตามที่มีหนังสือขอให้นำความกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในงานฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ และทรงเป็นประธานถวายพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้กับวัดต่างๆ จำนวน ๒๖๕ วัด ตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๕๐ หรือในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ส่วนจะเป็นวันและเวลาใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พร้อมทั้งขอพระราชทานพระราชานุญาตให้สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง ๑๑ กรมประชาสัมพันธ์ถ่ายทอดสดในพิธีดังกล่าว ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาทแล้ว ทรงรับเชิญเสด็จฯ ในวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๑ เวลา ๐๙.๐๐ น. และพระราชทานพระราชานุญาตให้สถานีฯ ถ่ายทอดสด ทั้งนี้ ขอได้โปรดติดต่อกับเจ้าหน้าที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง (โทร. ๐-๒๒๒๑-๘๐๖๒) และเจ้าหน้าที่กรมราชองครักษ์ (โทร. ๐-๒๒๘๓-๒๓๔๕) เพื่อร่วมกันพิจารณาจัดทำกำหนดการโดยตรงต่อไปด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(คุณหญิงอารยา พิบูลนครินทร์)
ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

กองงานในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
โทร. ๐-๒๒๘๐-๑๖๔๐-๑ โทรสาร ๐-๒๒๘๐-๑๖๓๙

ที่ มก. ๑/๒๕๕๑

โครงการบูรณฯ
วัดมกุฏกษัตริยาราม
เขตพระนคร กทม. ๑๐๒๐๐

๙ มกราคม ๒๕๕๑

เรื่อง ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเลื่อนงานฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม
เรียน ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
สิ่งที่ส่งมาด้วย หนังสือที่ รล ๐๐๐๘/๕๙๗๘

ตามที่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับเชิญเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานงานพิธีฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม ในวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๑ เวลา ๐๙.๐๐ น. และพระราชทานพระราชานุญาตให้สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๑๑ กรมประชาสัมพันธ์ถ่ายทอดสดในพิธีดังกล่าว ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ครั้นถึง วันที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๑ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้สิ้นพระชนม์ คณะกรรมการจัดงานฯ มีมติเห็นว่า ระยะเวลาของการจัดงานฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม อยู่ในช่วงพิธีบำเพ็ญกุศลพระศพ กอปรกับเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม และเป็นผู้รักษาการเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต ได้มรณภาพ ในวันที่ ๓ มกราคม ๒๕๕๑ ซึ่งคณะกรรมการบริหารวัดได้กำหนดบำเพ็ญกุศล ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นเวลา ๑๐๐ วัน ด้วยเหตุนี้ จึงขอพระราชทานพระราชานุญาตเลื่อนงานพิธีฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม พร้อมกันนี้คณะกรรมการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม จะนำความกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ในโอกาสต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดนำความกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาท เพื่อขอพระราชทานพระราชานุญาตเลื่อนงานพิธีฉลองสมโภชฯ ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

พลอากาศเอก
(กำธน สินธวานนท์)
ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการ
บูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

โทรศัพท์ หมายเลข ๐-๒๖๘๗-๓๐๕๗, ๐-๘๖-๗๖๖-๘๖๓๕
โทรสาร หมายเลข ๐-๒๖๘๗-๓๑๐๐, ๐-๒๖๒๙-๔๐๙

ที่ รล ๐๐๐๘/๐๓๑๗

สำนักราชเลขาธิการ
สวนจิตรลดา กทม. ๑๐๓๐๓

๑๔ มกราคม ๒๕๕๑

เรื่อง ขอพระราชทานพระราชานุญาตเลื่อนการเสด็จฯ ไปทรงเป็นประธานงานพิธีฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม

เรียน ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

อ้างถึง หนังสือที่ มก. ๑/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๕๑

ตามที่มีหนังสือขอให้นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ขอพระราชทานพระราชานุญาตเลื่อนการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานงานพิธีฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม ในวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๐ เวลา ๐๙.๐๐ น. ออกไปก่อน ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลความทราบฝ่าละอองพระบาทแล้ว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(นายสำเริง เอี่ยมสะอาด)
รองราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ปฏิบัติราชการแทน
ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

กองงานในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
โทร. ๐-๒๒๘๐-๑๖๔๐-๑ โทรสาร ๐-๒๒๘๐-๑๖๓๙

ที่ มก.อ.๓/๒๕๕๒

สำนักงานโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน
วัดมกุฏกษัตริยาราม
เขตพระนคร กทม. ๑๐๒๐๐

๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒

เรื่อง ขอพระราชทานกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ เป็นประธานในงานฉลองสมโภช วัดมกุฏกษัตริยาราม

เรียน ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

อ้างถึง หนังสือที่ รล ๐๐๐๘/๐๓๑๗

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. ร่างกำหนดการ
๒. ภาพถ่ายโบราณสถานและภูมิทัศน์ภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม

ตามหนังสือที่อ้างถึง คณะกรรมการอำนวยการโครงการฯ ขอพระราชทานพระราชานุญาตเลื่อนการเสด็จฯ ไปทรงเป็นประธานงานพิธีฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๑ เวลา ๐๙.๐๐ น. ออกไปก่อน เนื่องจากขณะนั้นอยู่ในช่วงพิธีบำเพ็ญกุศลพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ในการนี้ การดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์วัด ทั้งในเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส เสร็จสมบูรณ์แล้ว คณะกรรมการโครงการฯ จึงใคร่ขอพระราชทานกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในพิธีฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผู้ทรงสถาปนาวัด ในช่วงตั้งแต่เดือนมีนาคม ๒๕๕๒ เป็นต้นไป สุดแล้วแต่พระราชทานอัธยาศัย และในโอกาสนี้ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้ช่างภาพสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ถ่ายทอดสดพิธีดังกล่าว รวมทั้งขอพระราชทานให้ช่างภาพของคณะกรรมการโครงการฯ เข้าบันทึกภาพและวีดิทัศน์ด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดนำความกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาท ส่วนจะเป็นวันและเวลาใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ขอแสดงความนับถือ

พลอากาศเอก
(กำธน สินธวานนท์)
ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการ
บูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

สำนักงานเลขานุการโครงการฯ
โทรศัพท์ ๐-๒๖๘๗-๓๐๕๗, ๐๘๖-๗๖๖-๘๖๓๕ (นายสมิทธ์) โทรสาร ๐-๒๖๘๗-๓๑๐๐

ที่ รล ๐๐๐๘ / ๙๓๐๙

สำนักราชเลขาธิการ
สวนจิตรลดา กทม. ๑๐๓๐๓

๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๒

เรื่อง เสด็จฯ ไปทรงเป็นประธานในพิธีฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม
เรียน ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน
วัดมกุฏกษัตริยาราม (พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์)
อ้างถึง หนังสือลงวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒

ตามที่มีหนังสือขอให้นำความกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธีฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร ตั้งแต่เดือนมีนาคม ๒๕๕๓ วันและเวลาใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงรับเชิญเสด็จฯ ในวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๕๓ เวลา ๑๕.๐๐ น. ทั้งนี้ ขอได้ติดต่อกับเจ้าหน้าที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง (โทร. ๐-๒๒๒๑-๘๐๖๒) และเจ้าหน้าที่กรมราชองครักษ์ (โทร. ๐-๒๒๘๓-๒๓๔๕) เพื่อร่วมกันพิจารณาจัดทำกำหนดการโดยตรงต่อไปด้วย

จึงเรียนมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(คุณหญิงอารยา พิบูลนครินทร์)
ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

กองงานในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
โทร. ๐-๒๒๘๐-๑๖๔๐-๑ โทรสาร ๐-๒๒๘๐-๑๖๓๙
เว็บไซต์ : www.ohmpps.go.th

กำหนดการ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

เสด็จพระราชดำเนินไปในพิธีสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม

เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๕๓

เวลา ๑๔.๕๕ น. - สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่ง จากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต

เวลา ๑๕.๐๐ น. - รถยนต์พระที่นั่งถึงวัดมกุฏกษัตริยาราม

(วงดุริยางค์บรรเลงเพลงมหาชัย)

- พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการอำนวยการฯ และคณะกรรมการจัดงาน เฝ้าฯ รับเสด็จ
- ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวนิช กรรมการอำนวยการฯ ทูลเกล้าฯ ถวายพวงมาลัย
- เสด็จเข้าภายในพระวิหาร
- ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธวชิรมกุฏ พระประธานพระวิหาร
- ทรงกราบ
- ประทับพระราชอาสน์
- ทรงศีล

(ประธานสงฆ์ถวายศีล จบ)

- นางพิมพ์ประไพ พิศาลบุตร ชุน ประธานคณะทำงานจัดทำหนังสือ เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือที่ระลึก
- พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์ กราบบังคมทูลรายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการฯ
- เจ้าหน้าที่อาราธนาพระปริตร
- พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

(พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ถึงบทเสกทำน้ำพระพุทธมนต์)

- เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนที่ฝาครอบทำน้ำพระพุทธมนต์
- ทรงประเคนครอบทำน้ำพระพุทธมนต์แด่ประธานสงฆ์
- ประทับพระราชอาสน์ ณ ที่เดิม
- พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้ว
- เสด็จออกจากพระวิหาร
- เสด็จฯ ไปยังมณฑลพิธีเททอง (บริเวณด้านข้างพระวิหาร)
- ทรงเจิมแผ่นจารึก
- ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ ทูลเกล้าฯ ถวายแผ่นทอง นาก เงิน

- ทรงรับแผ่นทอง นาก เงิน แล้วทรงหย่อนแผ่นทอง นาก เงิน ลงในช้อนที่เจ้าพนักงานพระราชพิธีถือถวาย
- ทรงรับช้อนจากเจ้าพนักงานพระราชพิธี ทรงเทแผ่นทอง นาก เงิน ลงในเบ้า แล้วพระราชทานช้อนคืนให้เจ้าพนักงานพระราชพิธี
- ทรงถือสายสูตรเททองหล่อรูปเหมือนพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) อดีตปฐมเจ้าอาวาสวัด
  (พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์)
- เสด็จเข้าภายในพระวิหาร
- ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมถวายพระสงฆ์
- ประทับพระราชอาสน์
- ทรงหลั่งทักษิโณทก
  (พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา)
- นายพลากร สุวรรณรัฐ ประธานคณะกรรมการจัดสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายพระบรมรูปฯ
- นายวัลลภ เจียรวนนท์ ประธานคณะกรรมการฝ่ายจัดสร้างวัตถุมงคล เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายวัตถุมงคลที่ระลึก
- พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น กราบบังคมทูลเบิกคณะกรรมการและผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินเข้ารับพระราชทานของที่ระลึก (จำนวน ๗๐ ราย)
- ทรงจุดไฟจากโคมไฟฟ้าแล้วพระราชทานให้คณะกรรมการนำไปจุดดอกไม้ไฟ
- เสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ
- ทรงลาพระสงฆ์
- เสด็จออกจากพระวิหาร (ด้านหลัง) ไปยังพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ทรงจุดเครื่องทองน้อยถวายราชสักการะพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ทรงกราบ
- เสด็จออกบริเวณประตูพระระเบียงวิหารไปยังศาลาหน้าพระวิหาร
- ทอดพระเนตรนิทรรศการการบูรณปฏิสังขรณ์พระอาราม
- เสด็จฯ ไปยังพลับพลา (บริเวณลานมหรสพ)
- ประทับพระราชอาสน์
- ทอดพระเนตรการแสดงมหรสพไทยโบราณในการสมโภช
  (เวลาประมาณ ๑๐ นาที)
- เสด็จฯ ไปประทับรถยนต์พระที่นั่ง
- เสด็จพระราชดำเนินกลับ
  (วงดุริยางค์บรรเลงเพลงมหาชัย)

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบปกติขาว

คณะกรรมการอนุรักษ์ศาสนสถานภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม

เพื่อให้การดูแล บำรุง รักษาอาคารโบราณสถานสถาปัตยกรรมวัดมกุฏกษัตริยาราม การควบคุมวางผังอาคารภายในพระอารามหลวงวัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นระบบมีแบบแผนและสอดคล้องกับการบริหารจัดการและการใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ วัดมกุฏกษัตริยารามจึงมีคำสั่งพุทธศักราช ๒๕๕๓ แต่งตั้งคณะที่ปรึกษาและคณะกรรมการอนุรักษ์ศาสนสถานภายในวัดมกุฏกษัตริยารามขึ้น ดังนี้

ที่ปรึกษาฝ่ายบรรพชิต

๑. คณะกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม
๒. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม

คณะกรรมการ

๑.	พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น		เป็นประธาน
๒.	นายปราโมทย์ นิ่มพร้าว	ไวยาวัจกรวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นคณะกรรมการ
๓.	นายอนุชา เสมารัตน์	ไวยาวัจกรวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นคณะกรรมการ
๔.	นายสุทิน เจริญสวัสดิ์	ผู้อำนวยการสำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร	เป็นคณะกรรมการ
๕.	นายสุชาติ อมาตยกุล	หัวหน้ากองบริหารงานก่อสร้าง สนง. ทรัพย์สินฯ	เป็นคณะกรรมการ
๖.	นายสมิทธ์ สุขเชย	ผู้ช่วยไวยาวัจกรวัดมกุฏกษัตริยาราม	เป็นคณะกรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการฯ มีหน้าที่พิจารณา ให้คำแนะนำการวางแผน การดูแล บำรุงรักษาอาคารโบราณสถาน งานระบบสาธารณูปโภค การออกแบบอาคาร ควบคุมวางผังอาคารที่ก่อสร้างใหม่ภายในเขตพื้นที่วัด นำเสนอเป็นกรณีไปตามที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เหมาะสมตามหลักวิชาการ

ศิลปกรรม
ของวัดมกุฎกษัตริยาราม

ศิลปกรรม ของวัดมกุฏกษัตริยาราม[๑]

สีมาที่มุมกำแพงวัด บอกเขตมหาสีมาด้านนอก

วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างและทรงควบคุมเรื่องขอบเขตผังบริเวณมาแต่ต้น ส่วนรูปแบบอาคาร แม้จะสร้างเสร็จในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็คงจะได้สร้างตามพระราชประสงค์สืบมา ดังเช่นพระราชประสงค์ใดในสมเด็จพระบรมชนกนาถที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ ก็ได้ทรงควบคุมให้สร้างสนองพระราชประสงค์ ดังตัวอย่างเรื่องพระมหามงกุฎที่ยอดพระเจดีย์ เป็นต้น อนึ่ง สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้เป็นแม่กองสร้างวัดมกุฏกษัตริยารามมาแต่รัชกาลที่ ๔ คงจะได้ควบคุมให้วัดมกุฏกษัตริยารามมีรูปแบบศิลปกรรมต้องตามพระราชประสงค์ วัดมกุฏกษัตริยารามจึงเป็นวัดแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ และมีรูปแบบใกล้เคียงกับวัดโสมนัสวิหาร สมดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาวัดทั้งสองแห่งไว้คู่กัน อาจกล่าวได้ว่า เริ่มตั้งแต่การเป็นวัดที่มีสีมา ๒ ชั้นเหมือนกัน สีมาชั้นแรก

---

[๑] นางสาววีณา โรจนราธา นักอักษรศาสตร์เชี่ยวชาญ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เรียบเรียง

เรียก “มหาสีมา” มีซุ้มสีมาตั้งอยู่ที่มุมกำแพงรอบวัดเป็นเครื่องหมายกำหนดเขต ภายในเขตมหาสีมา มีซุ้มบอกเขตมหาสีมาด้านในอยู่ที่กำแพงรอบพระอุโบสถ และยังมีสีมารอบพระอุโบสถอีกเรียก “ขัณฑสีมา” กำแพงแก้วและซุ้มสีมาบนกำแพงแก้วเป็นเขตกั้นกลางเพื่อมิให้สีมาชั้นนอกและชั้นในคาบเกี่ยวกัน อันจะทำให้สีมาทั้งสองนั้นใช้ไม่ได้ เรียกว่า “สีมันตริก” วัดที่มีสีมา ๒ ชั้นนี้ พระสงฆ์สามารถประชุมทำสังฆกรรมได้ทั้งที่พระอุโบสถและพระวิหาร แต่ถ้าทำในพระวิหารจะต้องให้พระสงฆ์ทุกรูปในวัดมาร่วมในพิธี

สีมาที่กำแพงแก้วพระอุโบสถ บอกเขตมหาสีมาด้านใน

ตลอดระยะเวลากว่า ๑๔๐ ปี วัดมกุฏกษัตริยารามได้สร้างเสริมอาคารสิ่งก่อสร้าง รวมทั้งซ่อมแซมหรือรื้อถอนสิ่งก่อสร้างเดิมที่ชำรุดเสื่อมโทรมหรือหมดประโยชน์ใช้สอยไปตามกาลเวลา รวมทั้งอาจใช้วัสดุก่อสร้างตามสมัยนิยมบ้าง แต่เจ้าอาวาสวัดทุกรูปได้พยายามรักษาสิ่งก่อสร้างสำคัญตามแผนผังเดิมของวัดไว้ จนการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งล่าสุดเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ คณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามก็ได้กำหนดแนวทางว่าจะอนุรักษ์ตามรูปแบบแผนผังและลักษณะของแท้ดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดเท่าที่มีข้อมูลและหลักฐานยืนยันทั้งทางด้านรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรม และทางด้านคุณค่าความเป็นศาสนสถานตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในการซ่อมแซมก็คือ ปูนที่ฉาบ หินกลับไปใช้ปูนหมัก และขัดผิวด้วยปูนตำแทนปูนซีเมนต์

แผ่นหินอ่อนสลักลายเส้นรูปดอกบัวที่พื้นลานชิดมุมพระอุโบสถ บอกเขตขัณฑสีมา

ขณะนี้ การบูรณปฏิสังขรณ์อาคารหลักของวัดแล้วเสร็จ วัดจึงงามสง่าท่ามกลางภูมิทัศน์ที่ปรับปรุงเป็นระเบียบ สะอาด และร่มรื่น ส่งให้เห็นศิลปกรรมอันงดงามของวัดมกุฏกษัตริยารามที่สมบูรณ์แบบ สมควรแก่วัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง

เขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาสกำหนดอยู่ส่วนกลางของวัด มีเขตสังฆาวาสกระหนาบอยู่ด้านซ้ายหรือทิศตะวันตก และด้านขวาหรือทิศตะวันออก ภายในเขตพุทธาวาสมีอาคารสิ่งก่อสร้างสำคัญ เรียงจากด้านหน้าหรือทิศเหนือไปด้านหลังหรือทิศใต้ คือ

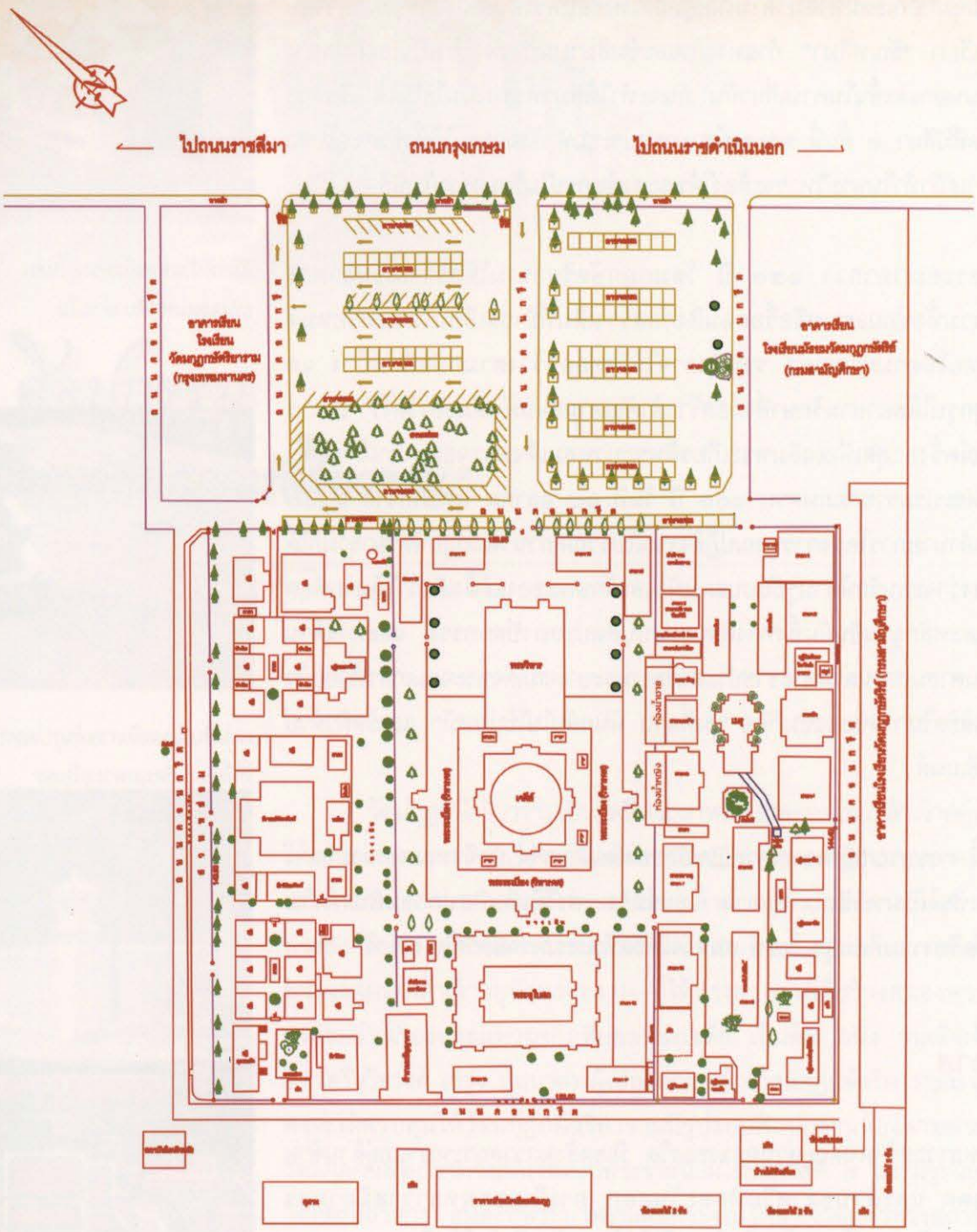

ลานรอบพระอุโบสถที่เป็นเขตกั้นกลางไม่ให้สีมาชั้นนอกและชั้นในคาบเกี่ยวกัน

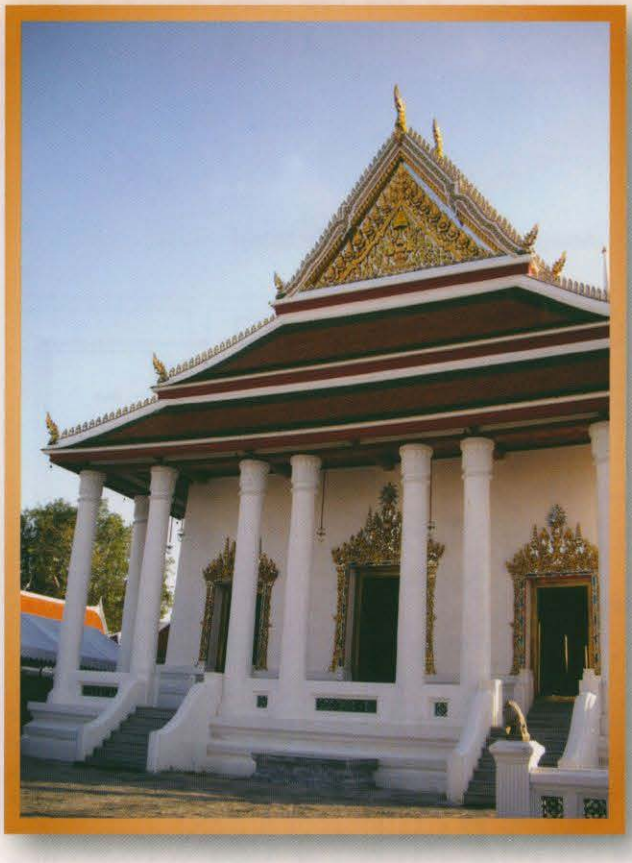
พระวิหาร

เนื่องจากวัดมกุฏกษัตริยารามเป็นวัดที่มีกำแพงวัดเป็นเขตมหาสีมาดังกล่าวแล้ว พระวิหารจึงเป็นสถานที่ประชุมทำสังฆกรรมได้ พระวิหารของวัดนี้จึงเป็นอาคารหลัก

แผนผังวัดมกุฏกษัตริยาราม

กองช่างวัด สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	
แสดงที่ตั้งของต้นไม้ที่ขึ้นทะเบียนต้นไม้ประจำถิ่นของกรุงเทพมหานคร ตำบล บางขุนพรหม อำเภอ พระนคร จังหวัด กรุงเทพมหานคร	
ลำดับที่ 7 พ.ศ. 2555	มาตราส่วน 1 : 1000
ลงชื่อ ผู้ตรวจ	ลงชื่อ ผู้ตรวจ
ลงชื่อ ผู้ตรวจ	ลงชื่อ ผู้ตรวจสอบ
	ลงชื่อ ผู้ตรวจสอบ
วันที่ ___/___/___	วันที่ ___/___/___

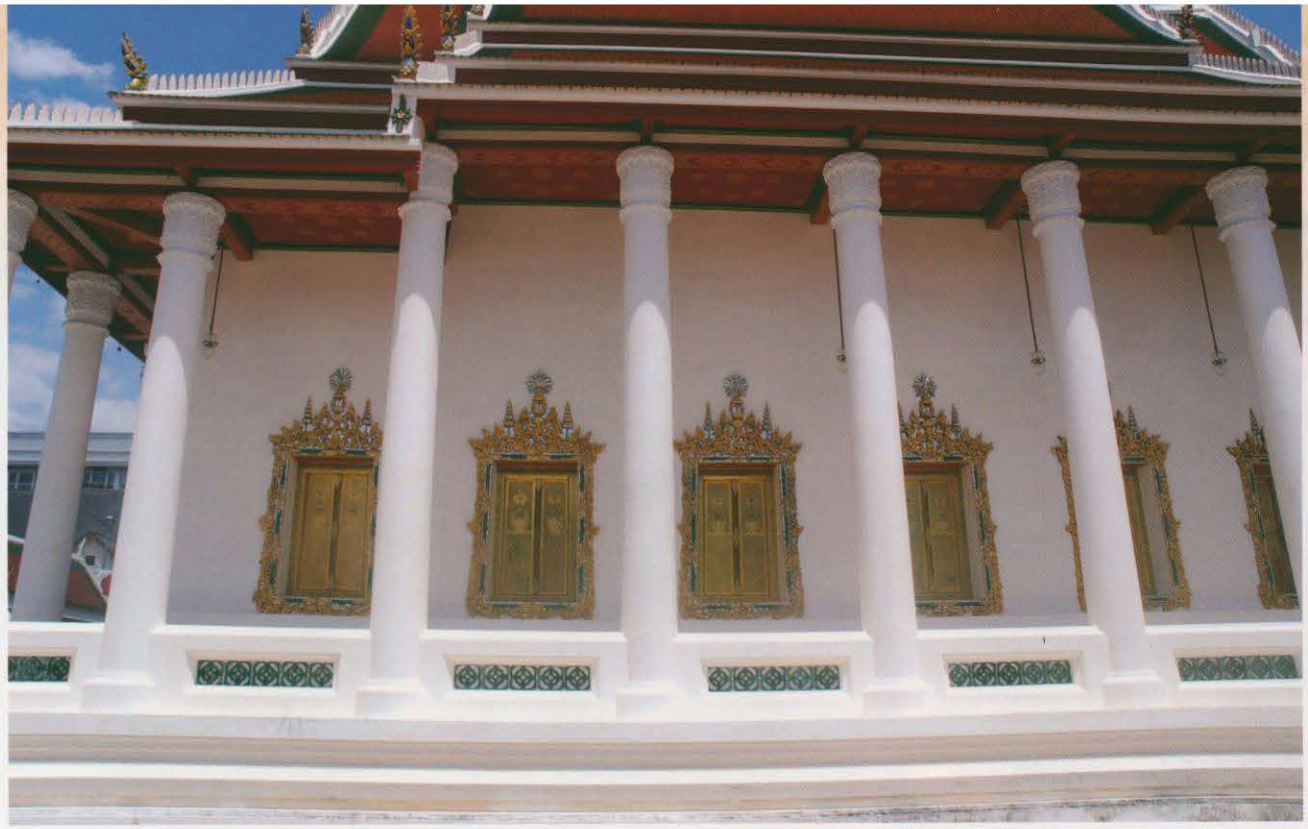
พระวิหาร

เสาและเพดานระเบียงพระวิหาร

มีขนาดใหญ่ และตั้งอยู่ส่วนหน้าวัด หันออกทางคลองผดุงกรุงเกษม เป็นวิหารใหญ่ขนาด ๗ ห้อง หลังคามุขลด ๒ ชั้น ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หน้าบันเป็นแบบกระเท่เซร ก่ออิฐถือปูน เครื่องลำยองปั้นปูน ช่อฟ้าและหางหงส์เป็นเศียรนาค ที่แผงหน้าจั่วหลังคามุขชั้นบนตกแต่งลายเฟื่อง กึ่งกลางหน้าบันประดับลายปูนปั้นรูปพระมหามงกุฎครอบเหนือเลข ๔ บนพานแว่นฟ้า ประดับฉัตร ๙ ชั้น ที่ส่วนยอดและฉัตร ๗ ชั้นสองข้าง ล้อมด้วยลายกระหนกเปลวและช่อหางโต ลวดลายเหล่านี้ปิดทอง ประดับกระจก หลังคา ๓ ลด มุงกระเบื้องเคลือบสีแสดขอบเขียว มีระเบียงรอบ เสาระเบียง ๒๘ ต้น เป็นเสากลม หัวเสาปั้นปูนลายใบอะแคนธัส ศิลปะตะวันตก เพดานเขียนลายดาวปิดทองล่องชาดแต่งลายขอบและเชิงด้วยสีดำและสีเขียวเข้ม ห้อยอัจกลับเป็นระยะ ระหว่างเสามีหน้าระเบียงซึ่งประดับกระเบื้องปรุสีเขียว

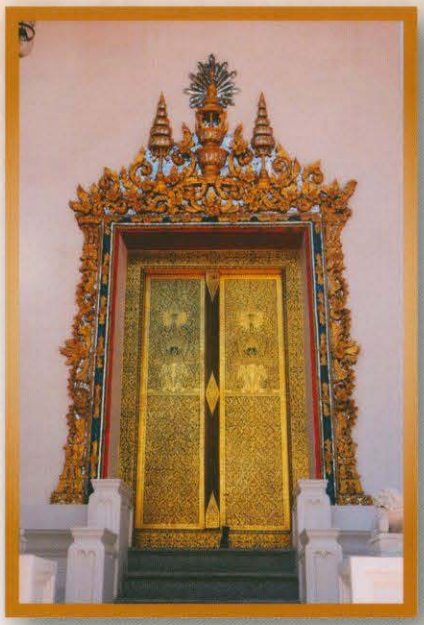
พระวิหารตั้งบนฐาน ๒ ชั้น มีบันไดทางขึ้นจากด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ ๒ บันได บันไดละ ๗ ขั้น ขึ้นสู่ชั้นระเบียง จากชั้นระเบียงขึ้นสู่ภายในพระวิหาร มีบันไดด้านหน้า ๓ บันได เพิ่มบันไดกลางซึ่งใหญ่กว่าบันไดข้าง ขั้นบันไดชั้นบนมี ๔ ขั้น แต่ด้านหลังมีแค่บันได ๒ ข้าง พื้นระเบียงปูหินอ่อน บันไดปูหินแกรนิตไม่ขัดมัน

ด้านข้างพระวิหาร

ผนังด้านนอกพระวิหารทั้งชั้นล่างและชั้นบน ฐานแต่งเป็นฐานสิงห์ ด้านหน้ามีประตู ๓ ประตู ประตูกลางมีขนาดใหญ่กว่าประตูซ้ายขวา ด้านหลังมีแค่ประตูซ้ายขวา ตรงกลางแต่งเป็นหน้าต่างหลอก ๒ ช่อง ด้านข้างมีหน้าต่างด้านละ ๗ ช่อง ซุ้มประตูหน้าต่างเสาซุ้มประดับลายปูนปั้นลายเถาไม้ดอก หน้าบันปั้นปูนพระมหามงกุฎเปล่งรัศมีครอบเหนือเลข ๔ ประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า ขนาบด้วยฉัตร ๕ ชั้น ปิดทองประดับกระจก ส่วนกรอบและบานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำ ลายพรรณพฤกษาอย่างวิจิตร ล้อมลายช้างไอยราพต ๓ เศียร เทิดพานแว่นฟ้าเชิญพระมหามงกุฎเปล่งรัศมีครอบเหนืออุณาโลม มีฉัตร ๙ ชั้นประดับส่วนบน และฉัตร ๗ ชั้นสองข้าง ลายนี้อยู่ส่วนบนของบานประตูและหน้าต่างทุกบาน ยกเว้นบานหน้าต่างหลอก ๒ บานท้ายพระวิหารที่เขียนลายรดน้ำเรื่องพุทธประวัติ ช่องซ้ายปางมารวิชัยหรือตอนมารผจญและช่องขวาปางปฐมเทศนาหรือตอนแสดงธรรมโปรดเบญจวัคคีย์ เพดานซุ้มประตูหน้าต่างเขียนสีรูปดาวทอง ๓ ดอกบนพื้นแดง

ภายในพระวิหาร ประดิษฐานพระพุทธวชิรมงกุฎ พระประธานพระวิหารเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสำริด ลงรักปิดทอง ปางสมาธิ ประดิษฐานในบุษบกปิดทองล่องชาดประดับกระจก ผนังบุษบกด้านหลังพระประธานตกแต่งเป็นซุ้มเรือนแก้ว ภายในจารึกหัวใจอริยสัจด้วยอักษรขอมบรรจง บุษบกตั้งบนฐานชุกชีหินอ่อน ๒ ชั้น ฐานชั้นล่างประดิษฐานรูปพระอัครสาวก พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เป็นพระหล่อสำริดลงรักปิดทอง สูง ๒ ศอก ๕ นิ้ว ในอิริยาบถนั่งพับเพียบประนมมือประจำข้างขวาและข้างซ้ายของพระประธาน พื้นพระวิหารส่วนในยกสูงสำหรับภิกษุสามเณร ปูพรมสีแดง พื้นส่วนนอกปูหินอ่อน

ประตูพระวิหาร

ลายรดน้ำพุทธประวัติ
ตอนมารผจญ

ลายรดน้ำพุทธประวัติ
ตอนแสดงธรรมโปรดเบญจวัคคีย์

พระพุทธวชิรมงกุฎ พระประธานพระวิหาร

เสาภายในพระวิหารเป็นเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ๒ แถว แถวละ ๖ ต้น ตอนล่างประดับหินอ่อน ข้างบนถือปูนเขียนลายเครื่องแขวนดอกไม้สดหลากสี เป็นปริศนาธรรมตามฉฬาภิชาติ คือ นับจากข้างหน้าเข้าไปหาพระประธาน คู่แรกสีคราม คู่ที่ ๒ สีเขียวไพล คู่ที่ ๓ สีแดง คู่ที่ ๔ สีเหลือง คู่ที่ ๕ สีนวล และคู่ที่ ๖ สีขาว หมายความว่าอยู่ไกลพระ จิตใจก็มืดมัว ยิ่งใกล้เข้าไปจิตใจก็จางลงโดยลำดับ และด้านนอกของแต่ละเสาในส่วนที่พ้นลายเชิงเสาขึ้นไป ยังเขียนภาพขนาดเล็กในกรอบสี่เหลี่ยม แสดงความประพฤติของคนตามลำดับจากเสาต้นแรกเรียงไป ตั้งแต่ยังอยู่ห่างพระทำบาปต่างๆ มียิงนก ตกปลา เป็นนักโทษ จนได้เข้าวัด ออกบวช ประพฤติธรรม เป็นจิตรกรรมที่แสดงปริศนาธรรมตามพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนด้านในของเสาแต่ละต้นติดโคมแก้วห้อยแก้วเจียระไนอย่างตุ้งติ้ง

บนเพดานเขียนลายทองล่องชาดลายดาวนพเคราะห์ ตรงกลางห้อยโคมไฟเป็นพวงแบบโบราณ ๒ แถว แถวละ ๖ โคม และด้านข้างติดโคมไฟอีกข้างละ ๗ ดวง ตรงกับช่องหน้าต่าง

ผนังด้านในพระวิหารตอนล่างประดับหินอ่อนขึ้นไปถึงกรอบหน้าต่างระหว่างช่องหน้าต่าง เขียนภาพเรื่องราวของพระอริยสงฆ์สาวก มีจารึกบนแผ่นหินอ่อนบอกเรื่องย่อไว้ข้างล่าง ที่บานแผละผนังซอกหน้าต่างเขียนภาพการบำเพ็ญกรรมฐานต่างๆ ผนังตอนเหนือระดับหน้าต่างและผนังหุ้มกลอง เขียนภาพท้องฟ้า มีเทพบุตรเทพธิดาร่ายรำในหมู่เมฆ ตอนบนสุดเป็นรูปวิมาน และเหนือกรอบประตูกลางติดตั้งพระบรมสาทิสลักษณ์ขนาดใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บานประตูด้านในทาสีน้ำเงิน ใช้รงทองเขียนพระสูตรต่างๆ ด้วยอักษรขอมบรรจง คือที่ด้านหน้า บานประตูกลางเขียนธัมมจักกัปปวัตตนสูตร บานประตูขวาเขียนธัมมจักรกัปปวัตตนสูตร (ต่อ) และอาทิตตปริยายสูตร บานประตูซ้ายเขียนสาราณียธัมมสูตร ด้านหลัง บานประตูขวา เขียนโคตรมีสูตร บานประตูซ้ายเขียนธัมมนิยามสูตร ส่วนที่บานหน้าต่างเขียนคาถาธรรมบทด้วยอักษรขอมบรรจง ระหว่างลูกฟักที่เขียนอักษรขอมเขียนลายกรอบเป็นพรรณพฤกษาแบบตะวันตก ซึ่งดูคล้ายลายก้านขดของไทย เป็นลวดลายทองที่งดงามอ่อนช้อย ส่วนขอบประตูเขียนสีลายรักร้อย เพดานชุ้มประตูหน้าต่างเขียนสีลายดาวสีทองบนพื้นแดงชุ้มละ ๓ ดวง

ภายในพระวิหาร

ลายเขียนสีส่วนเพดานภายในพระวิหาร

ภาพที่ ๑
เริ่มจากฝาผนังด้านทิศตะวันตก ด้านซ้ายหลังพระประธานในพระวิหาร
เรื่อง กระษัตริย์ ๕ องค์

กระษัตริย์ ๕ องค์ ทรงสั่งสนทนาว่า สิ่งใดจะเป็นยอดแห่งกาม ต่างองค์ต่างตรัสว่า รูป กลิ่น เสียง รส โผฏฐัพพะ เป็นยอดแห่งกาม ทรงเห็นไม่ตรงกัน จึงพากันไปเฝ้าพระทศพล พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทูลถาม พระองค์ทรงแสดงความที่รูป เป็นต้น นั้นเป็นที่เจริญใจของคนบางคน และไม่เป็นที่เจริญใจของคนบางคน เป็นต้นขณะนั้น อุบาสกคนหนึ่งชื่อจันทนังคลิก กล่าวคาถาสรรเสริญพระทศพล กระษัตริย์ทั้ง ๕ พระองค์ พระราชทานพระภูษาอุตราสงค์แก่อุบาสกนั้น อุบาสกนั้นถวายภูษานั้นแด่พระทศพลให้เป็นพุทธบริขาร ฯะ

---

* ส่วนที่เป็นจิตรกรรมฝาผนังทั้งในพระวิหารและพระอุโบสถ จากหนังสือประวัติวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร ฉบับพิมพ์พุทธศักราช ๒๕๔๐

ภาพที่ ๒
เรื่อง พระนางจุนทีราชกุมารี

พระนางจุนทีราชกุมารี เสด็จไปยังพระโลกนาถเจ้า ทูลข้อซึ่งได้สดับมามีความว่า สตรีหรือบุรุษใด ได้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแล้ว เว้นจากเวร ผู้นั้นสิ้นชีพแล้ว ได้ไปยังสุคติ มิได้ถึงซึ่งทุคติ ดังนี้ แล้วจึงทูลความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทรงคุณเช่นไรแลทำให้บริบูรณ์ในศีลอย่างไร จึงเป็นเหตุให้เกิดในสวรรค์ พระองค์ทรงแสดงผลแห่งความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ในวิราคธรรมในอริยสงฆ์ แลผลของผู้บำเพ็ญอริยกันตะศีลว่า เป็นวิบากอันเลิศ โดยพิสดารในจุนทีสูตร ฯะ

ภาพที่ ๓
เรื่อง พระนางสุมนาราชกุมารี

พระนางสุมนาราชกุมารี เสด็จไปเฝ้าพระทศพลเจ้า ทูลถามถึงผลพิเศษแห่งพระสาวกสององค์ ที่เป็นผู้มีศีล สมาธิ ปัญญาเสมอกัน แต่องค์หนึ่งเป็นทายก องค์หนึ่งมิได้เป็นทายก เมื่อไปเกิดเป็นเทพยดาและกลับมาเป็นมนุษย์ ได้บวชและสำเร็จเป็นพระอรหัตทั้งสององค์ ทูลถามวาระละข้อๆ พระองค์ทรงวิสัชชนา ให้แจ้งชัดทุกข้อๆ มีความว่า ทายกสาวกนั้น เมื่อเกิดเป็นเทพยดา เป็นผู้พิเศษกว่าสาวกใช่ทายกนั้น โดยทิพพายุ เป็นต้น พิสดารในสุมนาสูตร ฯะ

ภาพที่ ๔
เรื่อง ปลากะบิล

วันหนึ่งพรานเบ็ดทั้งหลายไปลงข่ายในแม่น้ำอจีรวดี ได้ปลาทองปลาหนึ่งจึงยกปลานั้นขึ้นวางในเรือ หามไปถวายพระเจ้าปัสเสนะทิโกศล พระเจ้าปัสเสนะทิโกศลดำรัสสั่งให้หามเรือกับทั้งปลาทองนั้นโดยเสด็จไปยังพระเชตวัน มาตรว่าปลานั้นอ้าปากขึ้นกลิ่นปากเหม็นฟุ้งไปทั่วพระเชตวัน พระบรมกระษัตริย์จึงทูลถามเหตุแห่งอิฐวิบากหรืออนิฐวิบากของปลานั้น สมเด็จพระทศพลทรงแสดงกุศลอกุศล ซึ่งเป็นเหตุแห่งอิฐะผลและอนิฐะผลทั้ง ๒ ของปลานั้น ให้ทรงทราบทุกประการ ฯะ

ภาพที่ ๕
เรื่อง เอรกะปัตตนาคราช

เอรกะปัตตนาคราช ปรารถนาจะทราบข่าวที่พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นผูกเพลงขับให้ธิดาแห่งตนเรียนไว้ ครั้นถึงวันอุโบสถก็ให้ขึ้นนั่งขับฟ้อนอยู่บนพังพานแห่งตน ชนชาวชมภูทวีปที่อยากได้นางนาคธิดา ก็มาขับตอบ นาคราชไม่ชอบก็ห้ามเสียแต่ให้ขับฟ้อนโดยนิยมนี้ทุกๆ กึ่งเดือนมา ครั้นถึงพุทธกาลสมัยอุตรมานพได้เรียนเพลงขับแต่พระทศพลเจ้าไปขับตอบ พระยานาคได้ฟังก็ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้ว จึงนฤมิตรเพศเป็นมนุษย์ ไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากับอุตรมานพ ฯะ

ภาพที่ ๖
เรื่อง โกษิยเศรษฐีตระหนี่ทรัพย์

โกษิยเศรษฐีตระหนี่ทรัพย์ ตัดทานวงษ์เสียมิได้บริจาค ภายหลังอยากบริโภคปายาศก็มิอาจหุงในบ้านได้ เพราะกลัวจะให้ผู้อื่นบริโภคด้วย จึงไปซุ่มหุงอยู่ในป่าอมรินทรเทวราชทราบเหตุ จึงชวนเทพบุตร ๔ องค์นฤมิตรเป็นพราหมณ์ลงมา ทรมานสั่งสอนให้อยู่ในจาคสัมปทา โกษิยเศรษฐีเชื่อฟังโอวาทของเทวราช กลับมาทูลลาพระมหากษัตริย์ละสมบัติออกบรรพชาเป็นดาบสบำเพ็ญพรตอยู่ ณ ป่าหิมพานต์ ฯะ

ภาพที่ ๗
เรื่อง ภารทวาชพราหมณ์

ภารทวาชพราหมณ์เชิญพราหมณ์ ๕ คนมาบริโภค นางธนัญชานีถือทรรพีทองนำโภชนามาให้แก่สามี พลาดล้มลงจึงเปล่งอุทานว่า “นโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ” ดังนี้ ๓ หน พราหมณ์ ๕ คนนั้นได้ยินชัดจึงไปเสียสิ้น ภารทวาชพราหมณ์โกรธแก่ภรรยา แสวงหาโทษพระทศพลเจ้า จึงไปเฝ้าถามปัญหา ครั้นได้ฟังเทศนากลับเกิดศรัทธา บวชเป็นภิกษุเจริญสมณธรรมสำเร็จพระอรหัต ฯะ

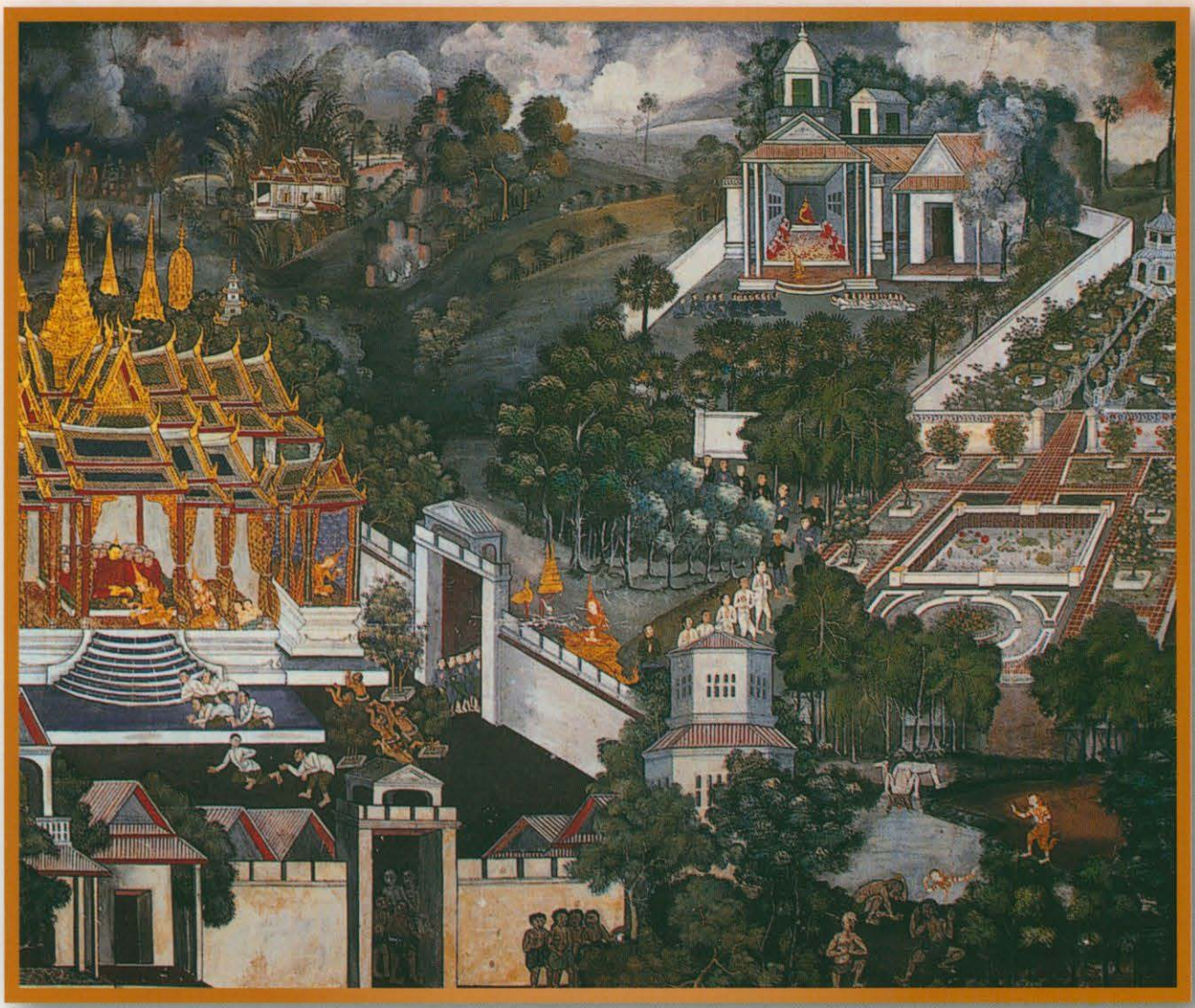
ภาพที่ ๘
เรื่อง พระเจ้าอชาตสัตรู

พระเจ้าอชาตสัตรู ได้ทรงทราบว่า แผ่นดินสูบพระเทวทัต แล้วก็หวาดพระทัย มิได้ทรงยินดีที่จะบันทม ณ พระแท่น ด้วยเกรงว่า แผ่นดินจะกลืนกินพระองค์ด้วย ครั้งนั้นเป็นวันบูรณมีเพ็ญเดือน ๔ พระเจ้าอชาตสัตรูทรงทราบว่าพระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ ชีวกัมพวัน จึงให้หมอชีวกนั้นเป็นมัคคนายกนำเสด็จไปเฝ้า ณ ราตรีวันนั้น ได้ทรงสดับธรรมเทศนาแล้ว ดำรงในพระไตรสรณคมน์ ฯะ

ภาพที่ ๙
เรื่อง อชาตสัตรูกุมารไปสมาคมกับพระเทวทัต

อชาตสัตรูราชกุมาร ไปสมาคมกับพระเทวทัตเนืองนิตย์ ภายหลังพระเทวทัตมีจิตผูกเวรในพระสุคต จึงยุให้อชาตสัตรูกุมารปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารพระบรมชนกเสีย แล้วเป็นพระราชาเอง ส่วนตนจะปลงพระชนม์พระทศพลเจ้าแล้วเป็นพระพุทธเจ้าเอง เมื่ออชาตสัตรูกุมารทำปิตุฆาตกรรม ดำรงในอิสรภาพแล้ว พระเทวทัตก็พยายามจะปลงพระชนม์พระทศพลเจ้าด้วยอุบายต่างๆ ก็มิอาจปลงได้ มีแต่เสื่อมจากลาภสการแลบริวารลงไปถ่ายเดียว จนถึงอาเจียนเป็นโลหิต ฯะ

ภาพที่ ๑๐
เรื่อง พระพุทธเจ้าประทับที่สวนตาลหนุ่ม

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับ ณ ลัฏฐิวโนทยานสวนตาลหนุ่ม พระเจ้าพิมพิสารเชิญเสด็จมาเสวย ณ พระราชนิเวศ แล้วถวายพระราชอุทยานเวฬุวัน ให้เป็นสังฆาราม พระองค์ทรงรับพระอารามทานแล้ว เสด็จไปประทับ ณ พระเวฬุวันนั้น แลพระเจ้าพิมพิสารทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทานมัย เพื่อบุพพะเปตะพะลี โดยทักขิณา-นุปะทานพิธี ซึ่งจะให้สำเร็จผลพิเศษแก่บุพพะญาติด้วยอำนาจบุญราสีปัตตานุโมทนามัย ฯะ

ภาพที่ ๑๑
เรื่อง อนาถบิณฑิกคฤหบดี

อนาถบิณฑิกคฤหบดี ซื้อที่อุทยานของพระเชตราชกุมารสร้างพระเชตวัน เมื่อซื้อนั้นได้ให้บุรุษเอาเงินบันทุกเกวียนมาเรียบเรียง ให้ที่สุดต่อที่สุด กหาปะณะจดกันเป็นลำดับไป จนทั่วท้องที่อุทยานประมาณ ๑๘ กรีษ ซื้อสินทรัพย์ไป ๑๘ โกฏิ์ สร้างพระวิหารสิ้น ๑๘ โกฏิ์ วิหารนั้นชื่อว่า “พระเชตวัน” เพราะสร้าง ณ ที่อุทยานของพระเชตราชกุมาร ฉนี้แล ฯะ

ภาพที่ ๑๒
เรื่อง ในวัมมิกสูตร

เมื่อพระมหากัสสปเถรไปบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ณ ป่าอัมพวัน ครั้นถึงเพลาราตรีล่วงปฐมยามแล้ว มีเทพยาดาองค์หนึ่งมาบอกปัญหา ๑๕ ข้อให้พระเถรเจ้าจำไปทูลถามพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ครั้นถวายปัญหา ๑๕ ข้อแก่พระเถรเจ้าองค์นั้นแล้วก็อันตรธานไปยังทิพยสถานแห่งตน ฯะ

ภาคที่ ๑๓
เรื่อง ในวัมมิกสูตร (ต่อ)

เมื่อพระกุมารกัสสปเถรเจ้าได้ปัญหา ๑๕ ข้อแต่เทพยดาแล้ว พอรุ่งขึ้นก็เข้าไปถวายบังคมทูลเหตุนั้นแด่พระบรมสุคต แล้วจึงยกบทปัญหา ๑๕ ข้อนั้นขึ้นทูลถามโดยลำดับ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์แก้ปัญหา ๑๕ ข้อนั้นแก่กุมารกัสสปเถรเจ้าแล้ว พระเถรเจ้าจำทรงปัญหา ๑๕ ข้อนั้นไว้ ทำให้เป็นอารมณ์เจริญวิปัสสนา ได้บัลลุพระอรหัตผล เป็นขีณาสวบุคคลในพระพุทธศาสนา ฯะ

ภาพที่ ๑๔
เรื่อง ในมหาโคปาลสูตร

พระสุคตเจ้าตรัสธรรมปริยายเปรียบด้วยนายโคบาลชนเลี้ยงโค ประกอบด้วยโทษ ๑๑ อย่าง คือ ไม่รู้จักรูปโคเป็นต้น ก็มิอาจรักษาโคให้เจริญฉันใด ภิกษุประกอบด้วยโทษ ๑๑ อย่าง คือ ไม่รู้จักรูปเป็นต้น ก็ไม่เจริญในธรรมวินัยฉันนั้น ชนเลี้ยงโคพร้อมด้วยคุณ ๑๑ อย่าง คือ จำรูปโคได้เป็นต้น จึงจะเลี้ยงโคให้เจริญได้ฉันใด ภิกษุพร้อมด้วยคุณ ๑๑ อย่าง คือ รู้จักหมวดรูปเป็นต้น จึงจะเจริญในธรรมวินัยฉันนั้น ฯะ

ภาพที่ ๑๕
เรื่อง ในเสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

พระพุทธเจ้า ตรัสกายสมาจาร วจีสมาจาร มโนสมาจาร จิตตุบบาท แลความได้สัญญาทิฐิ อัตตภาพ อายตนภายนอก ๖ แลจตุปัจจัย บ้าน นิคม นคร ชนบท บุคคล โดยส่วนสอง ส่วนสองนั้น คือ เป็นวัตถุควรเสพและไม่ควรเสพ โดยเนื้อความว่า เมื่อเสพวัตถุใด อกุศลเจริญขึ้น กุศลเสื่อมไป วัตถุนั้นไม่ควรเสพ เมื่อเสพวัตถุใดบาปเสื่อมไป บุญเจริญขึ้น วัตถุนั้นควรเสพสมาคม ฯะ

ภาพที่ ๑๖
เรื่อง ในสุภสูตร

สุภมาณพ ทูลถามเหตุซึ่งให้สัตว์ต่ำช้าและประณีต กะพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงแสดงธรรม คือ เจตนาที่เป็นบาปเป็นเหตุให้ผู้ทำนั้นเป็นสัตว์ต่ำช้า คือ อายุสั้น โรคมาก พรรณศรีกายทุรพล ศักดาน้อย ยากน้อย เกิดตระกูลต่ำ โฉดเขลา เจตนาที่เป็นบุญ เป็นเหตุให้ผู้บำเพ็ญนั้น เป็นผู้ประณีต คือ อายุยืน โรคน้อย พรรณศรีกายผ่องใส ศักดามาก มั่งคั่ง ทรัพย์มากมูล เกิดในตระกูลสูง มีปัญญาฉลาด ว่องไว มีใจความฉะนี้ ฯะ

ภาพที่ ๑๗
เรื่อง ในกสิภารทวาชสูตร

พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกภิกขาจาร ถึงสถานที่แรกนา ของกสิภารทวาชพราหมณ์ ณ เวลาที่ทำภัตตกิจ เสด็จสถิตส่วนข้างหนึ่ง พราหมณ์เชิญพระองค์ให้ไถหว่าน เสวย พระองค์ตรัสว่า เราก็ไถหว่านบริโภค พราหมณ์จึงทูลถามถึงเครื่องไถ พระองค์จึงตรัส พระนิพนธ์แสดงเครื่องไถหว่านภายใน มีศรัทธาเป็นพืชตะปะ คือ อินทรีย์สังวรเป็นฝน ปัญญาเป็นแอกแลไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก สติเป็นผาลแลกระตัก เป็นอาทิ พอพราหมณ์ได้สดับก็เลื่อมใสถึงสรณคมน์ ฯะ

ภาพที่ ๑๘
เรื่อง ในรถสูตร

พระอานนท์เที่ยวบิณฑบาตรในพระนครสาวัตถี ได้เห็นชาณุสโสณีพราหมณ์ขึ้นรถขาวล้วน มีขบวนแห่ออกจากพระนคร เรียกรถนั้นว่า "พรหมยาน" ครั้นพระเถรเจ้ากลับจากบิณฑบาตรแล้ว จึงได้ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมโลกนารถ ทูลถามถึงพรหมยานในธรรมวินัย พระองค์ทรงแสดงพรหมยาน คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ อย่าง แก่พระเถรเจ้าโดยพิศดาร ฯะ

ภาพที่ ๑๙
เรื่อง อาสิวิสูปมสูตร

พระทศพลเจ้า ตรัสข้ออุปมาเปรียบมหาภูต ๔ คือ ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหมือนดังอสรพิษร้ายทั้ง ๔ อุปาทานักขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เหมือนนายเพชฌฆาฏ ๕ คนตามหลังมาว่าจะปลงชีวิต นันทิราคะความกำหนัดเป็นไปแล้วด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน เหมือนดังนายเพชฌฆาฏที่ครบ ๖ ที่เที่ยวอยู่ ณ ภายใน เงื้อดาบไล่ตามหลังมาว่าจะประหารศีรษะ ฯะ

ภาพที่ ๒๐
เรื่อง ในอาสิวิสูปมสูตร (ต่อ)

อายตนะภายใน ๖ อย่าง เหมือนดังบ้านที่มีแต่เรือนเปล่า อายตนะภายนอก ๖ อย่าง เหมือนโจรปล้นบ้าน ๖ คน โอฆหวัง ๔ มีกามเป็นต้น เหมือนดังห้วงน้ำใหญ่ สักกายะ เหมือนฝั่งฟากนี้ มีความรังเกียจ เป็นไปกับด้วยภัย พระนิพพานเหมือนดังฝั่งฟากโน้นเป็นที่เกษม ไม่มีภัย อริยมรรคเหมือนพ่วงแพ ความปรารภ ความเพียร เหมือนกับผู้เอามือแลเท้าพุ้ยพ้ายไป พระอรหันต์ขีณาสพ เหมือนดังผู้ข้ามถึงฝั่งแล้ว เป็นพราหมณ์ยืนอยู่บนบก ฯะ

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่แรก สีคราม (ต้นขวามือ)

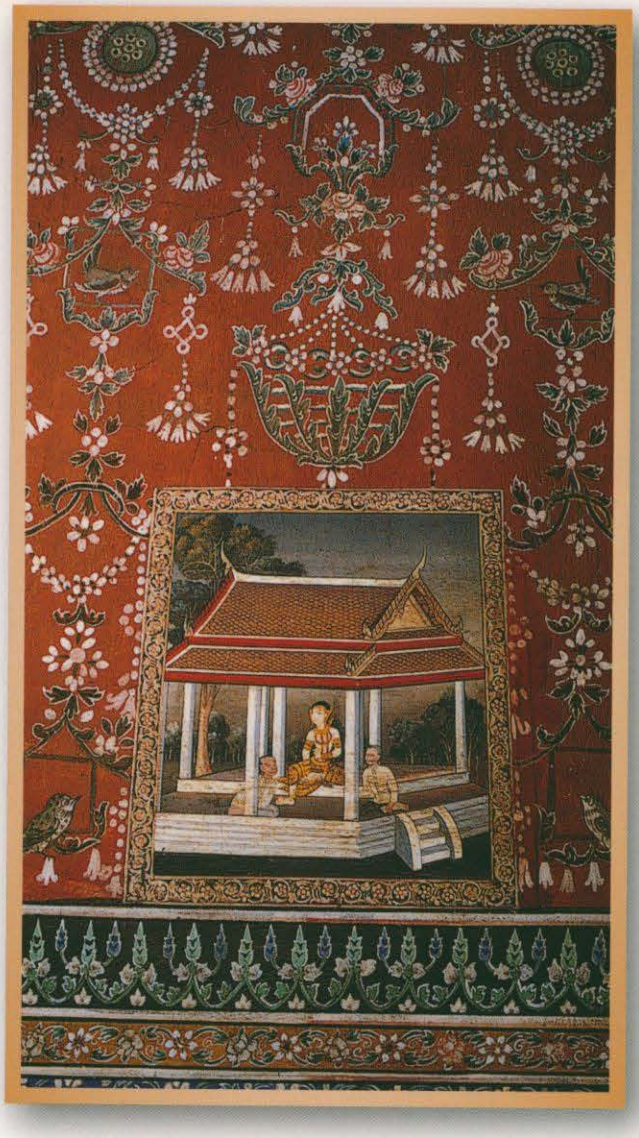
ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่แรก สีคราม (ต้นซ้ายมือ)

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่สอง สีเขียวไพล (ต้นขวามือ)

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่สอง สีเขียวไพล (ต้นซ้ายมือ)

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่สาม สีแดง (ต้นขวามือ)

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่สาม สีแดง (ต้นซ้ายมือ)

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่สี่ สีเหลือง (ต้นขวามือ)

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่สี่ สีเหลือง (ต้นซ้ายมือ)

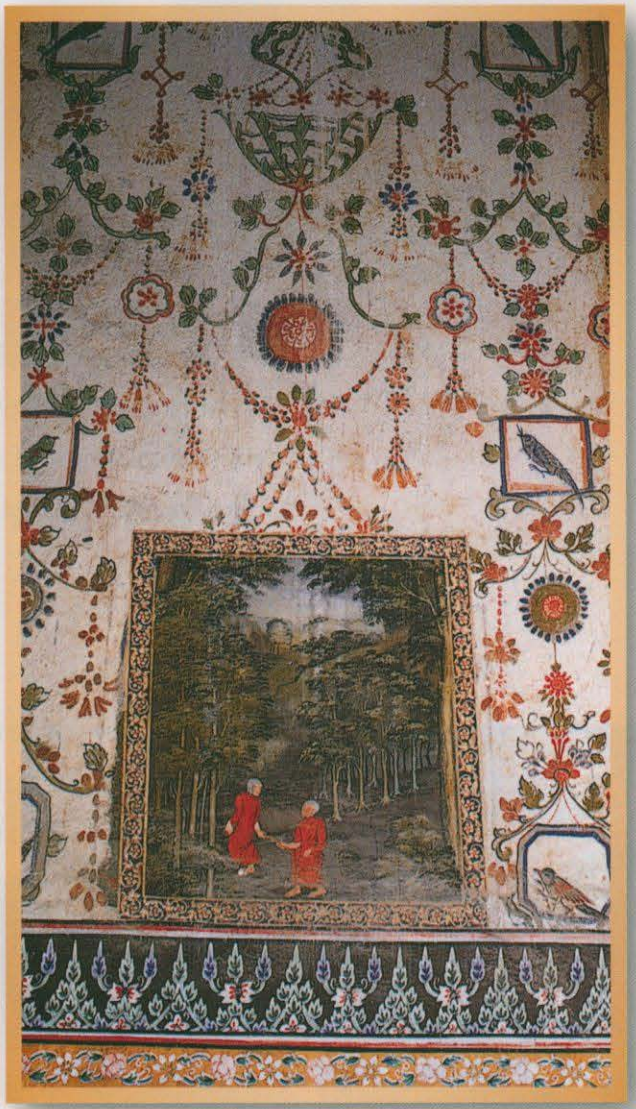
ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่ห้า สีนวล (ต้นขวามือ)

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่ห้า สีนวล (ต้นซ้ายมือ)

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่หก สีนวลขาว (ต้นขวามือ)

ภาพจิตรกรรมเสาพระวิหาร
คู่หก สีนวลขาว (ต้นซ้ายมือ)

กำแพงแก้วพระวิหาร

พื้นลานพระวิหารปูด้วยหินแกรนิตเก่าซึ่งเป็นหินอับเฉาจากจีน ที่กึ่งกลางระหว่างบันไดขึ้นพระวิหารตั้งแท่นหินอ่อนแกะเป็นฐานบัวคว่ำบัวหงายขนาดใหญ่ใช้วางเครื่องบูชาเมื่อประกอบพิธีต่างๆ กำแพงแก้วพระวิหารทำเป็นช่วงๆ ไม่ติดต่อกัน ผนังกำแพงประดับกระเบื้องปรุสีเขียว เสากำแพงแก้วเป็นเสาปูนสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ตัวเสาเซาะร่องตามแนวดิ่ง หัวเสาตั้งรูปสิงโตหินแบบจีนขนาดย่อม วัดยังได้อนุรักษ์ต้นแก้วที่ปลูกเป็นระยะ รวมทั้งรูปทรงของขอบปูนที่ก่อล้อมเป็นทรงกลมไว้ตามแบบเก่า

พระเจดีย์และวิหารคด

ส่วนหลังของพระวิหาร ก่อเชื่อมกับวิหารคด

วิหารคดอยู่ต่อจากพระวิหาร โดยก่อเชื่อมกับพระวิหารด้านหลัง ๒ ข้าง ตรงมุมหลังคาลด ยื่นออกไปด้านซ้ายและขวา แล้วหักมุมไปด้านหลัง หักมุมอีกครั้งเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีประตูไม้สีแดงเป็นช่องติดต่อจากสุดระเบียงซ้ายขวาของพระวิหารเข้าสู่วิหารคด แต่จากประตูหลังทั้งสองประตูของพระวิหาร ก็เป็นทางเข้าสู่วิหารคดได้เช่นกัน โดยมีบันไดลงจากพระวิหาร ๒ ช่วง ช่วงละ ๕ ขั้น เชิงบันไดตั้งตุ๊กตาหินแบบจีน และที่หัวเสาพนักบันไดก็ประดับสิงโตหินขนาดเล็กอีกข้างละ ๑ ตัวเช่นกัน ภาพลายรดน้ำเรื่องพุทธประวัติที่ช่องหน้าต่างหลอกด้านหลังพระวิหารก็หันออกสู่ด้านในวิหารคดนี้ หลังคาวิหารคดลด ๒ ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบสีแสด ขอบเชิยวแบบเดียวกับพระวิหาร ภายในวิหารคดซึ่งเปรียบเหมือนพระระเบียงรอบพระเจดีย์นั้น ด้านนอกก่อผนังทึบ ด้านในโปร่ง มีเสากลม ที่หัวเสาเป็นรูปดอกบัวเรียบๆ แต่งเป็นเสาอิงของซุ้มโค้งแหลมแสดงอาณาเขต ๑ ห้อง หรือ ๑ ช่องเสา และเป็นเสากลมลอยตัว รองรับหลังคาชั้นลดโดยรอบอีกชั้นหนึ่ง มีประตูมุขยื่นออกไปที่กึ่งกลางด้านข้างและด้านหลัง รวม ๓ ประตู กล่าวคือภายในวิหารคดมีห้องโถง ๕๗ ห้อง (ช่องเสา) ด้านที่ติดกับพระวิหารข้างละ ๔ ห้องครึ่ง ด้านข้างและด้านหลังข้างละ ๑๖ ห้อง แต่เปิดเป็นซุ้มประตู ๓ ห้อง คงเหลือเป็น ๕๓ ห้อง เพดานทาสีทอง ห้อยอัจกลับเป็นระยะ พื้นลด ๒ ชั้น ปูหินอ่อน และมีชั้นลดแคบๆ อีก ๑ ชั้น เหมือนบันไดสู่พื้นลาน และปูกระเบื้องดินเผาหน้าวัวเหมือนพื้นลานภายใน

ประตูวิหารคดทั้ง ๓ ประตู ด้านบนเป็นซุ้ม ๒ ชั้น ด้านนอก ผนังซุ้มซ้ายขวา เจาะช่องหน้าต่างเพดานทาสีแดง ห้อยอัจกลับ ๑ ดวง บานประตูไม้ทาสีแดง ด้านนอกมีบันได ๕ ขั้น

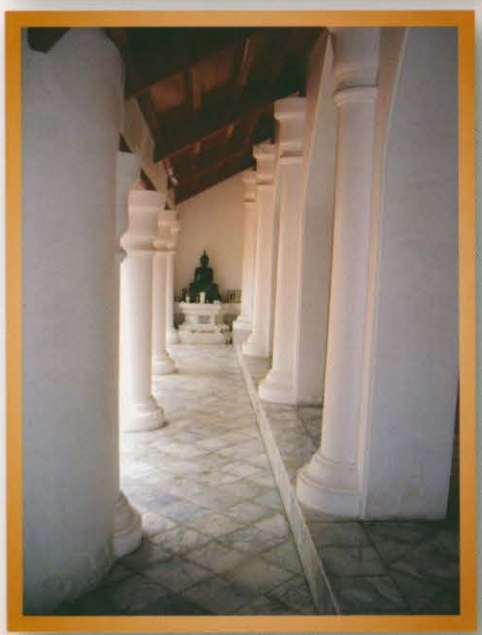

ด้านหลังพระวิหารที่เป็นทางลงสู่ลานภายในวิหารคด

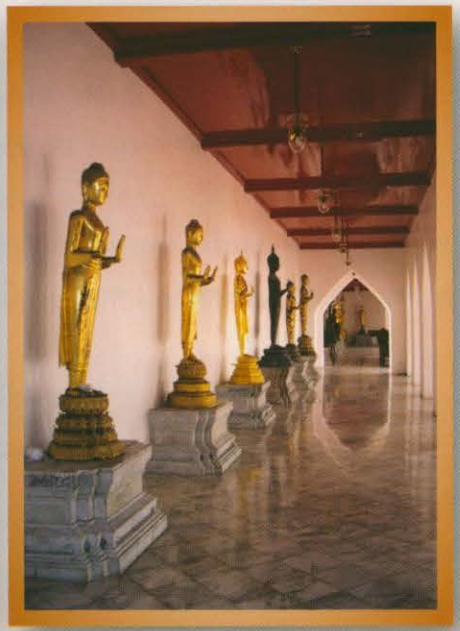
ภายในวิหารคดแต่ละห้อง ก่อฐานพระปูด้วยหินอ่อน ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ ที่ได้รับการซ่อมแซมแล้ว และตรงชั้นลดที่ตรงกับห้องแรก ทั้งด้านซ้ายและด้านขวา ก่อฐานประดิษฐานพระพุทธรูปโดยหันข้างให้พระพุทธรูปแถวบน ที่ฐานพระพุทธรูปเหล่านี้บรรจุพระอัฐิและอัฐิราชสกุลสายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ ก็มีพระเถระชั้นผู้ใหญ่ของวัด และบุคคลอื่นๆ ดังรายพระนามและรายนามต่อไปนี้

ซุ้มประตูวิหารคดด้านใน

เสาวิหารคด

พระพุทธรูปภายในวิหารคด

รายพระนามและรายนามของราชสกุลใต้ฐานพระพุทธรูปบริเวณวิหารคด

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคัคณางยุคล กรมหลวงพิชิตปรีชากร
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงบัญจบเบญจมา
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภักตร์พิมลพรรณ
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงโสมาวดีศรีรัตนราชธิดา กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ์
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์
- พระองค์เจ้าหญิงประสานศรีใส พระองค์เจ้าหญิงประไพศรีสอาด
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงนารีรัตนา
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเสาวภาคย์พรรณ
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงษาดิศรมหิป
- ท้าววณิดาริจาริณี
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงประพาพรัศมี
- เจ้าจอมมารดาเที่ยง
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงศรีนาคสวาดิ
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากมลาศน์เลอสรรค์ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยทอง
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทองแถมถวัลย์วงศ์ กรมหลวงสรรพสาตร-ศุภกิจ
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงทักษิณชา นราธิราชบุตรี
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช
- พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงมนัศสวาสดิ์
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงวาณีรัตนกัญญา
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทรทัตจุฑาธาร กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัพภัณตรีปชา พระองค์เจ้าทิพยาลังการ
- หม่อมแช่ม สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา

- หม่อมเจ้าหญิงผกามาลย์
- พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม หม่อมขาว เกษมศรี ณ อยุธยา
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงกาญจนากร
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอรุณวดี เจ้าจอมมารดาหรุ่น
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม
- หม่อมเจ้าประฏิพัทธ์เกษมศรี หม่อมเพิ่ม หม่อมราชวงศ์หญิงชั้น เกษมศรี หม่อมราชวงศ์สดศรี เกษมศรี
- หม่อมเจ้าหญิงประภาพรรณ
- เจ้าจอมมารดาเกษ
- พระนางเธอลักษมีลาวัณ ในรัชกาลที่ ๖ หม่อมแช่ม วรวรรณ ณ อยุธยา หม่อมหลวงหญิงตาด วรวรรณ
- พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ หม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ
- หม่อมเจ้าศิวากร วรวรรณ หม่อมหลวงเกียรติกร วรวรรณ หม่อมพร้อยสุพิน วรวรรณ ณ อยุธยา
- หม่อมเจ้าอนุวัติ ทองใหญ่
- สกุลทองเจือ พระยาไพชยนต์เทพ

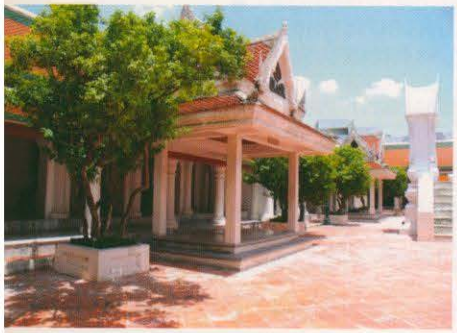
รายพระนามและรายนามของพระเถระใต้ฐานพระพุทธรูปบริเวณวิหารคด

- พระพรหมมุนี (กิตฺติสารเถร แฟง)
- พระจันโทปมคุณ (หตฺถีปาลเถร ชื่น)
- พระศาสนโศภน
- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายี)
- พระธรรมกิจจานุการี ผัน กิจจการี (เปรียญ)

รายนามอื่นๆ ใต้ฐานพระพุทธรูปบริเวณวิหารคด

- เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง
- พระยาอัพภัณตริกามาตย์ (โรจนดิส)
- พระยารณไชยชาญยุทธ และคุณหญิง
- พระยาภักดีณรงค์ และคุณหญิง

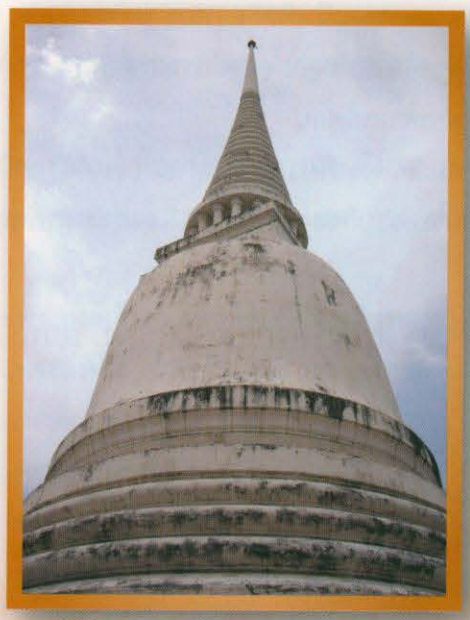
- พระภักดีปรีชา (ชื่น โพธิ์ศิรินันท์)
- อำมาตย์เอก พระยาพินิจนัยนิเทศ และคุณหญิง
- คุณหญิงอิ่ม ประทานมณเฑียร กัลยาณมิตร (สุนทรเวช)
- อุบาสิกาวรรณ
- ท่านเทียน
- อุบาสิกาแหร่ม
- สกุลสุขานุศาสน์
- สกุลศรีสวัสดิ์เล็ก
- ดี โกมารพิมพ์
- สกุลศุภผล
- คุณย่าจืด พลีสนธิ
- นายสงวน มัทวพันธุ์
- เลื่อน ชุมเสวี

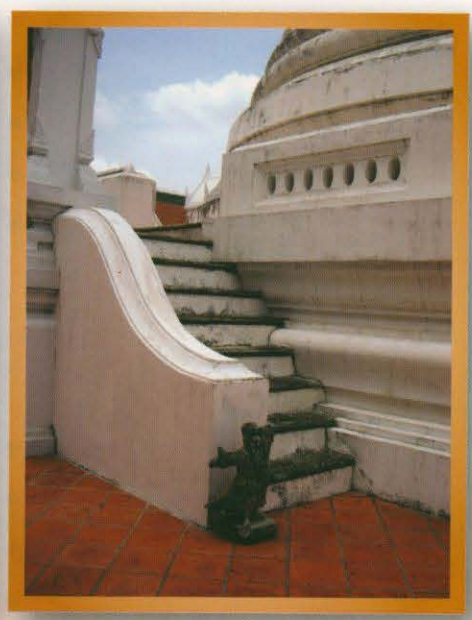

ลานภายในวิหารคด

บนพื้นลาน มีศาลาโถงด้านละ ๒ หลัง ยกเว้นด้านซ้ายมือด้านตะวันตก เป็นศาลาไทยประยุกต์ หน้าบันประดับตราราชสกุลหรือสกุลของผู้สร้างศาลาอุทิศถวายวัด และเป็นที่เก็บอัฐิด้วย ระหว่างศาลาก่อปูนเป็นขอบสี่เหลี่ยมปลูกต้นแก้วเป็นระยะ

กึ่งกลางลานเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ใหญ่ทรงสถูปรูประฆัง สูงถึง ๒๐ วา หรือประมาณ ๔๐ เมตร บนฐานไพที ซึ่งสูงราว ๖ ศอกหรือราว ๓ เมตร ปัจจุบันองค์พระเจดีย์ได้รับการบูรณะใหม่โดยฉาบปูนขาวหมัก ขัดผิวปูนตำเหมือนแรกสร้าง ฐานเจดีย์ประกอบด้วยฐานปัทม์และชั้นมาลัยลูกแก้ว ๓ ชั้น รับบัวถลาและฐานบัว

ปากระฆัง เป็นชุดบัวคว่ำบัวหงายใต้องค์ระฆัง เหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยม ประกอบด้วยก้านฉัตรและเสาหาน ๑๖ ต้น เทินรับส่วนยอดพระเจดีย์ มีบัวถลาปล้องไฉน ๒๐ ชั้น ปลียอดและเม็ดน้ำค้าง ยอดบนสุดประดิษฐานพระมหามงกุฎสำริดปิดทอง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างถวายเป็นพุทธบูชาและซ่อมแซม ในพุทธศักราช ๒๔๔๗

ส่วนฐานไพที ฐานล่างเป็นฐานสิงห์ ตอนบนเป็นลานประทักษิณรอบองค์พระเจดีย์ มีระเบียงรอบ ก่อนถึงพนักระเบียงเจาะช่องรูปไข่เป็นระยะ กึ่งกลางแต่ละด้านก่อยื่นเป็นหัวบันไดซึ่งทอดลงทั้งด้านซ้ายและขวา โดยมีราวบันไดก่อทึบเฉพาะด้านนอกที่ไม่ใช่ด้านติดฐานไพที เชิงบันไดตั้งตุ๊กตาจีนตัวเล็ก ๑ ตัว

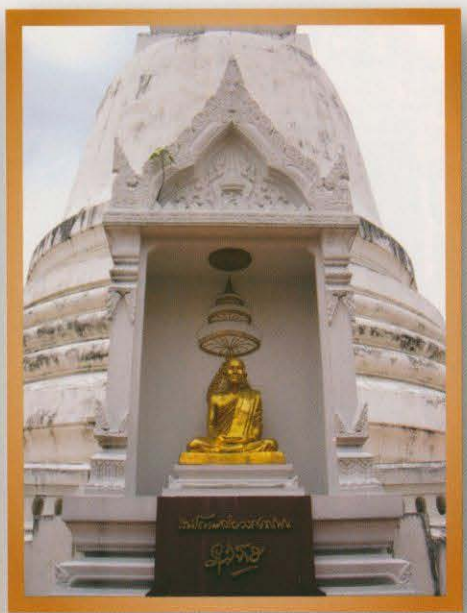
สุดชานหัวบันไดก่อซุ้มจระนำ หน้าบันเป็นซุ้มบันแถลงประดับปูนปั้นรูปพระมหามงกุฎครอบเหนืออุณาโลม ซุ้มทิศเหนือประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรูปหล่อสำริดปิดทอง มีอักษรจารึก **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ๒๔๙๒** ปีพุทธศักราช ๒๔๙๒ เป็นปีที่ก่อสร้างพระแท่นและซุ้มเพื่อประดิษฐานพระบรมรูป ซึ่งเป็นมรดกตกทอดจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซุ้มทิศตะวันออกประดิษฐานรูปหล่อสำริดมีจารึกว่าพระศาสนโศภน แจ่มจตฺตสลฺลตฺเถร เจ้าอาวาสรูปที่ ๔ และซุ้มทิศตะวันตกประดิษฐานพระรูปหล่อสำริดปิดทอง มีจารึกว่า **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ อุฏฺฐายี** เจ้าอาวาสรูปที่ ๕

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รูปหล่อพระศาสนโศภน

พระรูปหล่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ อุฏฺฐายี

พระอุโบสถ

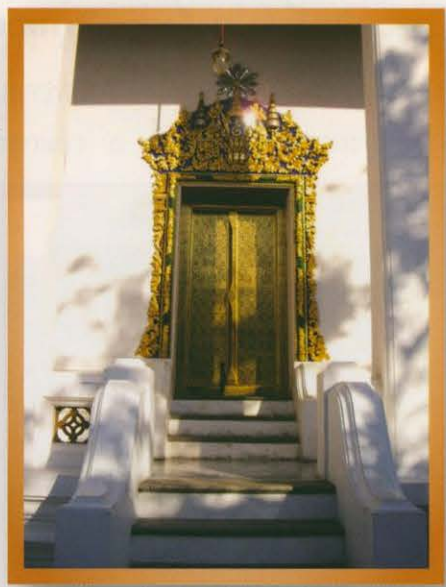
พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยารามสร้างให้มีขนาดเล็กกว่าพระวิหาร และอยู่ด้านหลังในเขตพุทธาวาส หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ คือหันด้านสกัดหรือด้านข้างให้กลุ่มพระวิหาร และพระเจดีย์ มีลักษณะใกล้เคียงกับพระวิหาร

พระอุโบสถเป็นอาคารทรงไทย ก่ออิฐถือปูน ขนาด ๕ ห้อง หลังคามุขลด ๒ ชั้น หน้าบันเป็นแบบกระเท่เซร เครื่องลำยองปั้นปูน ช่อฟ้าหางหงส์ทำเป็นเศียรนาค หน้าบันประดับลายปูนปั้นกึ่งกลางเป็นรูปพระมหามงกุฎบนพานแว่นฟ้า ประดับฉัตร ๗ ชั้นสองข้าง ล้อมด้วยลายกนกเปลวชั้นหนึ่ง ก้านขดอีกชั้นหนึ่ง แต่ไม่ปิดทองอย่างพระวิหาร ส่วนกระจกใช้สีน้ำเงิน แซมสีเขียวและสีเงิน หลังคา ๓ ลด มุงกระเบื้องเคลือบสีแสดขอบเขียว และมีระเบียงรอบเช่นกัน แต่เสาเป็นเสาสี่เหลี่ยมเรียบแบบจีนรวม ๒๔ ต้น เพดานเขียนลายดาวปิดทองบนพื้นแดง ห้อยอัจกลับเป็นระยะ หน้าระเบียงประดับกระเบื้องปรุสีไพล

พระอุโบสถตั้งบนฐาน ๒ ชั้น มีบันไดทางขึ้นจากด้านหน้าและด้านหลังด้านละ ๒ บันได บันไดชั้นล่าง ๔ ขั้น ชั้นบน ๓ ขั้น พื้นระเบียงปูหินอ่อนส่วนบันไดปูหินแกรนิต

ประตูด้านนอกพระอุโบสถ

หน้าต่างด้านนอกพระอุโบสถ

ผนังด้านนอกพระอุโบสถทั้งฐานล่างและฐานผนังเป็นฐานสิงห์มีประตูทางเข้าจากด้านหน้าและด้านหลังด้านละ ๒ ประตู หน้าต่างด้านข้าง ด้านละ ๕ ช่อง ซุ้มประตูหน้าต่างประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีน้ำเงิน เขียวและสีเงิน เป็นรูปเถาไม้ดอก กึ่งกลางหน้าบันเป็นรูปอุณาโลมภายใต้พระมหามงกุฎเปล่งรัศมี เทิดด้วยพานแว่นฟ้า ประดับฉัตร ๕ ชั้น สองข้าง ส่วนกรอบและบานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำลายพรรณพฤกษา ล้อมลายช้างไอยราพต ๓ เศียร เทิดพานแว่นฟ้าซึ่งเชิญพระมหามงกุฎเปล่งรัศมีเหนืออุณาโลม มีฉัตร ๙ ชั้นกางกั้นส่วนบน และฉัตร ๗ ชั้น ประดับ ๒ ข้าง

ภายในพระอุโบสถ พระประธานประดิษฐานภายในบุษบก เป็นพระพุทธรูปหล่อสำริดปิดทองปางสมาธิ ลักษณะเดียวกับพระพุทธวชิรมงกุฎ คือจากขมวดพระเกศาเป็นรัศมีไม่มีพระเมาลี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ แต่พระประธานพระอุโบสถมีอุณาโลมขนาดใหญ่ที่พระนลาฏ ส่วนพระประธานพระวิหารไม่มี บุษบกไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจก พื้นหลังเขียนลายทองพื้นชาดรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ด้านหน้าผูกม่านสองไข เป็นผ้าขาวโปร่งบาง บุษบกตั้งบนฐานสิงห์ทำด้วยไม้ปิดทองประดับกระจกเช่นกัน

พระประธานพระอุโบสถ

ภายในพระอุโบสถ
ด้านตรงข้ามพระประธาน

เนื่องจากพระอุโบสถเป็นอาคารขนาดเล็กจึงไม่มีเสาภายใน ฝ้าเพดานเขียนลายดาวเป็นกลุ่มๆ โดยลายทองตามขื่อและแป้ใช้สีพื้นสีดำและเขียว แต่งขอบสลับกับสีพื้นแดง ไฟแนวกลางเป็นโคมระย้าแบบตะวันตก ใช้แก้วสีขาวเหมือนกระเบื้องแต่งโลหะลายทองด้านจำนวน ๓ โคม ด้านข้างห้อยอัจกลับอีกข้างละ ๑ แถว แถวละ ๓ ดวง

ผนังตอนล่างประดับหินอ่อนสีนวล ตั้งแต่กรอบหน้าต่างขึ้นไปถึงเพดานเขียนภาพประวัติพระอัครสาวก ๑๓ องค์ มีอักษรจารึกบนแผ่นหินอ่อนเล่าเรื่องย่อติดไว้ใต้กรอบหน้าต่าง ส่วนที่ผนังระหว่างกรอบหน้าต่างเขียนภาพประวัติของพระอัครสาวิกา

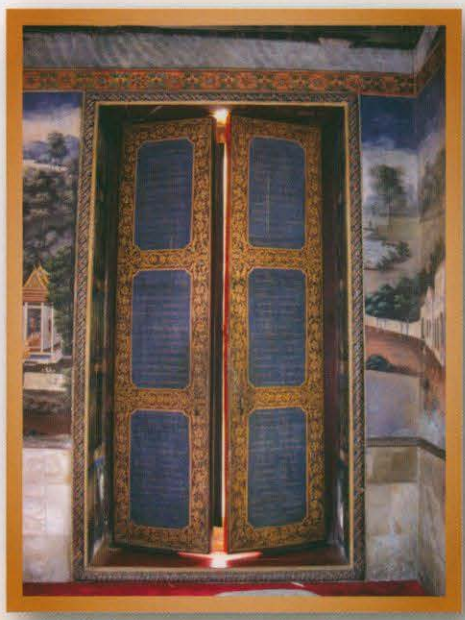

ดาวเพดานเป็นดาวนพเคราะห์เหมือนกันทั้งในพระวิหารและพระอุโบสถ

๙ องค์ มีอักษรจารึกบนแผ่นหินอ่อนเล่าเรื่องย่อติดไว้ข้างล่างเช่นเดียวกัน ที่บานแผละของประตูหน้าต่าง เขียนรูปสิ่งที่พึงปฏิบัติเนื่องด้วยธรรมวินัย เช่น รูปสัตว์ที่มีเนื้อไม่ควรฉัน รูปต้นไม่มีผลใหญ่ไม่ควรทำเป็นปานะ รูปพืชพันธุ์ไม้ที่เกิดจากข้อและเมล็ดเป็นต้น พร้อมทั้งรูปแสดงธุดงควัตร ฯลฯ โดยมีอักษรเขียนไว้ข้างล่าง

บานประตูและหน้าต่างด้านใน ทาสีน้ำเงิน ใช้รงทองเขียนพระสูตรที่เป็นคาถาด้วยอักษรขอมบรรจง เช่น ชราสูตร เป็นต้น คาถาธรรมบทและโสฬสปัญหา

ภาพจิตรกรรมและพระสูตร แต่งด้วยลายกรอบเขียนสีเป็นเถาไม้ดอกอย่างงดงาม ส่วนเพดานขอบประตูหน้าต่างก็แต่งด้วยลายดาวดวงเดียวบนพื้นชาดเช่นเดียวกับพระวิหาร

ประตูภายในพระอุโบสถ

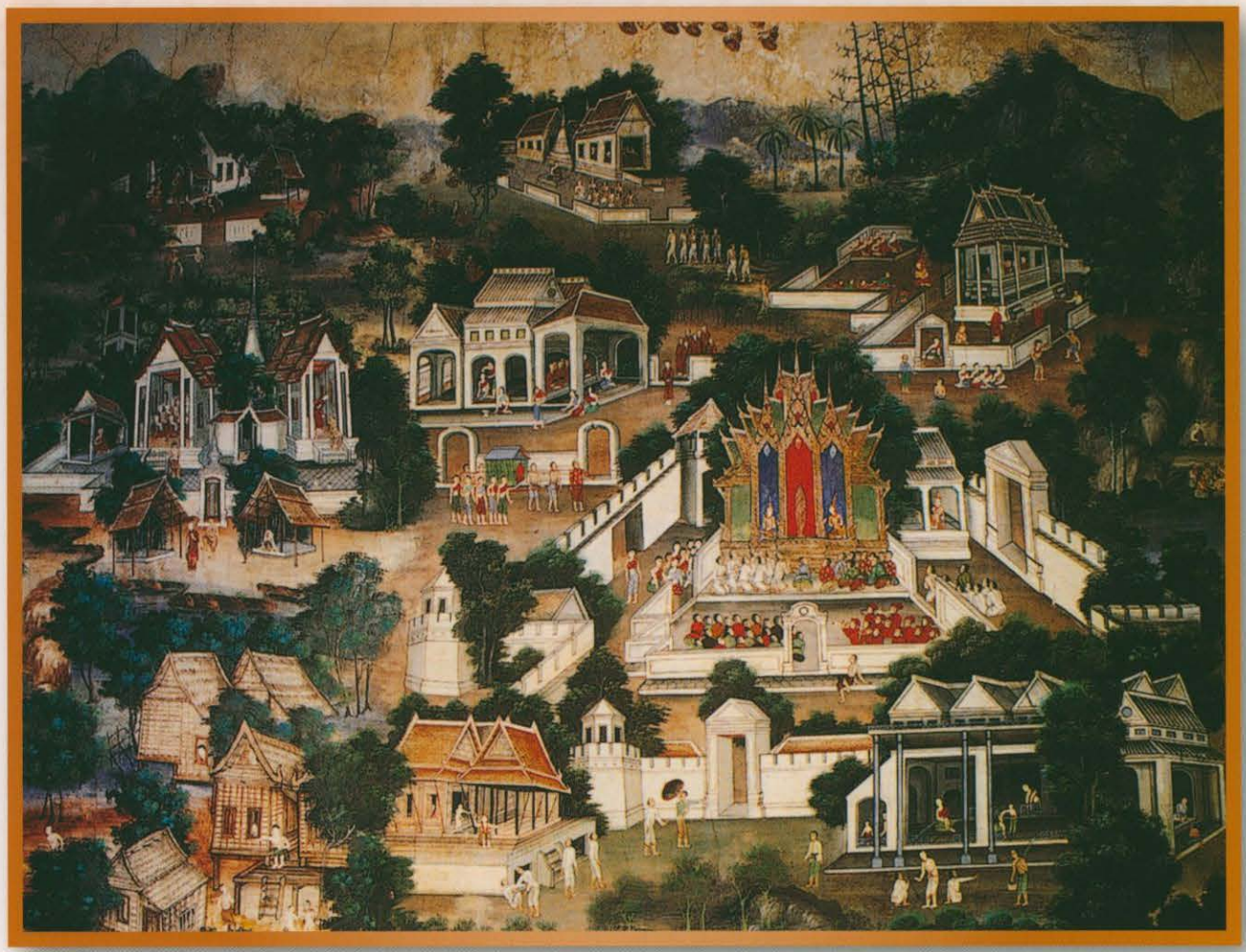
หน้าต่างภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ ๒ (บน)
เรื่อง พระจุลบัณฑก - มหาบัณฑก

เมื่อพระเถรทั้ง ๒ ยังเป็นทารกเจริญวัยในตระกูลเศรษฐีผู้เป็นตา มหาบัณฑกได้บวชเป็นสามเณรก่อน เรียนพุทธพจน์ได้มาก พออายุครบ ๒๐ ปี อุปสมบทเป็นพระภิกษุ พากเพียรได้บรรลุอรูปฌาน ๔ พอออกจากองค์ฌานก็สำเร็จพระอรหัต ผลัดเปลี่ยนอยู่ด้วยสุข ๔ ประการ คือ สุขในฌาน ๑ สุขในมรรค ๑ สุขในผล ๑ สุขในนิพพาน ๑ คิดจะให้สุขนั้นแก่น้องชายบ้าง จึงให้จุลบัณฑกน้องชายบวชเป็นสามเณร จุลบัณฑกสามเณรเรียนคาถาเพียง ๔ บาท ถึง ๔ เดือน ก็จำไม่ได้ พระเถรพี่ชายขับไล่รุกรานสามเณรจุลบัณฑกไปยืนร้องไห้อยู่ ณ ที่สุดวิหาร ฯะ

(ภาพที่ ๑ ถ่ายภาพไม่ได้เพราะมีตู้ขนาดใหญ่ตั้งปิดอยู่ อนึ่งภาพบนหมายถึงภาพจิตรกรรมข้างบนกรอบหน้าต่างขึ้นไปถึงเพดาน เป็นประวัติของอัครสาวก ๑๓ องค์ มีอักษรจารึกบนแผ่นหินอ่อนเล่าเรื่องย่อติดไว้ใต้กรอบหน้าต่าง ภาพเริ่มนับเวียนจากซ้ายขององค์พระประธาน)

ภาพที่ ๓ (บน)
เรื่อง พระจุลบัณฑุก - มหาบัณฑุก (ต่อ)

พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นจุลบัณฑุกยืนร้องไห้อยู่ เสด็จไปตรัสถามทรงทราบความนั้นแล้วนฤมิตรท่อนผ้าขาวให้ถือขยำ พระจุบัณฑุกก็ถือผ้านั้นขยำบริกรรมร่ำไป เห็นผ้าเศร้าหมอง เกิดความสังเวชแล้วเจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา พระไตรปิฎกและฉฬภิญญา เสร็จมาพร้อมด้วยพระอรหัตตะมรรค พระจุลบัณฑุกนี้ ดำรงในอรรคสถาน ๒ ประการ คือ เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้นฤมิตรมะโนไมยการ ๑ และฉลาดในเจโตวิวัฏ ๑ พระมหาบัณฑุกดำรงในอรรคสถาน เลิศกว่าภิกษุผู้ฉลาดในปัญญาวิวัฏ การพลิกปัญญา ฯะ

ภาพที่ ๔ (บน)
เรื่อง พระมหากัจจายะนะเถร

พระมหากัจจายะนะนี้ ยังเป็นปุโรหิต ได้สวามิภักดิ์พระเจ้าจัณฑะปะโชตไปเชิญพระพุทธเจ้า ครั้นถึงที่เฝ้า ได้ฟังธรรมสำเร็จพระอรหัต ได้อุปสมบทเป็นเอหิภิกษุแล้ว พรรณาคุณในการเสด็จมายังเมืองอุเชนีเพื่อจะเชิญเสด็จ พระองค์ทรงบัญชาให้เถรเจ้าไปเอง พระมหากัจจายะนะเถรเจ้านั้น รับพุทธาณัติแล้วกลับมาทูลปวัตตินั้น แด่พระเจ้าจัณฑะปะโชต แลยังชนชาวเมืองอุเชนีให้เลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้ว กลับไปเฝ้าพระทศพล ดำรงในอรรคสถาน เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้แจกความแห่งภาษิตย่อโดยพิสดาร ฯะ

ภาพที่ ๕ (บน)
เรื่อง พระอัญญาโกณฑัญญะเถร

พระอัญญาโกณฑัญญะเถรนี้ เป็นปฐมเถรในภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้โดยเสด็จปฏิบัติพระบรมโพธิสัตว์ ณ สมัยเมื่อทรงทำทุกรกิริยา ครั้นพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสยัมภูแล้ว เสด็จไปตรัสธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ปฐมเทศน โปรดภิกษุทั้ง ๕ นั้นก่อน พระเถรองค์นี้ได้บัลลุโสดาปัตติผล แล้วได้อุปสมบทเป็นเอหิภิกษุ ภายหลังได้ฟังอนัตตลักขณสูตรจึงได้สำเร็จพระอรหัตผล ดำรงในเอตทัคคสถานเลิศกว่าภิกษุที่รู้ราตรีนาน เพราะได้รู้ธรรมแลบวชก่อนพระสาวกทั้งปวง ฯะ

ภาพที่ ๖ (บน)
เรื่อง พระอรรคสาวกทั้ง ๒

มานพ ๒ สหาย คือ พระสารีบุตร ๑ โมคคัลลานะ ๑ ออกบวชเป็นปริพาชก แสวงหาโมกขธรรมด้วยกัน สารีบุตรได้สดับธรรมแต่พระอัสสชิเถร ได้บรรลุโสดาปัตติผล ก่อนแล้วได้ไปแสดงธรรมนั้นแก่โมคคัลลานะ โมคคัลลานะได้ฟังก็บรรลุโสดาปัตติผล แล้วชวนกันไปเฝ้าพระทศพลเจ้า ฟังธรรมได้อุปสมบทเป็นเอหิภิกษุ พระโมคคัลลานะ อุปสมบทได้เจ็ดวัน ได้สำเร็จพระอรหัต พระสารีบุตรอุปสมบทได้กึ่งเดือนได้สำเร็จ พระอรหัต และได้ดำรงเอตทัคคะ พระสารีบุตรเลิศกว่าภิกษุที่มีปัญญามาก พระโมคคัลลานะ เลิศกว่าภิกษุที่มีฤทธิ์มาก ฯะ

ภาพที่ ๗ (บน)
เรื่อง พระมหากัสสปเถร

พระมหากัสสปเถร เมื่อยังเป็นพราหมณ์มานพ ชื่อ "ปิปผะลิ" มีนาง ภัททากาปิลานี เป็นคู่บำเพ็ญสุจริตคิดเห็นร่วมกันว่า "ภพทั้ง ๓ เหมือนกับเรือนไฟไหม้" จึงพร้อมใจกันอุทิศบรรพชาละอคารสถานไป พระเถรเจ้าได้เฝ้าพระพุทธเจ้า ที่ต้น พหุปุตตนิโครธ ได้อุปสมบทใหม่ และได้เปลี่ยนจีวรกับพระทศพลเจ้า แล้วสมาทานธุดงค์ ทั้ง ๑๓ ในสำนักพระทศพลเจ้า บำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ วันสำเร็จพระอรหัต ดำรงใน เอตทัคคสถาน เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายที่ทรงธุดงค์ในพระพุทธศาสนา ฯะ

ภาพที่ ๘ (บน)
เรื่อง พระอนุรุทธเถรเจ้า

กระษัตริย์ ๖ พระองค์ คือ พระเจ้าภัททิยะ ๑ พระอนุรุทธ ๑ พระอานนท์ ๑ พระกิมพิละ ๑ พระเทวทัต ๑ ภัคคุ เป็น ๗ ทั้งอุบาลีช่างกัลบกโดยเสด็จ เสด็จไปเฝ้าพระทศพลเจ้า ยังป่าอนุปิยอัมพวัน ได้ผนวช ณ ที่นั้น พระอนุรุทธเถรเจ้าได้ทิพย์จักษุญาณ ณ ภายในพรรษานั้น ในสมัยอื่น ได้ฟังมหาปุริสวิตักกสูตร จึงบัลลุพระอรหัต เมื่อพุทธบริสัชสมบูรณ์แล้ว จึงดำรงในเอตทัคคสถาน เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้ได้ทิพย์จักษุญาณ ฯะ

ภาพที่ ๙ (บน)
เรื่อง พระภัททิยเถร และพระลกรุณฑกภัททิยะ

พระภัททิยเถรเจ้า เป็นพระโอรสของพระราชเทวีซึ่งเป็นใหญ่ในศักยตระกูล ละราชสมบัติเสด็จออกผนวชพร้อมกับพระอนุรุทธเถรเจ้า ได้สำเร็จพระอรหัตในพรรษาแรก สถิตในเอตทัคคสถาน เป็นผู้เลิศกว่า ภิกษุทั้งปวง ที่เกิดในตระกูลสูง พระเถรเจ้าอีกองค์หนึ่งคือ พระลกุณฑกภัททิยะเป็นบุตรแห่งตระกูลมั่งคั่ง ได้ฟังเทศนาเกิดศรัทธาออกบวชเจริญวิปัสสนาบัลลุพระอรหัต ดำรงเอตทัคคสถาน เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายที่มีเสียงเพราะ ฯะ

ภาพที่ ๑๐ (บน)
เรื่อง พระเถรบิณโฑลภารทวาช

พระบิณโฑลภารทวาช ทำอิทธิปาฏิหาริย์ถือเอาบาตรแก่นจันทน์ ที่ราชคฤห เศรษฐีใช้บุรุษให้แขวนไว้ที่ยอดไผ่ พระทศพลเจ้าทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แก่คหัษฐ์แลทรงห้ามมิให้ทรงบาตรไม้ไว้ ภายหลังพระองค์ทรงสรรเสริญพระเถรเจ้านั้นด้วยข้อซึ่งพระเถรเจ้าพยากรณ์พระอรหัตเป็นต้น เฉพาะพระภักตร์ แล้วทรงตั้งพระเถรนั้นในอรรคสถานว่า พระบิณโฑลภารทวาชเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายที่บันลือสิงหนฤนาท ฯะ

ภาพที่ ๑ (ล่าง)

เป็นภาพประวัติ พระอัครสาวิการูปหนึ่ง (คัดคำบรรยายไม่ได้ เพราะมีตู้ขนาดใหญ่ตั้งปิดทับอยู่) อนึ่ง ภาพประวัติพระอัครสาวิกาทั้ง ๙ ภาพ (ล่าง) นั้น เป็นจิตรกรรมฝาผนังระหว่างกรอบหน้าต่าง มีอักษรจารึกบนแผ่นหินอ่อนเล่าเรื่องย่อติดไว้ข้างล่างภาพ

ภาพที่ ๒ (ล่าง)
เรื่อง พระสกุลาเถรี

พระสกุลาเถรี เมื่อยังมิได้บรรพชา เป็นกุลธิดาในเมืองสาวัตถี เมื่อได้ฟังธรรมเทศนา แต่สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยละอคารสถานออกบวชในพระพุทธศาสนา บำเพ็ญเพียรเจริญสมณธรรมไม่นานก็สำเร็จพระอรหัตผล จำเดิมแต่กาลที่ได้สำเร็จพระอรหัตผลแล้ว เป็นผู้ชำนาญในทิพย์จักษุญาณ ณ กาลอื่น สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงตั้งพระสกุลาเถรีนี้ในอรรคสถาน เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีอริยสาวิกาทั้งหลาย ที่บรรลุทิพย์จักษุญาณ ฯะ

ภาพที่ ๓ (ล่าง)
เรื่อง นางภัททากุณฑลเกษาเถรี

นางภัททาธิดาเศรษฐี โจรผู้สามีลวงให้ขึ้นไปบนภูเขา จะฆ่าเอาเครื่องประดับ นางกลับเล้าโลมผลักโจรให้ตกลงในเหว แล้วกลับไปหาพวกนิครณฐ์ พวกนิครณฐ์ถอนผมให้บวช ผมซึ่งขึ้นใหม่เวียนดังกุณฑล เพราะฉะนี้ จึงมีชื่อว่า "นางสุภัททากุณฑลเกษา" นางสุภัททากุณฑลเกษา เรียนศิลปวิชาในที่นั้น ได้จบแล้ว จึงเที่ยวเรียนยกวาทะต่อ ๆ ไป จนถึงได้สากัจฉากับพระสารีบุตร แล้วได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าฟังเทศนาแล้ว ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้วจึงบวช ดำรงในอรรคสถาน เลิศกว่าภิกษุณีที่เป็นขิปปาภิญญา มีความตรัสรู้พลัน ฯะ

ภาพที่ ๔ (ล่าง)

เรื่อง นางภัททากาปิลานี

นางภัททากาปิลานี ที่พร้อมใจกับพระมหากัสสปะ บรรพชาเฉพาะพระอรหันต์ พระมหากัสสปะนั้นได้ไปเฝ้าพระทศพลแล้ว ฝ่ายนางภัททากาปิลานีไปยังอารามของปริพาชก เพราะว่า ครั้งนั้น พระองค์ยังมิได้อนุญาตให้มาตุคามบวชเป็นภิกษุณี ครั้นถึงสมัยที่พระองค์ทรงอนุญาตให้สตรีบรรพชา นางภัททากาปิลานีจึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระนางมหาปชาบดี โคตรมีเถรี บวชแล้วทำบริกรรมในวิปัสสนา ได้บัลลุพระอรหัตผล ชำนาญในบุพเพนิวาศญาน ดำรงในอรรคสถานเลิศกว่าพระอริยสาวิกาภิกษุณีที่ระลึกบุพเพนิวาสได้ ฯะ

ภาพที่ ๕ (ล่าง)
เรื่อง พระนางมหาประชาบดีโคตมี

พระนางมหาประชาบดีโคตมี เป็นพระอัครมเหษีของพระเจ้าสุทโธทนะทูลขอบรรพชาถึง ๓ ครั้ง พระโลกนาถไม่ทรงอนุญาต ภายหลังพระองค์เสด็จไปประทับอยู่ ณ กุฏาคารศาลา ในป่ามหาวัน ทรงอนุญาตให้พระนางโคตรมีเป็นภิกษุณี ด้วยรับครุธรรม ๘ และทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณี พระนางโคตรมีเป็นอุปัชฌาย์ให้สากิยานีทั้งหลายบวช พระเถรีนั้นได้ฟังธรรมและเรียนกรรมฐานแต่พระทศพล ได้บัลลุอรหัตผล ภายหลังได้ดำรงเอตทัคคสถาน เลิศกว่าภิกษุณีที่รู้ราตรีนาน คือ บวชก่อนภิกษุณีทั้งปวง ฯะ

ภาพที่ ๖ (ล่าง)
เรื่อง พระนางเขมาอรรคสาวิกาที่ ๑

พระนางเขมา เป็นพระราชเทวีของพระเจ้าพิมพิสาร ณ วันหนึ่ง เสด็จไปทรงชมพระเวฬุวโนทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นรูปสตรีงามพิจิตร ถึงความวิปริตพิกลไปด้วยชราและมรณะในขณะนั้นด้วยพุทธาธิฐาน จึงทรงมนสิการวยธรรมนั้นเป็นอารมณ์ แลได้ทรงสดับพุทธภาษิตแสดงโทษแห่งราคะ และอานิสงส์ของความละกามสุข ได้สำเร็จพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา เสด็จมาทูลลาพระสวามีออกทรงผนวช ดำรงในอรรคสถานเลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาที่มีปัญญามาก ฯะ

ภาพที่ ๗ (ล่าง)
เรื่อง พระอุบลวรรณาเถรีอรรคสาวิกาที่ ๒

นางอุบลวรรณานั้น เป็นธิดาของคหบดีในเมืองสาวัตถี เมื่อเป็นกุมารีเจริญวัย มีอัธยาศรัยน้อมไปเพื่อบรรพชา บิดาจึงพาไปบรรพชาในสำนักนางภิกษุณี บวชแล้วไม่นาน ได้ทำการกวาดโรงอุโบสถตามประทีป เพ่งดูเปลวประทีบนั้นเป็นอารมณ์ ได้เตโชกสิณฌาน ทำฌานนั้นให้เป็นบาทเจริญวิปัสสนาได้บัลลุพระอรหัต เป็นอริยสาวิกาชำนาญในการแผลงฤทธิ์ ดำรงในเอตทัคคสถาน เลิศกว่าอริยสาวิกาภิกษุณีทั้งหลายที่มีฤทธิ์ ฯะ

ภาพที่ ๘ (ล่าง)
เรื่อง นางปฏาจาราเถรี

นางปฏาจาราเถรี เมื่อยังเป็นกุมารี คบคิดกับบุรุษผู้หนึ่งหนีอยู่ ณ ที่ไกล พอมีบุตรได้ ๒ คน สามีและบุตรเหล่านั้นวายชนม์ไปเสีย นางจึงกลับมายังตระกูลมารดาบิดา เมื่อได้ทราบว่ามารดากับทั้งญาติได้สิ้นชีพเสียแล้ว นางก็ลืมสติที่จะนุ่งห่มโดยนิยมสตรีวิสัย ได้ร้องไห้รำพันอยู่ที่จิตรกรเผาศพนั้น แล้วไปใกล้พระสุคตได้ยินพุทธพจน์ตรัสเรียกเตือนสติ กลับเกิดหิรินุ่งผ้า ฟังเทศนาได้บัลลุโสดาปัตติผลบวชเป็นภิกษุณีแล้วสำเร็จพระอรหัตดำรงเอตทัคคสถาน เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายที่ทรงพระวินัย ฯะ

(ภาพที่ ๙ สุดท้าย ถ่ายภาพและคัดคำบรรยายไม่ได้ เพราะมีตู้ขนาดใหญ่ตั้งขวางอยู่)

นอกเขตกำแพงแก้วด้านหลังพระอุโบสถ เป็นที่ตั้งกุฏิสำดวนและตึกเกษมปัญญาคาร

พื้นลานระหว่างพระอุโบสถกับกำแพงแก้วปูแผ่นหินแกรนิต ที่พื้นชิดมุมพระอุโบสถ ปิดแผ่นหินอ่อนสลักลายเส้นดอกบัวบาน ๑ ดอก เป็นที่หมายของที่ฝังลูกนิมิตขัณฑสีมาของพระอุโบสถ ๘ ลูก ซึ่งฝังติดกับระเบียงพระอุโบสถ ส่วนบนกำแพงแก้วซึ่งเป็นที่ฝังลูกนิมิตเขตมหาสีมา ทำเป็นซุ้มเสมา ๘ ซุ้ม บนหัวเสาของกำแพงแก้วซึ่งกำแพงแก้วและเสานี้ประดับกระเบื้องปรุสีเขียวและมีช่องบันไดลงจากพื้นลานอีก ๘ ช่อง โดยมีบานประตูไม้เล็กๆ ช่องละ ๒ บาน แต่งบานประตูให้ดูโปร่งด้วยลายฉลุเหมือนลายกระเบื้องปรุที่กำแพงแก้ว

บานประตูกำแพงแก้ว

ภายในเขตพุทธาวาสรอบนอก คือบริเวณพื้นลานภายนอกเขตกำแพงแก้วพระวิหาร ด้านนอกระเบียงคด และด้านนอกเขตกำแพงแก้วพระอุโบสถ วัดได้อนุรักษ์ศาลา ๒ หลังด้านหน้าพระวิหารไว้ แบบหลังคาและหน้าบันรับกับพระวิหาร ลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกที่หน้าบันเป็นรูปพระมหามงกุฎครอบเลข ๔ เหนือพานแว่นฟ้าซึ่งตั้งอยู่บนตั่งเท้าสิงห์ กระหนาบด้วยฉัตร ๕ ชั้น ล้อมด้วยลายกระหนกก้านขด ตัวศาลาก่ออิฐถือปูนบานประตูหน้าต่างแต่งลูกฟักขวางที่ขอบล่างของหน้าต่าง และกลางประตูด้วยการจำหลักไม้ปิดทองเหนือประตูหน้าต่างประดับช่องลมด้วยไม้ฉลุลาย พื้นปูหินอ่อน โดยเป็นชั้นพาไลชั้นหนึ่ง และยกพื้นแคบๆ อีก ๒ ชั้น ศาลานี้หลังทางตะวันตก จัดเป็นอาคารนิทรรศการพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และศูนย์ข้อมูลท่องเที่ยวของวัด

เนื่องจากวัดมกุฎกษัตริยารามเป็นวัดที่ตั้งกลางพระนคร จึงได้รับความนิยมใช้เป็นที่บำเพ็ญกุศล สวดพระอภิธรรม และฌาปนกิจศพ จนวัดได้สร้างศาลาเพิ่มขึ้นมากมาย การจัดภูมิทัศน์ในการบูรณปฏิสังขรณ์ได้คงศาลาไว้ส่วนหน้านอกกำแพงแก้วพระวิหารไว้เฉพาะศาลาด้านหน้า ๒ หลัง ดังกล่าวแล้ว และยังมีศาลาทางด้านหลังศาลาทั้ง ๒ หลัง อีกข้างละ ๒ หลัง พื้นที่ที่เหลือได้จัดระเบียบโดยปูหินทรายด้านใน

ขอบนอกปูหินแกรนิตแบบเก่า (หินอับเฉาจีน) ก่อขอบซีเมนต์รอบต้นไม้เอกลักษณ์ของวัดคือต้นจันซึ่งชื่อพ้องกับพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) เจ้าอาวาสรูปแรก นอกจากต้นจันซึ่งเก่าแก่ได้รับการอนุรักษ์ไว้แล้ว ก็ยังปลูกไม้ยืนต้นและไม้ประดับเป็นระเบียบร่มรื่นตลอดระเบียงคดไปจนถึงรอบกำแพงแก้วพระอุโบสถ

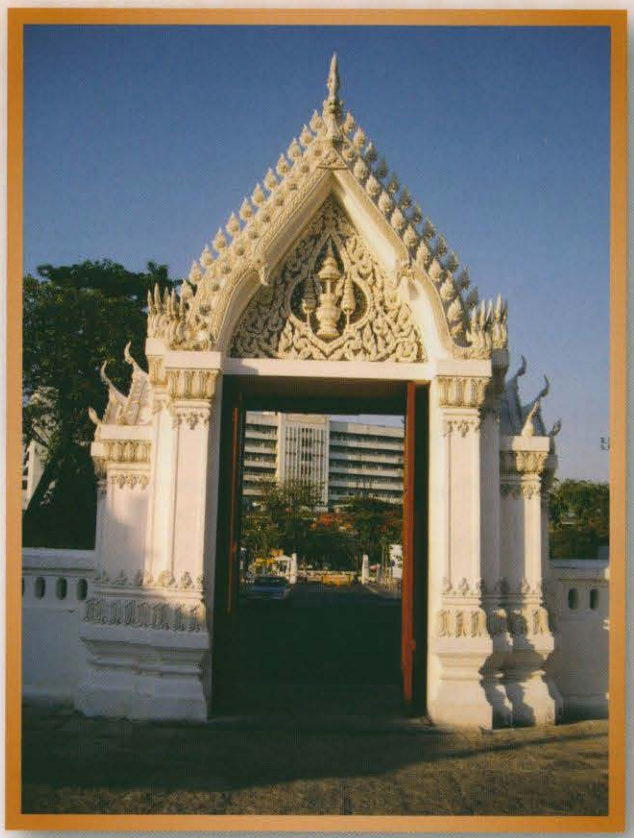
อาคารนิทรรศการ

ส่วนนอกกำแพงแก้วพระอุโบสถทางด้านหลังวัดได้อนุรักษ์คงกุฏิลำดวนซึ่งสร้างเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐ เป็นตึกผสมไม้ ๒ ชั้น หน้าต่างยาวจรดพื้นแต่งด้วยบานเกล็ดตลอด ด้านหน้าคงรูปปั้นปูนของนางลำดวน มารดา นายเกลี้ยง กอนศิริ สามี และนางสาวกฤษณา กอนศิริ บุตรี ของนางรวย กอนศิริ ผู้สร้างกุฏิถวาย หมู่กุฏินี้ใช้เป็นสำนักงานเลขาธิการวัด และอนุรักษ์ตึกเกษมปัญญาคาร ซึ่งสร้างเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๑ - ๒๕๐๒ เป็นตึกยาว ๒ ชั้น อยู่ระหว่างกุฏิลำดวนกับกำแพงหลังวัด เคยใช้เป็นโรงเรียนปริยัติธรรม ปัจจุบันใช้เป็นอาคารสำนักงานมูลนิธิมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนด้านใต้ตั้งศาลาทรงไทยประยุกต์ ๒ หลัง ด้านตะวันออกอีก ๑ หลัง

ต้นจันที่ได้รับการอนุรักษ์

กำแพงเขตพุทธาวาสและกำแพงวัด ในเขตพุทธาวาส กำแพงส่วนหน้าและส่วนหลังเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงวัด ซึ่งเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูน ตอนบนเจาะเป็นช่องรูปไข่ ซุ้มประตูกลางด้านหน้าเป็นประตูที่ตรงกับพระวิหารตกแต่งวิจิตรกว่าซุ้มประตูอื่นๆ

ซุ้มประตูกลาง

ซุ้มประตูข้าง ด้านหน้ากำแพงวัด

คือเป็นซุ้มบันแถลง ๒ ชั้น ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนด้านข้างก่อเป็นซุ้มลดเหมือนมุขเล็กๆ หน้าบันประดับลายปูนปั้น ช่อฟ้าเศียรนาค ๑ เศียร หางหงส์นาคเบือน ๓ เศียร หน้าบันประดับปูนปั้นรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ล้อมพระมหามงกุฎ บนพานแว่นฟ้า ประดับฉัตร ๕ ชั้น สองข้างล้อมด้วยกระหนกเปลว พื้นประดับกระจกสีเงิน บานประตูไม้จำหลักรูปเทพทวารบาลเหยียบสิงห์ ส่วนกำแพงด้านข้างและด้านหลังเป็นแบบเดียวกันแต่ซุ้มประตูซึ่งมีด้านข้าง ข้างละ ๒ ประตู และกึ่งกลางด้านหลังอีก ๑ ประตู เป็นประตูที่ตกแต่งรองลงมา ซุ้มบันแถลง ๒ ชั้น กึ่งกลางประดับตราพระมหามงกุฎครอบเหนือเลข ๔ มีฉัตร ๕ ชั้นประดับ ๒ ข้าง ล้อมด้วยลายกระหนกเปลว ลวดลายปูนปั้นเหล่านี้แค่ทาสีเหลือง บัวหัวเสาทรงบัวบานไม่ได้แต่งกลีบเป็นบัวแวงแบบประตูกลาง แต่แต่งลายหัวเสาคล้ายพระวิหารแต่ไม่งามเท่า ลักษณะประตูนี้จะเหมือนประตูกำแพงวัดด้านตะวันออก ด้านตะวันตก และประตูคณะกลางด้วย ซุ้มประตูกำแพงวัดด้านหน้านอกจากประตูกลางแล้วยังมีประตูข้างอีก ๒ ประตู ประตูขวาเข้าสู่คณะนอก ซึ่งปัจจุบันเป็นเขตสังฆาวาสและฌาปนสถาน ประตูซ้ายเข้าสู่เขตสังฆาวาส เป็นซุ้มประตูแบบประตูกลาง แต่ไม่มีมุขลดด้านข้าง ที่มุมกำแพงวัดทั้ง ๔ มุม ตั้งเสมาโปร่ง ๔ หน้า หัวเสาทรงมัณฑ์ แบบเดียวกับที่กำแพงแก้วพระอุโบสถ แสดงเขตมหาสีมาด้านนอก

เขตสังฆาวาส

ส่วนสังฆาวาสด้านตะวันตกหรือด้านซ้ายของวัดมีหอระฆังอยู่ส่วนหน้า วัดยังคงรักษาสภาพโดยรวมไว้ตามแบบเดิม กล่าวคือยังคงแบ่งเป็นคณะหน้า คณะกลาง และคณะท้าย โดยที่ภายในแต่ละคณะยังรักษากุฏิแบบเดิมครั้งแรกสร้างไว้เกือบทั้งหมด และมีอาคารที่สร้างเสริมขึ้นมาใหม่ ตามประโยชน์ใช้สอยที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจแบ่งเป็นลักษณะอาคารได้ ๔ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มกุฏิตึก ๒ ชั้น แบบโบราณ ซึ่งเป็นแบบแรกสร้าง ที่คณะหน้าและคณะท้ายได้รับการปฏิสังขรณ์ตามรูปแบบเดิม หลังคามุงกระเบื้องเกล็ด มีคอสองระหว่างชั้นลดหลังคา มีจั่วแบบมีไขรามีหน้าบัน เท้าแขนเป็นเพียงไม้ค้ำยัน มีคณะละ ๖ หลัง เรียงแถวละ ๓ หลัง หันหน้าเข้าหากันหรือหันเข้าสู่ลานภายในคณะ มีระเบียงไม้ชั้นบน ส่วนที่เป็นปูนทาสีขาว ส่วนที่เป็นไม้ทาสีแดง กึ่งกลางลานภายในมีศาลาโถงแบบไทยขนาดเล็ก ใช้เป็นหอฉัน หัวท้ายก่อขอบปูน ปลูกต้นไม้

ซุ้มประตูแบบด้านข้างและด้านหลังทั้งที่กำแพงเขตพุทธาวาสและกำแพงวัด รวมทั้งคณะกลาง

ภายในกุฏิคณะหน้า

ด้านนอกคณะหน้า

กุฏิตึกแบบเก่าในคณะกลาง มองจากมุมตะวันตกเฉียงเหนือ นอกวัด เห็นปูนปั้นทศชาติ เรื่องพระภูริทัต

กลุ่มกุฏิตึกแบบเก่าที่คณะกลางเป็นแบบประยุกต์ หลังคามุงกระเบื้องเกล็ดแต่หน้าจั่วเป็นแบบเรียบไม่มีไขราแบบพระอุโบสถพระวิหาร แต่ไม่ได้ตกแต่งสิ่งใด เหลือเพียง ๔ หลัง กุฏิที่อยู่มุมทางตะวันตกเฉียงเหนือ และมุมตะวันตกเฉียงใต้หันหน้าเข้าภายในคณะ ส่วนหลังทางเหนือและใต้หันข้างเข้าคณะ และหันหน้าไปทางกุฏิมุม โดยก่อระเบียงเชื่อมถึงกัน

หอไตร

ที่คณะกลางยังรักษาหอไตรของเดิมไว้ เป็นอาคาร ๒ ชั้น หลังคามุงกระเบื้องเคลือบซุ้มหน้าบัน ลวดลายปิดทองประดับกระจกที่ช่อฟ้าใบระกาแบบไทย และที่หน้าบันซึ่งประดับลวดลายรูปพระมหามงกุฎเปล่งรัศมีประดับฉัตร ๕ ชั้นสองข้าง ล้อมด้วยลายกระหนกก้านขด ชั้นบน หน้าต่างตกแต่งลายไม้จำหลักปิดทองที่อกเลา นมอกเลา และหย่อง ส่วนประตูประดับที่ลูกฟักส่วนกลางประตู บันไดทางขึ้นทอดจากด้านนอกเป็นบันไดปูนปูหินขัด ราวบันไดประดับลูกกรงเคลือบ

๒. กลุ่มอาคารตึกผสมไม้แบบตะวันตก ซึ่งสร้างในช่วงรัชกาลที่ ๖ ถึงรัชกาลที่ ๘ เป็นอาคาร ๒ ชั้น ส่วนประตูหน้าต่างนิยมแบบช่องบานเกล็ด และช่วงกลางของบานหน้าต่างมักเปิดได้แบบหับเผย เหนือประตูหน้าต่างเจาะช่องลมติดบานเกล็ดไม้หรือไม้ฉลุลาย เช่น กุฏิเชนยะวนิชที่คณะหน้า และกุฏิสุวรรณทัตที่หลังคณะท้าย

๓. กลุ่มอาคารแบบตะวันตกรุ่นต่อมา ซึ่งไม่ได้มีการตกแต่งเป็นรูปแบบเฉพาะเหมือนตึกพักอาศัยทั่วไป เช่น กุฏิเผ่า - อุดม ศรียานนท์ กุฏิพระยาชวกิจบรรหาร - คุณหญิงสร้อย ณ ป้อมเพชร และกุฏิศิริสม ที่ท้ายคณะท้าย แต่บานประตูหน้าต่างยังนิยมแต่งลายลูกฟักไทยประยุกต์

ตึกศิริสม

ตึกพระตำหนักพิพิธภัณฑ์

๔. กลุ่มอาคารไทยประยุกต์ เป็นอาคารในยุคหลังที่นำศิลปะไทยมาประยุกต์เข้ากับอาคารสมัยใหม่ เช่น กุฏิพระธรรมปาโมกข์และกุฏิสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณอุฏฐายี ที่หน้าคณะหน้า ซึ่งเป็นอาคาร ๒ ชั้น ตกแต่งลวดลายปูนปั้นที่หน้าบันและคันทวย รวมทั้งอาคารพระตำหนักพิพิธภัณฑ์ ซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางถึงกลางพื้นที่ทางตะวันตกของคณะกลาง เป็นอาคารขนาดใหญ่ สูง ๓ ชั้น หลังคาจัตุรมุขประดับช่อฟ้าใบระกาแบบไทย หน้าบันประยุกต์จาก แบบพระวิหารและพระอุโบสถ กึ่งกลางประดับตราพระมหามงกุฎเปล่งรัศมี เหนือเลข ๔ บนพานแว่นฟ้า ประดับฉัตร ๕ ชั้น ซ้ายขวาเป็นตราลอยตัวล้อมด้วยกระหนกช่อหางโต ลวดลายเหล่านี้ปิดทองประดับกระจก รวมทั้งบัวแวงหัวเสา และคันทวย ชุ้มหน้าต่างตกแต่งลวดลายปิดทองกึ่งกลางตอนบนเป็นหน้าสิงห์ขบ

ส่วนสังฆาวาสทางคณะนอก มีหอกลองอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ข้างขวาของประตู พื้นที่คณะนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ปัจจุบันใช้ประโยชน์ในเรื่องการบำเพ็ญกุศล สวดพระอภิธรรม และฌาปนกิจศพ มีศาลาสำหรับบำเพ็ญกุศลตั้งเรียงรายซ้ายขวา จากหน้าวัดถึงหลังวัด โดยมีเมรุอยู่กึ่งกลางค่อนมาทางด้านหน้า คงเหลือต้นพระศรีมหาโพธิ์อยู่ด้านหลังเมรุ และอาคารเก่าที่ดัดแปลงเป็นอาคารทำการของวัด เช่น ศาลาอรทัย กุฏิโสติวิหาร และศาลาดวงใจ กับกุฏิส่วนท้ายวัด เช่น กุฏินายแช่มวุฒิโยธิน ซึ่งเป็นอาคารแบบกลุ่มที่ ๒

กุฏินายแช่มวุฒิโยธิน

เมรุ

เมรุ ถึงแม้จะเป็นสิ่งก่อสร้างยุคหลัง แต่จัดเป็นอาคารขนาดใหญ่ ศิลปะไทย หลังคาจัตุรมุข ตกแต่งลวดลายหน้าบัน เสา ซุ้มหน้าต่างแบบไทย ที่สำคัญคือเป็นเมรุที่ไม่มีปล่องไฟด้านบน แต่ซ่อนไว้ใต้ดินไปขึ้นข้างกุฏิอเนกวณิช โดยมีการควบคุมให้มีมลภาวะน้อยที่สุด

ศาลาบำเพ็ญกุศลซึ่งใช้การถึง ๑๖ ศาลา ออกแบบเป็นศาลาไทยประยุกต์ โดยแต่งลวดลายแบบไทยในส่วนหลังคาและหน้าบันเป็นหลัก มีทั้งศาลาโถงและศาลากั้นห้องติดตั้งเครื่องปรับอากาศ

ในการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งหลังนี้ วัดได้วางโครงการจัดระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการทั้งวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น

ห้องสุขา ได้รื้อห้องน้ำในเขตพุทธาวาสออกทั้งหมด และสร้างห้องสุขาสมัยใหม่ไว้ในเขตฌาปนสถาน เป็นห้องสุขาติดเครื่องปรับอากาศแยกหญิงชาย การใช้น้ำใช้ระบบอัตโนมัติไม่ต้องสัมผัส ประตูเข้าออกเป็นประตูเลื่อนอัตโนมัติ

ระบบไฟและระบบสื่อสาร สายไฟและสายโทรศัพท์ใช้ระบบฝังดินทั้งหมด

ศาลาบำเพ็ญกุศล

รั้วริมถนนกรุงเทพฯ

ลานหลังวัด นอกจากเป็นที่ตั้งของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวชิรมกุฎเป็นอาคารสมัยใหม่ ๓ ชั้น วัดยังมีโครงการสร้างอาคารอเนกประสงค์สำหรับเป็นที่บรรจุอัฐิ เป็นโกดังเก็บศพ และเป็นที่บำเพ็ญกุศล ในโอกาสต่อไป

ลานหน้าวัด โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์แล้วเสร็จ มีสวนหย่อม มีการจัดการจราจร จัดพื้นที่ลานจอดรถ จัดระเบียบรถเข้าออก รั้วริมถนนกรุงเกษมได้บูรณะรั้วประตูเหล็กดัด และจัดทำป้ายชื่อวัดเป็นแผ่นหินอ่อนขนาดใหญ่

บนลานดินนอกกำแพงวัดด้านตะวันตก ท่านผู้หญิงตุ่น โกศัลวิตร ได้สร้างรูปปั้นเรื่องทศชาติเรียงรายจากด้านหน้าวัดถึงหลังวัด ถวายเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ศิลปวัตถุ
ประจำวัดมกุฏกษัตริยาราม

ศิลปวัตถุประจำวัดมกุฏกษัตริยาราม[๑]

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้สร้างขึ้น และทรงเปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑ แต่ได้เสด็จสวรรคตโดยที่พระอารามยังไม่เสร็จ สมบูรณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ดำเนินการต่อมาจนแล้วเสร็จ หลังจากนั้นก็มีการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามสืบมาเพื่อธำรงไว้ซึ่ง มรดกศิลปวัฒนธรรม และเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรง สถาปนาพระอารามแห่งนี้ให้เป็นโบราณสถานสำคัญของชาติในโอกาสพิเศษต่างๆ ด้วย

การบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามพระอารามหลวงซึ่งโปรดให้สร้าง มานานกว่าร้อยปีแล้วย่อมมีมรดกศิลปวัตถุสำคัญประจำวัดทั้งที่โปรดฯ พระราชทานไว้ ประจำวัดในแต่ละรัชกาลและของใช้ต่างๆ ที่ยังสามารถใช้ได้และหมดอายุการใช้งาน อยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังมีศิลปวัตถุที่พุทธศาสนิกชนสร้างเพื่ออุทิศถวาย

---

[๑] นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ นักภาษาโบราณเชี่ยวชาญ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เรียบเรียง

พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องอีกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นวัดจึงเป็นแหล่งสะสมศิลปกรรมของชาติที่สำคัญยิ่งสาขาหนึ่ง ประกอบกับสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ท่านเจ้าอาวาสเห็นความสำคัญของศิลปวัตถุต่างๆ จึงมีดำริให้อนุรักษ์และสร้างสถานที่จัดเก็บรักษาศิลปวัตถุเหล่านี้ให้มั่นคงปลอดภัยและเหมาะสมกับสภาพของศิลปวัตถุแต่ละประเภทตลอดจนจัดแสดงให้ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อให้สามารถเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์และศิลปกรรมของชาติสืบต่อไปไม่รู้จบ นับเป็นโชคดีของคนไทยที่มีวัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของสังคมทั้งทางโลกและทางธรรมสืบต่อมาโดยตลอด

ประเภทของศิลปวัตถุ

ศิลปวัตถุของวัดมกุฎกษัตริยารามมีหลายประเภทซึ่งส่วนใหญ่ล้วนเกี่ยวเนื่องด้วยพระรัตนตรัยตามหลักของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามด้วยความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนจึงมีการสร้างและถวายศิลปวัตถุแทบทุกประเภทที่มีคุณลักษณะพิเศษอันนับเป็นศิลปชั้นสูงเป็นที่นิยมของสังคมตามยุคสมัย ตลอดจนอาจเป็นของหายากฝากไว้ในพระศาสนาเป็นจำนวนมาก ทำให้สังคมมีโอกาสศึกษาเรียนรู้ได้ตลอดมา ศิลปวัตถุเหล่านั้น ได้แก่

พระพุทธรูป

พระพุทธรูปถือเป็นสิ่งของที่ทำขึ้นเพื่อระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่สมัยบรรพกาล จึงมีความนิยมในการสร้างมาแต่โบราณ ประกอบกับวัดมกุฎกษัตริยารามเป็นวัดหลวงที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องพระราชประสงค์ให้สร้างขึ้น จึงเป็นวัดสำคัญที่มีพุทธศาสนิกชนดูแลรักษาและสร้างถาวรวัตถุถวายเป็นพระราชกุศลอย่างต่อเนื่อง ทำให้วัดมกุฎกษัตริยารามมีพระพุทธรูปที่สถาปนาขึ้นทั้งเก่าและใหม่จำนวนมากซึ่งเป็นสมบัติของวัด นอกจากนั้นยังมีผู้คนนำมาถวายด้วยความศรัทธา บางส่วนก็เป็นสมบัติของพระภิกษุอันเป็นมรดกตกทอดมาตาม

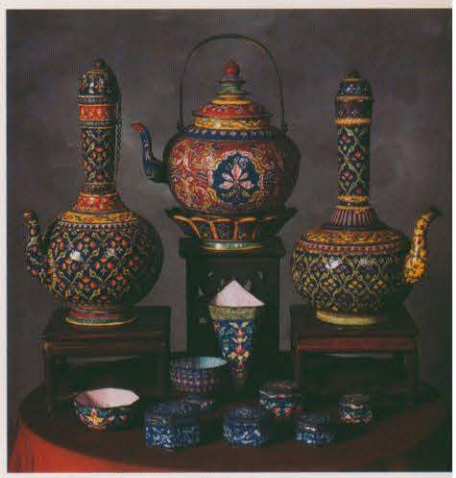

สายตระกูลต่างๆ บางส่วนมีผู้นำมาถวายและบางส่วนก็เป็นพระพุทธรูปที่หล่อขึ้นใหม่เพื่อประโยชน์ของการพระศาสนา

พระพุทธรูปของวัดมกุฏกษัตริยารามมีอายุหลายยุคหลายสมัย สามารถจำแนกออกเป็นพุทธลักษณะ แบบสมัยและสกุลช่างได้ทุกภาค ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะเชียงแสนสิงห์หนึ่ง พระพุทธรูปสำริดศิลปะไทยล้านนา พระพุทธรูปสำริดปางประทานอภัยสมัยลพบุรี พระพุทธรูปสำริดปางประทานอภัยสมัยสุโขทัยตอนปลายถึงอยุธยา พระพุทธรูปสำริดปางฉันสมอ พระพุทธรูปสำริดปางประทานพร พระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านนายุคหลัง พระพุทธรูปปางประทานอภัยศิลปะอู่ทองผสมล้านนา พระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านนา เชียงแสน พระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะอยุธยา พระพุทธรูปปางสมาธินาคปรก พระพุทธรูปคันธาระราฐปางขอฝน พระพุทธรูปไม้ปิดทอง พระพิมพ์ปางสมาธิ พระพุทธรูปไสยาสน์ปางโปรดอสุรินทราหู พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ และรูปหล่อพระจันทรโคจรคุณ เจ้าอาวาสรูปปฐมของวัดมกุฏกษัตริยาราม

เครื่องถมปัด

เครื่องถมปัด คือเครื่องอุปโภคประเภทภาชนะต่างๆ ทำด้วยโลหะชนิดทองแดง แล้วตกแต่งผิวภายนอกเป็นลวดลายสีต่างๆ ด้วยวิธีลงน้ำยาถมปัด มักเรียกสั้นๆ ว่า ถมปัด

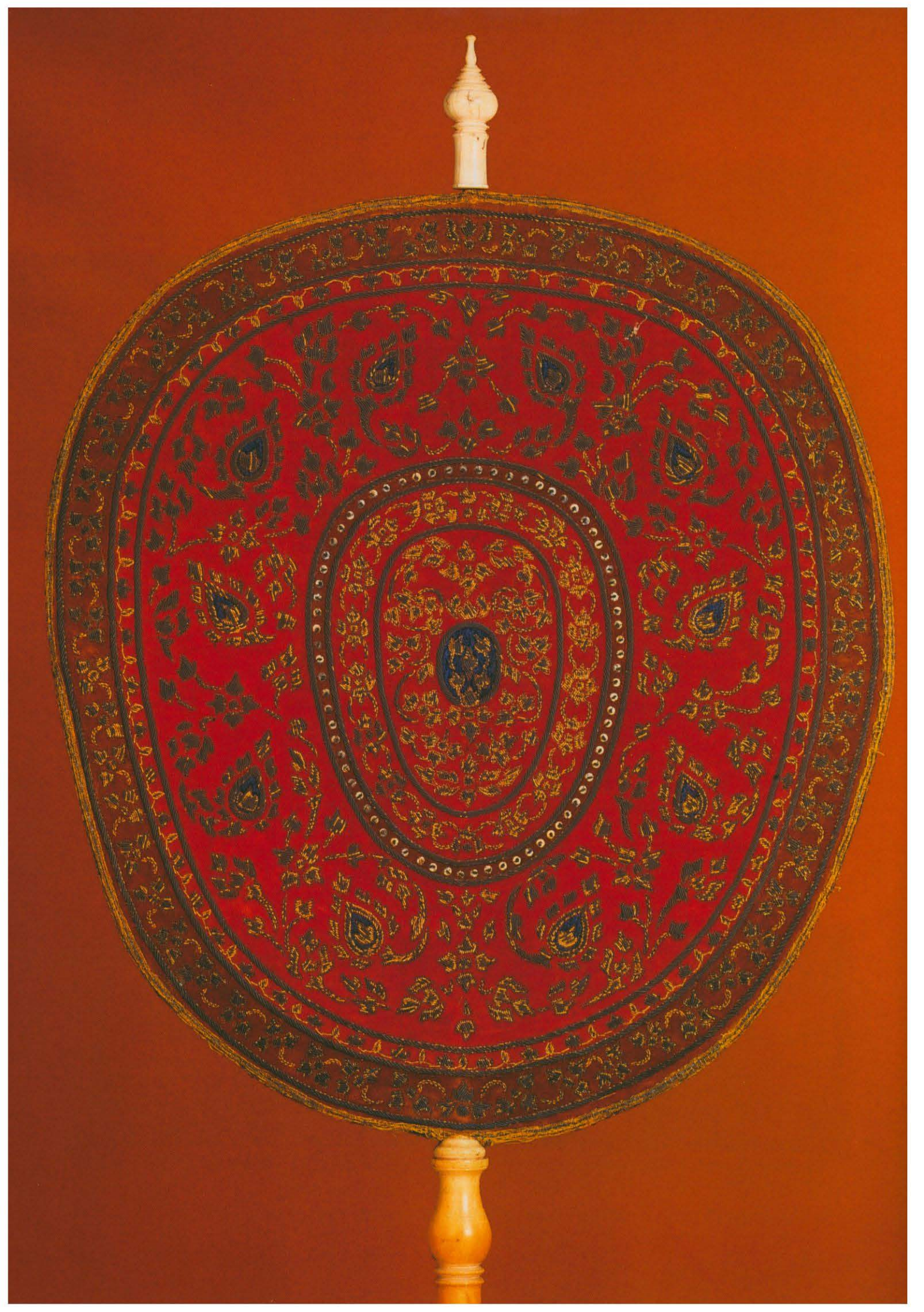

ภาชนะลงน้ำยาถมปัดเป็นศิลปวัตถุที่เป็นแบบอย่างของจีนมาแต่เดิม ซึ่งสามารถซื้อหาสินค้าประเภทนี้ได้จากร้านค้าย่านเครื่องหัตถศิลป์และประณีตศิลป์ของชาวจีนทั่วไปที่สั่งสินค้ามาจากเมืองจีนหรือคนไทยสร้างทำขึ้นใช้สอยในแวดวงจำกัด มิใช่สิ่งของเครื่องใช้ที่คนทั่วไปพึงใช้ได้ เครื่องถมปัดจึงได้รับการคัดสรรและสร้างทำขึ้นเป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์แก่พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิโดยลำดับ อันเป็นพระราชศรัทธาแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่มิได้รับความนิยมในสามัญชน ด้วยเกรงจะไปพ้องกับเครื่องประกอบสมณศักดิ์ ดังนั้นเครื่องถมปัดจึงค่อยเสื่อมความนิยมไปคงเหลือแต่งานถมปัดที่เป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์อยู่ตามวัดต่างๆ เท่านั้น

วัดมกุฏกษัตริยารามมีเครื่องถมปัดจำนวนมาก มีรูปแบบต่างๆ ได้แก่ ขันน้ำพานรองพร้อมจอก ฝาและเชิงบาตร กระโถน กล่องใส่เครื่องกินหมาก กุณฑี ซองพลูจอกหมาก ตลับยา กาน้ำทรงลูกแก้ว กล่องทรงกระบอก กล่อง ๘ เหลี่ยม กาเวียนและพานกลีบบัวปากกลม เป็นต้น

ตาลปัตร - พัดรอง

ตาลปัตร เดิมหมายถึงพัดที่ทำด้วยใบตาลซึ่งพระสงฆ์ถือในเวลาประกอบศาสนพิธี ต่อมาแม้จะทำด้วยผ้าก็ยังคงเรียกตาลปัตรเหมือนเดิม ส่วนพัดเป็นเครื่องโบกสำหรับผู้สูงศักดิ์ เรียกเต็มๆ ว่า พัชนีหรือวิชนี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ราวรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ใช้คำว่าพัดเรียกตาลปัตรของพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูง ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวทำด้วยผ้าแพร ผ้าโหมด ผ้าลายดอกหรือขนนก การใช้พัดขนนกของพระสงฆ์ไทยนิยมใช้อยู่ในระยะสั้นๆ เท่านั้น คงเหลือแต่พัดที่ใช้ผ้าสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ความนิยมที่เปลี่ยนจากตาลปัตรเป็นพัดรองนั้นเป็นพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นแทนตาลปัตร เพราะไม่โปรดให้พระสงฆ์นำพัดที่ทำด้วยขนนกหรือพัชนีที่ใบงอุ้มคันยาวซึ่งเดิมใช้โบกรำเพยลมมาใช้แทนตาลปัตร จึงทรงประกาศใช้พัดซึ่งทำด้วยโครงไม้ไผ่หุ้มผ้าแพร หรือผ้าโหมดเรียกว่า "พัดรอง" ซึ่งภายหลังมีการตกแต่งให้สวยงามเป็นตราหรือสัญลักษณ์ที่ระลึกในโอกาสพิเศษต่างๆ กัน

วัดมกุฏกษัตริยารามจึงมีตาลปัตรเป็นจำนวนมากที่มีความสำคัญ มีลวดลายงดงามเป็นพิเศษ เพราะเป็นวัดสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างและมีเจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ทำนุบำรุงสืบต่อมาโดยตลอด ตาลปัตรเหล่านี้สามารถจำแนกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือตาลปัตรที่เป็นพัดยศ และพัดรองที่ระลึกในโอกาสต่างๆ

ตาลปัตรที่เป็นพัดยศ ได้แก่ พัดรัตนาภรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ชั้น ๔ พัดรัตนาภรณ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ชั้น ๓ และชั้น ๔ และพัดยศสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งพระครู รองคู่สวดฐานานุกรมของสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่

ตาลปัตรที่เป็นพัดรองที่ระลึกในโอกาสต่างๆ เช่น งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง งานพระเมรุมาศสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พัดที่ระลึกงานเฉลิมพระชนมายุพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ครบ ๖๐ พรรษา งานขึ้นวังใหม่ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร งานขึ้นตำหนักใหม่ของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศร์ งานฉลองพระชนมายุ ๕๐ พรรษาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธ์ งานฉลองพระชนมายุสมมงคลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ครบ ๖๐ พรรษา เฉลิมพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ ณ พระราชวังบางปะอิน ฉลองกุฏิวัดมกุฏกษัตริยาราม งานฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี เป็นต้น

เครื่องถ้วยเบญจรงค์ เครื่องถ้วยลายน้ำทอง และเครื่องถ้วยลายเขียนสี

เครื่องถ้วยเบญจรงค์ เครื่องถ้วยลายน้ำทองและเครื่องถ้วยลายเขียนสีเป็นเครื่องใช้สำหรับราชสำนักไทย เจ้านายและขุนนางชั้นสูงที่สั่งทำจากต่างประเทศ ปรากฏหลักฐานการใช้สอยในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา และมักพบว่ามีเครื่องถ้วยแบบงดงามเก็บรักษาอยู่ในวัดสำคัญของบ้านเมืองหรือวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างขึ้นเป็นส่วนใหญ่

เครื่องถ้วยจำนวนมากในวัดมกุฏกษัตริยารามมีอายุอยู่ระหว่างสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ มีรูปแบบแตกต่างกัน เช่น ชามเชิงพร้อมฝาทรงสูงคล้ายฝักบัวประกบกัน โถพร้อมฝาเบญจรงค์ ชาม โถ และโถน้ำเย็นเบญจรงค์ โถปริกลายน้ำทอง โถเคลือบเบญจรงค์ โถทรงโกศกระเบื้องเคลือบ แจกันลายน้ำทอง ช้อนกระเบื้องเคลือบสีและช้อนกระเบื้องลายน้ำทอง จานเชิงเบญจรงค์ กระโถนค่อมลายน้ำทอง กระโถนเคลือบดินเผาเคลือบพื้นเขียวและเหลือง ที่ชาชุดจีน ที่ชาชุดถ้วยสี่ปั้นคู่ ที่ชาชุดจิโบ ปั้นสายพร้อมจานรองและถ้วยชา ๒ ใบพร้อมถาดรอง ที่ชาชุดอานม้า ถ้วยชาเบญจรงค์ จานรองปั้นชุดจักรี กาเวียนกระเบื้องเคลือบ และชามโคมเขียนลาย เป็นต้น

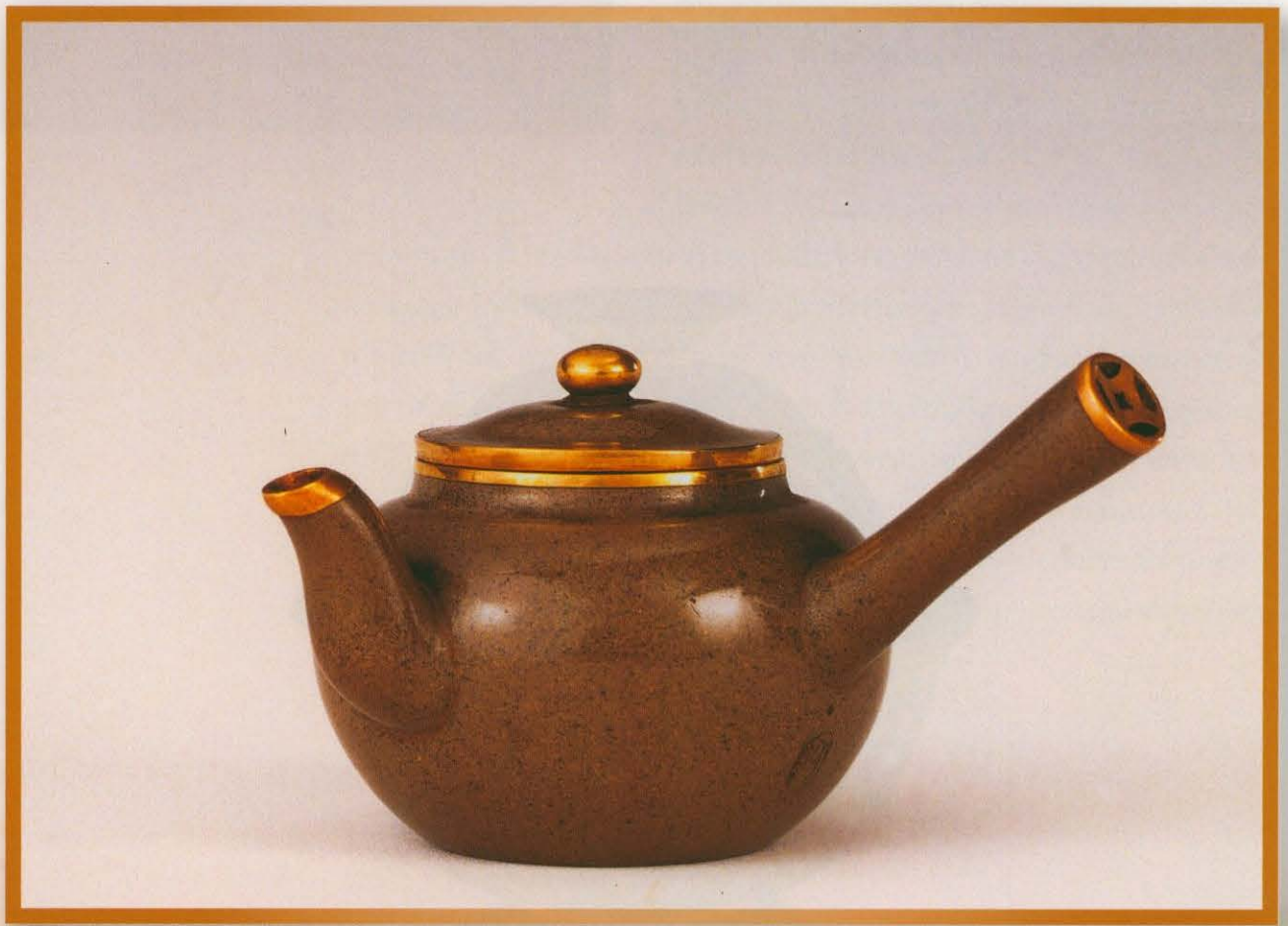

ปั้นชาจีน

การสะสมปั้นชาในประเทศไทยมีมาช้านานตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยได้รับความนิยมแพร่หลายมากในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนได้รับความนิยมยิ่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ดังปรากฏหลักฐานเป็นหนังสือแสดงลักษณะปั้นชาที่ชนะการประกวดหลายประเภท

ปั้นชาของวัดมกุฏกษัตริยารามมีเป็นจำนวนมาก ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นทรงเรียบง่าย การเรียกชื่อปั้นชาเหล่านี้มักเรียกตามชื่อช่างที่เขียนไว้ใต้ปั้นชา ซึ่งมีทั้งชื่อที่เป็นตราของช่างจีน และตราของไทยที่สั่งทำจากประเทศจีน

เครื่องลายคราม

เครื่องลายครามของวัดมกุฏกษัตริยารามส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วยที่ผลิตในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิงตอนปลาย ซึ่งขุนนางไทยนิยมสะสมเครื่องกระเบื้องกังไสอันเป็นชื่อเรียกตามแหล่งผลิตในเมืองจีนที่เขียนลายประดับด้วยสีคราม และเรียกชื่อว่า เครื่องลายครามตามลักษณะของสีที่เขียน เครื่องถ้วยลายครามเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นที่ชา ถ้วยชง จานรอง กาน้ำชา กระโถน คนโท ถ้วยน้ำเย็น และถาดภัตตาหารถวายพระ ลายครามที่ปรากฏบนเครื่องถ้วยรูปลักษณะต่างๆ ประกอบด้วย ลายต้นบ๊วย ลายหนังสือจีน ลายหงส์พุดตานเลื้อย ลายดอกพุดตาน ลายกะแปะซิ่ว ลายตราสุริยะ ลายทิวทัศน์ ลายแปดเซียน ลายผักกาด ลายม้าสน ลายปลากินสาหร่าย ลายคนจูงกระบือ ลายเขาวัง ลายวัดไทย ลายโป๊ยเซียนขี่เมฆ ลายกอบัว ลายมังกรล่อแก้วและลายชุดอักษรพระปรมาภิไธยจปร ลายยี่คด ลายกะแปะ เป็นต้น

นอกจากเครื่องถ้วยลายงดงามที่สั่งทำจากประเทศจีนแล้ว ยังมีเครื่องลายครามของญวนด้วย ซึ่งมักจัดตั้งอยู่บนกระบะไม้ประดับมุก หรือกี่ไม้ประดับมุกแล้วเรียกว่ากี่ญวน แทนถาด เป็นต้น

เครื่องโต๊ะบูชา

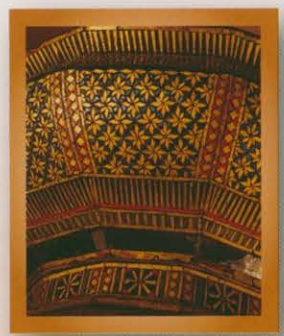
เครื่องโต๊ะบูชามักเรียกโดยย่อว่าเครื่องโต๊ะ หรือที่คนไทยมักเรียกว่า "เครื่องห้า" เนื่องจากของที่นำมาจัดเป็นโต๊ะบูชามักประกอบด้วยดอกไม้จัดลงแจกันคู่หนึ่ง เชิงเทียนคู่หนึ่ง และกระถางธูปหรือกระถางเผาไม้หอมอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมเป็น ๕ ชิ้น การจัดเครื่องโต๊ะบูชาเป็นอย่างธรรมเนียมจีนที่เกิดขึ้นในสังคมไทยสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสเฉลิมฉลองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่มีพระราชศรัทธาบูรณปฏิสังขรณ์จนแล้วเสร็จ จึงทรงชักชวนข้าราชการ เจ้าภาษีนายอากรให้จัดโต๊ะบูชารายรอบพระอุโบสถถวายเป็นพุทธบูชา

เมื่อจัดเครื่องห้าเป็นโต๊ะบูชาแล้วยังมีเนื้อที่เหลืออยู่มาก เจ้าของโต๊ะจึงมักจัดของสวยงามและหายากมาวางประดับให้สวยงามกลมกลืนกับเครื่องบูชาที่มีอยู่ เป็นทำนองประกวดประชันกันจนกลายเป็นคตินิยมจัดเครื่องโต๊ะบูชาแบบไทยที่งดงามน่าชมยิ่ง เครื่องโต๊ะบูชาที่พบในวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้แก่ ลับแลลายมังกร เชิงเทียนลายมังกร และกระถางเผาไม้หอมลายมังกร ขวดทรงน้ำเต้าใช้ปักดอกไม้ ขวดปักดอกไม้ลายครามกลองลายสิงโต และกระถางเผาไม้หอมลายสิงโต ตุ๊กตากระเบื้องรูปเทพยดาจีน แจกันญี่ปุ่น ตุ๊กตากระเบื้อง และม้าหมู่

เครื่องประดับมุก

เครื่องประดับมุก เป็นงานประณีตศิลป์ประเภทหนึ่งซึ่งนำเอาเปลือกหอยน้ำเค็มบางชนิดมาขัดถูผิวให้เกลี้ยง ขึ้นเป็นมัน มีแววสีต่างๆ แล้วตัดเปลือกหอยเป็นชิ้นย่อยๆ โกรกทำเป็นตัวลายชิ้นเล็กๆ ประดับติดบนผิวสิ่งที่ประสงค์จะตกแต่งให้เป็นลวดลายด้วยเปลือกหอยชิ้นย่อยๆ นั้น

เครื่องประดับมุกที่ปรากฏในสังคมไทยมีมากมายหลายชนิด ทั้งที่เป็นของชิ้นใหญ่จนถึงของชิ้นเล็กๆ เช่น ตู้พระธรรมทรงมณฑปที่ประดิษฐานพระไตรปิฎก บานประตูพระอุโบสถ พระแท่นราชบัลลังก์ พระแท่นราชปัจจถรณ์ ตู้หนังสือ หีบพระธรรม หีบหนังสือเทศน์ ไม้ประกับคัมภีร์ ตะลุ่ม เตียบ พานแว่นฟ้า ฝาและเชิงบาตร ตลอดจนหีบบุหรี่ ถ้ำยาดม และตลับยา เป็นต้น

เครื่องประดับมุกจัดเป็นงานประณีตศิลป์ชั้นสูง ใช้ทำเครื่องราชูปโภคต่างๆ สำหรับเจ้านายชั้นสูงในสมัยอยุธยา ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์ไม่มีข้อจำกัดว่าเป็นของหลวงโดยเฉพาะ แต่เนื่องจากเครื่องประดับมุกเป็นงานประณีตวิจิตรดังนั้นจึงใช้เวลาในการทำแต่ละชิ้นนานมาก ทำให้ของแต่ละชิ้นมีราคาแพง เครื่องประดับมุกจึงมักใช้อยู่ในสังคมชั้นสูงและในหมู่สงฆ์ซึ่งมีผู้ศรัทธาถวายไว้เป็นสมบัติของวัดเป็นส่วนใหญ่

เครื่องประดับมุกของวัดมกุฏกษัตริยารามมีอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ พานแว่นฟ้า พานกลีบบัว ตะลุ่ม กระบะรองเครื่องนมัสการ ตะลุ่มเบื้อประดับกระจก หีบไม้ฝาและเชิงบาตร มณฑป กรอบรูป และกระบะทรงกลม เป็นต้น

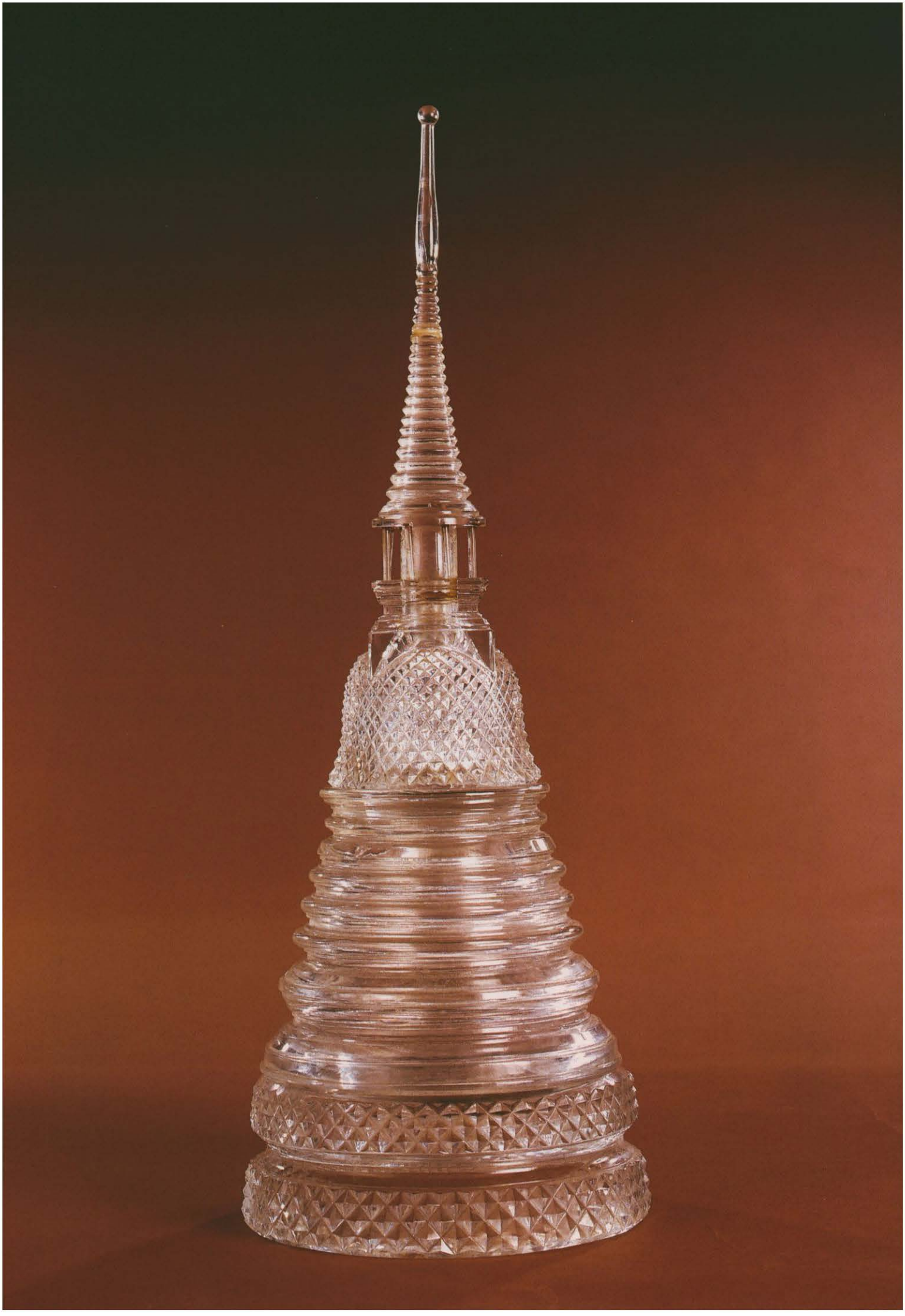

เครื่องแก้ว

เครื่องแก้วของวัดมกุฏกษัตริยารามส่วนใหญ่เป็นเครื่องแก้วคริสตัลเจียระไนจากประเทศในทวีปยุโรป ผู้รู้หลายท่านสันนิษฐานว่าเป็นเครื่องแก้วที่ผลิตในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ หลายชิ้นงดงามเชื่อว่าเป็นเครื่องแก้วพระราชทานของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูงเพื่อเป็นเครื่องพุทธบูชาในโอกาสต่างๆ ได้แก่ หม้อแก้วเจียระไนลายหนามขนุน บาตรแก้วเจียระไนลายสับปะรด เครื่องทองน้อยแก้วเจียระไน ชุดบูชาพระ กระถางธูป สถูปแก้วเจียระไนทรงเจดีย์ลังกาเชิงเทียน ตะลุ่มแก้ว พานแก้ว ๒ ชั้น และพานเชิง เป็นต้น

งานประณีตศิลป์ลักษณะต่าง ๆ

งานประณีตศิลป์ หมายถึง การตกแต่งหรือประดับผิวภายนอกของเครื่องอุปโภค เครื่องครุภัณฑ์ต่างๆ ด้วยลวดลายไทยประเพณีหรือรูปภาพที่ไม่แสดงการเล่าเรื่อง เช่น รูปเทพประนมหรือเทพนม รูปนักษัตรประจำปีเกิด รูปมงคล ๘ ประการตามความเชื่อของจีน เป็นต้น เพื่อเพิ่มความงดงาม ความหมาย และคุณค่าให้แก่ชิ้นงานนั้นๆ ด้วยวิธีการเขียน ปั้น แกะ สลักดุน ประดับ ลงยา หรือตะทอง ซึ่งก่อให้เกิดเป็นชิ้นงานชนิดต่างๆ เช่น ลงรักปิดทอง งานเขียนสีกำมะลอ งานประดับมุก ประดับกระจกสี งานถมยาดำ ถมตะทอง งานผังอัญมณี เป็นต้น

งานประณีตศิลป์เหล่านี้ ได้แก่ พานแว่นฟ้าตกแต่งด้วยรักตีลายและปิดทอง เสลี่ยงมีพนักสำหรับพระราชาคณะ โต๊ะไม้ขากลึง ตู้ไม้เท้าสิงห์ ชั้วไม้เขียนลายมงคล นวมสำหรับใส่ปั้น ตู้ขาหมู แว่นโลหะสำหรับติดเทียน หีบหนังสือสวดเขียนลายรดน้ำ เป็นต้น

ตุ๊กตาประดับ

ตุ๊กตาประดับของวัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นตุ๊กตาที่หล่อด้วยโลหะชุบเงิน ขนาดและลักษณะคล้ายตุ๊กตาประดับพระเมรุ[๒] แต่หล่อจากวัสดุที่ทนทานถาวรกว่า น่าจะเป็นตุ๊กตาประดับอาคารสถานที่เพื่อความงดงาม หรือเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในมหกรรมสมโภชพระอารามหรือเสนาสนะตามความนิยมของผู้สร้าง ซึ่งน่าจะเป็นพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายสำคัญ เพราะการปั้นหรือหล่อนั้นประณีตงดงามยิ่ง สันนิษฐานว่าเป็นงานฝีมือของช่างหลวง ได้แก่ กินนร กินรี รามสูรและเมขลา กินรีกับลูก พลกระบี่จากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ องคตกับหนุมานลวงพระฤาษีโคบุตร ทศกัณฐ์ล้ม และพลวานรถือธง เป็นต้น

---

[๒] ตุ๊กตาประดับพระเมรุ มักปั้นรูปเป็นเรื่องราวจากวรรณคดีเรื่องต่างๆ ทำจากครั่ง ขี้ผึ้ง และไม้ระกำปิดทองระบายสี เนื่องจากงานพระเมรุล้วนเป็นของชั่วคราว เมื่อเสร็จสิ้นพระราชพิธีแล้วก็ต้องรื้อถอนออก

เครื่องสังเค็ด

เครื่องสังเค็ด หมายถึง วัตถุทานประเภทเครื่องอุปโภคชนิดต่างๆ ตั้งแต่ขนาดใหญ่เป็นลำดับไปจนถึงขนาดเล็ก เป็นสิ่งสวยงามวิจิตรมีราคา หรือสิ่งของสามัญไม่สู้มีราคาสูงมากก็ได้ ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์เมื่อเวลาปลงศพ เช่น ตู้ โต๊ะ และเครื่องใช้อื่นๆ

เครื่องสังเค็ดของวัดมกุฏกษัตริยารามมีหลายชนิด ได้แก่ ตู้พระไตรปิฎก ธรรมาสน์ไม้ปิดทองประดับกระจก ตู้หนังสือมีตราวชิราวุธ ตู้เทียนจำนำพรรษา ตู้กระจกแบบฝรั่ง หีบหนังสือเทศน์ประดับมุก หีบหนังสือสวด เป็นต้น

สิ่งของพระราชทาน

หลักของพุทธศาสนามีความเชื่อในการบูชาพระรัตนตรัย ๒ อย่าง คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า **ปฏิบัติบูชา** และการบูชาด้วยการถวายสิ่งของเครื่องใช้หรือเครื่องประดับต่างๆ แก่พระศาสนา เรียกว่า **อามิสบูชา**

คติความเชื่อนี้เองก่อให้เกิดพระราชประเพณีนิยมสำหรับพระมหากษัตริย์ที่มักโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามถวายพระพุทธศาสนาโดยคัดสรรแต่สิ่งของชนิดดีพิเศษตลอดจนพระราชทานสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นไว้แก่พระอารามที่ทรงสร้างเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล และสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี ตามคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชน สิ่งของพระราชทานเหล่านั้นจัดเป็นอามิสบูชาที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ พระราชทานเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น งานพระกฐินหลวง งานบรมราชาภิเษก งานเฉลิมพระราชมณเฑียร งานเฉลิมพระชนมพรรษา และงานพระบรมศพ เป็นต้น สิ่งของพระราชทานแก่วัดมกุฏกษัตริยาราม ส่วนหนึ่งมีหลักฐานว่าตกทอดมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จวบจนรัชกาลปัจจุบัน เช่น พระบรมรูปและพระบรมสาทิสลักษณ์ นาฬิกาหินอ่อนจากอิตาลี เครื่องแก้วเจียระไน ภาชนะใส่ของถวายพระ ตลอดจนเครื่องอัฐบริขารต่างๆ เป็นต้น ซึ่งของพระราชทานส่วนใหญ่มักเป็นของชนิดดีพิเศษแต่อาจสร้างจากวัสดุที่มีมูลค่าน้อยเนื่องจากข้อจำกัดในทางพระพุทธศาสนาที่มีพระวินัยป้องกันพระสงฆ์รับของถวายที่ทำจากโลหะมีค่า เช่น ทองคำ หรือ เงิน อย่างไรก็ตาม ของพระราชทานเหล่านั้น นับเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนศรัทธาอันสูงยิ่งของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อพระพุทธศาสนารวมทั้ง มีคุณค่ายิ่งแก่สังคม ซึ่งสามารถสะท้อนประวัติศาสตร์ศิลปะ และวัฒนธรรมของชาติได้อย่างแจ่มชัด

คัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์พระธรรมหรือคัมภีร์พระไตรปิฎกที่เป็นเอกสารโบราณประเภทหนังสือใบลานของวัดมกุฏกษัตริยารามมีอยู่เป็นจำนวนมากในหอไตรของวัด ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยที่ใช้ใบลานจดจารพระธรรมคำสั่งสอนในพุทธศาสนาและบันทึกเรื่องต่างๆ อันเป็นบทนิพนธ์ของอดีตชน คนไทยโบราณนิยมเรียกหนังสือใบลานเหล่านี้ว่า "คัมภีร์ใบลาน" เพราะเรื่องในหนังสือใบลานส่วนใหญ่จดจารพระธรรมและบทมนตร์ต่างๆ อันศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งเรื่องอันเนื่องด้วยองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นที่นับถือสูงสุดของพุทธศาสนิกชน

คติการสร้างคัมภีร์พระธรรมของพุทธศาสนิกชนทุกยุคทุกสมัยที่นับแต่อดีตมามีความเชื่อถือศรัทธาเป็นพื้นฐาน มีความหวังในการได้บุญคือความสุขสบายเป็นเบื้องต้น มีความปรารถนาที่จะพ้นทุกข์และได้พบดินแดนอันเป็นบรมสุขแห่งตนในอนาคต และในบั้นปลายปรารถนาจะได้พบพระศรีอาริยเมตไตรยผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ประกอบกับมีคติความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาด้วยว่า พุทธศาสนาจะมีอายุอยู่ได้เพียง ๕,๐๐๐ ปีเท่านั้น จึงเป็นเหตุปัจจัยให้มีการสร้างคัมภีร์พระธรรมฝากไว้ตามวัดวาอารามต่างๆ เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง

คัมภีร์ใบลานฉบับล่องชาด

ความสำคัญของคัมภีร์ใบลานในประเทศไทยมีมาพร้อมๆ กับการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาของบรรพชนไทย ดังมีหลักฐานการสร้างหอพระไตรปิฎกเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานไว้เป็นอย่างดี ป้องกันมิให้มดปลวกกัดทำลาย หรือชำรุดเสียหายด้วยอันตรายจากภัยต่างๆ ได้ ไม่เพียงเท่านั้นยังนิยมสร้างซ่อมเพิ่มเติมของเก่าซึ่งขาดหายหรือชำรุดเสียไปตามกาลเวลาให้มีครบเต็มตามจำนวนเดิมด้วย ความนิยมนี้เป็นมรดกวัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยเริ่มแรกมีพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกรัชกาลต่างทรงสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายเป็นพุทธบูชาพระราชทานไปยังวัดสำคัญต่างๆ ทั้งในกรุงและหัวเมือง โดยถือปฏิบัติจนเป็นราชธรรมเนียมในพระองค์ด้วย

คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง

คัมภีร์ใบลานที่ทรงสร้างถวายวัดสำคัญต่างๆ นั้น แม้จะมีเนื้อหาสาระเป็นข้อธรรมตอนต่างๆ จากพระไตรปิฎกเช่นเดียวกับคติการสร้างคัมภีร์ใบลานโดยทั่วไปก็ตาม แต่มักมีความประณีตเป็นพิเศษและมีเอกลักษณ์เฉพาะ เช่น มีการตกแต่งปกคัมภีร์ใบลานด้วยลวดลายต่างๆ เช่น ฉบับข้างลาย ฉบับเทพชุมนุม และฉบับรดน้ำแดง เป็นต้น นอกจากนั้นยังตกแต่งสัญลักษณ์ประจำรัชกาลบนใบรองปกคัมภีร์ใบลานแต่ละยุคด้วย ตลอดจนเลือกใช้วัสดุอย่างดีมีคุณค่ามาเป็นองค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน เช่น ใช้ไม้ประกับคัมภีร์ใบลานที่ทำจากงาหรือไม้ประกับประดับมุก รวมทั้งเลือกใช้ผ้า

อย่างดีมาเป็นผ้าห่อคัมภีร์ใบลานด้วย จึงนับว่าคัมภีร์ใบลานที่มีลักษณะครบถ้วนเช่นนี้เป็นคัมภีร์ใบลานฉบับหลวง[๓]

อย่างไรก็ตามศรัทธาในการสร้างคัมภีร์พระธรรมถวายแก่พระศาสนาก็เป็นคตินิยมของพระพุทธศาสนิกชนทั่วไปเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา และใช้เป็นตำรับตำราศึกษาเล่าเรียนได้อย่างเสรีไม่มีการปิดกั้นหวงแหน[๔] โดยมีพระสงฆ์ในวัดเป็นผู้ดูแลรักษา ซึ่งพุทธศาสนิกชนต่างก็มีคติแนวคิดเช่นเดียวกันคือ การสร้างคัมภีร์พระธรรมถวายเป็นพุทธบูชานั้น จะต้องพยายามสร้างให้ดีที่สุดอย่างเต็มกำลังความศรัทธา ดังนั้นคัมภีร์ใบลานฉบับที่ราษฎร์สร้างส่วนใหญ่จึงเลือกใช้วัสดุอย่างดีเท่าที่จะสามารถสรรหาได้ นอกจากนั้นแม้จะจารเรื่องราวเองไม่ได้ก็สามารถจ้างผู้มีความสามารถสร้างให้ได้ดังปรากฏซึ่งผู้สร้างและศักราชที่สร้างพระคัมภีร์บนปก ความว่า "ท่านผู้หญิงเปลี่ยนมารดาพระประมวล ประมาณพล สร้างปีชวด จุลศักราช ๑๒๕๐"[๕] ซึ่งตรงกับพุทธศักราช ๒๔๓๑ จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนิกชนที่ศรัทธาสร้างคัมภีร์พระธรรมถวายวัดใดก็ตาม ต้องมีความศรัทธาและมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ตามสายตระกูลหรือมีศรัทธาต่อวัดนั้นอย่างมั่นคง ด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าวนี้ทำให้วัดมกุฏกษัตริยารามมีคัมภีร์พระธรรมที่เป็นประเภทใบลานเกือบ ๒๐,๐๐๐ ผูก จำแนกเป็นคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงเพียง ๑๗ รายการ ๓๔ ผูก นอกนั้นเป็นคัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์ ๘๓๕ รายการ รวม ๑๗,๓๕๐ ผูก ซึ่งคัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์นั้นมีการใช้ตัวอักษรหลายชนิดบันทึกพระธรรม ได้แก่ อักษรขอม อักษรมอญ อักษรพม่า อักษรสิงหล อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย สะท้อนภาพสังคมให้เห็นว่าวัดมกุฏกษัตริยารามเป็นแหล่งรวมพระภิกษุสงฆ์หลายเชื้อชาติจำพรรษาเพื่อศึกษาเล่าเรียนพระธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนา ตลอดจนเมื่อสังคมเจริญก้าวหน้า มีระบบการพิมพ์ที่ทันสมัย พุทธศาสนิกชนก็ยังคงมีความศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง จึงมีการสร้างคัมภีร์พระธรรมที่เป็นฉบับลานพิมพ์ถวายวัดมกุฏกษัตริยารามจำนวน ๓๘ รายการ รวมทั้งคัมภีร์พระธรรมลานกระดาษอีก ๑๐ รายการด้วย

---

[๓] **คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์,** สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๖.

[๔] ก่องแก้ว วีระประจักษ์, **สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา,** กรมศิลปากร, ๒๕๔๕, หน้า ๑๗๙.

[๕] **บัญชีคัมภีร์ใบลานวัดมกุฏกษัตริยาราม,** กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๕๒. (เอกสารอัดสำเนา).

คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง

ฉบับของคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ใบลานทั้งฉบับหลวงและฉบับราษฎร์ สามารถจำแนกตามลักษณะการตกแต่งที่หน้าปกและริมขอบลานเป็นรูปแบบต่างๆ กันและสามารถนำลักษณะเฉพาะนั้นมาประกอบการเรียกชื่อเป็นฉบับของคัมภีร์แต่ละคัมภีร์ด้วย เพราะเนื้อเรื่องในคัมภีร์ใบลานส่วนใหญ่จะเป็นการคัดลอกซ้ำๆ กันหลายครั้งแต่ทุกครั้งที่มีการสร้างคัมภีร์ขึ้นใหม่ ก็มักจะตกแต่งลวดลายให้แตกต่างกันไปตามกำลังศรัทธาของผู้สร้าง ตัวอย่างฉบับของคัมภีร์ใบลานมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ มี ๑๖ ฉบับ ดังนี้

๑. ฉบับลานดิบ	๒. ฉบับรักทึบ	๓. ฉบับชาดทึบ
๔. ฉบับทองทึบ	๕. ฉบับข้างลาย	๖. ฉบับข้างลายรดน้ำดำ
๗. ฉบับข้างลายรดน้ำแดง	๘. ฉบับทองใหญ่	๙. ฉบับทองชุบ
๑๐. ฉบับชุบย่อ	๑๑. ฉบับรองทรง	๑๒. ฉบับรดน้ำแดง
๑๓. ฉบับทองน้อย	๑๔. ฉบับล่องชาด	๑๕. ฉบับล่องรัก

๑๖. ฉบับรดน้ำดำโท รดน้ำดำเอก รดน้ำดำลายเทพชุมนุม

สำหรับคัมภีร์ใบลานในหอไตรฯ วัดมกุฏกษัตริยาราม มีทั้งสิ้น ๗ ฉบับ คือ ฉบับล่องรัก ฉบับล่องชาด ฉบับชาดทึบ ฉบับรักทึบ ฉบับลานดิน ฉบับทองทึบ และฉบับทองทึบรัชกาลที่ ๕ ฉบับลายรดน้ำดำ ซึ่งลักษณะฉบับของคัมภีร์ใบลานที่ปรากฏนี้

สามารถบ่งชี้ยุคสมัยที่สร้างคัมภีร์ใบลานได้ ๒ ฉบับ คือ ฉบับรดน้ำดำและฉบับทองทึบ (รัชกาลที่ ๕) นอกจากนั้นเป็นฉบับราษฎร์ซึ่งไม่สามารถใช้บ่งบอกสมัยและรัชกาลได้[๖]

ฉบับรดน้ำดำ เป็นคัมภีร์ที่สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปกหน้าและปกหลังตกแต่งด้วยลายรดน้ำบนพื้นรักดำ ขอบลานโดยรอบ ๔ ด้าน ปิดทองทึบและอักษรข้อความในใบลานเป็นเส้นจาร[๗]

ฉบับทองทึบ (รัชกาลที่ ๕) เป็นคัมภีร์ใบลานที่สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใบลานมีลักษณะเป็นลานธรรมดาไม่ตกแต่งลวดลาย ใบลานปกหน้า ปกหลังและขอบคัมภีร์ปิดทองทึบตลอด บริเวณกลางปกหน้ามีอักษรบอกชื่อคัมภีร์เป็นเส้นจาร ตลอดจนอักษรข้อความในเรื่องก็เป็นเส้นจารทั้งหมด

ไม้ประกับคัมภีร์ใบลาน

ไม้ประกับคืออุปกรณ์ที่ใช้ประคองรักษาใบลานซึ่งมีลักษณะแคบยาวไม่ให้บิดหักงอ โดยใช้ไม้ขนาดยาวเท่าใบลานขนาบไว้ทั้งสองข้าง ไม้ประกับคัมภีร์ใบลานมักมีการตกแต่งให้งดงามด้วยวัสดุมีค่าต่างๆ ตามกำลังศรัทธาของผู้สร้าง หากเป็นคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงประจำรัชกาลในสมัยรัตนโกสินทร์มักสร้างไม้ประกับเป็นลวดลายที่สอดคล้องกับฉบับของคัมภีร์ด้วย เช่น ไม้ประกับรดน้ำดำ ไม้ประกับรดน้ำแดง ไม้ประกับรดน้ำดำลายเทพชุมนุม และไม้ประกับทองทึบ อย่างไรก็ตามยังมีไม้ประกับอีกจำนวนหนึ่งที่สร้างจากวัสดุมีราคาและมีความประณีตงดงามทั้งที่เป็นของหลวงและของราษฎร์ทั่วไป สร้างขึ้นจากความศรัทธาสูงสุดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาอีกหลายแบบ[๘] ดังนี้

๑. ไม้ประกับไม้สักธรรมดา	๒. ไม้ประกับไม้แกะสลัก
๓. ไม้ประกับประดับมุก	๔. ไม้ประกับประดับเกล็ดหอย
๕. ไม้ประกับประดับมุกและเกล็ดหอย	๖. ไม้ประกับประดับทองนากมุก
๗. ไม้ประกับประดับงา	๘. ไม้ประกับประดับกระจก
๙. ไม้ประกับทารักแดง	๑๐. ไม้ประกับกระ ขอบเงินกาไหล่ทอง
๑๑. ไม้ประกับลายกำมะลอ	๑๒. ไม้ประกับลายกำมะลอชายผ้า
๑๓. ไม้ประกับชาดทึบ	๑๔. ไม้ประกับทองทึบ
๑๕. ไม้ประกับทาชาดเขียนลายฉลุทอง	๑๖. ไม้ประกับลายทองจีน

---

[๖] **คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์,** สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๖, หน้า ๑๐.

[๗] เส้นจาร คือ เส้นตัวอักษรที่ใช้เหล็กแหลมจารตัวอักษรแล้วลบเขม่าให้เห็นตัวอักษรชัดเจนขึ้น

[๘] ตัวอย่างจากไม้ประกับคัมภีร์ใบลานของหอสมุดแห่งชาติ

๑๗. ไม้ประกับงาแดงลายดุน
๑๘. ไม้ประกับทาน้ำมัน
๑๙. ไม้ประกับทาสีดำ
๒๐. ไม้ประกับทาสีแดง
๒๑. ไม้ประกับรักทึบหรือทารักดำ
๒๒. ไม้ประกับงาธรรมดา
๒๓. ไม้ประกับงาขาวลายดุน
๒๔. ไม้ประกับงาเหลืองลายดุน
๒๕. ไม้ประกับงาเขียวลายดุน
๒๖. ไม้ประกับไม้จันทน์

ไม้ประกับคัมภีร์ใบลานของวัดมกุฎกษัตริยารามมีการตกแต่งความงดงามเป็น ๑๐ รูปแบบ ดังนี้

๑. ไม้ประกับลายทองจีน
๒. ไม้ประกับทาชาด
๓. ไม้ประกับทาทอง
๔. ไม้ประกับรักทึบ
๕. ไม้ประกับทารัก
๖. ไม้ประกับลายกนก
๗. ไม้ประกับธรรมดา
๘. ไม้ประกับลายรดน้ำดำ
๙. ไม้ประกับลายรดน้ำแดง
๑๐. ไม้ประกับประดับเกล็ดหอย

ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน

ขนบในการสร้างคัมภีร์ใบลานนอกจากจะมีไม้ประกับเพื่อประคองคัมภีร์ใบลานให้แข็งแรงไม่บิดหักเดาะหรือฉีกขาดได้ง่ายแล้ว ยังต้องมีผ้าห่อคัมภีร์เพื่อป้องกันไม่ให้คัมภีร์ใบลานสกปรกหรือชำรุดเสียหายด้วยความร้อนและแสงสว่างได้ง่าย ผู้สร้างคัมภีร์จึงมักคัดเลือกผ้าที่มีคุณภาพดีมาห่อหุ้มภายนอกคัมภีร์ด้วย

อย่างไรก็ตามผ้าที่ใช้ห่อคัมภีร์ก็มีมากมายหลายชนิด อาจเป็นผ้าที่ทอขึ้นเองทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหมรวมทั้งผ้าที่ได้มาจากต่างประเทศแต่ละยุคแต่ละสมัย เช่น ผ้าพิมพ์ลายอย่างที่ไทยสั่งทำจากอินเดีย ผ้าเยียรบับ ผ้าอัตลัด และผ้าเข็มขาบจากอินเดียซึ่งเป็นผ้าที่ใช้ในราชสำนักของไทย ผ้าลินินลายดอกจากยุโรป ผ้าแพรจีน ซึ่งเจ้าศรัทธาที่มีฐานะดีคัดสรรมาห่อคัมภีร์ถวายวัดด้วยแรงศรัทธา ผ้าห่อคัมภีร์จึงมีหลายชนิดโดยเฉพาะสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มักใช้ผ้าพิมพ์จากอินเดียซึ่งราชสำนักสั่งให้ช่างอินเดียพิมพ์ลายไทยลงบนผ้าเพื่อให้ได้ลายและสีสันตามรสนิยมของคนไทย โดยมีช่างหลวงเป็นผู้ออกแบบลวดลายเรียกว่า “ผ้าพิมพ์ลายอย่าง” ได้แก่ ลายกระหนก ลายประจำยาม ลายเทพนม ลายพรหมสี่หน้า ลายแก้วชิงดวง ลายเครือเถา ลายก้านแย่ง ลายดวงโคม ลายดอกพิกุล โดยนิยมใช้สีแดง สีน้ำเงิน สีเขียว สีเหลือง สีน้ำตาล และสีดำ นอกจากนั้นยังมีผ้าพิมพ์ลายซึ่งคล้ายกับลายไทยที่ช่างอินเดียคิดทำขึ้นเลียนแบบผ้าลายอย่างของไทย เรียกว่า “ผ้าลายนอกอย่าง”

กล่าวได้ว่าผ้าห่อคัมภีร์สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่เป็นผ้าคุณภาพดีและงดงามจากอินเดีย นอกจากนั้นยังมีผ้าจากจีนซึ่งมีทั้งผ้าพื้นและผ้าลายในตัวทั้งหนาและบาง มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น แพรจินเจา แพรเซี่ยงไฮ้ แพรต่วน แพรเลี่ยน แพรหนังไก่ แพรหนามขนุน และผ้าม่วงจากญี่ปุ่น เช่น ผ้าโหมดญี่ปุ่น ซึ่งผ้าโหมดเป็นผ้าประเภทเดียวกับผ้ายกดิ้นแต่คุณภาพไม่สู้ดี

ผ้าห่อคัมภีร์ส่วนใหญ่เป็นผืนยาวสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้างและยาวกว่าคัมภีร์ประมาณ ๓ เท่า ซับในด้วยผ้าอีกชิ้นหนึ่งที่มีขนาดเท่ากันแล้วเย็บริมติดกันด้วยวิธีการต่างๆ เช่น สอย ด้น ขลิบ กุ๊น ถัก เป็นต้น บางครั้งประดับตกแต่งด้วยการปักลวดลายเลื่อม มุก ลูกปัด ลูกเดือย ดิ้น แถบลูกไม้ แถบผ้า ชายครุย และพู่ตามความนิยมของแต่ละยุคสมัย การห่อคัมภีร์ด้วยผ้าผืนเช่นนี้ต้องมีเชือกเส้นยาวหรือวัสดุอื่นๆ ตามกำลังศรัทธา เช่น ไหม ป่าน ปอ หรือเส้นผมที่ถักเป็นเปียเส้นยาวมัดคัมภีร์ทางขวางเพื่อให้ผ้าติดอยู่กับคัมภีร์โดยเว้นระยะให้ได้พอดี ๕ ช่วง ตามคตินิยมให้มีความหมายสอดคล้องกับหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยไม่ผูกเงื่อน แต่ใช้การเหน็บขัดไว้ให้ติดอยู่ได้

นอกจากผ้าผืนยาวแล้วอาจมีการตัดเย็บผ้าให้มีความยาวเท่าความยาวของคัมภีร์เย็บซ้อนผ้า ๒ ชั้น แล้วเย็บแถบรัดตรงกลางโดยใช้แถบผ้าเล็กๆ ต่อปลายแถบรัดเพื่อมัดผ้าห่อให้ติดอยู่กับคัมภีร์ หรืออาจใช้วิธีการทอผ้าด้วยเส้นด้ายหยาบๆ กว้างเท่าความยาวของคัมภีร์ โดยมีไม้ไผ่เหลาแบนเป็นเส้นตอกหรือกลมเหมือนเส้นหวายเป็นแกนทอให้มีความยาวประมาณ ๒ - ๓ เท่าของความกว้างของคัมภีร์ เย็บเก็บริมผ้าให้เรียบร้อย มีเชือกหรือแถบผ้าใช้รัดผ้าให้ติดอยู่กับคัมภีร์ ผ้าห่อชนิดนี้มักใช้ห่อใบลานผูกเดียวหรือมากกว่านั้น ซึ่งแยกออกมาจากไม้ประกับคัมภีร์ เพื่อช่วยประคองใบลานไม่ให้หัก เดาะ หรือชำรุดเสียหายขณะเคลื่อนย้ายหรือนำใบลานออกไปใช้นอกสถานที่

ผ้าห่อคัมภีร์ของวัดมกุฏกษัตริยารามมีทั้งผ้าต่างประเทศและผ้าทอของไทย เช่น ผ้ายกดอกดิ้นทองลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ผ้าขิด หรือยกมุกลายช้างสลับช่อดอกไม้ ผ้าไหมปักดิ้นลายเครือเถา ผ้าพิมพ์ลายริ้วแบบเข้มขาบจากอินเดีย ผ้าแพรไหมญี่ปุ่นลายดอกไม้ ผ้าเข้มขาบลายมะลิเลื้อย ผ้าอัตลัด ผ้าเยียรบับพื้นไหมสีม่วงยกดอกด้วยดิ้นทอง ผ้าพิมพ์ลายอย่าง ลายกรวยเชิง ผ้ายกดิ้นทองลายริ้วมุก ผ้าไหมยกดิ้น ผ้าไหมยกลายก้านแย่ง ผ้าสมปักหรือผ้าปูมไหม (มัดหมี่แบบอีสาน) ผ้าแพรไหมดอกในตัว ผ้าตาดระกำไหมจากอินเดีย ผ้าเยียรบับพื้นสียกดอก เป็นต้น

ตัวอย่างรายชื่อคัมภีร์ใบลานของวัดมกุฏกษัตริยาราม

คัมภีร์ใบลานหลวง

คัมภีร์ใบลานที่เป็นฉบับหลวงมี ๑๗ รายการ ดังนี้

๑. พระฉันทนิทาน	๑	ผูก
๒. พระฉันทวุตประทีป	๑	ผูก
๓. พระวุตติพยาขยาน	๑	ผูก
๔. อัฏฐกถาวุตโตทัย	๒	ผูก
๕. พระโยชนาวุตโตทัย	๑	ผูก
๖. กวิคัณฐาภรณฎีกาวุตโตทัย	๒	ผูก
๗. พระวัจนัตถโชติกานวฎีกาวุตโตทัย	๒	ผูก
๘. ปัพพชาวินิจฉัย	๑	ผูก
๙. ฉันทนิทาน	๑	ผูก
๑๐. ฉันทวุตติปทีป	๑	ผูก
๑๑. วุตติพยาขยา	๑	ผูก
๑๒. อัฏฐกถาวุตโตทัย	๑	ผูก
๑๓. กวิคัณฐาภรณฎีกาวุตโตทัย	๑	ผูก
๑๔. วัจนัตถโชติกา นวฎีกาวุตโตทัย	๑	ผูก
๑๕. โยชนาวุตโตทัย	๑	ผูก
๑๖. พระอัฏฐกถา อังคุตรนิกาย เอกนิปาต	๑๑	ผูก
๑๗. โยชนาอาขยาต กิต โยชนาอุณาทธิ	๕	ผูก

คัมภีร์ใบลานรายการที่ ๑ - ๗ มีฉบับเป็นแบบลายรดน้ำดำและมีไม้ประกับเป็นแบบไม้ประกับประดับเกล็ดหอย

คัมภีร์ใบลานรายการที่ ๘ - ๑๖ มีฉบับเป็นแบบทองทึบสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยรายการที่ ๘ - ๑๕ มีไม้ประกับเป็นแบบไม้ประกับทาทอง ส่วนรายการที่ ๑๖ มีไม้ประกับเป็นแบบไม้ธรรมดา

คัมภีร์ใบลานรายการที่ ๑๗ มีฉบับเป็นแบบล่องชาดข้างลายแต่มีไม้ประกับเป็นแบบไม้ธรรมดาที่ทำขึ้นใหม่

กล่าวได้ว่าแม้คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงจะมีรายชื่อซ้ำกันหลายรายการแต่ก็ต้องจัดแยกมัดโดยรวมรายการที่มีฉบับเหมือนกันไว้ด้วยกัน นอกจากนั้นยังดูจากชื่อเรื่อง

เป็นองค์ประกอบที่สำคัญด้วยจึงทำให้สามารถจัดเก็บคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงรวมเป็นมัดได้ ๔ มัด ตามลักษณะดังกล่าวข้างต้น

คัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์

คัมภีร์ใบลานที่เป็นฉบับราษฎร์มีจำนวนมากทั้งที่เป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนา เช่น พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ พระวินัยภิกขุปาติโมกข์ ภิกขุนีปาติโมกข์ นิสสคคิยปาจิตตีย ปถมสมันตปาสาทิก กมฺมวาจาวิธี พระมหาวัคค์ ปาฬิสุตฺตนิปาต ขันธวารสัยุตฺต พระอังคุตฺตรนิกายเอกนิปาต พระทสนิปาตชาดก อานิสงส์ต่างๆ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีตำรับตำราวิชาการต่างๆ เช่น ตำราไวยากรณ์ภาษาบาลี ตำรายาแก้โรคต่างๆ กฎหมาย โจทย์เลขคณิต ทำวัตรพระ และลักษณะพระอุโบสถ นานากถา กฎหมายพระธรรมศาสตร์ มิลินทปัญหา เทศนาฉบับหลวง และเรื่องบอกวัตร บอกศักราช เป็นต้น

หนังสือสมุดไทย

นอกจากคัมภีร์ใบลานดังกล่าวแล้ว วัดมกุฏกษัตริยารามยังมีเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทยทั้งที่เป็นหนังสือสมุดไทยขาวและหนังสือสมุดไทยดำอีกจำนวนหนึ่งมีบันทึกความรู้สรรพวิชาการต่างๆ แทบทุกสาขาวิชา ได้แก่ **หมวดกฎหมาย** ว่าด้วยเรื่องลักษณะตะลาการอันมีในพระธรรมศาสตร์ พระไอยการลักษณะเบ็ดเสร็จ เล่ม ๑ **หมวดคณิตศาสตร์** ว่าด้วยเรื่องโจทย์เลขโบราณ สูตรเรขาคณิต **หมวดจดหมายเหตุ** ว่าด้วยเรื่องบัญชีรายชื่อพระสงฆ์ตำแหน่งต่างๆ บันทึกการปฏิบัติกิจที่วังกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ **หมวดตำรา** ว่าด้วยเรื่องตำราเบ็ดเตล็ดต่างๆ ตำรายุทธศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์ **หมวดธรรมคดี** ว่าด้วยบทเทศนาแสดงบุพเพนิวาศญาณ ทำวัตรเช้า บทสวดมนต์ภาวนา **หมวดพงศาวดาร** ว่าด้วยเรื่องพระราชนิพนธ์พงศาวดารภาษามคธในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว **หมวดวรรณคดี** ว่าด้วยเรื่อง สุภาษิตสอนเด็ก ปุณโณวาท พหลวิชัยคาวี ฯลฯ **หมวดเวชศาสตร์** ว่าด้วยคัมภีร์อภัยสันตา ตำรายาเกร็ด **หมวดโหราศาสตร์** ว่าด้วยตำรามหาทักษา ตำราปลูกเรือน ปฏิทินดาราศาสตร์ **หมวดอักษรศาสตร์** ว่าด้วยเรื่อง จินดามุนี ปถมมาลา แบบเรียนไวยากรณ์ แบบเรียนภาษาไทย คัมภีร์วุตโตไทย เป็นต้น

ประวัติความเป็นมาของศิลปวัตถุ

ตามที่ได้กล่าวถึงศิลปวัตถุประจำวัดมกุฏกษัตริยารามไปแล้ว จะเห็นได้ว่านอกจากจะมีเป็นจำนวนมากแล้วยังมีหลากหลายรูปแบบศิลปะ และล้วนเป็นศิลปะชั้นสูงแทบทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่าศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนายังมั่นคง สะท้อนคติความเชื่อของสังคมที่มุ่งหวังผลบุญจากการถวายสิ่งที่ดีที่สุดตามกำลังความศรัทธาและความนิยมของสังคม เพื่อจะได้พบความสุขสบายในโลกหน้า ทั้งยังเป็นการต่ออายุของพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไปด้วย แม้ว่าคติของสังคมจะไม่นิยมประกาศตนแสดงความเป็นเจ้าของตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ไม่เน้น "ความมีตัวตน" ก็ตาม แต่หากศิลปวัตถุเหล่านั้นมีการบันทึกหลักฐานบ่งบอกศักราชและผู้สร้างย่อมจะสะท้อนประวัติศาสตร์และความเป็นมาของศิลปวัตถุเหล่านั้นและความสำคัญของพระอารามแห่งนั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เป็นที่ทราบกันดีว่าวัดมกุฏกษัตริยารามเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชศรัทธาสร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑ หลังจากนั้นพระบรมราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ต่างก็ได้มีพระราชศรัทธาทะนุบำรุงพระอารามแห่งนี้ให้เจริญมั่นคงสืบมาโดยตลอด จนเป็นแบบอย่างที่งดงามให้ข้าราชบริพาร ข้าราชการชั้นสูง คหบดี และประชาชนทั่วไปผู้ร่วมสมัยและสืบเนื่องต่อมาจนปัจจุบันต่างมีศรัทธาต่อพระอารามแห่งนี้อย่างสูง ดังปรากฏศิลปวัตถุจำนวนมากเป็นหลักฐาน นอกจากนั้นยังมีข้อมูลที่บันทึกไว้บนศิลปวัตถุซึ่งสามารถแสดงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของศิลปวัตถุแต่ละประเภทตลอดจนสะท้อนความนิยมของสังคมแต่ละยุคสมัยได้ ดังนี้

ศิลปวัตถุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี พระบรมราชชนนี พระอัครราชเทวี พระราชทานเป็นที่ระลึกในโอกาสต่างๆ

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. ลับแลบรรจุฉลองพระองค์เครื่องถอดก่อนทรงพระผนวชของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒. พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระผนวชฉายพร้อมพระเถระผู้ใหญ่ เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๑๖

พระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระผนวช ฉายพร้อมพระเถระผู้ใหญ่

๓. นาฬิกาหินอ่อนจากอิตาลี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสั่งทำเพื่อถวายพระเถระผู้ใหญ่เมื่อคราวทรงพระผนวช พุทธศักราช ๒๔๑๖

๔. พระบรมรูปหล่อโลหะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หล่อโดย เซซาเร พันตาคิติ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๐ และพระบรมรูปหล่อโลหะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หล่อโดยจอรัจ เออร์เนสต์ ซอลโล เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๙ - พุทธศักราช ๒๔๕๐

๕. ตาลปัตร - พัดรองที่ระลึก

๕.๑ พระราชพิธีสมภาดาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติเสมอด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๘

๕.๒ พระราชทานพระราชกุศลถวายฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงปรารภอุดมสถานที่บรมราชูปบัติ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทรัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๙ (พุทธศักราช ๒๔๔๓)

๕.๓ พัดตราพระครุฑพ่าห์ ทรงสร้างในงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พุทธศักราช ๒๔๕๐

๕.๔ พัดรองที่ระลึกงานเฉลิมพระสุพรรณบัฏพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ และพระอรรคชายาเธอ รวม ๘ พระองค์ พุทธศักราช ๒๔๓๑

๕.๕ พัดรองที่ระลึกเฉลิมพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ ณ พระราชวังบางปะอิน พุทธศักราช ๒๔๓๒

๕.๖ พัดรองที่ระลึก งานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ พุทธศักราช ๒๔๓๐

๖. เครื่องถ้วยลายน้ำทองประเภทจานรองปั้นชุดจักรี ลายดอกเดซี่สีขาว ใบสีน้ำตาล ตัดเส้นก้านใบด้วยสีทองบนพื้นสีแดง ก้นจานมีตัวอักษร ศรก ไขว้ และเลขจุลศักราช ๑๒๔๙ ใต้ตัวอักษรนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สั่งทำจากประเทศฝรั่งเศสเพื่อเป็นของที่ระลึกงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ พุทธศักราช ๒๔๓๐

๗. เครื่องถ้วยลายครามชุดอักษรพระปรมาภิไธย จปร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ออกแบบลายและสั่งทำจากเมืองจีนเพื่อใช้ในราชสำนัก และบางส่วนพระราชทานเจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. ชุดเครื่องใช้ประดับมุก ที่ระลึกในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๔๕๔ ประกอบด้วย นาฬิกาปลุกตั้งโต๊ะ ที่เขี่ยบุหรี่ เทอร์โมมิเตอร์ ชุดเครื่องเขียน บาตร ฯลฯ ด้านหน้าของเครื่องใช้ชุดนี้ติดแผ่นกาไหล่ทองรูปไอยราพตทูนวชิรปราสาทมีอักษรจารึกใต้งวงช้าง ความว่า “ที่รฤกในงานราชาภิเษก ร.ศ. ๑๓๐”

๒. ตาลปัตรพัดรองที่ระลึก

๒.๑ พัดรัตนาภรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ชั้น ๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเพื่อพระราชทานพระภิกษุที่ทรงนับถือหรือทรงคุ้นเคยเป็นพิเศษ ทำนองเดียวกับการพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์แก่ข้าราชการและบุคคลต่างๆ เป็นบำเหน็จความชอบ ตรงกลางพัดมีอักษรพระปรมาภิไธย วปร

๒.๒ พัดรองที่ระลึก งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๕๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ

๒.๓ พัดรองที่ระลึก งานอุทิศพระราชกุศลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติเสมอด้วยพระบาทสมเด็จ

ชุดเครื่องใช้ประดับมุก

พระพุทธเลิศหล้านภาลัย พุทธศักราช ๒๔๖๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ

๒.๔ พัดสมเด็จพระพันปี สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำขึ้นในวโรกาสที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๔๕๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ

๒.๕ พัดพระวิมานไพชยนต์ พัดรองที่ระลึกงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พุทธศักราช ๒๔๖๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ

๒.๖ พัดรัตนกรัณฑ์ พัดรองที่ระลึกงานเฉลิมพระชนมายุพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ครบ ๖๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๔๖๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ

๓. ฝาและเชิงบาตรประดับมุก งานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พุทธศักราช ๒๔๕๖ กลางฝาบาตรประดับตกแต่งด้วยภาพปีกุนอันเป็นปีนักษัตรประสูติและข้อความแสดงวาระของงานเป็นวงกลมรอบปีนักษัตร

๔. ตู้หนังสือมีตราวชิราวุธ ส่วนหนึ่งของเครื่องสังเค็ดงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

๕. ธรรมาสน์ไม้ปิดทองเครื่องสังเค็ดในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๓ พนักด้านหลังมีอักษรพระปรมาภิไธย จปร ภายในพระจุลมงกุฎ ด้านล่างเขียนข้อความว่า "ทรงพระราชอุทิศ พ.ศ. ๒๔๕๓"

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. ตาลปัตร - พัดรองที่ระลึก

๑.๑ พัดรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๓ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพัดหน้านางพื้นผ้าไหมสีแดงขอบสีเหลือง

๑.๒ พัดรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพัดหน้านางพื้นผ้าไหมสีน้ำเงินขอบสีเหลือง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบ

พัดรองที่ระลึก พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๘

ตู้พระไตรปิฎก

๑.๓ พัดรองที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบ

๑.๔ พัดมหาวชิราวุธ พัดรองที่ระลึกงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร ทรงเขียนลายเส้น

๑.๕ พัดรองที่ระลึกงานฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

๑. ตู้พระไตรปิฎก

จารึกอักษรพระปรมาภิไธย อปร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชทานเป็นพระราชานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พุทธศักราช ๒๔๙๓

๒. ตาลปัตร - พัดรองที่ระลึก

งานพระเมรุมาศสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พุทธศักราช ๒๔๙๙ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๕ ขณะมีพระชนมายุ ๖๐ พรรษา แต่มิได้ทรงใช้ เมื่อสวรรคตจึงนำมาใช้ในงานพระเมรุ

ศิลปวัตถุที่พระบรมวงศานุวงศ์สร้างถวาย

ศิลปวัตถุที่พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งเพศบรรพชิตและฆราวาสสร้างอุทิศถวายพระอารามมีหลายประเภท ได้แก่

๑. ตาลปัตร - พัดรองที่ระลึก

๑.๑ การขึ้นตำหนักใหม่ของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลธิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศร์ พุทธศักราช ๒๔๕๐

๑.๒ งานขึ้นวังใหม่ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวุฒิชัยเฉลิมลาภ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร พุทธศักราช ๒๔๕๐

๑.๓ งานแซยิดเจ้าจอมมารดาชุ่มในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พุทธศักราช ๒๔๔๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบถวาย

๑.๔ งานฉลองพระชนมายุ ๕๐ พรรษาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธ์ เมื่อครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมขุนเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๑

๑.๕ งานฉลองพระชนมายุ ๖๐ พรรษาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ พุทธศักราช ๒๔๖๐

๑.๖ พัด "ภาณุรังสี" ที่ระลึกงานฉลองพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังสีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พุทธศักราช ๒๔๖๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบ

๑.๗ งานฉลองพระชนมายุสมมงคลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ครบ ๖๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๔๖๔

๑.๘ ฉลองกุฏิพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา ทรงสร้าง ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม พุทธศักราช ๒๔๔๘

๑.๙ งานออกเมรุเจ้าจอมมารดาเที่ยงในรัชกาลที่ ๔ พระมารดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงษาดิศรมหิป พุทธศักราช ๒๔๕๖

๑.๑๐ งานพระบรมศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ พุทธศักราช ๒๔๖๕

๑.๑๑ งานพระบรมศพสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พุทธศักราช ๒๔๖๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบ

๑.๑๒ พัดพระนาม งานพระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พุทธศักราช ๒๔๗๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ

๑.๑๓ "กรมหมื่นพงษา" งานพระเมรุพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงษาดิศรมหิป พุทธศักราช ๒๔๗๙ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ

๑.๑๔ พัด "วไลย" งานพระเมรุสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พุทธศักราช ๒๔๘๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบเป็นเล่มสุดท้ายเพราะทรงพระชรามากแล้ว

๑.๑๕ งานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พุทธศักราช ๒๔๘๗

๑.๑๖ งานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา-นุวัดติวงศ์

ตู้กระจกแบบฝรั่ง

๒. ตู้เทียนจำนำพรรษา เป็นตู้ไม้จำหลักปิดทองบานกระจกแกะสลักข้อความว่า "งานพระเมรุท้องสนามหลวง พุทธศักราช ๒๔๖๔" จำนวน ๒ หลัง จารึกพระนามพลเรือเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ๑ หลัง และจารึกพระนามสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา ๑ หลัง

หีบพระธรรมลงรักปิดทอง

๓. ตู้ไม้ปิดทองเครื่องสังเค็ด ในงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพชรรัตน์ ณ ท้องสนามหลวง พุทธศักราช ๒๔๒๓

๔. ตู้กระจกแบบฝรั่ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ทรงอุทิศถวายพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา สิ้นพระชนม์พุทธศักราช ๒๔๔๙

๕. ตู้กระจกสังเค็ด พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายุร์ ทรงอุทิศถวายพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา

๖. หีบพระธรรมลงรักปิดทอง เครื่องสังเค็ดงานพระบรมศพสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ สิ้นพระชนม์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๕

๗. เครื่องถ้วยลายเขียนสี เป็นเครื่องสังเค็ด งานเมรุสมเด็จพระปิยมาวดีศรีพัชรินทรมาตา (เจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๑

เครื่องถ้วยลายเขียนสี

ศิลปวัตถุที่ข้าราชการและประชาชนทั่วไปสร้างถวาย

๑. พระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อสำริดพระเกตุมาลานูน พระรัศมีรูปดอกบัวทรงกรวย ทำด้วยทองคำประดับพลอยสูง ๓๑ เซนติเมตร หน้าตักกว้าง ๑๖ เซนติเมตร นายพุ่ม - แม่หริ่ง บุญสิริ สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา พุทธศักราช ๒๔๖๔

๒. พระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย เนื้อสำริด ศิลปะล้านนา นางจั่น บุรทัต สร้างเป็นอนุสรณ์ให้นายชิต บุรทัต สามี เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓

๓. ตาลปัตร - พัดรองที่ระลึก

๓.๑ งานเมรุเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) พุทธศักราช ๒๔๓๒ ตกแต่งลวดลายด้วยตราสุริยะและคชสีห์

๓.๒ งานศพเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ปุ้ม มาลากุล) พุทธศักราช ๒๔๘๕

๓.๓ งานศพพระยาราชภักดี (หม่อมราชวงศ์ช้าง เทพหัสดิน) พุทธศักราช ๒๔๓๒

๔. เครื่องกระเบื้องชุดเหยียกซิม สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ (ช่วง บุนนาค) ถวายวัดมกุฏกษัตริยารามโดยมีตราสุริยะเป็นเครื่องหมาย

๕. กาน้ำชาลายทิวทัศน์ ฝาเขียนลายสุริยะ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ (ช่วง บุนนาค) ถวายวัดฯ

๖. ถาดทองเหลืองลายจีนประดับตราสุริยะ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ (ช่วง บุนนาค) ถวายวัดฯ

๗. กระบะหีบไม้ประดับมุก ลายกระบวนจีนเขียนตราสุริยะ สันนิษฐานว่าสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ (ช่วง บุนนาค) ถวายวัดฯ

๘. ฝาและเชิงบาตรประดับมุก ลายก้านขด เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ถวายในงานทำบุญอายุ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๖๕

๙. ตู้พระไตรปิฎก เครื่องสังเค็ดครอบครัวพระยานรรัตน์ราชมานิต

(ตรึก จินตยานนท์) สร้างอุทิศถวายเนื่องในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๐. หีบหนังสือเทศน์ประดับมุก เครื่องสังเค็ดงานเมรุมณฑปเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) พุทธศักราช ๒๔๓๒

๑๑. หีบพระธรรม เครื่องสังเค็ด การศพสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ (ช่วง บุนนาค) พุทธศักราช ๒๔๓๕

๑๒. ตู้เสาเกลียว ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระยาพิพิธโภคัยสวริย์ (เชฐ หังสสูต) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๗

๑๓. ตู้ไม้บานกระจก เครื่องสังเค็ดงานศพพระยาราชสงคราม (ทัด หงสกุล) พุทธศักราช ๒๔๔๒

๑๔. คัมภีร์ใบลาน ปรากฏนามผู้สร้างและปีที่สร้างจำนวน ๑๙ รายการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนา ดังนี้

๑๔.๑ มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาส ๑ คัมภีร์ ๑๗ ผูก คุณหญิงจีบ สร้าง พุทธศักราช ๒๔๑๔

๑๔.๒ ปปญฺจสูทนีอฏฺฐกถา มชฺฌิมปณฺณาส ๒ คัมภีร์ ๑๙ ผูก นายทองอิน บุตรหลวงสุนทรพุฑฒิยา สร้าง พุทธศักราช ๒๓๘๔

๑๔.๓ คาถาธมฺมปท ปั้นปลาย ๑ คัมภีร์ ๑ ผูก อุบาสิกาแดงสร้าง

๑๔.๔ พุรธมฺมปทฏฺฐกถา กมฺพุชกฺษร ๑ คัมภีร์ ๑๑ ผูก นายรอด อำแดงหน่อ สร้าง

๑๔.๕ พุรธมฺมปทฏฺฐกถา กมฺพุชกฺษรฉฺวาต ๑ คัมภีร์ ๑๘ ผูก พระ-มหาคูณสร้าง

๑๔.๖ ธมฺมปท ปั้นปลาย ๑ คัมภีร์ ๑๖ ผูก สีกาทองดี สร้าง

๑๔.๗ คาถาพัน ๑ คัมภีร์ ๑ ผูก พ่อแพแม่ไย สร้าง

๑๔.๘ เนตฺติปกรณปาลิ ๑ คัมภีร์ ๗ ผูก ท่านช้าง (วัดสังข์กระจาย) คุณทอง (วัดครุฑ) ประสกพูน (วัดเทพธิดา) สร้าง

๑๔.๙ ฎีกาเนตฺติปกรณ ๑ คัมภีร์ ๗ ผูก คุณช้าง คุณขำ (วัดสังข์กระจาย) สร้าง

๑๔.๑๐ พุรสูตรสงฺคห ๑ คัมภีร์ ๒๒ ผูก ยายคำ ตามาก นายเทียน นางจัน สร้าง

๑๔.๑๑ สงฺคิณีมหาปฏฺฐาน ๑ คัมภีร์ ๗ ผูก นายชิด นางหลุ่ม สร้าง พุทธศักราช ๒๔๕๔

๑๔.๑๒ ปถมสมฺโพธิ, พฺรปถมสมฺโพธิ ๒ คัมภีร์ ๓๐ ผูก นายเผื่อนเป็นที่ขุนชน นางน้อม สร้าง พุทธศักราช ๒๔๒๗, ๒๔๒๘

๑๔.๑๓ พฺรมหาปรินิพฺพานสุตฺต ๑ คัมภีร์ ๑๑ ผูก เจ้าหญิงเสงี่ยม สร้าง พุทธศักราช ๒๔๔๙

๑๔.๑๔ พฺรนิพฺพานสูตฺร ๑ คัมภีร์ ๓ ผูก แม่สายพ่อสระคุณนันทิวัฒนา สร้าง พุทธศักราช ๒๔๖๗

๑๔.๑๕ พฺรสารสงฺคห ๑ คัมภีร์ ๑๔ ผูก อุบาสิกาสูม อุบาสกอยู่ สร้าง พุทธศักราช ๒๓๒๔

๑๔.๑๖ สคฺคกถา ๑ คัมภีร์ ๑ ผูก นายเที่ยง อุบาสิกาขำ สร้าง

๑๔.๑๗ สงฺขิตฺโตวาท ๑ คัมภีร์ ๑ ผูก ท่านผู้หญิงเปลี่ยน มารดา พระประมวล ประมาณพล สร้างปีชวด พุทธศักราช ๒๔๓๑

๑๔.๑๘ พฺรอภิธมฺมโปรดพฺรมารดา ๑ คัมภีร์ ๒ ผูก นางสว่าง พินทุโยธิน นางสงัด คันกุลรัตน์ สร้าง พุทธศักราช ๒๔๗๖

๑๔.๑๙ มูลกจฺจายน สนฺธิ - การก ๘ คัมภีร์ ๑๒ ผูก สีกาผึ้ง นายลัด สร้าง พุทธศักราช ๒๓๘๙

ศิลปวัตถุที่พระภิกษุสงฆ์สร้าง

ศิลปวัตถุที่พระภิกษุสงฆ์สร้างล้วนเป็นสิ่งอันเนื่องด้วยพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธรูป หนังสือพระธรรม และรูปหล่อพระสงฆ์ นอกจากนั้นพระภิกษุสงฆ์ผู้สร้างศิลปวัตถุถวายวัดมกุฏกษัตริยารามก็ล้วนเป็นพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ทั้งสิ้น ดังนี้

๑. พระพุทธรูปปางฉันสมอ เป็นพระพุทธรูปสำริดปางฉันสมอประทับนั่งขัดสมาธิเพชร บนฐานบัวซ้อน ที่ฐานมีสัญลักษณ์พระราชลัญจกรมหามงกุฎขนาบฉัตร ๕ ชั้น **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงสร้าง**

๒. พระพุทธรูปปางประทานพร เป็นพระพุทธรูปสำริดประทับนั่งขัดสมาธิเพชร บนดอกบัวซ้อนบนฐานเขียง มีตราสัญลักษณ์ฉัตร ๓ ชั้น **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) สร้าง**

๓. พระรูปหล่อพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดมกุฏกษัตริยาราม **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสร้าง** พระรูปหล่อพร้อมทั้งบุษบกถวายหลังจากมรณภาพแล้ว

พระพุทธรูปปางฉันสมอ

๔. คัมภีร์ใบลาน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสร้างโดยทรงใช้พระนามเดิม **"มนุสฺสนาคมานพสร้าง"** แต่ไม่ได้บอกศักราชที่ทรงสร้างจำนวน ๑๔ คัมภีร์ รวม ๑๐๕ ผูก ดังนี้

๑. พฺรทุติยสมนฺตปาสาทิก อฏฺฐกถา ตีสนิสฺสคฺคิย ๑ คัมภีร์ ๑๒ ผูก
๒. ตติยสมนฺตปาสาทิกอฏฺฐกถา มหาวคฺค ๑ คัมภีร์ ๑๖ ผูก
๓. พฺรมชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาส ๑ คัมภีร์ ๑๖ ผูก
๔. ขนฺธวารสํยุตฺต ๑ คัมภีร์ ๑๐ ผูก
๕. พฺรปาฬิสูตฺรสงฺคห ๑ คัมภีร์ ๕ ผูก
๖. พฺรสงฺคิณี ๑ คัมภีร์ ๑๒ ผูก
๗. พฺรธาตุกถา ๑ คัมภีร์ ๔ ผูก
๘. พฺรปุคฺคลปณฺณตฺติ ๑ คัมภีร์ ๔ ผูก
๙. สงฺคิณีมหาปฏฺฐาน ๑ คัมภีร์ ๖ ผูก
๑๐. พฺรปฏฺปตฺติสงฺคห ๑ คัมภีร์ ๘ ผูก
๑๑. สตฺตปพฺพปุพฺพสิกฺขา ๑ คัมภีร์ ๑ ผูก
๑๒. ฎีกาอภิธานปฺปทีปก ๑ คัมภีร์ ๑๕ ผูก
๑๓. พฺรปาฬิอภิธานทีปนี ๑ คัมภีร์ ๒ ผูก

นอกจากนั้นยังมีศิลปวัตถุที่แม้พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์จะมิได้เป็นผู้สร้างก็ตาม แต่ก็ได้นำมาประดิษฐานไว้ ณ วัดมกุฏกษัตริยารามสืบต่อมาจนปัจจุบัน ได้แก่

๑. พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก ๑๒ นิ้ว ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ชายพระสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน พระเกตุมาลาขมวดเป็นต่อมคล้ายดอกบัวตูม นับเป็นพระพุทธรูปปฏิมาที่สำคัญ เพราะเป็นพระพุทธรูปโบราณศิลปะเชียงแสนสิงห์หนึ่ง มีอายุประมาณ ๕๐๐ ปีขึ้นไป พระพุทธรูปองค์แรกที่พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) เจ้าอาวาสรูปประถมของวัดมกุฏกษัตริยารามอัญเชิญนำขบวนแห่มายังพระอารามแห่งนี้ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑

๒. เสลี่ยงมีพนัก และกระดานพิงสำหรับพระราชาคณะ เป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์ของสมเด็จพระราชาคณะ

๓. เครื่องถมปัด ประกอบสมณศักดิ์สมเด็จพระราชาคณะอันได้แก่ บาตร กาน้ำ พานรอง กระโถน และกระโถนปากแตร เป็นต้น

พระตำหนักพิพิธภัณฑ์และการจัดแสดงศิลปวัตถุ

วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นวัดสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างจึงมีศิลปวัตถุที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาที่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พระราชทาน ประทาน และถวายไว้เป็นจำนวนมาก ประกอบกับพุทธศาสนิกชนมีค่านิยมที่จะสร้างและอุทิศสิ่งที่ดีที่สุดถวายแก่พระพุทธศาสนาที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของสังคมมาแต่โบราณกาล **วัดจึงเป็นแหล่งสะสมศิลปกรรมของชาติที่สำคัญที่สุดอีกแหล่งหนึ่ง** หากไม่มีการดูแลรักษาและจัดเก็บศิลปวัตถุทั้งหลายเหล่านั้นไว้เป็นอย่างดี ก็จะชำรุดเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา อนุชนก็คงจะไม่มีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของชาติได้อย่างชัดเจนเช่นปัจจุบัน การจัดเก็บศิลปวัตถุให้เป็นระเบียบและจัดสร้างให้เป็นพิพิธภัณฑ์ย่อมเอื้อประโยชน์แก่การเรียนรู้ของสังคมสืบไปไม่มีที่สิ้นสุด

ประวัติความเป็นมาของพระตำหนักพิพิธภัณฑ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

พระตำหนักพิพิธภัณฑ์ของวัดมกุฏกษัตริยารามตั้งอยู่บริเวณสังฆาวาสที่เป็นคณะกลางซึ่งพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) เจ้าอาวาสรูปแรกของวัดมกุฏกษัตริยารามเคยพำนักอยู่ ต่อมาพุทธศักราช ๒๔๒๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขณะยังเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระจันทรโคจรคุณ จึงทรงขอให้เป็นกรรมวาจาจารย์ทั้งที่เป็นเพียงพระราชาคณะยกเท่านั้น เพราะท่านยังไม่ได้เป็นเปรียญ เมื่อออกพรรษาแล้วพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพจึงทูลขอพระอนุญาตจากสมเด็จพระอุปัชฌาจารย์ไปอยู่ในสำนักพระจันทรโคจรคุณเพื่อเรียนรู้การปฏิบัติสมณกิจและทรงอุปฐากท่านอันเป็นเหตุให้คณะกลางซึ่งเคยเป็นที่พำนักของท่านชำรุดทรุดโทรมในเวลาต่อมา เพราะตามธรรมเนียมปฏิบัติของคณะสงฆ์ไทย เจ้าอาวาสองค์ต่อๆ มามักจะไม่เข้าพำนักในกุฏิของอดีตเจ้าอาวาสหรือที่ประทับของเจ้านายชั้นสูง เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ

พุทธศักราช ๒๕๔๐ วัดมกุฏกษัตริยารามประสงค์จะสร้างอาคารเพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ ท่านผู้หญิงตุ่น โกศัลวิตร มหาอุบาสิกาชาวอุบลราชธานี ผู้มีกุศลศรัทธาบริจาคทรัพย์บำรุงการพระศาสนาอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะได้บำรุงวัดมกุฏกษัตริยารามมาช้านานนับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระสังฆราชอุฏฐายีมหาเถรแล้ว ได้รับเป็นเจ้าภาพบริจาคทรัพย์ก่อสร้างพระตำหนักพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นอาคารทรงไทยประยุกต์สูง ๓ ชั้น บนที่ดินบริเวณคณะกลางที่ชำรุดทรุดโทรมอยู่ เป็นจำนวนเงิน ๑๖,๙๙๒,๓๗๒.๙๐ บาท (สิบหกล้านเก้าแสนเก้าหมื่นสองพันสามร้อยเจ็ดสิบสองบาทเก้าสิบสตางค์) โดยมี

พระตำหนักพิพิธภัณฑ์
วัดมกุฏกษัตริยาราม

พระเทพปัญญากวี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นผู้รับผิดชอบดูแลการก่อสร้าง และรวบรวมศิลปวัตถุต่างๆ จัดแสดง สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงประกอบพิธีเปิดพระตำหนักพิพิธภัณฑ์หลังนี้เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๐

ต่อมาวัดมกุฏกษัตริยารามได้จัดทำโครงการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามเป็นการใหญ่เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ และได้ผนวกโครงการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติ ๕๐ พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ๒ เมษายน ๒๕๔๘ เข้าไว้ด้วย ซึ่งพระธรรมปาโมกข์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสและประธานกรรมการวัดมกุฏกษัตริยารามได้ลงนามในคำสั่งแต่งตั้งคณะอนุกรรมการฯ เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๔๘ โดยมีท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ เป็นประธานอนุกรรมการ เพื่อดำเนินการจัดพิพิธภัณฑ์และหอไตรให้เป็นไปตามหลักวิชาการสากล และประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์วัดมกุฏกษัตริยารามให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัยด้วยสื่อต่างๆ ที่เหมาะสม ตลอดจนประชาสัมพันธ์เชิญชวนและประสานหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ โดยใช้งบประมาณของวัดมกุฏกษัตริยารามจัดสรรให้จำนวน ๗ ล้านบาท แต่ไม่สามารถเบิกจ่ายเงินจำนวนนี้ได้เนื่องจากสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม อาพาธต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งคณะแพทย์ได้ถวายคำแนะนำให้งดการปฏิบัติศาสนกิจจนกว่าอาการอาพาธจะหายเป็นปกติ แม้มหา

เถระสมาคมจะได้เห็นชอบให้แต่งตั้งพระพรหมมุนี เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม และพระพรหมมุนีได้แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารวัด โดยมีพระเถรานุเถระจากวัดต่างๆ ร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อดำเนินการจัดระเบียบต่างๆ ภายในวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ดังนั้น ในการประชุมคณะกรรมการบริหารวัดเมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๐ ที่ประชุมมีมติเห็นชอบให้งดการรับและเบิกจ่ายเงินจากบัญชีเดิมของวัดที่มีอยู่ทั้งหมดไว้ก่อนเพื่อดำเนินการจัดระเบียบให้เรียบร้อยก่อน จึงทำให้คณะอนุกรรมการโครงการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติฯ ไม่สามารถเบิกจ่ายงบประมาณจำนวนนั้นไปดำเนินงานในโครงการได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระธรรมวรเมธี กรรมการและเลขานุการ คณะกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยารามจึงได้ทำหนังสือ ลงวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๐ ขออุปถัมภ์งบประมาณโครงการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติฯ จากผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ทำหนังสือถึงประธานกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๐ ความว่า สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้พิจารณาแผนงานและงบประมาณค่าใช้จ่ายประจำปี ๒๕๕๑ เสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงไม่สามารถให้การสนับสนุนโครงการจัดทำพิพิธภัณฑ์ฯ ภายในปีงบประมาณ ๒๕๕๑ นี้ได้ แต่ได้สนับสนุนงบประมาณทดรองจ่ายให้โครงการฯ แทน

ต่อมาวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๒ พระธรรมวรเมธี กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการบริหารวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ทำหนังสือถึงผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพื่อส่งใช้เงินยืมทดรองจ่ายวัดมกุฏกษัตริยาราม จำนวน ๗,๐๐๐,๐๐๐ บาท เป็นค่าจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติฯ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท เป็นค่าใช้จ่ายในการเตรียมจัดงานฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม **ซึ่งพลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในงานฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยารามเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** โดยคุณหญิงอารยา พิบูลนครินทร์ ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทำหนังสือตอบเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๐ ว่าทรงรับเชิญเสด็จฯ ในวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๐ เวลา ๐๙.๐๐ น. และพระราชทานพระราชานุญาตให้สถานีโทรทัศน์ถ่ายทอดสดด้วย

ต่อมาวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๕๑ ก่อนกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานพิธีฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ทำหนังสือขอพระบรมราชานุญาตเลื่อนงานฉลองสมโภชวัดมกุฏกษัตริยาราม เนื่องจาก

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๑ ทำให้วันเวลาดังกล่าวอยู่ในช่วงพระราชพิธีบำเพ็ญกุศลพระศพ ประกอบกับสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม และเป็นผู้รักษาการเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตได้มรณภาพวันที่ ๓ มกราคม ๒๕๕๑ ซึ่งคณะกรรมการบริหารวัดได้กำหนดบำเพ็ญกุศล ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นเวลา ๑๐๐ วันด้วย จึงทำให้วันเวลาดังกล่าวไม่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง ต่อมาประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการฯ ได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ใหม่ และทรงรับเชิญเสด็จฯ ในวันอังคาร ที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ นี้

การประชุมคณะอนุกรรมการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติ ๕๐ พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ครั้งที่ ๑ เมื่อวันอังคาร ที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๘ ได้กำหนดระยะเวลาทำงานตั้งแต่วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๔๘ เป็นต้นไป และวางแผนการดำเนินงาน โดยกำหนดให้

๑. นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น เป็นประธานคณะทำงานจัดทำทะเบียนและกำหนดอายุสมัยโบราณวัตถุ โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม

๒. นายเขมทัต วิศวโยธิน เป็นประธานคณะทำงานจัดทำพิพิธภัณฑ์

๓. พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี เป็นประธานคณะทำงานจัดหอไตร

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ลงนามในคำสั่งแต่งตั้งคณะอนุกรรมการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติ ๕๐ พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ๒ เมษายน ๒๕๔๘ ขึ้นใหม่เพื่อความเหมาะสม โดยมีท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ เป็นประธานอนุกรรมการเหมือนเช่นเดิม แต่มีคณะอนุกรรมการเพิ่มขึ้นอีกหลายคน และเริ่มการประชุมครั้งแรกเมื่อวันศุกร์ ที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๐ เวลา ๙.๓๐ น. ณ ห้องประชุมตึกเกษมปัญญาคาร วัดมกุฏกษัตริยาราม ผลจากการประชุมได้กำหนดให้อนุกรรมการแต่ละท่านดำเนินงานด้านต่างๆ ตามศักยภาพและความเหมาะสม ดังนี้

๑. นายภูธร ภูมะธน ประธานคณะทำงานจัดทำพิพิธภัณฑ์

๒. นางณัฏฐภัทร จันทวิช ประธานคณะทำงานจัดทำทะเบียนและกำหนดอายุสมัยโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

๓. พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒย์ เกษมศรี ประธานคณะทำงานจัดทำหอไตร

๔. ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ (นางสาวอรพินท์ ลิ่มสกุล) รองประธานคณะทำงานจัดทำทะเบียน

การจัดทำทะเบียนศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑ์

ดังได้กล่าวแล้วว่า วัดมกุฏกษัตริยารามมีศิลปวัตถุอันทรงคุณค่ายิ่งเป็นจำนวนมากซึ่งสามารถสะท้อนศิลปะอันเป็นมรดกภูมิปัญญาเชิงช่างของสังคมไทยได้อย่างแจ่มชัด ดังนั้นการดูแลรักษา จัดเก็บและทำทะเบียนประจำศิลปวัตถุแต่ละชิ้นนอกจากจะได้ทราบจำนวนรวมทั้งหมดที่มีอยู่แล้ว ยังสามารถเก็บรายละเอียดซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของศิลปวัตถุแต่ละชิ้นไว้เป็นหลักฐานได้

คณะอนุกรรมการการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติ ๕๐ พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้มอบหมายให้นางณัฏฐภัทร จันทวิช ผู้ทรงคุณวุฒิด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ของกรมศิลปากรเป็นประธานคณะทำงานฝ่ายจัดทำทะเบียนบัญชีโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ณ ตำหนักพิพิธภัณฑ์วัดมกุฏกษัตริยารามมีคณะทำงาน ประกอบด้วย

๑. นางสุวัฒนา ศรทัตต์
๒. นางสาวฐิตินุช นาวิกชีวิน
๓. นางสาวเกวลิน ไตรภักดิ์
๔. นางสาวอรวรรณ เชื้อน้อย
๕. นางสาวสินรี จ้อยรักษา
๖. นางสาวจันทร์ธิดา สังขจันทร์

นอกจากนั้น ยังมีนักศึกษาจากคณะโบราณคดี ๓ - ๕ คน มาช่วยปฏิบัติงานลงทะเบียนในระหว่างปิดภาคเรียนเพื่อจัดพิมพ์ข้อมูลเข้าระบบด้วย

เบื้องต้นคณะทำงานจัดทำทะเบียนบัญชีฯ ได้กำหนดแบบบันทึกข้อมูลรายละเอียดประจำศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ แต่ละชิ้น โดยมีรายละเอียดข้อมูล ๔ ตอน ดังนี้

ข้อมูลส่วนที่ ๑ ประกอบด้วย ชื่อวัตถุ ศิลปะ อายุ ขนาด แต่ละหัวข้อเขียนชิดซ้ายมือ เพื่อเว้นพื้นที่ด้านขวามือไว้ติดภาพ

ข้อมูลส่วนที่ ๒ ประกอบด้วย เนื้อวัตถุ น้ำหนัก (มีหน่วยเป็นกรัม) ประวัติที่มา ลักษณะ - สภาพ

ข้อมูลส่วนที่ ๓ ประกอบด้วย ที่เก็บ วันเดือนปี (ที่ลงทะเบียน) หมายเหตุ (เคลื่อนย้ายหรือให้ยืมไป)

ข้อมูลส่วนที่ ๔ ประกอบด้วยด้านซ้ายคือเลขวัตถุ ด้านขวาคือภาพ : เลขฟิล์มถ่ายเมื่อ –

ขั้นตอนและวิธีดำเนินการลงทะเบียน มีรายละเอียดดังนี้

๑. แยกประเภทของศิลปวัตถุ ตามกลุ่มวัสดุ เช่น พระพุทธรูป เครื่องถ้วย ตาลปัตร เป็นต้น โดยกำหนดชื่อย่อสำหรับศิลปวัตถุประกอบกับชื่อย่อของวัดดังนี้

พระพุทธรูป	-	มก. พร. เลขที่ – –
เครื่องถ้วยไทย	-	มก. ถท. เลขที่ – –
เครื่องถ้วยจีน	-	มก. ถจ. เลขที่ – –

เป็นต้น

๒. กำหนดหมายเลขทะเบียนประจำวัตถุแต่ละชิ้นแต่ละประเภทตั้งแต่เลขที่ ๑ ไปจบหมดจำนวน

๓. บรรยายรายละเอียดตามแบบฟอร์มที่กำหนด โดยเฉพาะลักษณะและสภาพของวัตถุแต่ละชิ้นนับเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของวัตถุหากเกิดการสูญหายจะได้นำมาเป็นข้อมูลรายละเอียดในการติดตามสืบค้นจากเอกลักษณ์เฉพาะได้

คณะทำงานจัดทำทะเบียนบัญชีโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ได้กำหนดพื้นที่ในแบบฟอร์มลงทะเบียนบัญชีฯ ให้มีที่ว่างสำหรับลงภาพประกอบ จำนวน ๓ ภาพ โดยทีมงานบันทึกภาพซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ดำเนินการบันทึกภาพ เพื่อนำข้อมูลภาพถ่ายที่กำลังดำเนินการอยู่มาผนวกรวมกันเพื่อจัดทำเป็นทะเบียนบัญชีที่สมบูรณ์ต่อไป

การบันทึกภาพศิลปวัตถุและโบราณวัตถุแต่ละชิ้นจะต้องบันทึกภาพโดยละเอียดทุกมุมเพื่อให้มีรายละเอียดเฉพาะของวัตถุแต่ละชิ้นอย่างสมบูรณ์ครบถ้วน โดยมีหมายเลขทะเบียนประจำวัตถุแต่ละชิ้นเป็นหลักฐาน จะได้ใช้เป็นประโยชน์ในการติดตามสืบค้นหากของหายได้สะดวกยิ่งขึ้น ดังมีแบบบันทึกข้อมูลทะเบียนบัญชีโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของวัดมกุฏกษัตริยารามพร้อมพื้นที่แสดงภาพลักษณะของศิลปวัตถุทั้งด้านหน้า ด้านหลัง และด้านข้าง หรือส่วนที่มีลักษณะพิเศษด้วย

พิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติ ๕๐ พรรษา
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ๒ เมษายน ๒๕๔๘
วัดมกุฏกษัตริยาราม

ชื่อวัตถุ ศิลปะ อายุ ขนาด	ภาพถ่ายด้านหน้า ขนาด 2x3 นิ้ว
เนื้อวัตถุ น้ำหนัก กรัม ประวัติที่มา ลักษณะ - สภาพ	ภาพถ่ายด้านหลัง ขนาด 2x3 นิ้ว
ที่เก็บ วัน เดือน ปี หมายเหตุ (เคลื่อนย้ายหรือให้ยืมไป)	ภาพถ่ายด้านข้าง หรือส่วนที่มีลักษณะพิเศษ ขนาด 2x3 นิ้ว
เลขวัตถุ	ภาพ : เลขฟิล์ม ถ่ายเมื่อ

แบบกรอกลงทะเบียนศิลปวัตถุของวัดมกุฏกษัตริยาราม

การจัดแสดงศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

ประธานคณะทำงานจัดทำพิพิธภัณฑ์ (นายภูธร ภูมะธน) ได้ประชุมคณะทำงานจัดทำพิพิธภัณฑ์ เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐ เพื่อระดมความคิดและแนวทางจัดแสดงศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑ์จนได้ข้อยุติและเห็นชอบร่วมกันแล้วจึงร่างเนื้อหาเพื่อการจัดแสดงศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑ์ให้สะท้อนสาระความรู้จากศิลปวัตถุเหล่านั้นมากกว่าจัดแสดงเพื่อความประทับใจในคุณค่าทางศิลปะหรือความเก่าแก่ของวัตถุ เพื่อเสนอขอความเห็นชอบจากคณะอนุกรรมการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรฯ อันประกอบด้วยเนื้อหาหลักดังนี้

๑. เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๒. เรื่องพุทธศรัทธา ประกอบด้วย ศรัทธาหลวง ศรัทธาราษฎร์ ศิลปวัตถุชิ้นเด่น หายาก ประณีตสวยงาม

๓. เรื่องสมณปัจจัย จัดแสดง ที่ชา สำรับ ตาลปัตร เครื่องยศสงฆ์ ฯลฯ

๔. เรื่องประวัติวัดและประวัติเจ้าอาวาส ในอดีตทุกรูป

๕. เรื่องธรรมสำคัญ หลักฐานจากหอไตรวัดมกุฏกษัตริยาราม

เมื่อคณะอนุกรรมการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรฯ เห็นชอบร่างเนื้อหาข้างต้นแล้ว คณะทำงานจัดทำพิพิธภัณฑ์ได้ประชุมกำหนดพื้นที่สำหรับจัดแสดงศิลปวัตถุตามเนื้อหาให้เหมาะสมกับพื้นที่เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ดังนี้

ชั้นที่ ๑ บริเวณโถงทางเข้าพิพิธภัณฑ์ แสดงเรื่องเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และประวัติการสร้างพิพิธภัณฑ์

ชั้นที่ ๒ จัดแสดงเนื้อหาสำคัญ ๒ เรื่อง คือ

๑. เรื่องประวัติวัดมกุฏกษัตริยาราม ส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระสังฆราช ลำดับเจ้าอาวาส จดหมายเหตุที่เกี่ยวกับวัดมกุฏกษัตริยาราม แผนที่และภาพถ่ายวัดในสมัยโบราณ

รูปหล่อเจ้าอาวาสรูปแรก
ของวัดมกุฏกษัตริยาราม
สร้างโดย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๒. เรื่องกรุสมบัติวัดมกุฏกษัตริยาราม จัดแสดงเครื่องถ้วยไทย เครื่องถ้วยจีน เครื่องถ้วยฝรั่ง เครื่องถมปัด เครื่องสังเค็ด เครื่องทองเหลือง เครื่องแก้ว สำรับ ที่ชา เครื่องประดับมุก ตาลปัตร ย่าม ม้าหมู่บูชาแบบไทยและแบบจีน ซึ่งมีเป้าหมายที่จะให้ผู้ชมได้รับความรู้ทั้งด้านสุนทรียภาพของชิ้นงานผนวกกับความรู้อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ประวัติความเป็นมา สถานที่ผลิต ผู้ผลิต และวัสดุที่นำมาใช้ผลิตชิ้นงาน เป็นต้น

ชั้นที่ ๓ จัดแสดงเรื่องพระรัตนตรัย โดยดำเนินเนื้อหาตามลำดับ ดังนี้

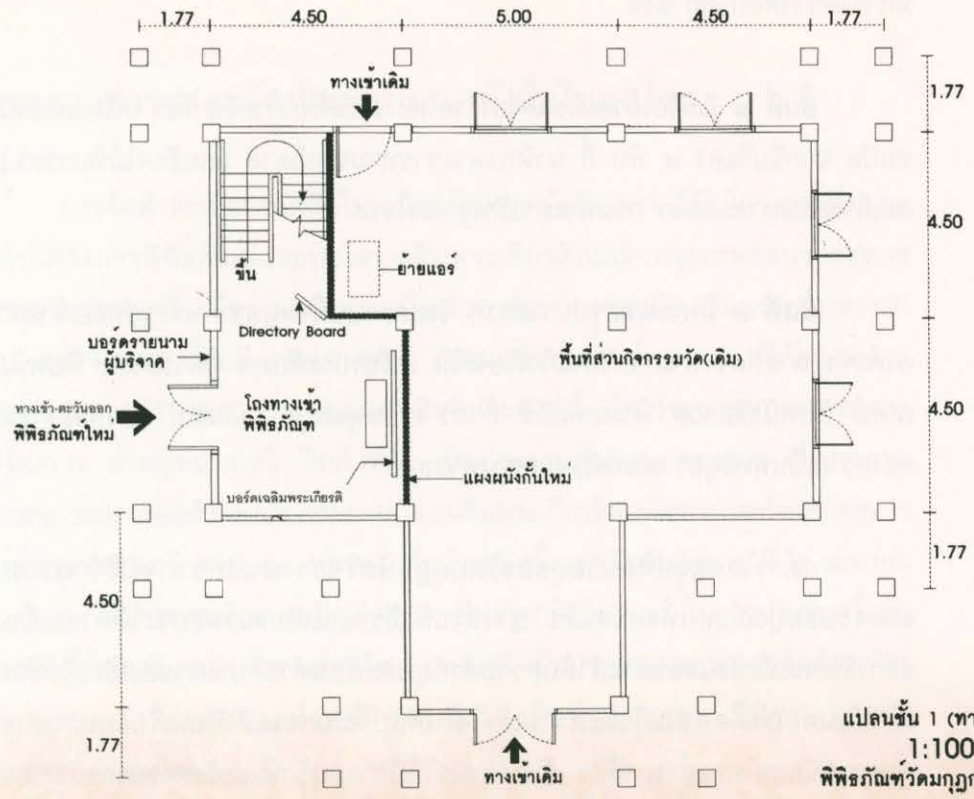
พระพุทธเจ้า จัดแสดงโดยนำพระพุทธรูปที่มีในวัดมาจำแนกเป็นปางต่างๆ พระพุทธรูปประจำวัน พระพุทธรูปสกุลช่างแบบต่างๆ โดยตั้งม้าหมู่บูชาเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญเหล่านั้น

พระธรรม แสดงตู้พระธรรมและคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงของวัดที่ได้จากหอไตร

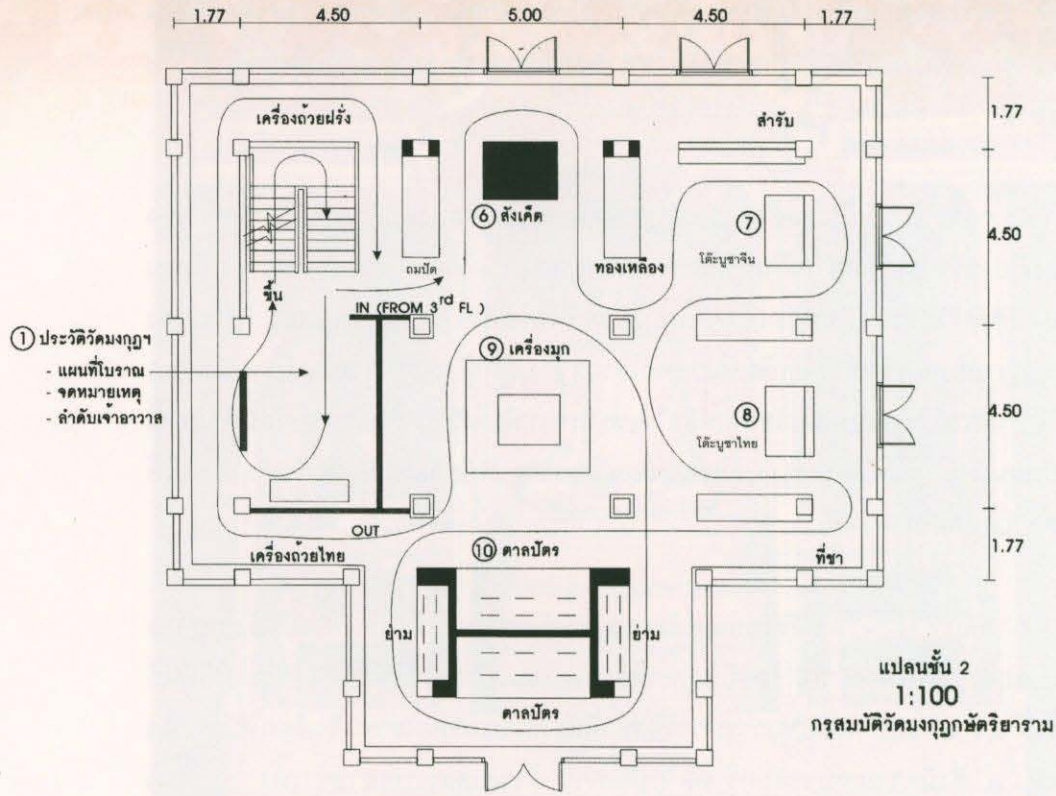
พระสงฆ์ แสดงมณฑลประดิษฐานรูปหล่อเจ้าอาวาสองค์แรก เครื่องยศของพระสงฆ์ เครื่องถมปัด สิ่งของพระราชทานแก่พระสงฆ์ และของที่มีผู้ศรัทธาถวายพระสงฆ์

กล่าวได้ว่าพิพิธภัณฑ์ของวัดมกุฏกษัตริยารามมีศิลปวัตถุจำนวนมากที่สามารถแสดงเรื่องราวประวัติความเป็นมาและความสำคัญของวัดได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ยังคงมีศิลปวัตถุชิ้นเยี่ยมอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้คัดเลือกมาจัดแสดง ประธานคณะอนุกรรมการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตร (ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ) จึงเสนอให้จัดหาสถานที่จัดเก็บศิลปวัตถุที่เหลือให้เหมาะสมเพื่อเตรียมการสำหรับจัดพิพิธภัณฑ์แบบหมุนเวียน โดยให้ออกแบบตู้ติดผนังภายในอาคารพิพิธภัณฑ์เพื่อจัดเก็บศิลปวัตถุให้เป็นระเบียบต่อไป

คณะทำงานจัดทำพิพิธภัณฑ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ร่างแบบแผนผังการวางศิลปวัตถุจัดแสดงทั้ง ๓ ชั้น โดยมีปัญหาที่ชั้น ๑ คณะทำงานฯ จึงออกแบบการใช้พื้นที่ชั้น ๑ มา ๒ แบบ คณะอนุกรรมการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรฯ จึงเลือกใช้ภาพร่างแบบที่ ๒ ซึ่งมีความเหมาะสมกว่าหลายประการ ดังจะแสดงแบบภาพร่างทั้ง ๓ ชั้นไว้เป็นข้อมูลประกอบสำหรับการเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ด้วย

แปลนชั้น 1 (ทางเลือกที่ 2)
1:100
พิพิธภัณฑ์วัดมกุฏกษัตริยาราม

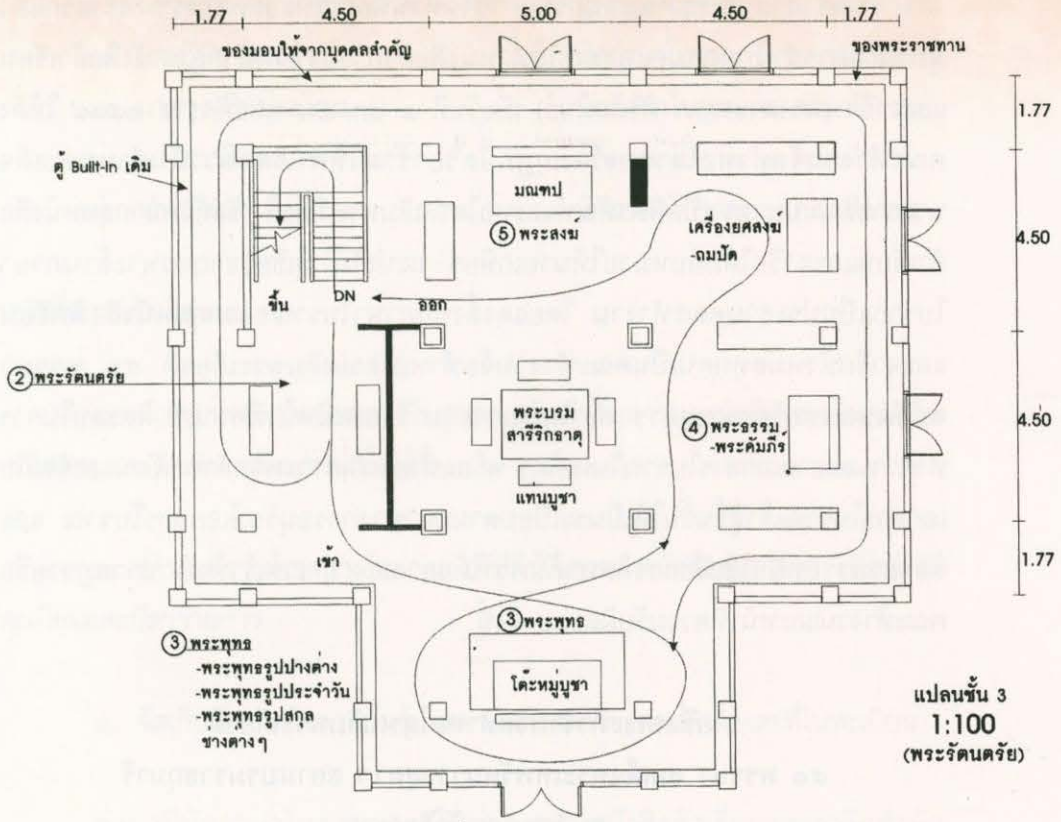
แปลนชั้น 2
1:100
กรุสมบัติวัดมงกุฎกษัตริยาราม

อย่างไรก็ตามเมื่อจัดแสดงศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑ์เสร็จแล้ว ชั้นที่ ๒ และ ๓ มีการจัดวางศิลปวัตถุ ดังนี้

ชั้นที่ ๒ มีเครื่องถ้วยฝรั่ง เครื่องถ้วยไทย และเครื่องถ้วยจีน ที่ชา เครื่องทองเหลือง ถมปัด ฉากจีนสีแดง ๔ พับ กี่ นาฬิกาพระราชทานจากอิตาลี และเตียงไม้ที่บรรทมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ชั้นที่ ๓ มีพระพุทธรูปปางต่างๆ จัดแสดงบนม้าหมู่บูชา พระรูปหล่อเจ้าอาวาสองค์แรก ตาลปัตร ย่าม เครื่องแก้วเจียระไน เครื่องประดับมุก ตู้พระธรรม หีบหนังสือเทศน์ หีบหนังสือสวด ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าถวายเป็นพุทธบูชา มณฑป ของพระราชทานของถวายเป็นพุทธบูชา และเครื่องยศของพระสงฆ์

กล่าวโดยสรุปศิลปวัตถุของวัดมกุฎกษัตริยารามนอกจากจะมีจำนวนมากและครบสมบูรณ์แทบทั้งหมดแล้ว บางส่วนยังมีรายละเอียดแสดงประวัติความเป็นมาอย่างชัดเจนเมื่อจัดแสดงตามลำดับความสำคัญและเขียนคำอธิบายรายละเอียดให้ชัดเจนแล้วย่อมก่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเครื่องพุทธบูชาของพุทธศาสนิกชนไทยอย่างถูกต้อง อันจะส่งผลให้มีการอนุรักษ์และจัดการมรดกวัฒนธรรมเหล่านั้นอย่างมีคุณค่าสืบไป

การตรวจชำระและจัดทำทะเบียนหนังสือในหอไตร

การจัดทำทะเบียนหนังสือในหอไตรวัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นโครงการที่ผนวกอยู่กับโครงการพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวโรกาสมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕๐ พรรษา โดยมี พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ องคมนตรีเป็นประธานคณะกรรมการอำนวยการ นายอเนก สิทธิประศาสน์ เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินการ ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ เป็นประธานคณะอนุกรรมการ ซึ่งประธานคณะอนุกรรมการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ครบ ๕๐ พรรษา เริ่มประชุมครั้งแรกเมื่อวันอังคาร ที่ ๕ เมษายน ๒๕๔๘ ณ ห้องประชุมตึกเกษมปัญญาคาร วัดมกุฏกษัตริยาราม ในการประชุมครั้งนั้นได้กำหนดให้พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒย์ เกษมศรี เป็นประธานคณะทำงานจัดทำหอไตร ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ (นางสาวอรพินท์ ลิ่มสกุล) เป็นรองประธานคณะทำงานจัดหอไตร

หลังจากประชุมคณะอนุกรรมการจัดทำพิพิธภัณฑ์และหอไตรฯ ครั้งแรกแล้ว ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติได้ทำหนังสือสั่งการถึงหัวหน้ากลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก (นางสาวจตุพร ศิริสัมพันธ์) เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๘ ให้ตั้งคณะทำงานจัดทำหอไตรของวัดมกุฏกษัตริยารามให้สำเร็จลุล่วงทันกำหนดเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดพิพิธภัณฑ์และหอไตรเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งหัวหน้ากลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกได้มอบหมายให้นายเกษียร มะปะโม ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณเป็นประธานคณะทำงาน โดยแต่งตั้งนักภาษาโบราณของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกทั้งหมดทุกคนเป็นคณะทำงานจัดทำหอไตรเฉลิมพระเกียรติ ๕๑ พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และมีหน้าที่ความรับผิดชอบในการทำความสะอาดเอกสารโบราณในหอไตร พร้อมทั้งอ่านวิเคราะห์จัดทำทะเบียนและจัดเก็บเอกสารโบราณเข้าตู้ขึ้นชั้นให้เป็นระเบียบตามแนวทางการอนุรักษ์เอกสารโบราณ และต้องสามารถหยิบใช้เพื่อการคิดหาค้นคว้าได้อย่างสะดวกรวดเร็วด้วย ปรากฏรายชื่อคณะทำงานและหน้าที่ความรับผิดชอบ ดังนี้

รายชื่อคณะทำงานจัดทำหอไตรเฉลิมพระเกียรติ
๕๐ พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

ที่ปรึกษา

๑. นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์	ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ
๒. นายเทิม มีเต็ม	ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาตะวันออก

คณะทำงาน

๑. นายเกษียร มะปะโม	นักอักษรศาสตร์ ๙ ชช. (ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ) หัวหน้าคณะทำงาน
๒. นางสาวจตุพร ศิริสัมพันธ์	นักภาษาโบราณ ๘ คณะทำงาน
๓. นายสวาท เหล่าอุด	นักภาษาโบราณ ๘ ว. คณะทำงาน
๔. นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ	นักภาษาโบราณ ๘ ว. คณะทำงาน
๕. นายบุญเลิศ เสนานนท์	นักภาษาโบราณ ๘ ว. คณะทำงาน
๖. นายบุญเหลือ บุราณสาร	นักภาษาโบราณ ๗ ว. คณะทำงาน
๗. นายสุรสิทธิ์ ไทยรัตน์	นักภาษาโบราณ ๗ ว. คณะทำงาน
๘. นายสมปอง จงมีสุข	นักภาษาโบราณ ๖ ว. คณะทำงาน
๙. นายสมภพ มีสบาย	นักภาษาโบราณ ๖ ว. คณะทำงาน

๑๐. นางสาวเอมอร เชาวน์สวน นักภาษาโบราณ ๖ ว. คณะทำงาน
๑๑. นายวินัย เภาเสน นักภาษาโบราณ ๖ ว. คณะทำงาน
๑๒. นายจุง ดิบประโคน นักภาษาโบราณ ๕ คณะทำงาน
๑๓. นางสาวศิวพร ฮาซันนารี นักภาษาโบราณ ๔ คณะทำงาน
๑๔. นายวัฒนา พึ่งชื่น นักภาษาโบราณ ๓ คณะทำงาน

หน้าที่ความรับผิดชอบ

๑. ทำความสะอาดเอกสารโบราณ (คัมภีร์ใบลาน หนังสือสมุดไทย) ในหอไตรฯ) และดำเนินการอนุรักษ์เบื้องต้น

๒. อ่านวิเคราะห์เอกสารโบราณ (คัมภีร์ใบลาน หนังสือสมุดไทย) เพื่อจัดทำทะเบียนและบัตรรายการ

๓. จัดเก็บเอกสารโบราณในตู้แยกประเภทและเรียงตามลำดับเลขที่ในทะเบียน

ต่อมามีนักภาษาโบราณบรรจุใหม่ของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกสำนักหอสมุดแห่งชาติอีก ๑ คน คือ นางสาวยุวเรศ วุทธีรพล เข้ามาช่วยจัดทำทะเบียนบัญชีหนังสือสมุดไทยด้วย

การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ใบลาน

คณะทำงานซึ่งเป็นนักภาษาโบราณของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ได้เริ่มดำเนินการลงทะเบียนคัมภีร์ใบลานในหอไตรของวัดมกุฏกษัตริยารามตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๘ เป็นต้นมาโดยแบ่งคณะทำงานผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปทำงานครั้งละ ๕ - ๖ คน เริ่มต้นจาก

๑. นำคัมภีร์ใบลานออกมาเช็ดทำความสะอาดด้วยแอลกอฮอล์ตรวจสอบสภาพเรียงอังกา (ลำดับหน้าของคัมภีร์ใบลาน) ใส่ปกหน้า ปกหลังของคัมภีร์แต่ละผูก เปลี่ยนสายสนองที่เปื่อยขาด หรือชำรุด

๒. อ่านคัดแยกประเภทตัวอักษร เช่น อักษรขอม อักษรธรรมอีสาน อักษรธรรมล้านนา อักษรไทยน้อย อักษรมอญ อักษรสิงหล เป็นต้น และภาษา เช่นภาษาบาลี ไทย มอญ เป็นต้น

๓. อ่านวิเคราะห์เนื้อหาและจัดแยกเป็นหมวดหมู่ตามบัญชีรายชื่อคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่เป็นพระพุทธพจน์ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา นวฎีกา โยชนา และคัณฐี เป็นต้น

๔. จัดรวมคัมภีร์เป็นมัด กำหนดเลขทะเบียน และเขียนรายการสำคัญประจำคัมภีร์แต่ละมัด เช่น เลขทะเบียน ชื่อเรื่อง จำนวนผูก ชื่อฉบับ และไม้ประกับ เป็นต้น

๕. ลงทะเบียน บันทึกรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น มัดที่ เลขที่ ชื่อแบบฉบับตามหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชื่อเรื่องบนปกคัมภีร์ จำนวนคัมภีร์และผูก อักษร ภาษา เส้นตัวอักษร ฉบับ ไม้ประกับ ฉลาก ผ้าห่อคัมภีร์ ขนาดคัมภีร์และไม้ประกับ และหมายเหตุประจำแต่ละรายการซึ่งอาจได้แก่ นามผู้ประพันธ์ หรือนามผู้สร้างศักราชที่สร้าง เป็นต้น

๖. ห่อมัดเก็บคัมภีร์แต่ละมัดใส่ตู้ตามลำดับเลขทะเบียน

๗. ทำบัตรรายการคัมภีร์ใบลานแต่ละมัด ซึ่งมีรายละเอียดเช่นเดียวกับทะเบียน พร้อมบอกสถานที่จัดเก็บคัมภีร์ใบลานมัดนั้น

๘. รวบรวมทะเบียนคัมภีร์ใบลานจัดทำเป็นบัญชีรายการคัมภีร์ใบลาน แยกตามประเภทและลักษณะของคัมภีร์ใบลานแต่ละชนิด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก หมวดตำนาน - ประวัติ ·ไวยากรณ์ ลานก้อม (ลานขนาดสั้น) ลานตัวเขียนด้วยหมึก อักษรประเภทอื่นๆ ได้แก่อักษรมอญ พม่า สิงหล ธรรมล้านนา ธรรมอีสาน และอักษรไทยน้อย เส้นพิมพ์ฉบับล่องชาด ลานกระดาษและคัมภีร์ใบลานฉบับหลวง แล้วจัดรวมเย็บเป็นเล่มส่งมอบให้เก็บรักษาไว้ให้บริการตรวจค้นบัญชีรายชื่อ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ๑ ชุด พร้อมทำสำเนาเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐานที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ๑ ชุด

การจัดทำทะเบียนหนังสือสมุดไทย

เมื่อจัดทำทะเบียนบัญชีคัมภีร์ใบลานแล้วเสร็จก็ยังมีเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทยอีกจำนวนหนึ่ง คณะทำงานจึงเริ่มดำเนินการจัดทำทะเบียนบัญชีหนังสือสมุดไทยตามขั้นตอนและวิธีการ ดังนี้

๑. ปัดฝุ่นทำความสะอาดหนังสือสมุดไทยทีละเล่ม

๒. อ่านวิเคราะห์หมวดหมู่ กำหนดชื่อเรื่อง และเก็บรายละเอียดสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ศักราช ชื่อผู้แต่ง อักษร ภาษา เส้นตัวอักษร จำนวนบรรทัด ขนาดของเล่มสมุด จำนวนหน้าที่บันทึกข้อความของสมุดไทยแต่ละเล่ม และสภาพของหนังสือสมุดไทยเล่มนั้น

๓. จัดแยกหมวดหมู่ กำหนดเลขทะเบียนตามลำดับหมวด

๔. ปิดป้ายชื่อซึ่งมีรายละเอียดของหมวดหมู่ ศักราช เลขที่ ชื่อเรื่อง ประวัติของสมุดไทย และรายละเอียดอื่นๆ ตามหลักเกณฑ์ของหอสมุดแห่งชาติลงบนหน้าปกของหนังสือสมุดไทยแต่ละเล่ม พร้อมกรอกรายละเอียดประจำฉบับให้ครบถ้วน

๕. จัดเก็บหนังสือสมุดไทยรวมเป็นมัดให้มีขนาดเหมาะสมกับความสูงและความกว้างของตู้ พร้อมปิดป้ายบอกจำนวนเลขที่และหมวดของเอกสารที่หน้ามัดตามลำดับเลขที่ทีละมัด

๖. ลงทะเบียน บันทึกรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ลำดับที่ ประเภทของเอกสาร หมวดหมู่ ชื่อเรื่อง ใจความ (เรื่องย่อ) ผู้แต่ง/ผู้ชำระ/ปีที่ชำระ อักษร/ภาษา/เส้นสีตัวอักษร ศักราช เลขที่เอกสาร ประวัติ ขนาดของหนังสือสมุดไทย ตู้/ชั้นที่เก็บ จำนวนบรรทัดที่บันทึกในหนังสือสมุดไทย จำนวนหน้าหนังสือสมุดไทยแต่ละเล่ม และหมายเหตุประจำหนังสือสมุดไทยแต่ละเล่มซึ่งส่วนใหญ่บันทึกสภาพของหนังสือสมุดไทยแต่ละเล่ม

๗. รวบรวมรายการทะเบียนหนังสือสมุดไทยทั้งหมดจัดทำเป็นบัญชีรายการหนังสือสมุดไทยตามลำดับเลขที่และลำดับตัวอักษรประจำหมวด เช่น หมวดกฎหมาย หมวดคณิตศาสตร์ จดหมายเหตุ ตำราเบ็ดเตล็ด ตำรายุทธศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์ ธรรมคดี พงศาวดาร วรรณคดี เวชศาสตร์ โหราศาสตร์และอักษรศาสตร์ ส่งมอบให้วัดมกุฏกษัตริยารามไว้ตรวจค้นรายการเอกสาร ๑ ชุด พร้อมทำสำเนาเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐานที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติอีก ๑ ชุด

การจัดทำทะเบียนเอกสารโบราณในหอไตรของวัดมกุฏกษัตริยารามแล้วเสร็จโดยสมบูรณ์เมื่อเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ รวมใช้เวลานานถึง ๔ ปี เพราะมีเอกสารจำนวนมาก การจัดทำทะเบียนเอกสารโบราณย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้า ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และยังเป็นการควบคุมจำนวนเอกสารโบราณไว้เป็นหลักฐานสืบต่อไปด้วย

วันสำคัญประจำปี
และกิจกรรมสำคัญของวัดมกุฎกษัตริยาราม

วันสำคัญประจำปี และกิจกรรมสำคัญของวัดมกุฏกษัตริยาราม[๑]

ตั้งแต่ยุคที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นเจ้าอาวาส ได้ทรงใช้วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นแหล่งพัฒนาการศึกษาของภิกษุสามเณร และขยายสาขาออกไป โดยมีสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร) ตั้งแต่ยังเป็นเลขานุการเป็นผู้ช่วย และรับช่วงสานต่อภารกิจนี้ต่อมา และขยายโครงการมากขึ้น เมื่อดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามด้วยความเป็นนักพัฒนาการศึกษาและนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

ภารกิจแรกเริ่มคือการก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมวชิรมกุฏภายในวัดมกุฏกษัตริยาราม โดยสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร) ในฐานะนายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ร่วมกับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งในขณะนั้นมีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) วัดสระเกศ เป็นเลขาธิการเพื่อปรับปรุงและขยายการศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น เนื่องจาก

---

[๑] นางสาวสุวคนธ์ ตังสุหน นักจดหมายเหตุชำนาญการ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เรียบเรียง

ตั้งแต่ที่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยได้เริ่มเปิดการศึกษาในรูปมหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙ เรื่อยมา มีปัญหาการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรที่จะศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์นี้เพราะมีผู้สอบเปรียญธรรมได้น้อย และการศึกษาสายสามัญก็ต่างกัน โรงเรียนวชิรมกุฏจึงเปิดสอนภิกษุสามเณรในวิชาสายสามัญตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ควบคู่กับนักธรรมชั้นตรี และบาลีไวยากรณ์จนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ นักธรรมเอก และเปรียญ ๔ ประโยคเพื่อพร้อมที่จะเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาต่อไป

โรงเรียนวชิรมกุฏได้เปิดสอนตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ถึงปีที่ ๖ และได้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในความดูแลของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นอีกหลายแห่ง เช่น โรงเรียนวัดโกเมศรัตนาราม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีและโรงเรียนวัดสิริกาญจนาราม จังหวัดกาญจนบุรี

ภายหลังจากเปิดการเรียนการสอนที่โรงเรียนวชิรมกุฏแล้วสมเด็จพระสังฆราชก็ทรงเล็งเห็นว่าการศึกษาของคณะสงฆ์ควรปรับปรุงให้เหมาะแก่กาลสมัยและเหตุการณ์ของโลก จึงมีพระดำริที่จะขยายการศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยออกไป โดยตั้งวิทยาลัยสาขาขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บนพื้นที่จำนวน ๑๘๒ ไร่ของนายฉบับและนางสงวน ชูจิตารมย์ ผู้มีจิตศรัทธาถวาย

วิทยาลัยแห่งนี้คือ มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย และเปิดรับสามเณร เข้าศึกษาครั้งแรกในวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ และเมื่อมีพระภิกษุและสามเณรมาจำพรรษาอยู่เป็นจำนวนมากจึงได้รับอนุญาตให้ตั้งวัดเมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๐ ชื่อ “วัดชูจิตธรรมาราม” เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ถวายที่ดิน มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัยได้ขยายหลักสูตรการศึกษาจนพุทธศักราช ๒๕๓๐ ได้รับอนุญาตเป็นวิทยาเขตแห่งแรกของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และยังได้ขยายสาขาไปที่มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย ๒ โรงเรียนวัดไผ่ดำ แผนกสามัญศึกษา ตั้งอยู่ที่วัดไผ่ดำ ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เปิดสอน ๒ หลักสูตร ทั้งสายสามัญถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย และหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ถึงชั้นนักธรรมเอก

โรงเรียนธัมมสิริศึกษาสัตหีบ ตั้งอยู่ที่ถนนสุขุมวิท ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี เป็นโรงเรียนของมูลนิธิธัมมสิริ ได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้เปิดทำการเรียนการสอนเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ ตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ซึ่งโรงเรียนธัมมสิริศึกษาสัตหีบนี้ สมเด็จพระพุทธ-ชินวงศ์ได้รับไว้ในอุปถัมภ์ของวัดมกุฏกษัตริยาราม

วัดมกุฏคีรีวัน ตั้งอยู่ที่ตำบลโป่งตาลอง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา อาณาเขตด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกติดที่ดินของมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย ทิศใต้ติดแนวเขตวนอุทยานแห่งชาติ เขาใหญ่ และทิศตะวันตกติดทางสาธารณประโยชน์

การก่อตั้งวัดมกุฏคีรีวันนั้นเกิดจากความตั้งใจของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ที่ต้องการสถานที่ให้พระภิกษุนักศึกษาปีสุดท้ายจากมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัยได้ฝึกปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานตามหลักสูตร เมื่อมีโอกาสจึงได้รับซื้อที่ดินในบริเวณดังกล่าวไว้ และเริ่มก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นในพุทธศักราช ๒๕๓๑ กิจกรรมของวัดมกุฏกษัตริยารามจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาสาขาของวัดด้วย

วันที่ ๑๖ มกราคม

วันที่ ๑๖ มกราคม เป็นวันคล้ายวันประสูติของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันนี้เป็นประจำที่วัดชูจิตธรรมาราม จัดงานมาตั้งแต่เป็นพระราชาคณะ และเป็นงานใหญ่ขึ้นตามลำดับ ทรงรวบรวมสิ่งของที่เหลืออยู่ในรอบปีบ้าง จัดหาเพิ่มเติมบ้าง พร้อมทั้งจตุปัจจัยถวายพระสวดมนต์สดับปกรณ์บังสุกุล และฉัน โดยวิธีจับสลาก ส่วนจตุปัจจัยที่มีผู้ปวารณาถวายก็ทรงตั้งไว้เป็นทุนบุญนิธิ มอบให้มหามกุฏราชวิทยาลัยจัดหาผลประโยชน์บำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม ไม่ได้รับไว้เป็นส่วนพระองค์

ทุกปีจะมีผู้มาเรี่ยไรบอกบุญทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เผาศพ ฯลฯ สมเด็จฯ จะทรงช่วยเหลือทุกราย ไม่ให้กลับไปมือเปล่า มีภิกษุอาพาธตาบอดรูปหนึ่ง ที่ประทานนิตยภัตต์ประจำเดือนตลอดมา นอกจากนี้ คนตกยาก เช่น ถูกขับไล่ออกจากบ้านไม่มีค่าเดินทาง ไม่มีค่ายาค่าหมอในคราวป่วยไข้ เมื่อไปขอประทาน ก็ทรงอนุเคราะห์ตามควรแก่ฐานะ

วัดบางแห่งสร้างโบสถ์ สร้างโรงเรียนปริยัติธรรมไม่สำเร็จ มาขอประทานอนุเคราะห์ ก็เคยประทานความช่วยเหลือสมทบบ้าง ช่วยจนสำเร็จบ้าง ที่เคยประทานแห่งละหลายหมื่นก็มี

อนึ่ง ภิกษุต่างจังหวัดที่มาเฝ้าบางรูป ก็ประทานจีวร ย่าม พัดรอง ยารักษาโรค และของใช้อื่นๆ ตามควรแก่ฐานะ ส่วนภิกษุต่างประเทศที่เข้ามาศึกษาก็ทรงปวารณาไว้เป็นพิเศษว่าขาดแคลนอะไรให้บอก

ผู้ที่มาร่วมงานเป็นคนเก่าแก่ที่ทราบกันเองและมาร่วมงานเป็นประจำจนถึงปัจจุบัน

วันมาฆะบูชา วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๓

วัดมกุฏกษัตริยารามจัดพิธีเวียนเทียนรอบพระเจดีย์ เวลาประมาณ ๑๙ นาฬิกา เลี้ยงน้ำผู้มาร่วมพิธี บางปีมีทหารมาร่วมพิธีจำนวนมาก

หลังจากพิธีเวียนเทียนแล้ว มีการแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวเนื่องในวันสำคัญที่พระวิหาร แล้วไหว้พระสวดมนต์

ก่อนวันสงกรานต์ (ก่อนวันที่ ๑๓ เมษายน)

วัดมกุฏกษัตริยารามจัดงานสรงน้ำพระพุทธรูปเนื่องในวันสงกรานต์ โดยทางวัดได้จัดพระพุทธรูปสำคัญ พระพุทธสิหิงค์จำลอง และพระพุทธรูปประจำวัน ให้ผู้มาร่วมพิธีและผู้ที่มาทำบุญบังสุกุลพระอัฐิ อัฐิที่เก็บไว้ที่วัด โดยจัดพิธีทำบุญที่ศาลา บางรายก็จัดทำบุญบังสุกุล ณ ที่เก็บพระอัฐิ อัฐิเสร็จพิธี วัดมกุฏกษัตริยารามจัดเลี้ยงผู้มาร่วมทำบุญ

วันวิสาขบูชา (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖)

วัดมกุฏกษัตริยารามจัดพิธีเวียนเทียนรอบพระเจดีย์ เวลาประมาณ ๑๙ นาฬิกา หลังเวียนเทียนมีแสดงพระธรรมเทศนา แล้ววัดจัดเลี้ยงน้ำผู้มาร่วมพิธี

การเวียนเทียนรอบพระเจดีย์ในวันวิสาขบูชา

วันที่ ๑๖ พฤษภาคม

เนื่องจากได้มีผู้บริจาคปัจจัยตั้งทุนบุญนิธิ (มูลนิธิ) ไว้ โดยจัดตั้งไว้ชื่อว่า มูลนิธิมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๑๖ และมูลนิธิได้เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ ดอกผลที่ได้จากทุนนี้ นำไปใช้เพื่อบำรุงการศึกษา ซ่อมแซมเสนาสนะ ค่าสวัสดิการและกิจการพระสงฆ์ สามเณร ที่ศึกษาและจำพรรษาอยู่ที่มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัยวัดชูจิตธรรมาราม (วิทยาลัยสงฆ์วังน้อย)

วัดมกุฏกษัตริยารามจึงร่วมจัดให้วันที่ ๑๖ พฤษภาคม เป็นวันกตเวที เลี้ยงพระที่วัดชูจิตธรรมารามเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ก่อตั้งทุนไว้ที่มูลนิธิมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ที่ไปร่วมงานจึงเป็นผู้บริจาคก่อตั้งทุน พระที่ร่วมก่อตั้งวิทยาลัยสงฆ์ ศิษย์เก่าที่อยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันก่อนวันเข้าพรรษา (ก่อนวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์ เพื่ออุปสมบทพระสงฆ์ ๑ รูป โดยวัดมกุฏกษัตริยารามจัดอาหาร เครื่องดื่มไว้ต้อนรับผู้มาเฝ้าฯ ผู้ที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ อุปสมบท ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๗ - ๒๕๕๒ มีจำนวน ๒๖ รูป ดังนี้

พุทธศักราช ๒๕๒๗ ดอกเตอร์หอมหวน บัวระภา อาจารย์ประจำวิชาภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๗

พุทธศักราช ๒๕๒๘ นายศุภณัฐ (ถวิล) จันทร์ดวงศรี พนักงาน บริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด ปณ. บางรัก กรุงเทพมหานคร ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๓๓

พุทธศักราช ๒๕๒๙ นายโสภณ รักษาสรณ์ ประกอบอาชีพที่สหรัฐอเมริกา ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๓๔

พุทธศักราช ๒๕๓๐ นายประดิษฐ์ ศรีโนนยาง ประกอบอาชีพหนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๓๗

พุทธศักราช ๒๕๓๑ นายเจริญ กุดกันยา ประกอบอาชีพหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๓๕

พุทธศักราช ๒๕๓๒ นายพนมไพร คุ้มไพร ประกอบอาชีพที่กรุงเทพมหานคร ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๓๖

พุทธศักราช ๒๕๓๓ นายขวัญ ขำชะยัญจะ ประกอบอาชีพที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๓๙

พุทธศักราช ๒๕๓๔ นายจง ลีลาศีลธรรม ประกอบอาชีพที่จังหวัดเชียงใหม่ ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๓๖

พุทธศักราช ๒๕๓๕ นายเนรมิต ละครพล ประกอบอาชีพที่จังหวัดสงขลา ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๐

พุทธศักราช ๒๕๓๖ นายกำจร สมปอง ครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดเสน่หา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๘

พุทธศักราช ๒๕๓๗ นายเอกชาตรี สุขเสน อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตอีสาน จังหวัดขอนแก่น ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๓

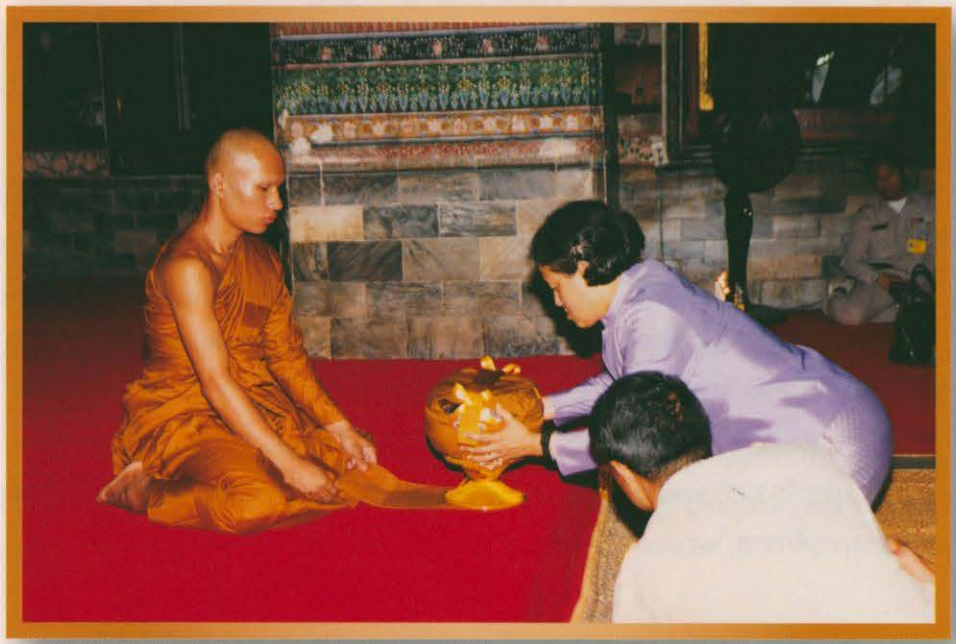
พุทธศักราช ๒๕๓๘ นายเชาว์วรรธน์ ช่างไชย ประกอบอาชีพที่กรุงเทพ-มหานคร ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๓

พุทธศักราช ๒๕๓๙ นายพนมนคร มีราคา ประกอบอาชีพที่กรุงเทพมหานคร ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๕๐

พุทธศักราช ๒๕๔๐ พระมหามงคล สุมงฺคโล (จุลสวัสดิ์) จำพรรษาที่วัดป่าบ้านเพิ่ม อำเภอนายูง จังหวัดอุดรธานี

พุทธศักราช ๒๕๔๑ นายสุเนตร ชัยป่ายาง อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๘

พุทธศักราช ๒๕๔๒ ร้อยตรี วิศิษย์ศักดิ์ ภูกิ่งเพชร อนุศาสนาจารย์กองทัพบก กรุงเทพมหานคร ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๖

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน เป็นการส่วนพระองค์ เพื่ออุปสมบทพระสงฆ์

พุทธศักราช ๒๕๔๓ นายปิยวงษ์ บางปา เจ้าหน้าที่สถาบันภาษา TOEIC กรุงเทพมหานคร ลาสิกขา พุทธศักราช ๒๕๔๖

พุทธศักราช ๒๕๔๔ นายสินธุ์ สมีพวง ครู คศ. ๑ โรงเรียนวังชมพูศึกษา จังหวัดขอนแก่น ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๗

พุทธศักราช ๒๕๔๕ นายอนุชา จินดามล ประกอบอาชีพที่จังหวัดหนองบัวลำภู ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๘

พุทธศักราช ๒๕๔๖ พระมหาทรงพล พลวฑฺฒโน (สังข์สุวรรณ) อาจารย์ประจำโรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำพรรษาที่วัดชูจิตธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พิธีอุปสมบทพระสงฆ์

พุทธศักราช ๒๕๔๗ สิบตรี สมบุญ สีหะวงษ์ เสมียนสัสดี ศาลากลางจังหวัดเลย อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๔๙

พุทธศักราช ๒๕๔๘ พลฯ ธนากร สารการ ทหารเกณฑ์ประจำการกองทัพบก ลาสิกขาพุทธศักราช ๒๕๕๑

พุทธศักราช ๒๕๔๙ พระมหาวีศักดิ์ชัย เตชปุญโญ (ภูพล) ปฏิบัติศาสนกิจที่โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำพรรษาที่วัดชูจิตรธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พุทธศักราช ๒๕๕๐ พระมหาสาวิตร โรจนธมฺโม (มอญดะ) ปฏิบัติศาสนกิจที่โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำพรรษาที่วัดชูจิตรธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พุทธศักราช ๒๕๕๑ พระวรวุฒิ ชยวโร (สุขสมบูรณ์) จำพรรษาที่วัดชูจิตรธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พุทธศักราช ๒๕๕๒ สามเณรธีรพงษ์ ทองจันทร์ จำพรรษาที่วัดชูจิตรธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันอาสาฬหบูชา (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘)

วัดมกุฏกษัตริยารามจัดพิธีถวายผ้าอาบน้ำฝนแด่พระภิกษุ สามเณรที่อยู่จำพรรษาที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ในพระวิหาร โดยพุทธศาสนิกชนร่วมกันบำเพ็ญกุศลเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการฉลองอายุร่วมกัน ดังตัวอย่างหนังสือเชิญร่วมพิธี ดังนี้

เชิญร่วมบำเพ็ญกุศลในวันอาสาฬหบูชา
และถวายผ้าอาบน้ำฝนเนื่องในวันเข้าพรรษา

บัดนี้ วันอาสาฬหบูชาและเทศกาลเข้าพรรษา ได้เวียนมาบรรจบอีกวาระหนึ่ง เราพุทธศาสนิกชนทั้งหลายควรยินดี ที่ได้มีชีวิตรอดปลอดภัยมาถึงวันนี้อีกวาระหนึ่ง

เป็นประเพณีเนื่องในเทศกาลเข้าพรรษาที่มีมาทุกปี ที่วัดมกุฏกษัตริยารามนี้จะมีการถวายผ้าอาบน้ำฝนกับร่ม แต่พระภิกษุสามเณรที่อยู่จำพรรษาในปีนี้ซึ่งมีประมาณ ๕๐ รูป ในวันพฤหัสบดีที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ (วันอาสาฬหบูชา เวลา ๐๙.๐๐ น. ที่พระวิหารใหญ่ (ลงวิหารใหญ่ ๐๙.๐๐ น.)

เพื่อเป็นการฉลองอายุร่วมกัน เนื่องในวันอาสาฬหบูชาและเทศกาลเข้าพรรษาเช่นนี้ จึงขอเชิญท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ไปร่วมบำเพ็ญกุศลถวายผ้าอาบน้ำฝนตามวัน เวลา และสถานที่ ที่ได้เรียนมานี้โดยพร้อมเพรียงกัน

คำถวายผ้าอาบน้ำฝน

อิมานิ, มะยัง ภันเต, วัสสิกะสาฏิกานิ, สะปะริวารานิ, ภิกขุสังฆัสสะ, โอโณชะยามะ, สาธุ โน ภันเต, ภิกขุสังโฆ, อิมานิ, วัสสิกะสาฏิกานิ, สะปะริวารานิ, ปะฏิคคัณหาตุ, อัมหากัญเจวะ, มาตาปิตุ - อาทีนัญจะ, ญาตะกานัง, ทีฆะรัตตัง, หิตายะ, สุขายะ ฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ. ข้าพเจ้าทั้งหลาย, ขอน้อมถวายผ้าอาบน้ำฝน กับทั้งบริวารเหล่านี้ แด่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ, ผ้าอาบน้ำฝน, กับทั้งบริวารเหล่านี้, ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข, แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย, แก่ญาติทั้งหลาย, มีบิดามารดาเป็นต้นด้วย, ตลอดกาลนานเทอญ ฯ

หมายเหตุ เพื่อให้ของถวายเหมือนกัน ทางกองกลางจะเป็นผู้จัดหาเอง โปรดนำใบนี้ไป เพื่อกล่าวคำนำถวายพร้อมกันในวันนั้นด้วย

วันที่ ๑๘ ตุลาคม

วัดมกุฏกษัตริยารามจัดให้วันที่ ๑๘ ตุลาคมทุกปี เนื่องจากเป็นวันบุพการี เป็นวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ พระผู้ทรงสถาปนาวัดมกุฏกษัตริยาราม วัดจัดเลี้ยงพระที่วัดมกุฏกษัตริยาราม โดยทูลเชิญราชสกุลสายรัชกาลที่ ๔ และคณะศิษย์มาร่วมบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ และรับประทานอาหาร กำหนดการบำเพ็ญกุศลเหมือนกันทุกปี ดังตัวอย่าง พุทธศักราช ๒๕๕๑ ดังนี้

กำหนดการบำเพ็ญกุศลวันบุรพการี
คล้ายวันพระบรมราชสมภพ ปีที่ ๒๐๔
ถวายพระราชกุศลแด่
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
ณ พระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันเสาร์ ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

เวลา ๑๐.๓๐ น. - คณะพระราชนัดดา - ปนัดดาและสายสัมพันธ์ในรัชกาลที่ ๔ พร้อมที่พระวิหาร
- พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์

เวลา ๑๑.๐๐ น. - ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ ๖๔ รูป
- ถวายเครื่องไทยธรรม
- อนุโมทนา - กรวดน้ำ

เวลา ๑๒.๐๐ น. - พระสงฆ์ ๑๐ รูป สดับปกรณ์
- อนุโมทนา - กรวดน้ำ
เป็นเสร็จพิธี

จึงขอเจริญพร ทูลเชิญราชสกุล และเชิญคณะศิษย์ ผู้เคารพสักการะในพระองค์ ได้ทรงทราบและทราบ เพื่อร่วมบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายตามกำหนดการ

วัดมกุฏกษัตริยาราม
คณะพระราชนัดดา-ปนัดดา
และสายสัมพันธ์รัชกาลที่ ๔
เจ้าภาพ

วันที่ ๑๘ ธันวาคม

วัดมกุฏกษัตริยารามจัดงานวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวายสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร) รวมทั้งอดีตเจ้าอาวาสทุกรูปของวัดมกุฏกษัตริยาราม ผู้มาร่วมงานเป็นผู้ที่ร่วมจัดงานเป็นประจำทุกปี

ก่อนวันสิ้นปี (วันที่ ๓๑ ธันวาคม)

เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามจะให้ศีลให้พรเจ้าหน้าที่วัด ผู้แทนเจ้าหน้าที่สักการะเจ้าอาวาสและพระผู้ใหญ่ วัดจัดของขวัญ โดยให้เจ้าหน้าที่จับสลากหรือให้ของขวัญเป็นเช็คเงินสด

งานส่งเสริมพระพุทธศาสนานอกจากงานประจำปี

จัดพระภิกษุสอนนักเรียนโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม และโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์ (มัธยม) จัดเป็นครูสอนในตารางสอนของโรงเรียน ให้ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา สังคม ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ โครงการ กิจกรรม ในโอกาสพิเศษและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โครงการเข้าค่ายปฐมนิเทศการเรียนการสอน พุทธศักราช ๒๕๕๒ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวชิรมกุฏ

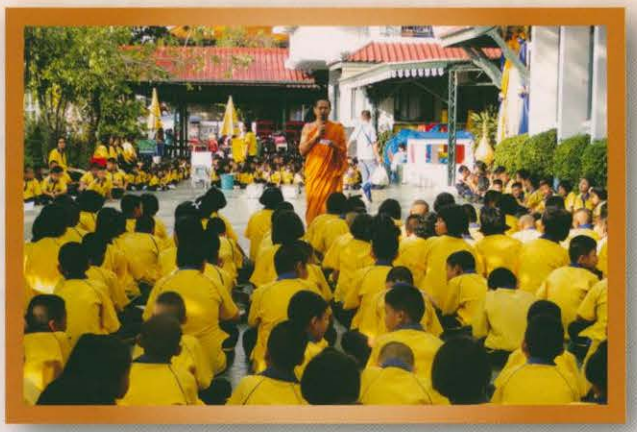

การตอบปัญหาเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

การตักบาตรเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

การอบรมนักเรียนเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

กิจกรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดมกุฎกษัตริย์

งานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นวัดที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน หรือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศ์เสด็จแทนพระองค์ทุกปี และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าพระกฐินแก่วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดชูจิตธรรมารามและวัดไผ่ดำในอุปถัมภ์ของวัดมกุฏกษัตริยารามเป็นประจำทุกปีด้วย

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม พุทธศักราช ๒๕๕๑

พระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าโสมสวลี
พระวรราชาทินัดดามาตุ
ถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

งานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดชูจิตธรรมาราม

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดชูจิตธรรมาราม ในมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

ในวัดนี้มีพระภิกษุ สามเณร ศึกษาเล่าเรียนและจำพรรษาจำนวนมาก ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มีผู้เฝ้าฯ รับเสด็จและนำเงินขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนบำรุงพระอุโบสถและถาวรวัตถุอื่นในวัดชูจิตธรรมารามตลอดมา โดยมีกำหนดการดังนี้

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี ณ วัดชูจิตธรรมาราม

พระราชทานของที่ระลึกแก่ผู้โดยเสด็จพระราชกุศล ในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี ณ วัดชูจิตธรรมาราม

ทรงเททองในวันพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดชูจิตธรรมาราม

กำหนดการ

เวลา ๑๕.๐๐ น. - สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่ง ถึงวัดชูจิตธรรมาราม ในมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
- เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระอุโบสถ
- ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธปฏิมาประธานอุโบสถ
- ทรงถวายผ้าพระกฐิน
- พระราชทานของที่ระลึกแก่ผู้โดยเสด็จพระราชกุศล
- เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรตามพระราชอัธยาศัย
- เสด็จพระราชดำเนินกลับ

โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมและอนุรักษ์ธรรมชาติ ณ วัดมกุฏคีรีวัน

วัดมกุฏคีรีวัน ตำบลโป่งตาลอง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เป็นวัดปฏิบัติกรรมฐานในอุปถัมภ์ของวัดมกุฏกษัตริยาราม เพื่อส่งเสริมการทำกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่เยาวชน พระภิกษุ สามเณร ที่จะเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองและรักษาศีลธรรมอันดีงามอย่างยั่งยืนต่อไป

วัดมกุฏกษัตริยารามได้จัดโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรมและอนุรักษ์ธรรมชาติที่วัดมกุฏกษัตริยารามปีละ ๓ ครั้ง ในเดือนมกราคม กรกฎาคมและตุลาคม ดังตัวอย่างเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ มีรายละเอียดของโครงการดังนี้

กำหนดการ
โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมและอนุรักษ์ธรรมชาติ
จัดโดยวัดมกุฏกษัตริยารามร่วมกับชมรมพระพุทธศาสนาโรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์
ณ วัดมกุฏคีรีวัน ตำบลโป่งตาลอง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

วันที่ ๒๐ - ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๑

เวลา ๐๘.๐๐ น. เดินทางออกจากวัดมกุฏกษัตริยาราม
๑๑.๐๐ น. ถึงวัดมกุฏคีรีวัน รับประทานอาหาร
๑๒.๐๐ น. แยกย้ายเข้าที่พัก
๑๓.๐๐ น. พิธีเปิดการอบรม (พระญาณดิลก เจ้าอาวาสวัดมกุฏคีรีวัน)

๑๕.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. กิจกรรมนันทนาการ - ออกกำลังกาย
๑๗.๐๐ น. อาบน้ำ - รับประทานอาหาร
๑๙.๐๐ น. ทำวัตรค่ำ - อบรมธรรม - ภาวนา (พระนิรุต ตปสีโล)
๒๒.๐๐ น. พัก

วันอังคาร ที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๑

เวลา ๐๕.๓๐ น. ตื่นนอน - ออกกำลังกาย
๐๗.๐๐ น. ทำพิธีใส่บาตร - รับประทานอาหาร
๐๘.๓๐ น. ทำวัตรเช้า - อบรมธรรม (พระณรงค์ ชยาลงฺกาโร)
๑๑.๐๐ น. รับประทานอาหาร
๑๓.๐๐ - ๑๖.๐๐ น. บรรยายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ (วิทยากรอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่)
๑๗.๐๐ น. อาบน้ำ - รับประทานอาหาร
๑๙.๐๐ น. ทำวัตรค่ำ - อบรมธรรม - ภาวนา (พระมหามงคล)
๒๒.๐๐ น. พัก

วันพุธ ที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๑

เวลา ๐๕.๓๐ น. ตื่นนอน
๐๖.๐๐ น. ออกกำลังกาย
๐๗.๐๐ น. ทำพิธีใส่บาตร - รับประทานอาหาร
๐๘.๓๐ น. ทำวัตรเช้า - กิจกรรมปลูกป่า (พระมหามงคล)
๑๑.๐๐ น. ประเมินผล - พัฒนาสิ่งแวดล้อม
๑๒.๐๐ น. รับประทานอาหาร
๑๓.๐๐ - ๑๖.๐๐ น. เดินทางกลับ กทม.

พิธีบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ณ วัดมกุฏคีรีวัน

ในเดือนมีนาคมของทุกปี วัดมกุฏกษัตริยารามได้จัดพิธีบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ณ วัดมกุฏคีรีวัน ตำบลโป่งตาลอง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

โครงการอุปสมบทหมู่เฉลิมพระเกียรติ

โครงการอุปสมบทหมู่เฉลิมพระเกียรติ ครั้งที่ ๑๐ ระหว่างวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ถึงวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๑ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

เป็นโครงการที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ร่วมกับวัดมกุฏกษัตริยาราม จัดขึ้นเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จะหมุนเวียนจัด ณ พระอารามหลวงปีละ ๑ แห่ง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ทรงเป็นประธานงานอุปสมบทและพิธีหล่อพระนิรันตราย และพระไพรีพินาศ เนื่องในโอกาส งานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี

วัดมกุฏกษัตริยารามและคณะกรรมการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ดำเนินการจัดสร้างวัตถุมงคลเพื่อเป็นที่ระลึกและหาทุนบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ประกอบด้วย พระนิรันตราย พระไพรีพินาศ และพระบรมรูปจำลองพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งดำเนินการประกอบพิธีเจิมแผ่นชนวนโลหะ เททองหล่อพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ โดยได้รับพระปฐมมหามงคลฤกษ์ของพิธี เมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ณ บริเวณลานหน้าพระวิหาร วัดมกุฏกษัตริยาราม มีรายละเอียดของพิธีดังนี้[๒]

---

[๒] คัดจากเอกสารต้นฉบับ

กำหนดการ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธาน
ในการอุปสมบทสามเณรสมบุญ สีหะวงษ์ น.ธ. เอก ป.ธ. ๕
และ
ทรงประกอบพิธีทรงเจิมแผ่นชนวนโลหะ เททองหล่อพระนิรันตราย
และพระไพรีพินาศ
ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
วันพฤหัสบดี ที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๔๗

เวลา ๑๗.๐๐ น. - สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิตถึงวัดมกุฏกษัตริยาราม เทียบรถยนต์พระที่นั่งที่ประตูหน้าพระวิหาร
(ดุริยางค์บรรเลงเพลงมหาชัย)
- พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการและคณะกรรมการเฝ้าฯ รับเสด็จ
- เสด็จฯ เข้าสู่พระวิหาร
- ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระประธานพระวิหาร
- ทรงกราบ
- ประทับ ณ พระสุจหนี่
- ทรงประเคนผ้าไตรแด่สามเณรสมบุญ สีหะวงษ์
(สามเณรสมบุญ สีหะวงษ์ ออกไปครองผ้า)
- พระสงฆ์ประกอบพิธีอุปสมบทสามเณรสมบุญ สีหะวงษ์
(พระสงฆ์ประกอบพิธีอุปสมบท เสร็จแล้ว)
- ทรงประเคนเครื่องบริขารแด่พระภิกษุที่อุปสมบทใหม่
- ทรงหลั่งทักษิโณทก
(พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา)
- ทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ
- เสด็จฯ ออกจากพระวิหารไปยังพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายราชสักการะ
- ทรงกราบ

เวลา ๑๗.๓๐ น. - เสด็จฯ ไปยังศาลามณฑลพิธีเททอง
- ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระรัตนตรัย

- ทรงกราบ
- ประทับพระราชอาสน์
- ทรงศีล
(ประธานสงฆ์ถวายศีล จบ)
- พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการกราบบังคมทูลรายงาน
- ทรงเจิมแผ่นชนวนโลหะ ซึ่งเจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญเข้าทูลเกล้าฯ ถวาย
- เสด็จฯ ไปยังมณฑลพิธีเททอง
- ทรงรับแผ่นทอง นาก เงิน จากนายวัลลภ เจียรวนนท์ ประธานจัดสร้างวัตถุมงคล แล้วทรงหย่อนแผ่นทอง นาก เงิน ลงในช้อนที่เจ้าพนักงานพระราชพิธีถือถวาย
- ทรงรับช้อนจากเจ้าพนักงานพระราชพิธี ทรงเทแผ่นทอง นาก เงิน ลงในเบ้าแล้วพระราชทานช้อนคืนให้เจ้าพนักงานพระราชพิธี
- ทรงถือสายสูตรเททองหล่อพระนิรันตราย และพระไพรีพินาศ
(พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์)
- เสด็จฯ เข้าสู่ศาลามณฑลพิธี
- ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมถวายพระสงฆ์
- ประทับพระราชอาสน์
- ทรงหลั่งทักษิโณทก
(พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา)
- เสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ
- ทรงลาพระสงฆ์
- เสด็จฯ ไปประทับรถยนต์พระที่นั่ง
(ดุริยางค์บรรเลงเพลงมหาชัย)
- เสด็จพระราชดำเนินกลับ

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบปกติขาว

ณ วันพิธี เจ้าหน้าที่เตรียมการตั้งแต่งและตกแต่งเครื่องประกอบพิธีไว้พร้อม

เวลา ๑๗ นาฬิกา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ถึงวัดมกุฏกษัตริยาราม รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูหน้าพระวิหาร พลอากาศตรี

คณะกรรมการเฝ้าฯ รับเสด็จ

กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามและคณะกรรมการเฝ้าฯ รับเสด็จ จากนั้นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เข้าสู่ภายในพระวิหาร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระประธานพระวิหาร ทรงกราบ แล้วประทับ ณ พระสุจหนี่ จากนั้นทรงประเคนผ้าไตรแก่สามเณรสมบุญ สีหะวงษ์ เสร็จแล้วสามเณรสมบุญ สีหะวงษ์ ออกไปครองผ้า ต่อจากนั้นพระสงฆ์ประกอบพิธีอุปสมบทสามเณรสมบุญ สีหะวงษ์ เสร็จแล้ว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงประเคนเครื่องบริขารแด่พระภิกษุที่อุปสมบทใหม่ ทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา จบแล้ว เสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ แล้วเสด็จออกจากพระวิหารไปยังพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายราชสักการะ ทรงกราบ

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๐ นาที สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปยังศาลามณฑลพิธีเททอง ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระรัตนตรัย ทรงกราบ แล้วประทับพระราชอาสน์ ประธานสงฆ์ถวายศีล ทรงศีลจบแล้ว พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม กราบบังคมทูลรายงาน ความว่า[๓]

---

[๓] คัดจากเอกสารต้นฉบับ

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้า พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ ในนามของคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม และพสกนิกรทั้งมวลบรรดาที่ได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ มีความปลาบปลื้มปีติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุดมิได้ ที่ใต้ฝ่าละอองพระบาทเสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเจิมแผ่นชนวนโลหะ เททองหล่อพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ ในวันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชานุญาตกราบบังคมทูลรายงานความเป็นมาของการจัดสร้างวัตถุมงคลโดยสังเขปดังนี้

ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาวัดขึ้นที่ริมคลองผดุงกรุงเกษม พระราชทานนามว่า วัดมกุฏกษัตริยาราม ตามพระปรมาภิไธยของพระองค์ เพื่อเคียงคู่วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาขึ้นเพื่อทรงพระราชอุทิศแก่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีพระอัครมเหสี วัดที่ทรงสถาปนาขึ้นใหม่นี้ เป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรวิหาร แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการฉลองสมโภชพระอาราม เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง พุทธศักราช ๒๔๑๑ ในปัจจุบันวัดได้ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา

เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสถาปนาพระอารามแห่งนี้ ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ และเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม ทั้งพระอารามให้อยู่ในสภาพที่มั่นคง สวยงาม และเป็นมรดกของชาติสืบต่อไป ดังนั้นวัดมกุฏกษัตริยารามจึงมีโครงการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามครั้งใหญ่เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีของพสกนิกรชาวไทย

โครงการฯ ใช้งบประมาณ ๑๐๐ ล้านบาท โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จำนวน ๑๐ ล้านบาท ยังขาดงบประมาณอีกจำนวนมาก คณะกรรมการโครงการฯ จึงดำเนินการจัดสร้างวัตถุมงคล เพื่อเป็นที่ระลึกและหาทุนบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามดังกล่าว

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นอุดมมงคลฤกษ์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าในนามของคณะกรรมการทุกฝ่ายและปวงพสกนิกรบรรดาที่มาประชุมเฝ้าทูลละอองพระบาทรับเสด็จพร้อมกัน ณ ที่นี้ ขอพระราชทานเชิญใต้ฝ่าละอองพระบาททรงประกอบพิธีเจิมแผ่นชนวนโลหะเททองหล่อพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ปวงชนข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายและเพื่อความสถิตสถาพรแห่งวัดมกุฎกษัตริยารามสืบไปตลอดกาลนาน

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์
กราบบังคมทูลรายงาน

ทรงเจิมแผ่นชนวนโลหะ

ทรงหย่อนแผ่นทอง นาก เงิน ลงในช้อน

ทรงเทแผ่นทอง นาก เงิน ลงในเบ้าหลอม

ทรงถือสายสูตร

จบแล้ว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจิมแผ่นชนวนโลหะ ซึ่งเจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญเข้าทูลเกล้าฯ ถวาย จากนั้นเสด็จไปยังมณฑลพิธีเททอง ทรงรับแผ่นทอง นาก เงิน จากนายวัลลภ เจียรวนนท์ ประธานจัดสร้างวัตถุมงคล แล้วทรงหย่อนแผ่นทอง นาก เงิน ลงในช้อนที่เจ้าพนักงานพระราชพิธีถือถวาย

ทรงรับช้อนจากเจ้าพนักงานพระราชพิธี แล้วทรงเทแผ่นทอง นาก เงิน ลงในเบ้าหลอม แล้วพระราชทานช้อนคืนให้เจ้าพนักงานพระราชพิธี ทรงถือสายสูตรเททองหล่อพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ ขณะนั้นพระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์ จากนั้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เข้าสู่ศาลามณฑลพิธี ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมถวายพระสงฆ์ แล้วประทับพระราชอาสน์ทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา จบแล้ว เสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ ทรงลาพระสงฆ์ แล้วเสด็จฯ ไปประทับรถยนต์พระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินกลับ

การจัดสร้างพระนิรันตราย พระไพรีพินาศ และพระกริ่ง

วัดมกุฏกษัตริยารามจัดสร้างสิ่งมงคลสักการบูชาเพื่อเฉลิมพระเกียรติฯ และบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามให้อยู่ในสภาพที่มั่นคง สวยงามเป็นมรดกของชาติสืบไป ซึ่งประกอบด้วยพระเครื่อง พระกริ่งและชนิดเหรียญ มีพระนิรันตราย พระไพรีพินาศ ประกอบพิธีเททองหล่อพระและพิธีพุทธาภิเษก ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๙ กรกฎาคม และวันจันทร์ ที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ตามลำดับ โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธี

พระนิรันตราย พระไพรีพินาศ และพระกริ่ง

การจัดสร้างมีทั้งหมด ๑๑ ชุด ดังนี้

๑. ชุดพิเศษ เนื้อทองคำ แบบอิเลคโตรฟอร์มิ่ง หนัก ๒๐.๖ กรัม/องค์ จำนวน ๖๔ ชุด ชุดละ ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาทถ้วน) แบบหล่อ หนัก ๓๔๓.๘ กรัม/องค์ จำนวน ๖๔ ชุด ชุดละ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาทถ้วน)

๒. ชุดพระนิรันตราย เนื้อทองคำขนาด ๕.๐ x ๙.๕ เซนติเมตร แบบอิเลคโตรฟอร์มิ่ง หนัก ๒๐.๖ กรัม/องค์ จำนวน ๒๐๐ ชุด ชุดละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท

(หนึ่งแสนบาทถ้วน) หนัก ๓๔๓.๘ กรัม/องค์ จำนวน ๖๔ ชุด ชุดละ ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาทถ้วน)

๓. ชุดพระไพรีพินาศ เนื้อทองคำ ขนาด ๕.๑ x ๙.๐ เซนติเมตร แบบอิเลคโตรฟอร์มิ่ง หนัก ๒๐.๖ กรัม/องค์ จำนวน ๒๐๐ ชุด ชุดละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน) หนัก ๓๔๓.๘ กรัม/องค์ จำนวน ๒๐๐ ชุด ชุดละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน) แบบหล่อ ๓๔๓.๘ กรัม/องค์ จำนวน ๖๔ ชุด ชุดละ ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาทถ้วน)

๔. ชุดพระกริ่งนิรันตราย ขนาด ๑.๕ x ๓.๐ เซนติเมตร ประกอบด้วยเนื้อทองคำ ๙๖.๕ เปอร์เซ็นต์ หนัก ๑๖.๙ กรัม เนื้อเงินชุบสามกษัตริย์ และเนื้อเงิน จำนวน ๕๔๗ ชุด ชุดละ ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาทถ้วน)

๕. ชุดพระชัยวัฒน์นิรันตราย ขนาด ๑.๒ x ๑.๘ เซนติเมตร ประกอบด้วยเนื้อทองคำ ๙๖.๕ เปอร์เซ็นต์ หนัก ๘.๒ กรัม เนื้อเงิน ชุบสามกษัตริย์ และเนื้อเงิน จำนวน ๕๔๗ ชุด ชุดละ ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

๖. ชุดพระกริ่งไพรีพินาศ ขนาด ๑.๗ x ๒.๘ เซนติเมตร ประกอบด้วยเนื้อทองคำ ๙๖.๕ เปอร์เซ็นต์ หนัก ๑๖.๙ กรัม เนื้อเงินชุบสามกษัตริย์และเนื้อเงิน จำนวน ๕๔๗ ชุด ชุดละ ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาทถ้วน)

๗. ชุดเหรียญพระไพรีพินาศ ขนาด ๑.๓ x ๒.๐ เซนติเมตร ประกอบด้วยเนื้อทองคำ ๙๖.๕ เปอร์เซ็นต์ หนัก ๘.๒ กรัม เนื้อเงินชุบสามกษัตริย์และเนื้อเงิน จำนวน ๕๔๗ ชุด ชุดละ ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

๘. พระกริ่งนิรันตราย ขนาด ๑.๕ x ๓.๐ เซนติเมตร ประกอบด้วย เนื้อเงินชุบสามกษัตริย์ จำนวน ๒,๕๔๗ ชุด ชุดละ ๑,๒๐๐ บาท (หนึ่งพันสองร้อยบาทถ้วน) เนื้อเงิน จำนวน ๒,๕๔๗ ชุด ชุดละ ๖๐๐ บาท (หกร้อยบาทถ้วน)

๙. พระชัยวัฒน์นิรันตราย ขนาด ๑.๗ x ๒.๘ เซนติเมตร ประกอบด้วยเนื้อเงินชุบสามกษัตริย์ จำนวน ๒,๕๔๗ ชุด ชุดละ ๙๐๐ บาท (เก้าร้อยบาทถ้วน) เนื้อเงิน จำนวน ๒,๕๔๗ ชุด ชุดละ ๕๐๐ บาท (ห้าร้อยบาทถ้วน)

๑๐. พระกริ่งไพรีพินาศ ขนาด ๑.๗ x ๒.๘ เซนติเมตร ประกอบด้วย เนื้อเงินชุบสามกษัตริย์ จำนวน ๒,๕๔๗ ชุด ชุดละ ๑,๒๐๐ บาท (หนึ่งพันสองร้อยบาทถ้วน) เนื้อเงิน จำนวน ๒,๕๔๗ ชุด ชุดละ ๖๐๐ บาท (หกร้อยบาทถ้วน)

๑๑. เหรียญพระไพรีพินาศ ขนาด ๑.๓ x ๒.๐ เซนติเมตร ประกอบด้วยเนื้อเงินชุบสามกษัตริย์ จำนวน ๒,๕๔๗ ชุด ชุดละ ๙๐๐ บาท (เก้าร้อยบาทถ้วน) เนื้อเงิน จำนวน ๒,๕๔๗ ชุด ชุดละ ๕๐๐ บาท (ห้าร้อยบาทถ้วน)

พิธีพุทธาภิเษกพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ พิธีเชิญพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์ และพิธีหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลังจากที่ทำพิธีเททองหล่อพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศเสร็จเรียบร้อยแล้ว วัดมกุฏกษัตริยารามและคณะกรรมการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม จึงได้ดำเนินการจัดพิธีพุทธาภิเษกพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ กับทรงเชิญพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์ และทรงเททองหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้น โดยกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพิธีดังกล่าว ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ในวันจันทร์ ที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๘ ซึ่งมีรายละเอียดตามกำหนดการดังนี้[๔]

---

[๔] คัดจากเอกสารต้นฉบับ

กำหนดการ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินในงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในโอกาสคล้ายวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี
และ
ทรงประกอบพิธีพุทธาภิเษกพระนิรันตราย และพระไพรีพินาศ
กับ
ทรงเชิญพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์
และ
ทรงเททองหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
วันจันทร์ ที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

เวลา ๑๔.๐๐ น.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ถึงวัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร
(รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูหน้าพระวิหาร)
- พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการและคณะกรรมการเฝ้าฯ รับเสด็จ
- ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวนิช กรรมการอำนวยการ ทูลเกล้าฯ ถวายพวงมาลัย
- เสด็จฯ เข้าภายในพระวิหาร
- ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระประธานพระวิหาร
- ทรงกราบ
- ประทับพระราชอาสน์
- ทรงศีล
(ประธานสงฆ์ถวายศีล จบ)
- พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการกราบบังคมทูลรายงาน
- เสด็จฯ ไปยังตู้เทียนชัย ทรงเจิมเทียนชัย ทรงรับเทียนชนวน ทรงจุดไฟจากโคมไฟฟ้าแล้วถวายสมเด็จพระพุทธชินวงศ์
- สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ รับเทียนชนวนบริกรรมคาถา จุดเทียนชัยแล้วถวายคืน

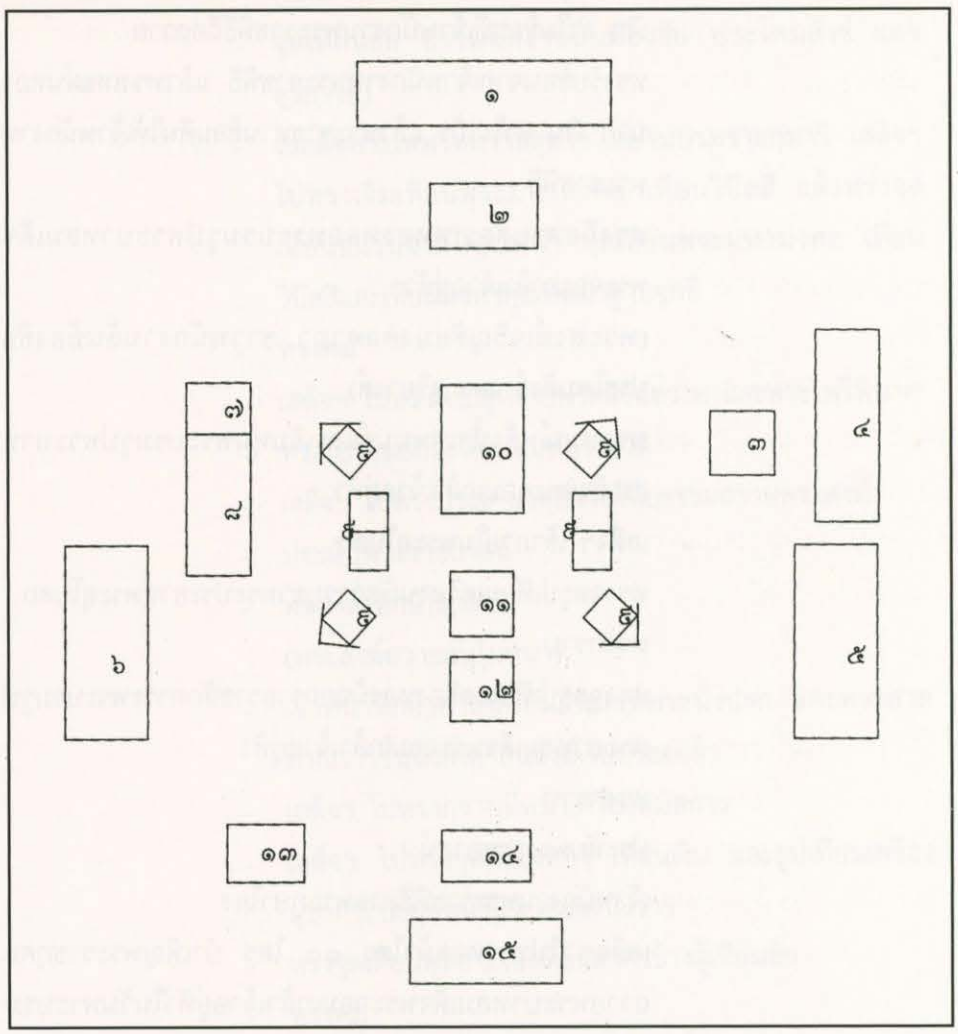
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงรับเทียนชนวนแล้วพระราชทานเจ้าหน้าที่
(สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ จุดเทียนชัย พระสงฆ์เจริญคาถาจุดเทียนชัย ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตรดุริยางค์)
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงเจิมเทียนพระมหามงคล เทียนวิปัสสี แล้วทรงจุดเทียนชนวนจากโคมไฟฟ้า จุดเทียนพระมหามงคล เทียนวิปัสสีและเทียนนวหรคุณที่หน้าฐานชุกชี
- ทรงคม
- เสด็จฯ ไปทรงพระสุหร่ายพระนิรันตราย และพระไพรีพินาศ
- ทรงโปรยดอกมะลิในมณฑลราชวัติ
- เสด็จฯ ไปทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมถวายพระสงฆ์
- ประทับพระราชอาสน์
- ทรงหลั่งทักษิโณทก
(พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา)
- เจ้าหน้าที่กองศาสนูปถัมภ์นิมนต์พระนั่งปรก และพระสวดภาณวารขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์เรียบร้อยแล้ว
- เสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ
- เสด็จฯ ไปทรงจุดเทียนทอง เทียนเงิน และธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกหน้าพระสวดภาณวาร
- ทรงจุดเทียนพุทธาภิเษกที่ขันสาครข้างตู้เทียนชัย
- ทรงคม
- เสด็จฯ ออกจากพระวิหารไปยังพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายราชสักการะ
- ทรงกราบ
- เสด็จฯ ไปยังแท่นที่ประดิษฐานพระมหามงกุฎ หน้าพระ-อุโบสถ
- ทรงพระสุหร่าย ทรงเจิม ทรงปิดทอง
- ทรงถือสายสูตรเชิญพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์
(เจ้าหน้าที่กว้านพระมหามงกุฎขึ้นบนยอดพระเจดีย์ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์)

- เสด็จฯ ไปยังแท่นพิธีเททอง
- ทรงรับแผ่นทอง นาก เงิน จากนายพลากร สุวรรณรัฐ คณะกรรมการอำนวยการ แล้วทรงหย่อนแผ่นทอง นาก เงิน ลงในช้อนที่เจ้าพนักงานพระราชพิธีถือถวาย
- ทรงรับช้อนจากเจ้าพนักงานพระราชพิธี แล้วทรงเทแผ่นทอง นาก เงิน ลงในเบ้า แล้วพระราชทานช้อนคืนให้เจ้าพนักงานพระราชพิธี
- ทรงถือสายสูตรเททองหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
  (พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์)
- พราหมณ์หลั่งน้ำเทพมนต์และเจิมหุ่นพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- เสด็จฯ เข้าภายในพระอุโบสถ
- ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระประธานพระอุโบสถ
- ทรงกราบ
- ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายราชสักการะพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ทรงกราบ
- ประทับพระราชอาสน์
- เจ้าพนักงานพระราชพิธีลาดพระภูษาโยง
- เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร ๑๐ ไตร บำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี
- ประทับพระราชอาสน์
  (พระสงฆ์สดับปกรณ์)
- ทรงหลั่งทักษิโณทก
  (พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา)
- นายเอนก สิทธิประศาสน์ กราบบังคมทูลเบิกผู้มีอุปการคุณเข้ารับพระราชทานของที่ระลึก (จำนวน ๑๐๐ ราย)
- นายวัลลภ เจียรวนนท์ ประธานฝ่ายจัดสร้างวัตถุมงคลเข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายของที่ระลึก
- เสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ

เวลา ๑๕.๑๕ น.
- เสด็จฯ ไปประทับรถยนต์พระที่นั่ง
- เสด็จพระราชดำเนินกลับ

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบปกติขาว

แผนผังภายในพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑. พระประธาน
๒. เครื่องนมัสการทองทิศ พร้อมพระแท่นทรงกราบ
๓. พระราชอาสน์พร้อมโต๊ะเคียง
๔. ที่นั่งสำหรับผู้ตามเสด็จฯ
๕. ที่นั่งสำหรับราชสกุลและแขกผู้มีเกียรติ
๖. ที่นั่งสำหรับผู้ร่วมพิธี
๗. อาสน์สงฆ์สำหรับสมเด็จพระพุทธชินวงศ์
๘. อาสน์สงฆ์สำหรับพระสงฆ์ที่เจริญมงคลคาถาพิธีพุทธาภิเษก
๙. อาสน์สงฆ์สำหรับพระนั่งปรก
๑๐. วัตถุมงคลในพิธีพุทธาภิเษก
๑๑. ตู้เทียนชัยพร้อมขันสาคร ตั้งเชิงเทียนปักเทียนพุทธาภิเษก ๑ คู่ และขันสาคร ๑ ใบ
๑๒. อาสน์สงฆ์สำหรับพระนั่งปรกเอก
๑๓. เตียงภาณวารพร้อมเครื่องบูชากระบะมุก
๑๔. ที่นั่งสำหรับประธานกรรมการ
๑๕. ที่นั่งสำหรับคณะกรรมการ

ณ วันพิธี ภายในพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม เจ้าหน้าที่เตรียมการตั้งแต่งและตกแต่งเครื่องประกอบพิธี ดังนี้

หน้าพระประธาน ตั้งโต๊ะหมู่บูชาวางขันแก้วใส่น้ำลอยดอกบัว ตั้งเชิงเทียนปักเทียนพระมหามงคลกลางขันแก้ว สองข้างขันแก้วตั้งเชิงเทียนปักเทียนวิปัสสี ๑ คู่ ด้านหน้าขันแก้วตั้งเชิงเทียนปักเทียนนวหรคุณ สองข้างประดับด้วยแจกันดอกไม้สด

ถัดออกมาด้านหน้า ตั้งโต๊ะสลักลายปิดทอง ๒ ชั้น ทอดเครื่องนมัสการพร้อมพระแท่นทรงกราบ

แนวผนังด้านซ้ายมือของพระประธาน ปูพรมแดง ทอดพระราชอาสน์พร้อมโต๊ะเคียงชิดผนังตั้งเก้าอี้สำหรับผู้ตามเสด็จ ถัดมาตั้งเก้าอี้สำหรับราชสกุลและผู้มาร่วมพิธี แนวผนังด้านขวามือของพระประธานตั้งอาสน์สงฆ์ ๑๑ ที่ สำหรับสมเด็จพระพุทธชินวงศ์และพระสงฆ์ที่จะเจริญมงคลคาถาพิธีพุทธาภิเษก ชิดผนังด้านหลังอาสน์สงฆ์ตั้งเก้าอี้สำหรับผู้ร่วมในพิธี

ด้านหน้าพระประธาน กลางพระวิหารตั้งมณฑลพิธี มีราชวัติ ฉัตร ธง ต้นกล้วยต้นอ้อย พร้อมด้วยสายสิญจน์ล้อมรอบ ตรงกลางตั้งโต๊ะปูผ้าขาว บนโต๊ะวางวัตถุมงคลรอบโต๊ะตั้งอาสน์สงฆ์ สำหรับพระนั่งปรกจำนวน ๘ รูป มณฑลพิธีด้านหน้าพระทวารตั้งตู้สลักลายปิดทอง ปักเทียนชัย สองข้างตู้เทียนชัยวางขันพระสาครลอยดอกบัว ตั้งเชิงเทียนปักเทียนพุทธาภิเษก ๑ คู่ และด้านขวาของตู้เทียนชัยวางขันพระสาครลอยดอกบัว ๑ ใบ

หน้าตู้เทียนชัยตั้งอาสน์สงฆ์สำหรับพระนั่งปรกเอก หน้าพระทวารทางเข้าด้านขวามือของพระประธาน ตั้งเตียงปูด้วยผ้าขาวสำหรับพระสวดภาณวาร หน้าเตียงตั้งโต๊ะสลักลายปิดทองวางเครื่องกระบะมุก เทียนทอง เทียนเงิน

ชิดผนังระหว่างพระทวารทั้งสองตั้งเก้าอี้สำหรับประธานคณะกรรมการและเก้าอี้สำหรับคณะกรรมการ

บริเวณลานด้านหน้าพระวิหาร ตั้งโต๊ะปูผ้าขาว จัดวางเครื่องบวงสรวงสังเวย ประกอบด้วย ดอกไม้ ธูป เทียนทอง เทียนเงิน บายศรีต้น ๕ ชั้น ๑ คู่ บายศรีปากชาม เครื่องคาวเป็นเครื่องคู่ต้มมี หัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปู ไข่ เครื่องหวานมี ทองหยอด เม็ดขนุน ฝอยทอง ขนมชั้น อาลัว ด้านข้างโต๊ะเครื่องบวงสรวงตั้งชั้นวางบัตรพลี และบัตรพระเกตุ

พิธีบวงสรวงบูชาพระฤกษ์

ภายในกำแพงแก้วบริเวณลานด้านหน้าพระอุโบสถ จัดตั้งมณฑลพิธีเททอง ตั้งราชวัตร ฉัตร ธง ต้นกล้วย ต้นอ้อย ทั้ง ๔ มุม ตรงกลางราชวัตร ตั้งหุ่นพระบรมรูป นอกราชวัตร ตั้งแท่นยกพื้นปูพรมแดงลาดพระสุจหนี่ ตั้งเสาบัวกลุ่มวางพานสายสูตร

ภายในกำแพงแก้วบริเวณลานด้านซ้ายของพระอุโบสถ จัดตั้งมณฑลพิธีเชิญพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์ ตั้งแท่นยกพื้นปูพรมแดงลาดพระสุจหนี่ ประดิษฐานพระมหามงกุฎ ถัดมาตั้งแท่นยกพื้นปูพรมแดง ลาดพระสุจหนี่ ตั้งเสาบัวกลุ่มวางพานสายสูตร

ภายในพระอุโบสถ ด้านหน้าพระประธาน ทอดเครื่องนมัสการและพระแท่นทรงกราบ ด้านหน้าพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทอดเครื่องทองน้อยพร้อมพระแท่นทรงกราบ ชิดผนังด้านขวามือของพระประธาน ตั้งอาสน์สงฆ์สำหรับพระสงฆ์ ๑๐ รูป ชิดผนังด้านซ้ายมือของพระประธาน ปูพรมแดง ทอดพระราชอาสน์พร้อมโต๊ะเคียง ถัดมาตั้งเก้าอี้สำหรับผู้ตามเสด็จและเก้าอี้สำหรับผู้เข้ารับของที่ระลึก

ครั้นเวลา ๑๑ นาฬิกา ๓๐ นาที นายเอนก สิทธิประศาสน์ ประธานคณะกรรมการดำเนินการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นประธานประกอบพิธีบวงสรวงโดยมีพระครูศิวาจารย์ (ถาวร ภวังคนันท์) กล่าวคำบูชาพระฤกษ์

เวลา ๑๓ นาฬิกา เจ้าหน้าที่นิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๑๐ รูป ขึ้นนั่งยังอาสน์สงฆ์ แล้วเจริญพระพุทธมนต์พุทธาภิเษก (ธัมมจักกัปปวตนสูตร) จบแล้ว ลงจากอาสน์สงฆ์และออกจากพระวิหาร พระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูป ประกอบด้วย พระเทพสิทธิวิมล วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระพิพัฒน์สังวรคุณ วัดสุทัศนเทพวราราม พระศรีวีราภรณ์ วัดพระงาม จังหวัดนครปฐม พระเมธีวราลงกรณ์ วัดชนะสงคราม พระปริยัติโมลี วัดนรนาถสุนทริการาม พระครูอาทรพิพัฒนโกศล วัดโบสถ์ จังหวัดปทุมธานี พระครูสุนทรธรรมโกศลวัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระครูปทุมธรรมโสภิต วัดปัญจทายิกาวาส จังหวัดปทุมธานี พระมหาสมเจตต์ อธิจิตฺโต วัดสุทัศนเทพวราราม พระมหาเจริญชัย อคฺคเตโช วัดนรนาถสุนทริการาม

ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวนิช
ทูลเกล้าฯ ถวายพวงมาลัย

พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์
กราบบังคมทูลรายงาน

คณะกรรมการฯ เฝ้าฯ รับเสด็จ

เวลา ๑๓ นาฬิกา ๔๕ นาที เจ้าหน้าที่นิมนต์พระสงฆ์ที่จะเจริญมงคลคาถาพิธีพุทธาภิเษก จำนวน ๑๐ รูป ขึ้นนั่งยังอาสน์สงฆ์ ประกอบด้วยพระพรหมเมธี วัดเทพศิรินทราวาส พระธรรมปัญญาบดี วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระธรรมกิตติมุนี วัดเฉลิมพระเกียรติ พระเทพวราภรณ์ วัดโสมนัสวิหาร พระเทพโมลี วัดราชผาติการาม พระเทพภาวนาวิกรม วัดไตรมิตรวิทยาราม พระราชสารสุธี วัดสิริกาญจนาราม จังหวัดกาญจนบุรี พระราชญาณกวี วัดโสมนัสวิหาร พระราชรัตนวราภรณ์ วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระกิตติวิมลเมธี วัดเทพศิรินทราวาส

เวลา ๑๔ นาฬิกา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ถึงวัดมกุฏกษัตริยาราม รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูหน้าพระวิหาร พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม และคณะกรรมการ เฝ้าฯ รับเสด็จ มีท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวนิช กรรมการอำนวยการ ทูลเกล้าฯ ถวายพวงมาลัย จากนั้นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จเข้าสู่ภายในพระวิหาร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระประธานพระวิหาร ทรงกราบ แล้วประทับพระราชอาสน์ จากนั้นเจ้าหน้าที่อาราธนาศีล ประธานสงฆ์ถวายศีล ทรงศีล จบแล้ว

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๕ นาที พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ ประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม กราบบังคมทูลรายงาน ความว่า[๕]

---

[๕] คัดจากเอกสารต้นฉบับ

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาท

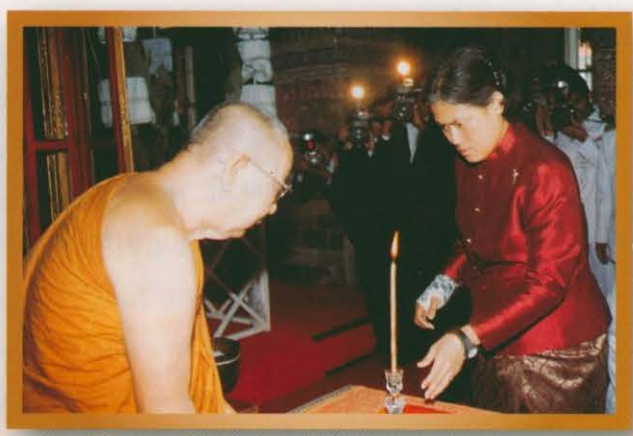
ข้าพระพุทธเจ้าพลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ องคมนตรี ในนามของคณะกรรมการอำนวยการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยาราม และพสกนิกรทั้งมวลบรรดาที่ได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ มีความปลาบปลื้มปีติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุดมิได้ ที่ใต้ฝ่าละอองพระบาทเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ ทรงประกอบพิธีพุทธาภิเษกพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ เชิญพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์ และทรงเททองหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชานุญาต กราบบังคมทูลรายงานความเป็นมาโดยสังเขปดังนี้

ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาวัดขึ้นที่ริมคลองผดุงกรุงเกษม เพื่อเคียงคู่วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาขึ้น เพื่ออุทิศพระราชกุศลแก่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระอัครมเหสี และพระราชทานนามว่า วัดมกุฏกษัตริยาราม ตามพระปรมาภิไธยของพระองค์ แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ฉลองสมโภชพระอาราม เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง พุทธศักราช ๒๔๑๑ ในปัจจุบันวัดได้ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา

เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสถาปนาพระอารามแห่งนี้ ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ และเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัดมกุฏกษัตริยารามทั้งพระอารามให้อยู่ในสภาพที่มั่นคง

ทรงจุดไฟจากโคมไฟฟ้า

ถวายเทียนแด่สมเด็จพระพุทธชินวงศ์

สวยงามเป็นมรดกของชาติสืบต่อไป ดังนั้นวัดมกุฏกษัตริยารามจึงมีโครงการบูรณ-ปฏิสังขรณ์พระอารามครั้งใหญ่ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีของปวงชนชาวไทย

โครงการฯ ใช้งบประมาณ ๑๐๐ ล้านบาท ยังขาดเงินอีกจำนวนมาก คณะกรรมการจึงดำเนินการจัดสร้างวัตถุมงคลเพื่อเป็นที่ระลึกและหาทุนบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามดังกล่าวดำเนินการจำลองพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปประดิษฐานในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสวิหาร ซึ่งเป็นวัดแรกที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุตขึ้นเป็นครั้งแรก ดังนั้น คณะกรรมการฯ จึงได้จำลองพระบรมรูปดังกล่าว เพื่อถวายไปประดิษฐานตามพระอาราม คณะสงฆ์ธรรมยุตอื่นๆ ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้สถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุต และสำหรับประชาชนผู้มีความจงรักภักดีต้องการไว้สักการบูชาน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์เป็นการเฉลิมพระเกียรติและเผยแพร่พระเกียรติคุณ รวมทั้งตอบแทนผู้บริจาคเงินสมทบทุนโครงการฯ บัดนี้ได้เวลาอันเป็นอุดมมงคลฤกษ์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าในนามของคณะกรรมการทุกฝ่ายและปวงพสกนิกรบรรดาที่มาประชุมเฝ้าทูลละอองพระบาทรับเสด็จพร้อมกัน ณ ที่นี้ ขอพระราชทานอัญเชิญใต้ฝ่าละอองพระบาท ทรงประกอบพิธีพุทธาภิเษกพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ สดับปกรณ์อุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัวเชิญพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์ และทรงเททองหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ปวงข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และเพื่อความสถิตสถาพรแห่งวัดมกุฏกษัตริยารามสืบไปตลอดกาลนาน

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

จบแล้ว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จไปยังตู้เทียนชัย ทรงเจิมเทียนชัย ทรงรับเทียนชนวน ทรงจุดไฟจากโคมไฟฟ้า แล้วถวายสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์รับเทียนชนวน แล้วบริกรรมคาถา จุดเทียนชัย ขณะนั้นพระสงฆ์เจริญคาถาจุดเทียนชัย ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์ เสร็จแล้ว สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ถวายเทียนชนวนคืนแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม-ราชกุมารี ทรงรับเทียนชนวนแล้วพระราชทานแก่เจ้าหน้าที่แล้วสมเด็จพระพุทธชินวงศ์กลับไปนั่งยังอาสน์สงฆ์ที่เดิม

ทรงจุดเทียนมหามงคล

จากนั้นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จไปยังบริเวณหน้าฐานชุกชี ทรงเจิมเทียนพระมหามงคล เทียนวิปัสสี แล้วทรงจุดเทียนชนวนจากโคมไฟฟ้า จุดเทียนพระมหามงคล เทียนวิปัสสี และเทียนนวหรคุณตามลำดับ ทรงคม แล้วเสด็จไปยังมณฑลราชวัติ ทรงพระสุหร่ายพระนิรันตรายและพระไพรีพินาศ ทรงโปรยดอกมะลิในมณฑลราชวัติขณะนั้นพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้วสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จไปทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมถวายพระสงฆ์ เสร็จแล้วประทับพระราชอาสน์ ทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา จบแล้วเจ้าหน้าที่กองศาสนูปถัมภ์นิมนต์พระนั่งปรก จำนวน ๘ รูป และพระสวดภาณวาร จำนวน ๔ รูป ขึ้นนั่งยังอาสน์สงฆ์เรียบร้อยแล้ว

ทรงจุดเครื่องนมัสการหน้าเตียงพระสวดภาณวาร

พระสวดภาณวาร

พระเกจิอาจารย์นั่งบริกรรมคาถาพุทธาภิเษก

ทรงกราบถวายราชสักการะพระบรมรูป
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการแล้วเสด็จฯ ไปที่หน้าเตียงพระสวดภาณวาร ทรงจุดเทียนทอง เทียนเงิน และธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกหน้าพระที่จะสวดภาณวาร แล้วเสด็จไปทรงจุดเทียนพุทธาภิเษกที่ขันสาครข้างตู้เทียนชัย ทรงคม พระสงฆ์นั่งบริกรรมคาถาจนเสร็จพิธี

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๒๕ นาที สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จออกจากพระวิหารไปยังพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางพวงมาลา แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายราชสักการะ ทรงกราบ แล้วเสด็จฯ ไปยังแท่นที่ประดิษฐานพระมหามงกุฎ ภายในกำแพงแก้วบริเวณลานด้านซ้ายของพระอุโบสถ ทรงพระสุหร่าย ทรงเจิม ทรงปิดทองที่พระมหามงกุฎ แล้วเสด็จฯ ไปยังแท่นเสาบัวกลุ่ม ทรงถือสายสูตรเชิญพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์ เจ้าหน้าที่กว้านพระมหามงกุฎขึ้นบนยอดพระเจดีย์ ขณะนั้นพระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร์ ดุริยางค์ พระสงฆ์ ๑๐ รูป ประกอบด้วย พระราชพิพัฒนาทร วัดปทุมวนาราม พระราชสังวรญาณ วัดอนาลโยทิพยาราม จังหวัดพะเยา พระราชปริยัติวิมล วัดอาวุธวิกสิตาราม พระปริยัติสารสุธี วัดชูจิตธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระรัชมงคลวัฒน์ วัดชูจิตธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระกิตติสารมุนี วัดชูจิตธรรมาราม จังหวัดพระนคร-

ทรงเชิญพระมหามงกุฎขึ้นประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์

ศรีอยุธยา พระญาณวิศิษฏ์ วัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ พระญาณสิทธาจารย์ วัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม จังหวัดนครราชสีมา พระปัญญาพิศาลเถร วัดป่าบ้านค้อ จังหวัดอุดรธานี พระสุทธิสารเมธี วัดสัมพันธวงศ์

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๓๓ นาที สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จไปยังมณฑลพิธีเททอง ภายในกำแพงแก้วบริเวณด้านหน้าพระอุโบสถ ทรงรับแผ่นทอง นาก เงิน จากพลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ คณะกรรมการอำนวยการ แล้วทรงหย่อนแผ่นทอง นาก เงิน ลงในช้อนที่เจ้าพนักงานพระราชพิธีถือถวาย ทรงรับช้อนจากเจ้าพนักงานพระราชพิธี แล้วทรงเทแผ่นทอง นาก เงิน ลงในเบ้าหลอมแล้วพระราชทานช้อนคืนให้เจ้าพนักงานพระราชพิธี ทรงถือสายสูตรเททองหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นพระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์ พระราชครูศิวาจารย์ (ถาวร ภวังคนันท์) หลั่งน้ำเทพมนต์ และเจิมหุ่นพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากนั้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จเข้าสู่พระอุโบสถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระประธานพระอุโบสถ ทรงกราบ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายราชสักการะพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกราบ เสร็จแล้วประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานพระราชพิธีลาดพระภูษาโยง เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร ๑๐ ไตร บำเพ็ญพระราชกุศลถวาย

ทรงเจิมพระมหามงกุฎ

ทรงเทแผ่นทอง นาก เงิน ลงในเบ้าหลอม

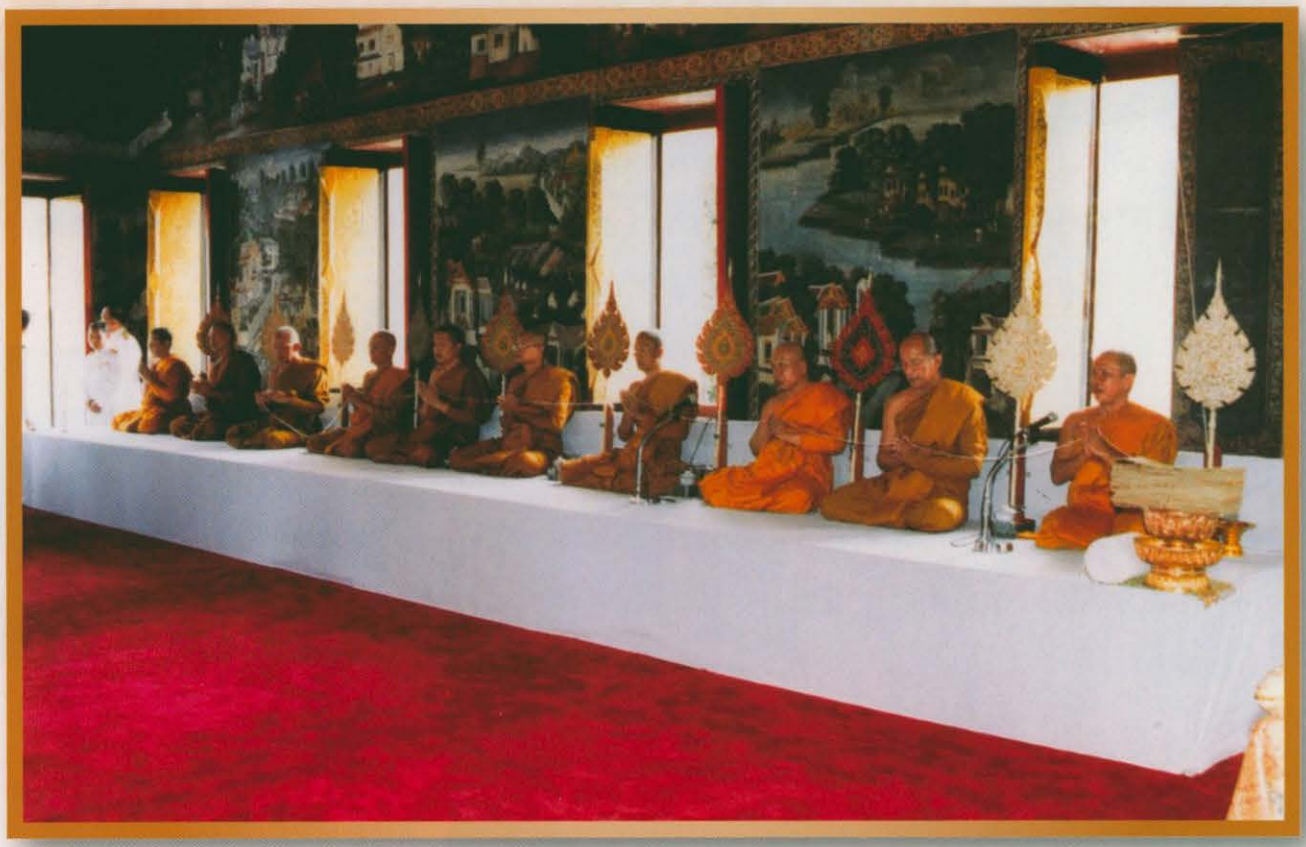
ทรงถือสายสูตรเททองหล่อพระบรมรูป

พราหมณ์หลั่งน้ำเทพมนต์หุ่นพระบรมรูป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี เสร็จแล้ว ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์สดับปกรณ์ ทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา จบแล้ว นายเอนก สิทธิประศาสน์ กราบบังคมทูลเบิกผู้มีอุปการคุณเข้ารับพระราชทานของที่ระลึก ความว่า[๖]

[๖] คัดจากเอกสารต้นฉบับ

พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา

นายเอนก สิทธิประศาสน์ กราบบังคมทูล
เบิกผู้มีอุปการคุณเข้ารับพระราชทานของที่ระลึก

นายวัลลภ เจียรวนนท์ ทูลเกล้าฯ
ถวายของที่ระลึก

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาท

ผู้มีอุปการคุณเข้ารับพระราชทานเกียรติบัตร

ข้าพระพุทธเจ้านายเอนก สิทธิประศาสน์ ในนามของคณะกรรมการโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม ขอพระราชทานพระราชานุญาตกราบบังคมทูลเบิกผู้มีอุปการคุณตลอดจนผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคสมทบทุนโครงการฯ เข้ารับพระราชทานเกียรติบัตร จำนวน ๓๒ ราย ซึ่งเป็นผู้บริจาครายละหนึ่งล้านบาท ๓ ราย คือ

๑. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๒. ธนาคารอาคารสงเคราะห์

๓. บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด (มหาชน)

และขอพระราชทานเบิกนายวัลลภ เจียรวนนท์ ประธานฝ่ายจัดสร้างวัตถุมงคลโครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยารามเข้าเฝ้าทูลละอองพระบาท ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายของที่ระลึก

ควรมิควรสุดแต่จะทรงพระกรุณา
ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

จากนั้นผู้มีอุปการคุณทั้ง ๓๒ ราย เข้ารับพระราชทานของที่ระลึก เสร็จแล้วนายวัลลภ เจียรวนนท์ ประธานฝ่ายจัดสร้างวัตถุมงคล เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายของที่ระลึก จากนั้นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ เสด็จออกจากพระอุโบสถไปประทับรถยนต์พระที่นั่งเสด็จพระราชดำเนินกลับเมื่อเวลา ๑๔ นาฬิกา ๔๗ นาที

อนึ่ง ภายในพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม พระสงฆ์นั่งอธิษฐานจิตชุดแรกนั่งบริกรรมคาถา จนกระทั่งครบทุกชุด แล้วดับเทียนชัยด้วยใบพลูแขนง ประพรมน้ำมนต์วัตถุมงคลในมณฑลราชวัติ เป็นเสร็จพิธี

รายนามพระสงฆ์ จำนวน ๒๗ รูป ที่ร่วมนั่งอธิษฐานจิต ประกอบด้วย พระราชสังวรญาณ (อาจารย์ไพบูลย์) วัดอนาลโยทิพยาราม จังหวัดพะเยา พระญาณทีปาจารย์ (หลวงปู่ท่อน) วัดศรีอภัยวัน จังหวัดเลย พระมงคลสิทธิกาล (หลวงพ่อพูล) วัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม พระปัญญาพิศาลเถร (หลวงพ่อทูล) วัดป่าบ้านค้อ จังหวัดอุดรธานี พระครูอุทัยธรรมสาร (หลวงพ่ออั๋น) วัดหลวงราชาวาส จังหวัดอุทัยธานี

พระครูปทุมชัยกิจ (หลวงปู่นะ) วัดปทุมธาราม จังหวัดชัยนาท พระครูประโชติธรรมวิจิตร (หลวงพ่อเพิ่ม) วัดป้อมแก้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระครูสังวรสมณกิจ (หลวงปู่ทิม) วัดพระขาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระครูสถิตวีรธรรม (หลวงปู่รอด) วัดสันติกาวาส จังหวัดพิษณุโลก พระครูสิริภัทรกิจ (หลวงพ่อศรี) วัดหน้าพระลาน จังหวัดสระบุรี พระครูวิเวกวัฒนาทร (หลวงพ่อเพ็ง) วัดป่าวิเวกธรรม จังหวัดขอนแก่น พระครูพิพัฒน์วิทยาคม (หลวงพ่อเจริญ) วัดโนนสว่าง จังหวัดอุดรธานี พระครูโสภณปัญญาวุฒิ (หลวงพ่อแย้ม) วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม พระครูสุนทรธรรมประภาส (หลวงพ่อแขก) วัดสุนทรประดิษฐ์ จังหวัดพิษณุโลก พระครูวัตตโกศล (หลวงปู่วิไล) วัดโพธิ์งาม จังหวัดสมุทรสงคราม พระครูประยุตนวการ (หลวงพ่อแย้ม) วัดสามง่าม จังหวัดนครปฐม พระครูพุทธิสารสุนทร (อาจารย์บุญกู้) วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร พระครูวินัยธรธรรมนูญ วัดมณีชลขันธ์ จังหวัดลพบุรี หลวงปู่โทน กนฺตสีโล วัดเขาน้อยคีรีวัน จังหวัดชลบุรี หลวงพ่อสิริ สิริวฑฺฒโน วัดตาล จังหวัดนนทบุรี หลวงพ่อเอื้อน อตฺตมโน วัดวังแดงใต้ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หลวงพ่อละมัย สำนักสงฆ์สิรินามทา จังหวัดเพชรบูรณ์ อาจารย์เปลี่ยน ปณฺณาปีโป วัดอรัญวิเวก จังหวัดเชียงใหม่ หลวงพ่อคำบ่อ วัดใหม่บ้านตาล จังหวัดสกลนคร หลวงปู่จันทร์โสม วัดป่านาสีดา จังหวัดหนองคาย หลวงพ่อรวย ปาสาทิโก วัดตะโก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระครูปลัดสัมพิพัฒนเมธาจารย์ วัดมกุฏคีรีวัน จังหวัดนครราชสีมา

การจัดสร้างพระบรมรูปจำลอง

วัดมกุฏกษัตริยารามจัดสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำลองครึ่งพระองค์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติและเผยแพร่พระเกียรติคุณ สมทบทุน "โครงการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานในวัดมกุฏกษัตริยาราม" ให้ผู้มีจิตศรัทธาได้เช่าหรือบริจาคให้พระอารามและสำนักสงฆ์ทั้งในและต่างประเทศ และให้ประชาชนได้มีไว้สักการบูชาเพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ

ประกอบพิธีเททองหล่อ ณ พระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม วันจันทร์ ที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานพิธี

การจัดสร้างมี ๒ ขนาด คือ

๑. พระบรมรูปครึ่งพระองค์ขนาดเท่าพระองค์จริง สูง ๖๖ เซนติเมตร ถอดพิมพ์จำลองจากพระบรมรูปฯ หินอ่อนแกะสลัก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป เนื้อซิลิคอนบรอนซ์ จำนวน ๒๐๐ องค์ องค์ละ ๔๙,๙๙๙ บาท (สี่หมื่นเก้าพันเก้าร้อยเก้าสิบเก้าบาทถ้วน)

๒. พระบรมรูป สูง ๔๔ เซนติเมตร เนื้อซิลิคอนบรอนซ์ จำนวน ๖๔๔ องค์ องค์ละ ๑๔,๙๙๙ บาท (หนึ่งหมื่นสี่พันเก้าร้อยเก้าสิบเก้าบาทถ้วน)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีชัยมังคลาภิเษก พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ทรงประกอบพิธีชัยมังคลาภิเษกพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙

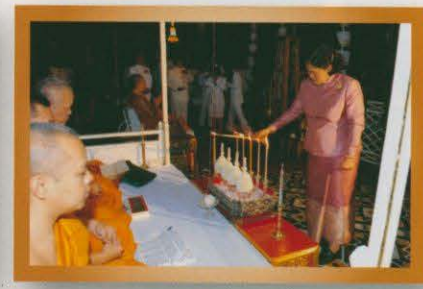

พิธีบวงสรวงก่อนการประกอบพิธีชัยมังคลาภิเษกพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธานในการประกอบพิธีชัยมังคลาภิเษก
พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โครงการประกวดเรียงความเฉลิมพระเกียรติ

วัดมกุฏกษัตริยาราม จัดทำโครงการประกวดเรียงความเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ วัดมกุฏกษัตริยารามได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดประกวดเรียงความเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ประกอบด้วย ผู้นำหัวหน้าสถานศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้แทนจากส่วนราชการ เพื่อดำเนินการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ

โครงการประกวดเรียงความเฉลิมพระเกียรติฯ จัดขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนรักและหวงแหนภาษาไทย รู้จักใช้ภาษาไทยโดยเฉพาะการเขียนเรียงความได้ถูกต้องตามแบบแผนการจัดประกวดเรียงความ แบ่งการประกวดเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

ประเภทมัธยมศึกษา เขียนเรียงความหัวข้อเรื่องพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประเภทอุดมศึกษา เขียนเรียงความหัวข้อเรื่องพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประเภทบุคคลทั่วไป เขียนเรียงความหัวข้อเรื่องพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการศาสนา

ลักษณะเรียงความให้เขียนด้วยลายมือตัวบรรจงครึ่งบรรทัด เขียนตัวอักษรให้มีหัวอ่านได้ชัดเจน เขียนในกระดาษ A4 หน้าละ ๒๕ บรรทัด ในประเภทมัธยมศึกษา จำนวน ๑๐ - ๑๒ หน้า ประเภทอุดมศึกษา จำนวน ๒๐ - ๒๕ หน้า ประเภทบุคคลทั่วไป จำนวน ๒๐ - ๒๕ หน้า รางวัลการประกวดให้ประเภทละ ๖ รางวัล รวม ๓๒ รางวัล รางวัลที่ ๑ เงินรางวัลประเภทละ ๕๐,๐๐๐ บาท พร้อมโล่ประกาศเกียรติคุณ รางวัลที่ ๒ เงินรางวัลประเภทละ ๓๐,๐๐๐ บาท พร้อมโล่ประกาศเกียรติคุณ รางวัลที่ ๓ เงินรางวัลประเภทละ ๑๐,๐๐๐ บาท พร้อมโล่ประกาศเกียรติคุณ และรางวัลชมเชยประเภทละ ๓ รางวัล รางวัลละ ๕,๐๐๐ บาท พร้อมโล่ประกาศเกียรติคุณ โดยจัดประกวด ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ระยะเวลาดำเนินการระหว่างเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ถึงเดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๘ ใช้งบประมาณดำเนินการ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาทถ้วน)

ผลการประกวดเรียงความเฉลิมพระเกียรติฯ คณะกรรมการการจัดประกวดเรียงความเฉลิมพระเกียรติฯ ได้ตัดสินผลเรียงความเรียบร้อยแล้ว ดังนี้

๑. ประเภทมัธยมศึกษา

หัวข้อเรื่อง "พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" มีสำนวนที่ได้รับรางวัล คือ

รางวัลที่ ๑	ได้แก่ เด็กหญิงวัจน์สุมนต์ มนตรี และนายธนา กมลอาภา
รางวัลที่ ๒	ไม่มีผู้ได้รับรางวัล
รางวัลที่ ๓	ได้แก่ นางสาวธนิศา สุวรรณสินธุ์
รางวัลชมเชย	ได้แก่ นางสาวพจนา หงส์เจริญ นายปกรณ์ ล.ตระกูล และนายอรรณพ ภู่ประดิษฐ์

๒. ประเภทอุดมศึกษา

หัวข้อเรื่อง "พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" มีสำนวนที่ได้รับรางวัล คือ

รางวัลที่ ๑	ไม่มีผู้ได้รับรางวัล
รางวัลที่ ๒	ไม่มีผู้ได้รับรางวัล
รางวัลที่ ๓	ได้แก่ นางสาวอัจฉรา วรรธนานันต์
รางวัลชมเชย	ได้แก่ นางสาวขวัญชนก ศรีเจริญ นางสาวอมรรัตน์ โชคตระกูลเกียรติ นายครรชิต ไลยนอก และพระมหาบุญนาน อกิญฺจโน

๓. ประเภทบุคคลทั่วไป

หัวข้อเรื่อง "พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" มีสำนวนที่ได้รับรางวัล คือ

รางวัลที่ ๑	ได้แก่ นายอำนาจ ขาวเครือม่วง
รางวัลที่ ๒	ไม่มีผู้ได้รับรางวัล
รางวัลที่ ๓	ได้แก่ นางอุสุมา แสงเจือ และนายวิชัย จันทร์สอน
รางวัลชมเชย	ได้แก่ นายแพทย์ชาคร จันทร์สกุล

๔. ประเภทบุคคลทั่วไป

หัวข้อเรื่อง "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการศาสนา"

มีสำนวนที่ได้รับรางวัล คือ

รางวัลที่ ๑	ไม่มีผู้ได้รับรางวัล
รางวัลที่ ๒	ไม่มีผู้ได้รับรางวัล
รางวัลที่ ๓	ไม่มีผู้ได้รับรางวัล
รางวัลชมเชย	ได้แก่ นายเสริมเกียรติ วิทิตเวท

พระภิกษุสามเณร[๑]

พระภิกษุสามเณรวัดมกุฏกษัตริยาราม ต่างเป็นภิกษุนวกะ (บวช ๑ พรรษา) ก็ดี เป็นภิกษุสามเณรประจำวัดก็ดี ย่อมศึกษาพระปริยัติธรรมและพระธรรมวินัยตามสมควรแก่ภาวะ สืบต่อจากอุปัชฌายะอาจารย์มาตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ ได้ ๑๐๐ ปีกว่าแล้ว มีข้อที่ควรนำมาเขียนไว้ในที่นี้ ดังนี้

๑. การศึกษาพระปริยัติธรรม

เมื่อเริ่มตั้งวัดมีภิกษุ ๒๐ รูปนั้น ไม่ปรากฏว่ามีพระเปรียญมาอยู่ในรุ่นแรกหรือไม่ แม้พระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) ผู้มาอยู่ครั้งแรก ก็ยังไม่ได้เป็นเปรียญเป็นแต่นักเรียนพระปริยัติธรรม มาจากสำนักพระอริยมุนี วัดโสมนัสวิหาร เพิ่งสอบได้เปรียญ ๔ ประโยค ในพุทธศักราช ๒๔๑๓ ภายหลังที่ตั้งวัดได้ ๓ ปี นับเป็นเปรียญรูปแรกของวัดนี้ ต่อมาได้เรียนในสำนักวัดบวรนิเวศวิหาร สอบได้เป็นเปรียญประโยค ๗ ในพุทธศักราช ๒๔๑๙

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งดำรงตำแหน่งเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ เสด็จมาประทับอยู่ที่วัดนี้ ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมเพิ่มเติมจากพระพรหมมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) ครั้งเป็นเปรียญ ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมได้ ๕ ประโยค ในพุทธศักราช ๒๔๒๒ นับเป็นเปรียญองค์ที่ ๒ ของวัดนี้ นอกจากนี้ แม้มีการศึกษาก็ไม่ปรากฏว่ามีเปรียญเกิดขึ้นในยุคนี้อีกหรือหาไม่

ในต้นยุคที่ ๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ครั้งเป็นกรมหมื่นฯ ยังเสด็จไปๆ มาๆ อยู่วัดนี้ ได้ทรงสอนพระปริยัติธรรมที่พระตำหนักซึ่งเคยประทับในคณะกลาง ทราบว่าแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ที่ใช้อยู่ในเวลานี้นั้น ก็ทรงแต่งขึ้นทดลองสอนมาแต่ครั้งนั้น ต่อมา โปรดให้พระมหาทอง เปรียญ ๗ ประโยค และพระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย) ครั้งเป็นเปรียญ ๗ ประโยค ช่วยกันสอนพระปริยัติธรรมในสำนักนี้

เมื่อทรงตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น ในพุทธศักราช ๒๔๓๖ ก็โปรดให้สำนักเรียนวัดนี้เป็นสาขาของมหามกุฏราชวิทยาลัยด้วย และโปรดให้พระมหาทอง เปรียญ ๗ ประโยค เป็นครูที่ ๑ พระครูประสาทสรกิตติ์ (ภู) เป็นครูที่ ๒

---

[๑] พระณรงค์ ชยาลงฺกาโร แก้ไขเพิ่มเติมจาก**ประวัติวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร** ฉบับพิมพ์ พุทธศักราช ๒๕๔๐

ในยุคที่ ๒ นี้ มีเปรียญเกิดขึ้นในวัด ตั้งแต่ประโยค ๓ ถึงประโยค ๙ รวม ๒๕ รูป ในจำนวนนี้ มีพระมหาเพิ่ม จิตาคโม ๙ ประโยค พระมหาน้อย ๘ ประโยค พระมหาวัน ๘ ประโยค พระมหาทอง ๗ ประโยค พระมหาถม วราสโย ๗ ประโยค และพระมหาแจ่ม จตฺตสลฺโล ๗ ประโยค นอกจากนี้เป็นเปรียญ ๓ - ๖ ประโยค

พระมหาเพิ่ม จิตาคโม นั้น เป็นศิษย์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ และเป็นเปรียญ ๙ ประโยครูปแรกของวัดนี้ มีเรื่องเล่าว่าเมื่อท่านเข้าแปลประโยค ๙ ที่สนามหลวงวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้แล้ว สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว) ผู้เป็นประธานรับสั่งว่าประโยคที่แปลนั้นง่าย สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงให้จับฉลากแปลใหม่อีกประโยคหนึ่ง ครั้นแปลจบแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ต้องการจะแสดงให้กรรมการเห็นว่าศิษย์ของท่าน สามารถแปลได้ทุกประโยค จึงรับสั่งว่าถึงประโยคนี้ก็ยังง่ายไป โปรดให้แปลใหม่อีกประโยคหนึ่ง ท่านก็แปลได้ เป็นอันว่า พระมหาเพิ่ม จิตาคโม สอบประโยค ๙ ได้ ๓ ประโยค เขาจึงเรียกกันว่าพระมหาเพิ่ม ๑๑ ประโยค

เข้าใจว่าพระมหาเพิ่ม จิตาคโม คงรู้อักษรสิงหลและภาษาอังกฤษด้วย เพราะพบลายมือชื่อของท่านที่หนังสือลังกาและอรรถกถาธรรม บทแปลภาษาอังกฤษอยู่ในวัดนี้ ท่านถึงมรณภาพด้วยโรคไข้ทรพิษที่วัดนี้

ในยุคที่ ๓ มีเปรียญเกิดขึ้นในวัดเพียง ๑๔ รูป และอย่างสูงมีเพียง ๕ ประโยค คือพระมหาชั้น กมาธิโก ป.๕ และพระมหาสุข สุขทายี ป.๕ นอกจากนี้ เป็นเปรียญ ๓ - ๔ ประโยค

ในยุคที่ ๔ มีเปรียญเกิดขึ้นในวัด ตั้งแต่ประโยค ๔ ถึงประโยค ๙ ราว ๗๐ รูป มี ๙ ประโยค ๒ รูป คือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) ซึ่งได้ประโยค ๓ มาแต่ยุคที่ ๓ นับเป็นเปรียญ ๙ ประโยครูปที่ ๒ ของวัดนี้ พระมหาทองสืบ จารุวณฺโณ ได้ประโยค ๓ - ๙ ในยุคนี้ นับเป็นเปรียญ ๙ ประโยครูปที่ ๓ ของวัดนี้ มี ๘ ประโยค ๑ รูป คือ พระมหาเชย เตมิโย นอกจากนี้ เป็นเปรียญ ๓ - ๖ ประโยค

ในยุคที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๘๘ - ๒๕๑๔) นี้ มีเปรียญเกิดขึ้นในวัดราว ๔๐ รูป มีเปรียญจากสำนักอื่นมาได้ ๘ ประโยค ๑ รูป คือ พระปริยัติเมธี (กญฺจโน สุวรรณ) และเปรียญจากวัดอื่นมาอยู่ สอบได้ ๗ ประโยค ๑ รูป นอกจากนี้ เป็นเปรียญ ๓ - ๖ ประโยค

ในยุคที่ ๖ (๒๕๑๔ - ปัจจุบัน) มีเปรียญเกิดขึ้นในวัดราว ๔๐ รูป ส่วนใหญ่เป็นเปรียญ ๓ - ๔ ประโยค มีเปรียญ ๙ ประโยค เกิดขึ้น ๓ รูป เป็นสามเณร ๒ รูป พระภิกษุ ๑ รูป คือ สามเณรสุขุมพงษ์ ภูริวัฒโนภาส สอบได้ในพุทธศักราช ๒๕๓๗ สามเณรกฤษดา เชื้อพหล สอบได้ในพุทธศักราช ๒๕๕๒ และพระมหาไพบูลย์ ตนฺติปาโล (จำปาบุรี) ภายหลังสามเณรสุขุมพงษ์ ปญฺญาสุขุโม ได้รับการอุปสมบทเป็นนาคหลวง และศึกษาต่อจนกระทั่งสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาเอก และได้ลาสิกขาไปประกอบอาชีพเป็นอาจารย์บรรยายพิเศษตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ส่วนพระมหาไพบูลย์ ตนฺติปาโล ภายหลังได้ลาสิกขาไปประกอบอาชีพเป็นเจ้าพนักงานสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และพระมหากฤษดา สิกฺขาสโภ ได้เข้ารับการอุปสมบทเป็นนาคหลวง ขณะนี้กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาโท และรับผิดชอบการศึกษาด้านการศึกษาภาษาบาลีประจำสำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม ส่วนในปีการศึกษานี้มีพระภิกษุสอบเปรียญโทได้ ๒ รูป คือ พระมหาปัญญา ปรกฺกโม สอบได้เปรียญ ๗ ประโยค และพระมหาธีระวัฒน์ สุธีโร สอบได้เปรียญ ๖ ประโยค

๒. การศึกษานักธรรม

ในยุคที่ ๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเปิดการสอบนักธรรมชั้นตรีขึ้น เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๖ นักเรียนวัดนี้เข้าสอบได้หลายรูป มีเรียงความแก้กระทู้ธรรมที่แต่งดีถึงขนาดมหามกุฏราชวิทยาลัยนำไปพิมพ์เป็นตัวอย่าง ๑ ฉบับ

ต่อมา ทรงเปิดการสอบนักธรรมชั้นโทขึ้น เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๐ นักเรียนวัดนี้ก็เข้าสอบได้หลายรูป มีเรียงความแก้กระทู้ธรรมที่แต่งดีถึงขนาด มหามกุฏราชวิทยาลัยนำไปพิมพ์เป็นตัวอย่างอีก ๑ ฉบับ

ในยุคที่ ๔ ได้เปิดสอบนักธรรมชั้นเอกขึ้นเป็นปีแรก เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๕ นักเรียนวัดนี้เข้าสอบได้เป็นที่ ๑ ในสนามหลวง มหามกุฏราชวิทยาลัยจึงนำเอาสำเนาเรียงความแก้กระทู้ธรรมไปพิมพ์เป็นตัวอย่างอีก ๑ ฉบับ

เมื่อเปิดการสอบธรรมศึกษาขึ้น ก็มีคฤหัสถ์สมัครเข้าสอบในสำนักนี้เป็นครั้งคราว

ในยุคที่ ๖ ได้จัดส่งนักเรียนเข้าสอบธรรมสนามหลวงเป็นจำนวนมาก เนื่องจากพระเทพโมลี (ภายหลังได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุทธชินวงศ์) ได้รับพระราชดำริจากสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายีมหาเถร) ขยายการศึกษาไปที่มหาวชิราลงกรณ-

ราชวิทยาลัย (วิทยาลัยสงฆ์วังน้อย) มีพระภิกษุสามเณรเข้ารับการศึกษาพระปริยัติธรรม ทางด้านนักธรรมและบาลีตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๖ ในการนี้ได้จัดส่งนักเรียนดังกล่าว เข้าสอบธรรมสนามหลวงในนามของสำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม ในบางปีการศึกษามี จำนวนนักเรียนที่สอบได้มากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศไทย ในภายหลังพุทธศักราช ๒๕๔๘ ได้เปลี่ยนนโยบายให้นักเรียนโรงเรียนมหาชิราลงกรณราชวิทยาลัยเข้าสอบ ในนามสำนักเรียนวัดชูจิตธรรมารามแทน และในปีการศึกษา ๒๕๔๘ นี้พระณรงค์ ชยาลงฺกาโร ได้เปิดการเรียนการสอนธรรมศึกษาที่โรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์และ ส่งนักเรียนเข้าสอบธรรมสนามหลวงเป็นประจำทุกปี โดยในแต่ละปีการศึกษามีนักเรียน สอบได้ในระดับธรรมศึกษาชั้นตรี โท และเอก ประมาณปีการศึกษาละ ๒,๒๐๐ คน

๓. การปฏิบัติพระธรรมวินัยประเพณีนิยม

การปฏิบัติพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณรวัดนี้ เป็นไปตามแบบฉบับของ คณะธรรมยุติกนิกาย ตั้งแต่ต้นจนถึงทุกวันนี้

มีระเบียบและขนบธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบกันมา ดังนี้

๑. ทำวัตรเช้า ค่ำ และสวดมนต์ ในพระวิหารทุกวัน
๒. ทำอุโบสถสวดปาฏิโมกข์ในพระอุโบสถทุกกึ่งเดือน
๓. ทำพิธีเข้าพรรษาและปวารณาในพระวิหารทุกปี
๔. ในวันพระมีทำวัตร แสดงธรรม รักษาศีลและฟังธรรมในพระวิหารทุกวัน ธรรมสวนะ
๕. รับกฐินพระราชทาน (ตัด - เย็บ - ย้อม) และกรานในพระวิหารทุกปี
๖. ทำวิสาขบูชา มาฆบูชา และอาสาฬหบูชาในพระวิหารทุกปี
๗. โดยมากอุปสมบทในพระอุโบสถ บางครั้งจึงอุปสมบทในพระวิหาร
๘. ในพรรษา มีอ่านวินัยภายหลังทำวัตรค่ำ เว้นวันทำอุโบสถ
๙. ตั้งพระภัตตุเทสก์ และเสนาสนคาหาปกะ ตามพระวินัยไว้ประจำวัด
๑๐. มีคลังเก็บของสงฆ์และเจ้าหน้าที่ (ภัณฑาคาริก) ประจำวัด
๑๑. มีกรรมการวัดและเจ้าหน้าที่ต่างๆ
๑๒. มีเจ้าคณะช่วยเจ้าอาวาสปกครองภิกษุสามเณรเป็นคณะๆ
๑๓. มีนวกัมมาธิฏฐายีเป็นเจ้าหน้าที่บูรณปฏิสังขรณ์วัดทั่วไป
๑๔. กำหนดเอาวันที่ ๒๕ พฤศจิกายนทุกปี เป็นวันทำบุญประจำปี เพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่อดีตเจ้าอาวาส (บัดนี้ใช้วันที่ ๑๘ ธันวาคม ซึ่งเป็นวันสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสังฆราช เป็นวันทำบุญประจำปี)

๔. พระราชาคณะและพระครูสัญญาบัตร

ในยุคแรก มีพระราชาคณะเกิดขึ้น ๑ รูป คือ พระกิตติสารมุนี (แฟง กิตฺติสาโร) ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็นพระพรหมมุนี

ในยุคที่ ๒ มีพระราชาคณะ ๓ รูป คือ พระจันโทปมคุณ (ชื่น หตฺถีปาโล) เลื่อนขึ้นจากพระครูชื่อนั้น ๑ พระมหานุนายก (ดี มนาปจารี) เลื่อนขึ้นจากพระครูปลัดชื่อนั้น ๑ พระราชกวี (ถม วราสโย) เป็นพระราชาคณะสามัญในชื่อนี้ ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็นพระธรรมปาโมกข์ ๑

ในยุคที่ ๓ มีพระราชาคณะเกิดขึ้น ๑ รูป คือ พระอริยมุนี (แจ่ม จตฺตสลฺโล) ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็นพระศาสนโศภน

ในยุคที่ ๔ มีพระราชาคณะเกิดขึ้น ๔ รูป คือ พระพินิตพินัย (ชั้น กมาธิโก) ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็น พระราชวุฒาจารย์ ๑ พระกิตติสารมุนี (จวน อุฏฐายีมหาเถร) ต่อมาสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ๑ พระศรีวิสุทธิวงศ์ (ทองสีบ จารุวณฺโณ) ๑ พระธรรมกิจจานุการี (ผัน กิจฺจการี) ๑

ในยุคที่ ๕ มีพระราชาคณะเกิดขึ้น ๗ รูป คือ พระเทพกิตติเมธี (หิ้น คนฺธาโร) ๑ พระราชวุฒาจารย์ (โกสุม กุสุโม) ๑ พระอมรโมลี (รื่น มโหสโถ) ๑ พระกิตติ-สารมุนี (ประจวบ กนฺตาจาโร) ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ๑ พระปริยัติเมธี (สุวรรณ กญฺจโน) ปัจจุบันได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมปาโมกข์ ๑ พระมหาคณานุศิษฏ์ (สงวน ปาลโก) ๑ พระสาธุศีลสังวร (ทองหยิบ สุคหิโต) เลื่อนขึ้นจากพระครูปลัด ๑

ส่วนพระครูสัญญาบัตรนั้น นอกจากพระครูจันโทปมคุณ ที่เลื่อนขึ้นเป็นพระราชาคณะแล้ว ก็มีอีก ๓ รูป คือ พระครูวินยาลังการ (เจียม จิณฺณสีโล) ๑ พระครูสถิตสิริธรรม (กลิ่น ฐิตสิริ) พระครูจันทานุวัตร (พร จนฺทานุโค) ๑

ในยุคที่ ๖ มีพระราชาคณะเกิดขึ้น ๘ รูป คือ พระกิตติสารมุนี (บรรจง กลฺลิโต) ในปัจจุบันได้เลื่อนเป็นพระเทพปัญญากวี ๑ พระวินัยมุนี (ทองใบ อาภากโร) มรณภาพ ๑ พระประสิทธิสารโสภณ (มนู จิตปญฺโญ) ได้รับเลื่อนจากพระครูมนูญธรรมรัตน์ ปัจจุบัน คือพระราชสุทธิมงคล ๑ พระอมราภิรักขิต (มงคล เปมสีโล) ถึงแก่มรณภาพ ๑ พระปริยัติสารสุธี (สันต์ ชุตินฺธโร) ภายหลังได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระราชพุทธิมุนี ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ จังหวัด

ขอนแก่น และดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธ.) พระญาณดิลก (บุญธรรม ปุญฺญมโย) ได้รับเลื่อนจากพระครูปริยัติธรรมสโมธาน ภายหลังได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชวินัยโสภณ ปัจจุบันถึงแก่มรณภาพ ๑ พระกิตติสารมุนี (วรรณรงค์ จิตวณฺโณ) ได้รับเลื่อนจากพระครูปลัดสุวัฒนปัญญาคุณ ปัจจุบันได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชพิศาลมุนี ๑ พระศรีสิทธิวิเทศ (สำเริง ปหาโส) ภายหลังได้ลาสิกขา ๑ พระกิตติสารมุนี (สมพงษ์ จิตวโส) ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดชูจิตธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑

ส่วนพระครูสัญญาบัตรนั้น นอกจากพระครูมนูญธรรมรัตน์ ๑ พระครูปริยัติธรรมสโมธาน ๑ ที่ได้รับเลื่อนเป็นพระราชาคณะแล้ว ก็มีอีก ๓ รูป คือ พระครูเขมาภิวุฒิ (อนันต์ เขมานนฺโท) ๑ พระครูสิริธรรมนิเทศ (สำรวย สิริมงฺคโล) ๑ พระครูสิทธิธรรมมงคล (ประพันธ์ ปภสฺสโร) ๑

วัดมกุฏกษัตริยารามที่ตั้งมาได้ ๔๒ ปีนี้ มีศิษย์ที่ได้บวชเรียนหรืออยู่ในวัดนี้มากกว่า ๓,๐๐๐ รูป เป็นเปรียญกว่า ๑๕๐ รูป ที่เป็นเปรียญเอก ๙ ประโยค ๖ รูป เป็นพระราชาคณะ ๒๔ รูป (นอกจากเจ้าอาวาสรูปแรก) และเป็นสมเด็จพระสังฆราช ๓ องค์ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร ๑ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ๑ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ๑

อนึ่ง เรื่องราวที่เกี่ยวกับวัดมกุฏกษัตริยารามนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในตำนานวัดบวรนิเวศวิหารว่า

> *"ในรัชกาลที่ ๔ นั้น...ทรงจับสถาปนาวัดมกุฏกษัตริยาราม อันทอดทิ้งมานานนั้นขึ้น ทรงอาราธนาพระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) ออกจากวัดนี้ไปอยู่ครอง แต่พระสงฆ์ผู้ไปอยู่ด้วย ออกจากวัดนี้บ้าง จากวัดโสมนัสวิหารบ้าง เพราะท่านเคยมาอยู่ในสำนักวัดสมอราย แล้วย้ายมาอยู่วัดโสมนัสวิหาร ครั้งเลิกวัดสมอราย ต่อมา ทรงตั้งเป็นพระราชาคณะ โปรดให้มาอยู่ช่วยการที่วัดนี้ เมื่อไปอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม จึงได้พาพระสงฆ์ผู้เป็นศิษย์ที่วัดนี้บ้าง ที่วัดโสมนัสวิหารบ้างไปอยู่ด้วย"* [๒]

---

[๒] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ตำนานวัดบวรนิเวศ,** ม.ป.ท. : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๔, หน้า ๔๓ - ๔๔.

"การตั้งฐานานุกรมที่วัดนี้ เพราะพระสงฆ์มีน้อย ตั้งเฉพาะของเจ้าอาวาส ครั้งข้าพเจ้าเป็นเจ้าคณะรอง ได้ตั้งฐานานุกรมของข้าพเจ้าไว้ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม อันเป็นวัดที่ได้ไปตั้งสำนักอยู่ในครั้งนี้ มีพระฐานานุกรมพระอัฏฐิคงอยู่ จึงไม่ได้ตั้งฐานานุกรมของข้าพเจ้าที่วัดนี้ นอกจากชื่อที่ว่าง"[๓]

"ในตอนนี้ (คือตอนที่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงชรา) ไม่ค่อยได้ทรงเป็นพระอุปัชฌายะประทานอุปสมบทเหมือนในหนหลัง แม้ผู้อุปสมบทในวัดนี้ ก็ไม่ทรงรับเป็นอุปัชฌายะ แต่โปรดให้อุปสมบทและอยู่ในวัดได้ ผู้อุปสมบทต้องถือพระอุปัชฌายะอื่น บางคราว พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรสี) วัดมกุฏกษัตริยาราม บางคราวพระกุสุมธรรมธาดา (เกศร์ กุสุโม) วัดตรีทศเทพ มาเป็นพระอุปัชฌายะ ท่านผู้รับพระใหม่ไว้เป็นผู้ให้นิสสัย"[๔]

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นพระกรรมวาจาจารย์ตั้งแต่ครั้งยังประทับอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม แม้เมื่อเสด็จไปประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว ก็ยังเสด็จมาเป็นพระกรรมวาจาจารย์บ้าง เช่น การอุปสมบทพระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย) เป็นต้น เป็นพระอุปัชฌายะบ้าง เช่น ในการอุปสมบทพระราชวุฒาจารย์ (ชั้น กมาธิโก) พระธรรมกิจจานุการี (ผัน กิจฺจการี) พระครูจันทานุวัตร (พร จนฺทาคุโณ) พระครูสิลิษฐ์สรคุณ (พัว วิกสิโต) เป็นต้น ในพุทธศักราช ๒๔๕๙ โปรดให้สามเณรจิตต์ เปรียญ วัดมกุฏกษัตริยาราม ไปอุปสมบทที่วัดบวรนิเวศวิหาร ในพุทธศักราช ๒๔๖๐ - ๒๔๖๑ เสด็จมาเป็นอุปัชฌายะที่วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นครั้งสุดท้าย (สิ้นพระชนม์ในปีนี้) ส่วนสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ครั้งเป็น พระญาณวราภรณ์ ก็เคยเสด็จมาเป็นอุปัชฌายะสามเณรแดง เปรียญ สามเณรทองสืบ เปรียญ และสามเณรบุญมี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๓ เป็นต้น

พระธรรมปาโมกข์ (ถม วราสโย) ก็ดี พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) ก็ดีเคยไปอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ดังกล่าวแล้ว พระราชกวี (อาบ อุปคุตฺโต) วัดบวรนิเวศวิหาร ก็ไปจากวัดมกุฏกษัตริยาราม ครั้งยังเป็นสามเณร

วัดมกุฏกษัตริยาราม นอกจากจะเป็นที่มาอยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณรจากจาตุรทิศแล้ว ยังเคยเป็นที่มาอยู่อาศัยของภิกษุลังกา กัมพูชาและลาวในบางสมัยด้วย

---

[๓] เรื่องเดิม, หน้า ๙๐.

[๔] เรื่องเดิม, หน้า ๗๐.

บรรณานุกรม

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. **สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา.** กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๕.

คณะกรรมการอำนวยการโครงการปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม. **ศิลปวัตถุวัดมกุฏกษัตริยาราม.** กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ กรุงเทพ (๑๙๘๔) จำกัด, ๒๕๕๓.

คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๖.

ณัฏฐภัทร จันทวิช. **ศิลปกรรมแบบพระราชนิยม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๙.

ท่านผู้หญิงตุ่น โกศัลวิตร กุลสตรีศรีอีสาน. ที่ระลึกในงานบำเพ็ญกุศลฉลองชนมายุครบ ๙๑ ปี และฉลองศาลาเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา ท่านผู้หญิงตุ่น โกศัลวิตร สร้างถวายวัดมกุฏกษัตริยาราม ๒๕ มิถุนายน ๒๕๔๔.

บัญชีคัมภีร์ใบลานวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร. กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พุทธศักราช ๒๕๕๒. (เอกสารอัดสำเนา)

บัญชีหนังสือสมุดไทย วัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พุทธศักราช ๒๕๕๒. (เอกสารอัดสำเนา).

ประวัติวัดมกุฏกษัตริยาราม ราชวรวิหาร. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด กิตติวรรณ, ๒๕๕๑. (วัดมกุฏกษัตริยารามพิมพ์เป็นอนุสรณียะและธรรมทานในงานบำเพ็ญกุศลครบรอบปีที่ ๗ แห่งวันสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสังฆราช (อุฏฐายี มหาเถร) วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๑).

ประวัติวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๐. (วัดมกุฏกษัตริยาราม จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี มหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๐).

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. **ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร.** ม.ป.ท. : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕. (พิมพ์โดยพระบรมราชโองการในงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ที่พระเมรุท้องสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕).

พระประวัติตรัสเล่า. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ศิลปากร, กรม. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนโรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด, ๒๕๒๕. (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕).

สมุดภาพ วัดมกุฏกษัตริยาราม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔) จำกัด, ๒๕๕๒. (วัดมกุฏกษัตริยารามพิมพ์เป็นที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร) วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๒).

สุรยุทธ วิริยะดำรง. "การศึกษาของสังฆาวาสในวัดพระพุทธศาสนาที่ทรงสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เพื่อการอนุรักษ์เขตสังฆาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม." วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๔๘.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. **ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร.** ม.ป.ท. : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕. (พิมพ์โดยพระบรมราชโองการในงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ที่พระเมรุท้องสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕).

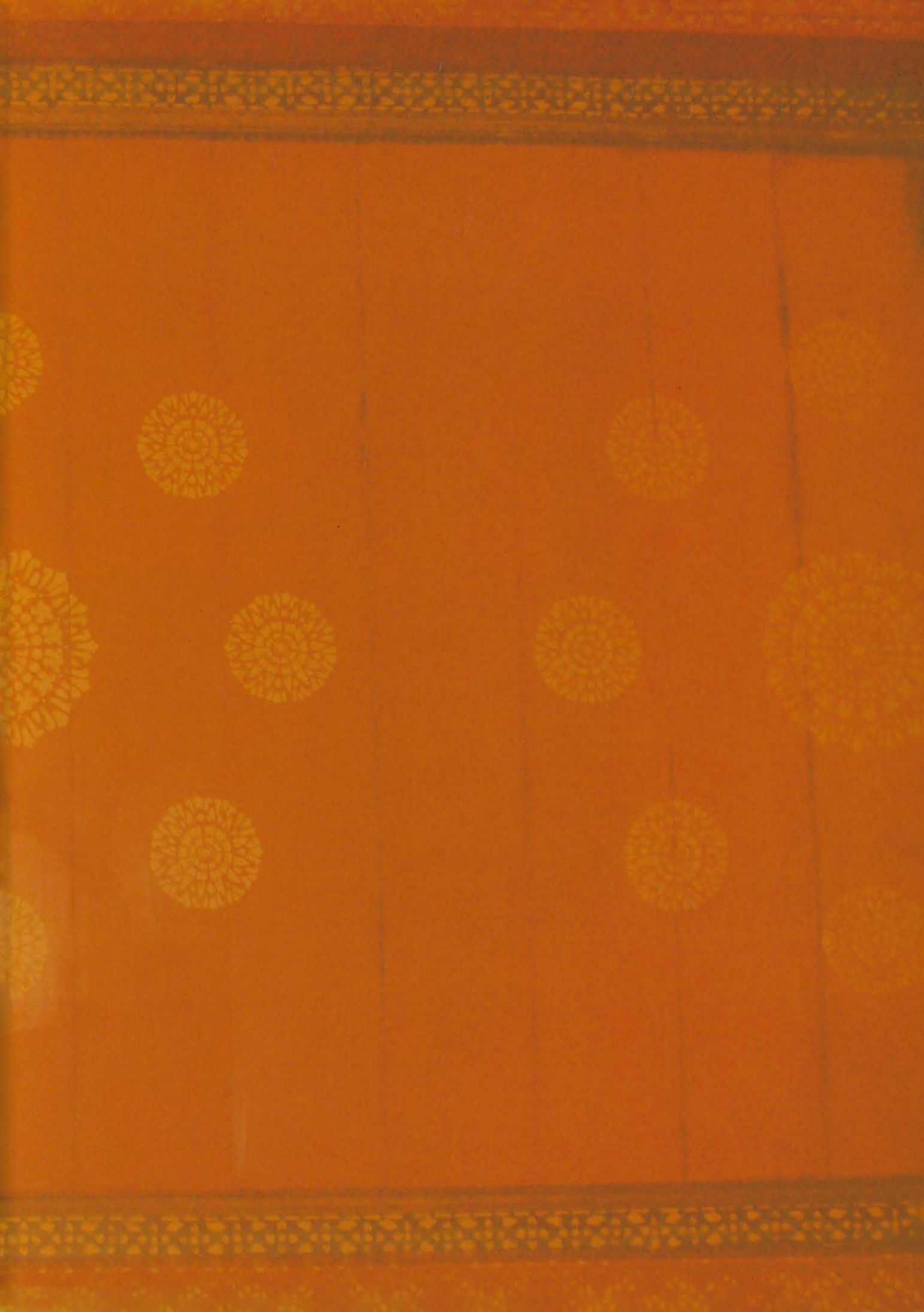
พระประวัติตรัสเล่า. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ศิลปากร, กรม. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนโรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด, ๒๕๒๕. (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕).

สมุดภาพ วัดมกุฏกษัตริยาราม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔) จำกัด, ๒๕๕๒. (วัดมกุฏกษัตริยารามพิมพ์เป็นที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร) วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๒).

สุรยุทธ วิริยะดำรง. "การศึกษาของสังฆาวาสในวัดพระพุทธศาสนาที่ทรงสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เพื่อการอนุรักษ์เขตสังฆาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม." วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๔๘.

ประวัติ
วัดมกุฎกษัตริยารามราชวรวิหาร

